

ირაკლი თაბორიძე

**სამუელ ჯუფენდორფი და მისი
ჯუნებოთი სემართლის ფილოსოფია**

გამომცემლობა „მერიდიანი“

თბილისი 2021

რედაქტორები:

თინათინ კილაძე
ელისაბეტ ლომსიანიძე

სამეცნიერო საბჭო:

ანდრეას არნდტი
მამუკა ბერიაშვილი
ირაკლი გაბისონია
თეო კობუში
ივანე ჯაგოდნიშვილი

© ი. თაბორიძე, 2021

© გამომცემლობა „მერიდიანი“

ISBN 978-9941-34-010-9

წინამდებარე მონოგრაფია წარმოადგენს 2013-2019 წლებში ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოსოფიის სადოქტორო პროგრამის ფარგლებში და ბონის რაინის ფრიდრიხ ვილჰელმის უნივერსიტეტში მომზადებული სადისერტაციო ნაშრომის ("მოვალეობის პრინციპი სამუელ პუფენდორფის ბუნებითი სამართლის ფილოსოფიაში") წიგნად გადამუშავებულ ვერსიას. მონოგრაფიამ საბოლოო სახე მიიღო 2019-2020 წლებში საქართველოს ტექნიკურ უნივერსიტეტში მუშაობისას.

სამუელ პუფენდორფის სააზროვნო მემკვიდრეობა სამართლის ფილოსოფიისთვის ფასდაუდებელ მნიშვნელობას ატარებს. მისმა მოღვაწეობამ, ადრეული მოდერნის ეპოქიდან მოყოლებული, ბუნებითი სამართლის დამოუკიდებელი სამეცნიერო და საგანმანათლებლო პოზიციონირება განაპირობა და ბუნებითი და პოზიტიური სამართლის დღემდე აქტუალური დიფერენციაციისთვის საჭირო ნაყოფიერი თეორიული ფუნდამენტი შექმნა.

სამუელ პუფენდორფი აფუძნებს ბუნებითი სამართლის განსხვავებულ ვარიაციას, მოვალეობათა ბუნებით სამართალს, რომელშიც ადამიანის უფლებები მოვალეობათა შესრულებისათვის აუცილებელ წინაპირობადაა გაგებული, ხოლო ამ უკანასკნელთა ამოსავალ პრინციპად socialitas-ის, ე.ი. საზოგადოებრივი ფორმით თანაარსებობის, ზოგადადამიანური მოვალეობაა მიჩნეული. ბუნებით მოვალეობათა სისტემის აგების გზაზე იგი აყალიბებს პირველთან კონცეპტუალურ კავშირში მყოფ მოძღვრებას entia moralia-ს შესახებ, რომლის რაობას წიგნში შესაბამისი თავი ეთმობა.

პუფენდორფის მიხედვით, კრიტერიუმი, რომელიც მორალური თეოლოგიის, სამართალმცოდნეობის და ბუნებითი სამართლის მიერ ჩამოყალიბებულ მოვალეობათა მოძღვრებებს ერთმანეთისგან განარჩევს, ამ მოვალეობების შესატყვისი ქმედების დასაბუთების წყაროში მდგომარეობს. მორალური თეოლოგიისთვის ეს არის საღვთო გამოცხადება, იურისპრუდენციისათ-

ვის - სახელმწიფო კანონი, ხოლო ბუნებითი სამართლისთვის - ადამიანური გონი.

სამუელ პუფენდორფი ჰუგო გროციუსისა და თომას ჰობსის ნააზრევს კრიტიკულად ამუშავებს და ადრეული მოდერნის ბუნებითი სამართლის იდეა, ყველაზე ცხადი ფორმით, სწორედ პუფენდორფისეული სინთეზირების შედეგად ჩნდება.

პუფენდორფმა მიზნად ბუნებითი სამართლის ერთიან მეცნიერულ სისტემად ჩამოყალიბება დაისახა, რა დროსაც მის წინაშე სამართლებრივ ცნებათა მოუწესრიგებელ სიმრავლეში სიცხადის შეტანის ამოცანა დგება. მოცემული ამოცანის შესაბამისად, იგი, მათი მოქმედების ძალის მიხედვით, ძალაუფლებასა და უფლებას ანსხვავებს. მაშინ, როდესაც ძალაუფლება საგანსა ან ადამიანზე ფაქტობრივ წვდომას გულისხმობს, უფლება მოთხოვნას წარმოადგენს. უფლება არის აქტიური მორალური თვისება, ვინაიდან იგი ადამიანებს გაცვლისა და ხელშეკრულების მხარეების სახით ვალდებულებით ურთიერთობებში აბამს, რა დროსაც ნივთზე არსებულ ერთი უფლებას ამ უფლების პატივისცემისადმი მეორის მოვალეობა შეესაბამება.

რაც შეეხება ვალდებულებას (obligatio), იგი ადამიანის ქმედების მორალური თვისება გახლავთ, რომელიც უფლებას ავსებს, ხოლო ადამიანის ვალდებულება - პატივი სცეს სხვის უფლებას - სამართლის ჯაჭვს ქმნის; ვალდებულების ალების უნარის ფესვები კი ადამიანის მორალურობაშია: ვალდებულება და ნებაყოფლობითობა მორალური ქმედების კომპონენტებს წარმოადგენენ. მორალურობა მხოლოდ ადამიანის, როგორც თავისუფალი ნებით გამორჩეული ფიზიკური არსების თვისებაა. მორალური კანონი არის ჩვენი ბუნებრივი თავისუფლების ბორკილი.

პუფენდორფი განარჩევს ადამიანის აბსოლუტური ხასიათის მოვალეობებს ღმერთის, საკუთარი თავისა და სხვა ადამიანების მიმართ.

ღმერთის წინაშე მოვალეობები, რომლებიც ბუნებითი სამარ-

თლიდან გამომდინარეობს, არსებითად ბუნებრივი რელიგიის განაწესებს წარმოადგენს.

საკუთარი თავის წინაშე მოვალეობები იყოფა სულიერი და ფიზიკური ხასიათის მოვალეობებად. პირველ მათგანს განეკუთვნება თვითსრულყოფისკენ სწრაფვა, გამოხატული მომადლებული ინდივიდუალური ტალანტებისა და უნარების განვითარებაში, ხოლო მეორეს - თვითგადარჩენაზე ზრუნვა.

საზოგადოების წინაშე არსებული მოვალეობები პუფენდორფის მოვალეობათა მოძღვრების ქვაკუთხედს წარმოადგენს. მათი ცენტრალური მნიშვნელობა და აბსოლუტური ხასიათი უკავშირდება ადამიანის, როგორც სოციალური არსების ბუნებას. ვინაიდან პუფენდორფისთვის მოვალეობებისა და უფლებების ცნებები ადამიანის ბუნების იმანენტურ სოციალურობას ეფუძნება, შერწყმულს მისი ბუნებრივი უსუსურობიდან გამომდინარე საჭიროებების გაცნობიერებასთან, რაიმე მწვავე წინააღმდეგობა ინდივიდის კერძო უფლებებსა და თანამოქმეთა წინაშე არსებულ ზოგადსაკაცობრიო მოვალეობებს შორის არ არსებობს.

ყველა ადამიანის არსობრივად თანასწორ არსებად მიჩნევის მოვალეობა საზოგადოების თითოეულ წევრს თანაბრად აკისრია და ის შემოქმედის წინაშე ღვთის შვილთა დასაბამისეული თანასწორობის იდეას უკავშირდება, რომელიც ქრისტეს მიერ ნაქადაგებ მოძღვრებაში იკითხება და რაც ეთიკურ-სამართლებრივი, ისევე როგორც პოლიტიკურ-კულტურული თვალსაზრისით დიდმნიშვნელოვანი და დღემდე სათანადო შედეგების მქონე პოსტულატად გვევლინება, მიუხედავად იმისა, განვიხილავთ ადამიანის ფუნდამენტურ უფლებების ფილოსოფიურ დაფუძნებას რელიგიურ, თუ არელიგიურ ფილოსოფიურ ქრილში.

წიგნი საინტერესო იქნება სამართლის, სახელმწიფოს, საზოგადოების და მათი ურთიერთმიმართების ფუნდამენტური პრობლემების ბუნებითი სამართლის პერსპექტივიდან დანახვის მსურველთათვის.

ბუნებითი სამართლის ფილოსოფიისადმი და კერძოდ სამუელ პუფენდორფის სააზროვნო მემკვიდრეობის კვლევისადმი 12 წლიანი პაუზის შემდეგ მიბრუნების ინსპირაციისა და პროდუქტიული დარგობრივი ორიენტირებისთვის განსაკუთრებული მადლობა ქართველ და გერმანელ პროფესორებს: ბატონ მამუკა ბერიაშვილსა და ბატონ თეო კობუშს, რომელთა მხარდაჭერამაც შესაძლებლობა მომცა მიმელო კათოლიკური აკადემიური უცხოელთა სამსახურის (KAAD) კვლევითი სტიპენდია სადოქტორო თემაზე ნახევარწლიანი მუშაობისთვის ბონის უნივერსიტეტში, რის გარეშეც წინამდებარე ნაშრომი ვერ განხორციელდებოდა.

მადლობას ვუხდი, ასევე, ბატონ მიხაელ ჰაიდრიხს, რომელმაც 2001-2002 წლებში ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, ევროპული სამართლის გერმანულენოვანი მაგისტრატურის ფარგლებში, პირველად გამაცნო სამუელ პუფენდორფის დამსახურება ადრეული ახალი დროის სამართლის ფილოსოფიის წინაშე და ხელმძღვანელობას უწევდა ბუნებითი სამართლის თემაზე დაწერილ ჩემს პირველ აკადემიურ ნაშრომს.

მონოგრაფიის გამოსაცემად მომზადებასა და გამოცემაში შეტანილი წვლილისთვის დიდი მადლობა სარედაქციო ჯგუფს ქ-ნ. ელისაბედ ლომსიანიძის, ქ-ნ. მარიამ ხაზარაძის, ბ-ნ. თორნიკე ლელაშვილისა და ბ-ნ. დავით გალაშვილის შემადგენლობით, აგრეთვე სტუ-ს საინჟინრო ეკონომიკის, მედიატექნოლოგიებისა და სოციალურ მეცნიერებათა ფაკულტეტის დეკანს ბ-ნ. ვანო ჯაგოდნიშვილს.

ტრადიციული მადლობა გამომცემლობა „მერიდიანსა“ და მის ხელმძღვანელს, ბატონ კახა რუსიძეს.

თბილისი, 2021წ.

ავტორის წინასიტყვაობა	3
შესავალი	9
A. ადრეული მოდერნის ეპოქა, სამუელ პუფენდორფის Vita და მისი შრომები.....	27
1. ადრეული მოდერნის ეპოქა და ბუნებითი სამართლის გამოწვევები.	27
B. პუფენდორფის პოზიციონირება პრემოდერნულ და მოდერნულ ბუნებითი სამართლის მოძღვრებებთან და მისი სწავლება Entia Moralia-ს შესახებ	62
I. პრემოდერნული ბუნებითი სამართალი.....	62
1. სტოიკოსთა და სქოლასტიკოსთა ნააზრევი	62
თომისტური ბუნებითი სამართლის სისტემა	85
II. მოდერნული ბუნებითი სამართალი და სწავლება Entia Moralia-ს შესახებ	94
1. ჰობსიანური კონტრაქტუალიზმის ტრანსფორმაცია და გროციუსის socialitas-ის პრინციპის გაზიარება.....	94
2. Entia Moralia	115
C. მოვალეობის შესახებ მოძღვრება, როგორც პუფენდორფის ორიგინალური წვლილი მოდერნული ბუნებითი სამართლის ფილოსოფიაში.....	129

I. თანდაყოლილი უფლება-მოვალეობების ერთიანობა	129
რელატიური მოვალეობები დაკავშირებული ქონების შექმენასთან, კონტრაქტის გაფორმებასთან, ქორწინებასა და ოჯახის შექმნასთან	151
შეჯამება	158
სამუელ პუფენდორფი - მოდერნული ბუნებითი სამართლის არადოგმატიკოსი, ქრისტიან-პროტესტანტი მოაზროვნე..	158
ბიბლიოგრაფია.....	176

«Gott ist selber Recht, darum ist ihm Recht so teuer»¹
Sachsenspiegel, 1220

სამართლის მორალურ-ეთიკური და მეტაფიზიკური საფუძვლების რეფლექსიის თვალსაზრისით, ადრეული მოდერნის ეპოქის ერთ-ერთი ყველაზე პოპულარული მოაზროვნე, ფილოსოფოსი, იურისტი, ჰაიდელბერგისა და ლუნდის უნივერსიტეტების პროფესორი, სტოკჰოლმისა და ბერლინის სამეფო კარის ისტორიოგრაფი, მნიშვნელოვანი სამეცნიერო ლიტერატურული მემკვიდრეობის დამტოვებელი სამუელ პუფენდორფი საქართველოში ნაკლებად არის ცნობილი. ამის მიზეზი მარტივია: პუფენდორფის კვლევა ნიშნავს ბუნებითი სამართლის ფილოსოფიის კვლევას, ხოლო იდეალისტური სამართლის ფილოსოფიის² ამ უმთავრესი მიმართულების კვლევა, რომელიც პრაქტიკულად საფუძვლად უდევს თანამედროვე დასავლურ სამართლებრივ მსოფლმხედველობას ადამიანის ბუნებითი, წარუვალაი უფლებების შესახებ, საბჭოთა მარქსისტულ-ლენინისტური ცენზურის ქვეშ იმთავითვე უარყოფილი იყო. საქმე მხოლოდ რიგით, „კონკურენტულ იდეოლოგიაში“ არ გახლდათ, რომელიც ერთნაირად მტრულად აღიქმებოდა, როგორც საბჭოეთის ადრეული იურისპრუდენციის „კლასობრივ“, ისე გვიანდელი იურიდიული პოზიტივიზმის ეტაპებზე. წინააღმდეგობა უფრო ღრმაა, ადა-

¹ „ღმერთი თავად არის სამართალი, ამიტომაც მისთვის სამართალი ასე ძვირფასი.“ *საქსონური მართლმსაჯულების სარკე*, 1220.

² რაც დასავლურ ფილოსოფიაში არსებითად სათავეს იღებს პლატონის მიერ მის „სახელმწიფოში“ გადმოცემული მოძღვრებიდან იდეათა სამყაროს შესახებ, სადაც სამართლიანობის იდეა არის ის სინათლე, რომლისკენაც ნომოსი - ე.ი. პოზიტიური კანონი უნდა იყოს ორიენტირებული და ამას ვხედავთ პლატონისვე შრომებიდან: „ტიმეოსი“ და „პოლიტიკოსი“, სადაც უკვე სამართლის მეტაფიზიკურ გენეზისზეა საუბარი. აღსანიშნავია, აგრეთვე, რომ ბუნებითი და ადამიანის მიერ დადგენილი სამართლის დიფერენციაციის იდეა და შესაბამისი ცნებები ფა-სა და ლი-ს სახით მოიპოვება ძველ ჩინურ ფილოსოფიაშიც კონფუციისთან (551-479 წ.წ.). იხ. M. Nestor, *Frieden herrscht nicht, er muss gestiftet werden*. <https://naturrecht.ch/>

მიანის ბუნების გაგება-მიღებაზე პიროვნების ღირსებისა და ძირითადი უფლებების ხელშეუხებლობაზე ორიენტირებულ ბუნებით სამართალსა და დიალექტიკურ-ისტორიულ კანონზომიერებაზე აპელირების, ადამიანის ბუნების სასურველი მიმართულებით ნაძალადევი შეცვლის განზრახვის მქონე და ახალი ადამიანის გამოყვანის შლეგური იდეით განმსჭვალულ კომუნისტურ-ტოტალიტარულ პარადიგმას შორის (შრომამ შექმნა ადამიანი და ისევე შრომა გააკეთილშობილებს მას კომუნიზმში შესასვლელად). როგორც ცნობილია, მარქსიზმი და მის კვალად კომუნისტურ ქვეყნებში ოფიციალურ იდეოლოგიად დამყარებული მარქსიზმ-ლენინიზმი, სახელმწიფოსა და სამართალს განიხილავს ეკონომიკურ ბაზისზე დაშენებულ ზედნაშენად, რომელიც გაბატონებული კლასის ხელში ძალაუფლების განხორციელების ინსტრუმენტს წარმოადგენს.³ აქედან გამომდინარე, ადამიანის კლასიკური ძირითადი უფლებებიც ამ იდეოლოგიის მიერ არა დამოუკიდებელი ფასეულობის მქონე ფენომენად, არამედ უბრალო საშუალებად განიხილება, რომლითაც ბურჟუაზიულმა კლასმა ფეოდალიზმზე გამარჯვებას მიაღწია, რათა კაპიტალისტური წყობილება დაემყარებინა.⁴ იყო მცდელობა, ბუნებითი სამართლის აღქმა რკინის ფარდის

³ „Государство — это есть машина для поддержания господства одного класса над другим“.

(В. Ленин, *Лекция в Свердловском университете «О государстве»* 11 июля 1919 г.— ПСС, 5-е изд., т. 39, с. 73.) „...Для нас нравственность, взятая вне человеческого общества, не существует; это обман. Для нас нравственность подчинена интересам классовой борьбы пролетариата. А в чём состоит эта классовая борьба? Это — царя свергнуть, капиталистов свергнуть, уничтожить класс капиталистов.“ (В. Ленин, Речь на III Всероссийском съезде Российского коммунистического союза молодёжи «Задачи союзов молодёжи» 2 октября 1920 г.— ПСС, 5-е изд., т. 41, с. 310.) https://ru.wikiquote.org/wiki/%D0%92%D0%B8%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80_%D0%98%D0%B8%D1%8C%D0%B8%D1%87_%D0%98%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%BD

⁴ H. Laufer, „Grundrechte und Marxismus-Leninismus,“ in: *Informationen zur politischen Bildung*, 239, Grundrechte, Herausgeberin: Bundeszentrale für politische Bildung (BpB), Berliner Freiheit 7, 53111 Bonn, 1998, გვ. 31.

აქეთ მოქცეულ ადამიანთათვის დაყვანილი ყოფილიყო კონკრეტული ფეოდალური ან „ბურჟუაზიული“ რევოლუციების ეპოქებისთვის დამახასიათებელ, მმართველ ფენათა ინტერესების გამომხატველ, ძალაუფლების მალეგეტიმირებელ თეორიამდე, აგრეთვე, ბურჟუაზიის მომხვეჭელობის კამუფლიაჟურ იდეოლოგიამდე, რაც მიზანმიმართულად ჩქმალავდა ბუნებით-სამართლებრივი მოძღვრების არსებით პოტენციალს, რათა აღიარებულიყო სამართლის იმგვარ დოქტრინად, რომელიც გამოძახილს თითოეული ადამიანის სინდისში ჰპოვებს, კავშირშია საზოგადოების საღ აზრთან და სამართლის რელატივისტური და პოზიტივისტური გაგებისგან განსხვავებით, პრინციპულად გამორიცხავს კანონიერი უსამართლობის სამართლად აღიარებას. მარქსიზმ-ლენინიზმმა ყველგან, სადაც ამის განხორციელების საშუალება მიეცა, ადამიანი და საზოგადოება დიალექტიკურ-მატერიალისტური ხატის ატრიბუტებად აქცია, თუმცა, თავდაპირველი შინაარსი გამოაცალა ბუნებითი სამართლის მიერ დამუშავებულ ისეთ ფილოსოფიურ კატეგორიებსა და იურიდიულ ინსტიტუტებს, როგორიცაა თავისუფლება, სამართალი (ჩაანაცვლა რა ის „სოციალისტური სამართალით“) და ადამიანის უფლებები („მშრომელთა უფლებებად“ ტრანსფორმაციით), ხოლო „მშრომელთა“ ობიექტურ ინტერესში კომპეტენციის მქონედ მიიჩნია არა თავად ეს უკანასკნელნი, არამედ მის მიერვე შექმნილ კვაზი-მეცნიერებაში - „მეცნიერულ კომუნიზმში“ ინდოქტრინირებული პარტმუშაკები, თავიანთი ესქატოლოგიურ-სოტერიოლოგიური წარმოდგენებით (რომელთა ნაწილს მართლა სჯეროდა კომუნიზმისკენ ისტორიული სვლის და მისი მეშვეობით კაცობრიობის ხსნის, დიდი ნაწილი კი თავს იკატუნებდა, რომ სჯეროდა).

ბუნებითი სამართლის განვითარების 2500-წლოვანმა ისტორიამ მოიტანა: ადამიანის უფლებებზე ორიენტირებული კერძო და სახელმწიფო სამართალი, ხელისუფლების დანაწილება, ლიბერალური კონსტიტუციური წყობილება და ამ საფუძველზე ევროპის რიგ ქვეყნებში, ასევე, შესაძლებელი გახდა სო-

ციალური სამართლებრივი სახელმწიფოს განვითარება. ამის საპირისპიროდ, პროლეტარიატის დიქტატურა და სოციალიზმი, როგორც შუალედური საფეხურის გზით კომუნიზმისკენ მავალი იდეოლოგია და ეკონომიკური წყობა, ძირშივე გამორიცხავდა ყველა ზემოხსენებული პრინციპის რეალიზაციას, რამეთუ გაცხადებული იდეალის, ჰარმონიული საზოგადოებრივი წყობილების მშენებლობა შეუძლებელია ადამიანის უფლებებით, როგორც მოქმედი სამართლით, ხალხისა და სახელმწიფოს თვითშეზღუდვის გარეშე, აგრეთვე, თავისუფალი ბაზრისა და ჯანსაღი კონკურენციის წესების უგულებელყოფით. მხოლოდ ამ ინსტიტუტების ჩამოშლის ხარჯზე, რომლის ნანგრევებში შეუძლებელი იყო ასევე არ მოყოლილიყო ქრისტიანული ცივილიზაციის მიერ ხანგრძლივი დროის განმავლობაში კულტივირებული ჰუმანისტური და ინდივიდუალისტური ღირებულებები (უპირველესად, ადამიანის, როგორც ადამიანის აღიარება ინდივიდუალურ და არა რაიმე კლასის კუთვნილებიდან გამომდინარე თანაბრად ფასეული პიროვნული ღირსების მატარებელ სუბიექტად), გახლდათ შესაძლებელი ლენინის პროლეტარიატიზაციისა და სტალინის კოლექტივიზაციის, პოლიტიკური და ეკონომიკური ტერორის გზით შექმნილი მეურნეობის წარმოების კოლექტივისტური, სოციალისტური მოდელის და გულაგის უუფლებო, პირადი ნომრით ვინაობა-ჩანაცვლებული ტუსაღების მიერ საბჭოთა ინდუსტრიის შექმნა და „ჭეშმარიტი“ თანასწორობის, არსებითად კი - ოხლოკრატიული, მექანიკური „ურავნილოვეკის“ დამკვიდრება. მხოლოდ ასეთ ახალ ადამიანს შეეძლო ჰქონოდა არა ბუნებითი სამართლითა და განუსხვისებელი ბუნებითი უფლებების აღიარებით გარანტირებული, არამედ კლასობრივ ბრძოლაში მოპოვებული „ნამდვილი“ თავისუფლება. რეალურად კი, კომუნისტური სისხლიანი კულტი, სადაც ცინიკური ექსპერიმენტის ფარგლებში, რომელმაც მხოლოდ საბჭოთა კავშირში მის მიერ ოკუპირებულ, ნაციონალურ სუვერენიტეტწართმეული ქვეყნების ტერიტორიებსა და თავად რუსეთში, მშვიდობიანობის პერიოდში განხორციელებული წითელი ტერორისას (ხელოვნუ-

რად გამოწვეული შიმშილობის, გოლოდომორის, ინტელი-გენციის, სასულიერო წოდებისა და არისტოკრატიის იმ წარმომადგენლების, ვინც ემიგრირება არ ისურვა, ვერ მოასწრო ან სამშობლოში დაბრუნდა, მეურნეობის წარმოების უნარის მქონე გლეხების, გეგმიური, ბელადის მიერ წინასწარი ქვოტით განერილი დახვრეტების, მთელი ერების დევნა-გადასახლების გზით) განადგურდა 40 მილიონამდე ადამიანი. დაუყოვნებლივ დახვრეტას გადარჩენილთა ერთი ნაწილი გადაიქცა 1923 წელს შექმნილ საკუთარი მოქალაქეებისთვის განკუთვნილ მსოფლიოში პირველ საკონცენტრაციო ბანაკებში გაუსაძლის პირობებში მომუშავე უფასო მუშახელად (ე.წ. ზეკ-ად), ხოლო მეორე ნაწილი ასეთი ბედის თავიდან ასარიდებლად, თუ სხვა მოტივით, მოგვევლინა „ხალხის მტრებისა“ და მათი შვილების დამსმენად და ერთი დიდი არქიპელაგ-გულაგის ზედამხედველად. კომუნისტური პარადიგმის რეალიზაციის მსხვერპლთა რაოდენობა და მისი ხორცშესხმის პროცესის ტრაგიკომიკურობა სხვა ქვეყნებში, მაგალითად, ჩინეთში არანაკლებ მასშტაბურია. კომუნისტური ტოტალიტარიზმის პირობებში სამართლებრივი ცნებები მოგვევლინა კონსტიტუციებში ჩანერილ რეალურ იურიდიულ შინაარსს მოკლებულ სიტყვებად, რომელთა პარალელურად დამკვიდრდა ადამიანის ღირსების, სიცოცხლის, ფიზიკური ხელშეუხებლობის, საკუთრების, სინდისის და აზრის გამოხატვის თავისუფლების სრული გაარარავება.

რაც შეეხება ნებისმიერი ტოტალიტარული სააზროვნო სისტემისთვის პრინციპულად მიუღებელ ბუნებით სამართალს, იგი, პირველ რიგში, განასახიერებს მარადიულ კითხვას სამართლის არსისა და ჯერარსის, მისი ქმნადობის შესახებ და იქვე ინტუიტიურად გვეკარნახობს პასუხსაც: *Lex injusta non est lex!* - უსამართლო კანონი კანონი არ არის!

თავისთავად ცხადია, ამ არსებით კითხვებზე უფრო ვრცელი და სისტემური პასუხები ყოველთვის განსხვავებულ აქცენტებს ატარებს, დაკავშირებულს ამა თუ იმ ეპოქის, იქნება ეს ანტიკურობის, ქრისტიანული შუა საუკუნეების, ახალი დროის

ბუნებითი სამართლის ფილოსოფიისა და ჩვენი თანამედროვეობის, თუ ამ დარგში გამოკვეთილი ინდივიდუალური კვალის დამტოვებელი ავტორების მემკვიდრეობის სახით.⁵ და მაინც, ყოველი დროის ბუნებითი სამართლის რეფლექსიას აერთიანებს ის მრწამსი, რომ არსებობს ისეთი რამ, რაც თავისი ბუნებიდან გამომდინარე ისეთი სამართალია, რომლის გაუქმებაც, ციცირონის სიტყვებით რომ ვთქვათ, არც სენატს და არც ხალხს არ შეუძლია და არსებობენ ისეთი მოვლენებიც, რომლებიც პრინციპულად არ შეიძლება სამართალი იყოს. თუ გვსურს, რომ ადამიანის მიერ დადგენილი პოზიტიური სამართალი არ აღმოჩნდეს იმ კატეგორიაში, რაც თავისი არსით სამართალი ვერ იქნება, მუდმივად კრიტიკულად უნდა შეფასდეს ბუნებითი სამართლის, ან თანამედროვე ტერმინოლოგიით თუ ვიტყვით, სამართლის მორალისტური პერსპექტივიდან.

სამუელ პუფენდორფი ბუნებითი სამართლის ფილოსოფიის დიდი ნაგებობის ერთი ღირსშესანიშნავი ნაწილის - მოდერნული (რომელსაც სეკულარულსაც უწოდებენ ხოლმე) ბუნებითი სამართლის აქამდე ნაკლებად ცნობილ კარს წარმოადგენს საქართველოსთვის და მოცემული წიგნი ამ კარის შეღებას ისახავს მიზნად.

ჩამოთვლილი იდეოლოგიურ-პოლიტიკური პრობლემების გარდა, არსებობდა ენობრივი ბარიერის პრობლემაც. პუფენდორფის ნაწარმოებების თარგმანები ლათინურიდან, რომელ ენაზეც ისინი დაიწერა, ქართველ მეცნიერთა უმრავლესობის, რომ აღარაფერი ვთქვათ ფართო საზოგადოების შესახებ, სამუშაო ენა არ არის - თანამედროვე ევროპულ ენებზე, მათ შორის გერმანულად, მე-17, მე-18 საუკუნეებს განეკუთვნება და არასრულია. „De officio“-ს გაცნობა მე-19 საუკუნეში, რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიის შემდეგ, პეტერბურგში განათლება მიღებული ქართველებისთვის შესაძლებელი იყო მხოლოდ ჰოლანდიასა და შვედეთში ხანგრძლივი დროით ყოფნის შემდეგ,

⁵ ი. თაბორიძე, „ბუნებითი სამართლის როლი ადამიანის ღირსების გაგების ჩამოყალიბებაში“, ჟურნალში: ქართული სამართლის მიმოხილვა თბილისი, GEPLAK, 2004.

რუსეთის იმპერატორ პეტრე I-ის (რომელიც დიდად აფასებდა პუფენდორფს)⁶ და მოგვიანებით ეკატერინე II-ს დავალებით შესრულებული, შესაბამისი ტერმინოლოგიის მაშინდელ რუსულ ენაში ნაკლებობის გამო, არასრულყოფილი თარგმანების ან ფრანგულენოვანი თარგმანების მეშვეობით, რომელსაც კიდევ უფრო ცოტა ქართველი თუ ფლობდა.

მიუხედავად იმისა, რომ პუფენდორფი ადრეული ახალი დროის პოლიტიკური და სამართლის ფილოსოფიის სხვა ორი მოაზროვნის, ჰუგო გროციუსისა და თომას ჰობსის რანგის აღიარებულ ფიგურას წარმოადგენდა, მის შემდგომ ეპოქაში, პირველი ორისგან განსხვავებით, მისი მნიშვნელობის აღქმა კლებულობს. ჰუგო გროციუსის მაღალი ცნობადობა უდავოდ უნდა დაეკავშიროთ (არა მხოლოდ დასავლეთში, არამედ საქართველოშიც), მისი მოღვაწეობის არეალს, - ჰუმანიტარულ სამართალს, ანუ ომისა და მშვიდობის სამართალს - რასაც ზოგჯერ კლასიკურ საერთაშორისო სამართლადაც მოიხსენიებენ. ის მეტი პოპულარობით სარგებლობდა ბუნებით სამართალთან შედარებით⁷, რაც პუფენდორფის ძალისხმევის მთავარ ორიენტირს შეადგენდა. ბუნებით-სამართლებრივი იდეების ნაწილობრივი საკანონმდებლო ინსტიტუციონალიზაცია საფრანგეთის რევოლუციის შემდეგ განხორციელდა.⁸ ამას ესწრაფვოდა კიდევ - გადაქცეულიყო სამართლის იდეალიდან რეალურ, ესე იგი, ძალაში მყოფი ნორმით გამოხატულ პოზიტიურ სამართ-

⁶ H. Welzel, *Die Naturrechtslehre Samuel Pufendorfs, ein Beitrag zur Ideengeschichte des 17. und 18. Jahrhunderts*, Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1958, გვ. 2.

⁷ ბუნებითი სამართლის ცნების გაგებისას შემდეგი დეფინიციით შეგვიძლია ვიხელმძღვანელოთ: ეს გახლავთ ნორმათა სისტემა, რომელიც პოზიტიური სამართლისგან (როგორც სახელმწიფოს მიერ დადგენილ, ისე ჩვეულებით განსაზღვრულ) დამოუკიდებლად და თვით მასთან შესაძლო კონფლიქტის მიუხედავადაც კი ყოველთვის და ყველა ადამიანისთვის ნამდვილობის მქონეა.

⁸ რელევანტურ მაგალითებად გამოდგება: Codex Maximilianeus Bavaricus Civilis (1756); Preussisches Allgemeines Landrecht (1794); Code Civil (Code Napoleon, 1804); Österreichisches Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (1811). იხ. ი. თაბორიძე, „ბუნებითი სამართლის როლი ადამიანის ღირსების გაგების ჩამოყალიბებაში“, გვ. 151.

ლად, თუმცა კი ისე, რომ ამ უკანასკნელისთვის საფუძვლი-
სა და მასშტაბის ფუნქცია არ დაეკარგა. მალევე მოვლენათა
დინამიკა საპირისპირო მიმართულებით წარიმართა და ბუნები-
თი სამართლის ფილოსოფია მისდამი თეორიული ინტერესის
თვალსაზრისით თანდათან საკმაოდ უკანა პლანზე გადავიდა,
ხოლო სამართლის თეორიაში ისტორიული და ნორმატივისტუ-
ლი სკოლების გაბატონების შემდეგ, მეორე მსოფლიო ომამდე
(მცირე გამონაკლისს შეადგენს მე-19 საუკუნის დასაწყისი),
ნაწილობრივ დავიწყებასაც კი მიეცა.

ვინაიდან პუფენდორფი გერმანულ სამართლებრივ საა-
ზროვნო გარემოში რეალიზებული ფიგურაა, უნდა ითქვას,
რომ გერმანული ტრადიციული სამართლის ისეთი წერილობი-
თი ნიმუში, როგორიცაა ააიკე ფონ რეპგოვის მიერ შედგენილი
„ზაქსენშპიგელი“ (Sachsenspiegel სიტყვა-სიტყვით „საქსონ-
ური სარკე“, დაახ. 1220წ.), უკვე განასახიერებდა ბუნებით-
სამართლებრივი პერსპექტივიდან პოზიტიური სამართლისა და
კანონიკური სამართლის მიერ დამკვიდრებული და აღიარებული
რეალობის უარყოფით შეფასებას; მაგალითად, ადამიანის, რო-
გორც ღმერთის მიერ თავისუფლად შექმნილი არსების, სხვა
ადამიანის მიერ უსაფუძვლოდ და ძალადობრივად დამორჩილე-
ბული მდგომარეობის კრიტიკას. იგივე დოკუმენტი ამყარებს
წმინდად ბუნებით-სამართლებრივ იდეას, რომელიც პირველად
ჯერ კიდევ პლატონის მიერ სოფისტების კრიტიკისას ჩნდება,
რომ სამართალი არ იქმნება, არამედ შეიძლება მხოლოდ ადა-
მიანმა აღმოაჩინოს, რამეთუ „ღმერთი თავად სამართალია და
ამიტომაც იგი მისთვის ასე ძვირფასი“.⁹

რაც შეეხება სამუელ პუფენდორფს, შეიძლება ითქვას, რომ
იგი, ერთი მხრივ, რომელიც სტოიკოსების, ხოლო, მეორე მხრივ,
ჰოლანდიელი ჰუგო გროციუსისა¹⁰ და ინგლისელი თომას ჰობ-

⁹ P. Schel, *Kleine Enzyklopädie des deutschen Mittelalters, Naturrecht*, <http://u01151612502.user.hosting-agency.de/malexwiki/index.php/Naturrecht>

¹⁰ უინტერესო არ უნდა იყოს ის ფაქტი, რომ გროციუსის შემოქმედების
კარგი მცოდნე, პუფენდორფი მისი მთავარი შრომის *De jure belli ac pa-*
cis-ის ინსპირატორად ვარაუდობს ინგლისის ლორდ კანცლერისა და (ამ

სის ნააზრევის მემკვიდრეობის პარალელურად, უდავოდ განეკუთვნება ლუთერანული მსოფლმხედველობის მქონე ბუნებით-სამართლებრივი მოაზროვნების იმ ტრადიციას, რასაც გერმანულ სააზროვნო სივრცეში, მე-16 საუკუნეში საფუძველი ჩაუყარა სამართლის ფილოსოფოსმა და მარბურგის უნივერსიტეტის რექტორმა, იოჰანეს ოლდენდორპმა ნაშრომებით:

მოკლე განმარტება იმისა, თუ რა გვევლინება სამართლიანად, მართებულად და სასარგებლოდ ყველა ნოდებისთვის“, „შესავალი ბუნებით სამართალში, ანუ ელემენტარული შესავალი ბუნების, ხალხთა და სამოქალაქო სამართალში“ და „სამართლისა და სამართლიანობის შესახებ.“¹¹

მე-17 და მე-18 საუკუნეებში პუფენდორფის დიდი პოპულარობის შესახებ კონტინენტურ ევროპაში, ისევე როგორც დიდ ბრიტანეთსა და ამერიკის ახლად გაჩენილ შეერთებულ შტატებში, მიუთითებს მისი ბუნებით-სამართლებრივი შრომების „De jure naturae et gentium“ და „De officio hominis et civis juxta legis naturalis“ მრავალ ევროპულ ენაზე თარგმნა და მისი ევროპის უნივერსიტეტების სასწავლო პროგრამაში შეტანა; აგრეთვე, მისი აღიარება ლოკის, რუსოს, აშშ-ს დამოუკიდებლობისთვის მებრძოლი მოაზროვნეების¹²: ჯონ ჯაიზის, სამუფელ ადამსისა უკანასკნელის მიერ ფილოსოფიაში აღიარებული ავტორიტეტებისადმი პიეტეტის უარყოფის გამო) მის მიერ პირველ ეკლექტიკოს ფილოსოფოსად მოხსენიებული - ფრენსის ბეკონის შრომას *De augmentis Scientiarum* (1623), ინგლისურ ენაზე შექმნილი პირველი მნიშვნელოვანი ფილოსოფიური თხზულების *Advancement of Learning*-ის (1605) განვრცობილ და ლათინიზებულ ვერსიას. იხ. T. J. Hochstrasser, *Natural Law Theories in the Early Enlightenment*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, გვ. 84-85. ასევე: F. Bacon, *ENCYCLOPEDIA BRITANNICA*, <https://www.britannica.com/biography/Francis-Bacon-Viscount-Saint-Alban#ref358813>

¹¹ E. Wolf, „Samuel Pufendorf“, in: *Grosse Rechtsdenker der deutschen Geistesgeschichte*, 3. Aufl. Tübingen, Verlag von J.C.B. Mohr 1951, გვ. 161-168.

¹² მიუხედავად იმისა, რომ ამერიკელი კოლონისტების მიერ მათი დამოუკიდებლობის გამოცხადება ბუნებითი უფლებების სახელით განხორციელდა, საკითხი ამერიკულ რევოლუციაში ბუნებითი სამართლის ფილოსოფიის როლის შესახებ არაერთგვაროვნად ფასდება. მკვლევართა ერთ ნაწილს ეს პროცესი ესმის ინგლისის კონსტიტუციური სამართლის განვითარებისა და ინგლისის სახელოვანი რევოლუციის (Glorious Revolution)

და თომას ჯეფერსონის, ასევე, შოტლანდიელი¹³ განმანათლებლების მიერ.¹⁴ რაც შეეხება მის შესამჩნევ, თუმცა კი დროებით ჩრდილში მოქცევას, ეს პროცესი უკვე პუფენდორფის სკოლის წარმომადგენლით, ქრისტიან ვოლფით იწყება¹⁵ და კანტის ავტონომიურობის შესახებ მოძღვრების გამოჩენით სრულდება.¹⁶

პუფენდორფის აზროვნების ინტერდისციპლინურობა სხვადასხვა სამეცნიერო წრის მხრიდან მის მიუღებლობას განაპირობებდა. გერმანული სამართლებრივი აზროვნების ერთ-ერთი გამორჩეული მკვლევარი, ერიკ ვოლფი ამ სიტუაციას ასე აღწერს: „ფილოსოფოსთათვის, მაგ. ლაიბნიცისთვის იგი ზედმეტად იურისტი გახლდათ, იურისტებისთვის ზედმეტად პოლიტიკოსი, პოლიტიკოსთათვის ზედმეტად ისტორიკოსი, ხოლო ისტორიკოსთათვის ზედმეტად ფილოსოფოსი“.¹⁷ საინტერესოა, რომ ყველა ამ მიმართულებით მას საკმაოდ მრავალფეროვან ნიშას მიაკუთვნებენ ხოლმე, სახელდობრ: ვოლუნტარისტულს ეთიკაში (გამომდინარე იქიდან, რომ იგი მორალურობის საფუძვლად მიიჩნევს შემოქმედის ნებას), სუვერენიტეტის და აბსოლუტიზმის თეორეტიკოსთა ჯგუფს - პოლიტიკაში, ხოლო რეალ-პოლიტიკის მომხრეს საერთაშორისო ურთიერთობებში (სახელმწიფოთა ურთიერთობა მის ნააზრევში კვლავაც ბუნებით მდგომარეობაში რჩება). ფართო ინტერდისციპლინური პერსპექტივა პუფენდორფს უნიკალურ შესაძლებლობას აძლევს ბუნებითი სამართლის ფილოსოფიაში ორიენტირებისას თავიდან აირიდოს იმგვარი სწორხაზოვნება, რომელსაც ვინრო სპე-

იდურ კონტექსტში, რაც იმას გულისხმობს, რომ სახეზე იყო არა ბუნებითი უფლებებისთვის ბრძოლა, არამედ კონსტიტუციური დავა

¹³ E. Wolf, „Samuel Pufendorf“, გვ. 334.

¹⁴ H. Ottmann, *Geschichte des politischen Denkens*, Band 3/1, Die Neuzeit, von Machiavelli bis zu grossen Revolutionen. Stuttgart-Weimar: J. B. Metzler Verlag, 2006, გვ. 405.

¹⁵ *Naturrecht und Staatstheorie bei Samuel Pufendorf*, Hg. von D. Hüning, Baden-Baden: Nomos, 2009, გვ. 11.

¹⁶ T. J. Hochstrasser, *Natural Law Theories in the Early Enlightenment*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, გვ. 20.

¹⁷ E. Wolf, „Samuel Pufendorf“, გვ. 334.

ციალიზაციის მქონე მეცნიერი დიდი ალბათობით შეეჩეხებოდა, მაგრამ, ამავედროულად, თავს იჩენს იმ ტიპის ეკლექტიზმი, რაც ვერ იქნება თავისუფალი წინააღმდეგობებისგან. მაგალითად, ის თავის არსენალში იღებს როგორც ინდუქციურ, ისე დედუქციურ მეთოდს, სოციალურობის პრინციპს უთავსებს საჭიროების პრინციპს, რაციონალობის პრიმატს კი - ავტორიტეტის პრიმატს. მასთან თანაარსებობს აბსოლუტიზმი და კონსტიტუციონალიზმი, სეკულარული ბუნებითი სამართალი და ლუთერანული მრწამსი. შეიძლება ითქვას, რომ მისი აზროვნების ეს ეკლექტიზმი არის ანარეკლი მისი გარკვეულწილად გაორებული პიროვნული თვისებების, რაც ერთდროულად მოიცავდა დაუღალავი პოლემისტის მებრძოლ ხასიათს და გავლენიანი პატრონის ყოლის მისწრაფებას (რის საჩვენებლადაც საკმარისია მისი ნაშრომების მიძღვნათა ადრესატების რეტროსპექტივა), ღირსებით აღსავსე გამბედაობასა და გარემოებებისადმი შემგუებლურ დამოკიდებულებას, აგრეთვე, სტატუსისა და მატერიალური პირობების გაუმჯობესების აშკარად თვალმიდევნებად ცხოვრებისეულ პრიორიტეტს.¹⁸

მთლიანობაში, მისი ნააზრევის პროდუქტიულობის თვალსაზრისით, შეიძლება ითქვას, რომ პუფენდორფის ეკლექტიზმი უფრო დადებითი ფაქტორი აღმოჩნდა, ვიდრე ნაკლი. ამ მრავალპერსპექტიული ხედვის მნიშვნელობის დასანახად იგი „Eris Scandia“-ში ხაზს უსვამს ამა თუ იმ ტერმინის გამოყენებისას ერთსა და იმავე ცნებათა მრავალგვარი მნიშვნელობის გათვალისწინების საჭიროებას, გამომდინარე იქიდან, თუ რომელ მეცნიერებაშია იგი ნაგულისხმები და რომ იგივე ნატურა და naturalis ატარებენ განსხვავებულ დატვირთვას ფიზიკოსისთვის, მედიკოსისთვის, თეოლოგისთვის და იურისტისთვის.¹⁹

რაც შეეხება პუფენდორფის მემკვიდრეობის კვლევის თანამედროვე ეტაპს, უნდა ითქვას, რომ მეორე მსოფლიო ომის

¹⁸ L. Krieger, *The Politics of Discretion. Pufendorf and the Acceptance of Natural Law*, Chicago & London: The University of Chicago Press, 1965, გვ. 2-3., გვ. 23.

¹⁹ H. Welzel, *Die Naturrechtslehre Samuel Pufendorfs, ein Beitrag zur Ideengeschichte des 17. Und 18. Jahrhunderts*, Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1958, გვ. 20.

შემდეგ დამდგარი ბუნებითი სამართლის რენესანსი, ცოტა მოგვიანებით, მე-20 საუკუნის ბოლო და 21-ე საუკუნის პირველ ათწლეულში პუფენდორფისადმი გამოღვიძებული ცხოველი ინტერესითაც აღინიშნა.²⁰ გერმანიაში პროფესორ შმიდტ-ბიგემანის თაოსნობით გამოიცა პუფენდორფის ნაშრომების სრული კრებული, აგრეთვე მისი სააზროვნო მემკვიდრეობის თანამედროვე მკვლევართა ფუნდამენტური შრომები, მაგალითად, ისეთი ავტორებისა, როგორიცაა ფიამეტა პალადინი, ჰორსტ

²⁰ პუფენდორფის კვლევების თანამედროვე ავტორებსა და შრომებს შორის აღსანიშნავია: ჰორსტ დენცერი, *მორალური ფილოსოფია და ბუნებითი სამართალი სამუელ პუფენდორფთან, ინტელექტუალური და სამეცნიერო-ისტორიული კვლევა პრაქტიკული ფილოსოფიიდან ბუნებითი სამართლის დაბადებაზე* (H. Denzer, *Moralphilosophie und Naturrecht bei Samuel Pufendorf. Eine geistes- und wissenschaftsgeschichtliche Untersuchung zur Geburt des Naturrechts aus der Praktischen Philosophie*); თომას ბემე, *სამუელ პუფენდორფი. ბუნებითი სამართალი და სახელმწიფო* (T. Behme, *Samuel von Pufendorf. Naturrecht und Staat*); ჰანს ველცელი, *სამუელ პუფენდორფის ბუნებითი სამართლის მოძღვრება* (H. Welzel, *Die Naturrechtslehre Samuel Pufendorfs*); დეტლეფ დიორინგი, *პუფენდორფის კვლევები* (D. Döring, *Pufendorf-Studien*); თეო კობუში, *პიროვნების აღმოჩენა, თავისუფლების მეტაფიზიკა და თანამედროვე ადამიანის სურათი* (Th. Kobusch, *Die Entdeckung der Person, Metaphysik der Freiheit und modernes Menschenbild*); ჰორსტ დრაიტცელი, *სამუელ პუფენდორფი, კრებულში: მე-17 საუკუნის ფილოსოფია* (H. Dreitzel, *Samuel Pufendorf in die Philosophie des 17. Jahrhunderts*); ჰორსტ რაბე, *ბუნებითი სამართალი და ეკლესია სამუელ პუფენდორფთან* (H. Rabe, *Naturrecht und Kirche bei Samuel von Pufendorf*); გერალდ ჰარტუნგი, *ბუნებითი სამართლის დებატი, „obligatio“-ს ისტორია მე-17 საუკუნიდან მე-20 საუკუნემდე* (G. Hartung, *Die Naturrechtsdebatte. Geschichte der 'Obligatio' vom 17. bis zum 20. Jahrhundert*); ვანდა ფიორილო, *გროციუსიდან პუფენდორფამდე. სამეცნიერო რევოლუცია და სამართლის თეორიული საფუძვლები* (F. Vanda, *Von Grotius zu Pufendorf. Wissenschaftliche Revolution und theoretische Grundlagen des Rechts*). ფიამეტა პალადინი, *პუფენდორფი, ჰობსის მოსწავლე* (F. Palladini, *Pufendorf disciple of Hobbes*); ლეონარდ კრიგერი, *დისკრეციის პოლიტიკა, პუფენდორფი და ბუნებითი სამართლის მიღება* (L. Krieger, *The politics of Discretion, Pufendorf and the Acceptance of Natural Law*). ტიმ. ი. ხოხმტრასერი, *ბუნებითი სამართლის თეორიები ადრეულ განმანათლებლობაში* (T. J. Hochstrasser, *Natural Law Theories in the Early Enlightenment*). კნუდ ჰააკონსენი, *გროციუსი, პუფენდორფი და მოდერნული ბუნებითი სამართალი* (K. Haakonssen, *Grotius, Pufendorf and Modern Natural Law*).

დენცერი, თომას ბემე, დიტერ ჰიუნინგი, ჰორსტ დრაიტცელი და სხვა; შედარებით ძველი ავტორებიდან სახელობითი აღნიშვნის ღირსია ერიკ ვოლფი და ჰანს ველცელი, ამ უკანასკნელის ხშირად ციტირებადი ნაშრომით - „Die Naturrechtslehre Samuel Pufendorfs“ („სამუელ პუფენდორფის ბუნებითი სამართლის მოძღვრება“) და ჰორსტ რაბე. თავად პუფენდორფის ლათინურენოვანი შრომების არასრული და მოძველებული გერმანულენოვანი თარგმანები ელიან გადახალისებას დამუშავების პროცესში მყოფი ახალი სრული შრომათა კრებულის მეშვეობით.

ინგლისურენოვანი წყაროებიდან მნიშვნელოვანია ფონდლიბერტის მიერ Natural Law and Enlightenment Classic-ის სერიით, ორიათასიან წლებში გამოცემული პუფენდორფის შრომების სრული კრებული კნუდ ჰააკონსენის რედაქტირებით; აგრეთვე, მკვლევარ ლეონარდ კრიგერის ფუნდამენტური ნაშრომი „The Politics of Discretion. Pufendorf and the Acceptance of Natural Law“ (1965), რომელშიც სამუელ პუფენდორფი მოხსენიებულია, როგორც რევოლუციური იდეების მომთვინიერებელი მოაზროვნე; ასევე სტენდფორდის უნივერსიტეტის ფილოსოფიის ენციკლოპედია, სადაც პუფენდორფს ვრცელი და შინაარსობრივად მრავლისმომცველი ჩანაწერი ეთმობა.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, ადრეული მოდერნის ეპოქის ფილოსოფოსთა შორის, პუფენდორფი გამორჩეულია მისი საკვლევი არეალის ინტერდისციპლინური ხასიათით, რომელმაც თვითრეალიზაცია ერთდროულად ისეთ დარგებში მოახერხა, როგორიცაა სახელმწიფო სამართალი, ბუნებითი სამართლის ფილოსოფია და ევროპის ისტორია, აგრეთვე, პროდუქტიული გახლდათ სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთმიმართებისა და სეკულარიზაციის პრობლემატიკის გააზრებისას; ავტორის პროფესიულ მახასიათებელს წარმოადგენს მისწრაფება, იყოს გახსნილი ახალი დროის სამეცნიერო მეთოდოლოგიისა და შინაარსობრივი სტრუქტურისადმი, ამასთან მანამდე არსებულ სააზროვნო მემკვიდრეობასთან კავშირის ხელალებით განწყე-

ტის გარეშე.²¹ ეს მას აძლევს თვისობრივად განსხვავებული სააზროვნო მოდელების აგების შესაძლებლობას; მაგალითად ისეთის, როგორიცაა მოძღვრება სულიერი და ფიზიკური განზომილების არსებობის შესახებ ადამიანში (*entia moralia*²² და *entia phisica*), რომელსაც პუფენდორფის მთელი იდეალისტური ფილოსოფიის გასაგებად გამორჩეული მნიშვნელობა ენიჭება და ამიტომ მას მოცემულ კვლევაში სპეციალური ადგილი დაეთმობა.

რაც შეეხება მოვალეობის პრინციპს პუფენდორფის ბუნებით-სამართლებრივ მოძღვრებაში, მასზე წინამდებარე ნაშრომში ძირითადი აქცენტის გაკეთება უკავშირდება იმ გარემოებას, რომ დამოუკიდებელი საქართველოს რეალიებში, რომლის კონსტიტუციის პრეამბულით დეკლარირებულ მიზანს თავისუფალი, სოციალური და სამართლებრივი სახელმწიფოს მშენებლობა წარმოადგენს, უფლება-მოვალეობათა ურთიერთმიმართების სიღრმისეულ გაგებას გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს.

ყურადღებას იმსახურებს საზოგადოებრივი ხელშეკრულების პუფენდორფისეული ვერსია, რომელიც ჰობსის ვარიანტისგან განსხვავებით სუვერენსაც ხელშემკვრელ მხარედ მოიაზრებს და ამას გარდა, რამდენიმე ეტაპს გულისხმობს: საზოგადოების წევრთა ხელშეკრულებას სახელმწიფოს დაფუძნების შესახებ, სახელმწიფოს მმართველობის ფორმის შესახებ დეკრეტს და მომავალ სუვერენთან მომავალი ქვეშევრდომების ურთიერთმავალბელ ხელშეკრულებას. პუფენდორფის ბუნებითი სამართლის დოქტრინა, რომელიც ორი საპირისპირო დაფუძნების მქონე, გროციუსისეული და ჰობსისეული თეორიების შეჯერებას და დახვეწას ახდენს, განსაკუთრებით პოპულარული იყო მე-17 საუკუნისთვის, მაგრამ იგი აქტუალობას არ კარგავს დღესაც, ვინაიდან კონტრაქტუალიზმის ამ ვერსიით, ხალხი სამართალ-

²¹ H. Denzer, *Moralphilosophie und Naturrecht bei Samuel Pufendorf*, München, C. H. Beck 1972, შესავალი.

²² ქართულ ენაზე ეს ტერმინი შეგვიძლია ვთარგმნოთ მორალურ მყოფებად ან ყოფნის მორალურ ფორმებად.

სუბიექტობას არ თმობს სახელმწიფოს ფორმით საკუთარი ცხოვრების დაფუძნების მერეც. პირველი ხელშეკრულება, ისევე როგორც სამართალ-სუბიექტობა, მაშინაც ძალაში რჩება, როდესაც მმართველი არღვევს ხელშეკრულებით ნაკისრ ვალდებულებებს, რაც მისდამი მორჩილების ვალდებულებასაც ანუღირებას უკეთებს, ხოლო ამბოხების უფლებას ხელშეკრულების თეორიის იმანენტურ ნაწილად აქცევს. ეს გარემოება ცხადს ხდის, თუ რამდენად დაუბალანსებელია აბსოლუტიზმის იდეოლოგიად პუფენდორფის შეხედულებების გამოყვანა.

მიუხედავად ლაიბნიცის ერთ-ერთ ნერილში გამოთქმული მწარე გამონათქვამისა მის შესახებ (*vir parum jurisconsultus et minime philosophus*),²³ რაც მანამდე სამუელ პუფენდორფის მისამართით გაკეთებულ, მისივე არა ერთ კარგ შეფასებას ეწინააღმდეგება, პუფენდორფი უნდა მოვიხაზოთ იმ მოაზროვნედ, რომლის უგულებელყოფა იქნება საზიანო როგორც იურისტებისთვის, ისე ფილოსოფოსებისთვის. თუმცა, ლაიბნიცის დიდი ავტორიტეტიდან გამომდინარე, შეუძლებელია, მის თუნდაც ასეთ ძალიან სუბიექტურ და პირად განწყობებაზე დაფუძნებულ შეფასებას, ნეგატიური კვალი არ დაეტოვებინა პუფენდორფის ღვაწლის აღქმაზე მისი შემდგომი თაობების მხრიდან. პუფენდორფის სააზროვნო მემკვიდრეობის გამორჩეული მცოდნის, პროფ. თეო კობუშის შეფასება ასეთია: „არსებითად კი მისი დამსახურება კაცობრიობის აზროვნებაში ის გახლავთ, რომ პუფენდორფმა მისივე გადაუჭარბებელი შეფასებით დააფუძნა თავისი „ბუნებითი სამართალი“, როგორც პირველი „უნივერსალური ეთიკა“, რომლის საგანიც ერთმნიშვნელოვნად არის კულტურისა და რელიგიის შემეცნებით „ens morale“ და მასში ცენტრირებული პიროვნება. პუფენდორფი, არისტოტელესეული ეთიკის ტრადიციის საპირისპიროდ, რასაც იგი ბერძნულ პოლისთან დაკავშირებულ პარტიკულარულ ეთიკად აღიქვამს

²³ „კაცი, რომელიც გახლავთ პატარა იურისტი და კიდევ უფრო პატარა ფილოსოფოსი“, (H. Welzel, *Die Naturrechtslehre Samuel Pufendorfs, ein Beitrag zur Ideengeschichte des 17. Und 18. Jahrhunderts*, Berlin: Walter de Gruyter, 1958, გვ. 2.)

(მიუხედავად იმისა, რომ არისტოტელეს ევდემონიზმი არე-ტოლოგიურია და არა პედონისტური), წამოაყენებს პრეტენზი-ას, რომელიც „პირველად ტეხავს ყინულს“ და წმინდა გონების (ex sola ratione) პრინციპის კვლევის საფუძველზე აცხადებს: „ყველა ხალხი, რელიგიის მიუხედავად, მიზეზთა სიცხადის მეშვეობით დაუშვებს მას [ადამიანის ღირსებას], ან შესაძლოა იძულებული (adigi) გახდეს, რომ დაუშვას იგი.“²⁴ სამართლის მეცნიერების მიერ ბუნებითი სამართლის ფილოსოფიიდან აღ-მოცენებული ფილოსოფიური კატეგორიის, ადამიანის ღირსების საკუთარ ენაზე თარგმნაში, რაც წამების აბსოლუტურ აკრძალ-ვად ფორმულირდა, პუფენდორფს და მის მოწაფეს, ქრისტიან თომაზიუსსაც, მიუძღვით დიდი დამსახურება, თუმცა ეს ცალკე კვლევის საგანია.

მოცემული კვლევა მიზნად ისახავს, საქართველოში ბუნები-თი სამართლის ფილოსოფიის სწორად გაგების და შემდგომი განვითარების მიზნით რამდენადმე მაინც გაფანტოს ის ბინდი, რითაც სრულიად დაუმსახურებლად არის მოცული სამუელ პუფენდორფის ფიგურა, ისევე როგორც მთლიანად ბუნებითი სამართლის მოძღვრება (იგი უარეს შემთხვევაში ბევრს, მათ შორის უმაღლესი იურიდიული განათლების მქონეს, ჩვეულებით სამართალში ერევა, უკეთეს შემთხვევაში კი, ბუნებით უფლე-ბებში, რაც ბუნებითი სამართლის ფილოსოფიის საფუძველზე აღმოცენებული ბევრად გვიანდელი კონცეფციაა) და ახალი სამეცნიერო ღირებულების მქონე ცოდნის შექმნის მეშვეობით საფუძველი მოამზადოს ამ მიმართულებით შემდგომი კვლევები-სთვის. საქმე ისაა, რომ თუ სახელმწიფოსა და სამართლის ფი-ლოსოფიას დასავლური გამოცდილებისა და დღევანდელი კონ-სტიტუციური ასპექტების გათვალისწინებით შევისწავლით, დავინახავთ, რომ ისინი წარმოუდგენელია ბუნებითი სამართლის მოძღვრებაზე, როგორც სამართლიანობისა და თავისუფლების იდეების მაკულტივირებელ მოძღვრებაზე დისკუსიის გარეშე;

²⁴ თ. კობუში, „ადამიანთა ღირსება“, კრებულში: *სახელმწიფო და რელიგია*, გამომც: მ. ბერიაშვილი, ა. პოლმანი, ქუთაისი: აკაკი წერეთლის სახელმ-წიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2017.

მიუხედავად იმისა, რომ წმინდა ისტორიულ პერსპექტივაში თუ განვიხილავთ, უმეტესად ბუნებითი სამართლის „აფეთქებებს“ ვხედავთ (სტოიკოსები, ქრისტიანული ბუნებითი სამართალი²⁵, მოდერნული - სეკულარული ბუნებითი სამართალი, ბუნებითი სამართლის რენესანსი), ვიდრე მის უწყვეტ, პარადიგმულ არსებობას, მაინც შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ ბუნებითი სამართლის თანშობილების განცდა ადამიანობის იმანენტურია მთელი მისი ცნობიერი არსებობის განმავლობაში, ხოლო ხსენებული მონაკვეთები წარმოადგენს გარკვეულად კრიზისის შემდგომ, კათარზისულ ეპოქებს, როდესაც ბუნებითი კანონების ჭვრეტა ხელახლა კი არ ჩნდებოდა, არამედ კაცობრიობის ესა თუ ის ნაწილი ბუნებით სამართალს და მასთან ერთად საკუთარ თავს, როგორც ბუნებითი სამართლის მოქმედების არეალში მყოფი კაცობრიობის ნაწილს, ხელახლა აღმოჩენდა.

ხსენებულ დისკუსიაში სამუელ პუფენდორფს, როგორც მოდერნული ჰუმანიზმის თვალსაჩინო მოაზროვნესა და ადრეული გერმანული განმანათლებლობის პირველი ტალღის წარმომადგენელს, თავისი სრულიად განსაკუთრებული სიტყვა აქვს ნათქვამი სამართლებრივი პრობლემატიკისა და ცნებობრიობის ახალი დროისთვის დამახასიათებელი სტილით აგებაში, მისთვის ნორმატიულობის სულის დაუკარგავად.

ვფიქრობთ, პუფენდორფის სააზროვნო მემკვიდრეობის ცოდნა²⁶ და მისი ეთიკური მრწამსის გააზრება, გახლავთ იმ კრედოს მასტიმულირებელი, საზოგადოებრივ, მორალურ-ფილოსოფიურ და სამართლებრივ-პოლიტიკურ სიბრტყეზე, რისი

²⁵ აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ქრისტიანული ბუნებითი სამართალი მიუხედავად მისი კუთვნილებისა ამ ტრადიციისადმი, მაინც, გარკვეულწილად, გადახრილია მისგან, ვინაიდან აქ ღმერთი გვევლინება ბუნებითი სამართლის შემოქმედად, რაც მას პოზიტიურ ხასიათს ანიჭებს.

²⁶ გადმოცემული ბუნებით-სამართლებრივი შრომებში: „უნივერსალური იურისპრუდენციის ელემენტები, ორი წიგნი“, „Elementorum Jurisprudentiae Universalis Libri Duo“, 1660, „ბუნებითი და ხალხთა სამართლის შესახებ, რვა წიგნი“, „De Jure Naturae et Gentium Libri Octo“, 1672, „ადამიანისა და მოქალაქის მოვალეობა, თანახმად ბუნებითი კანონისა, ორი წიგნი“, „De Officio Hominis et Civis Juxta Legis Naturalis, Libri Duo“ 1673.

დეფიციტიც ქართულ რეალობაში დღეს მწვავედ იგრძნობა და რომელიც მოიცავს: ადამიანის გონების აღიარებას ოპტიმალური საზოგადოებრივი თანაცხოვრების ფორმების შემეცნების წყაროდ; უარის თქმას სტერეოტიპულ აზროვნებაზე, მათ შორის იმაზე, რასაც მოდერნული ფილოსოფიის ერთ-ერთი უმთავრესი მიმდინარეობის - ემპირიზმის დამფუძნებელი, დიდი ინგლისელი ფილოსოფოსი - ფრენსის ბეკონი (1561-1626), *გამოქვაბულის იდოლას* უწოდებდა, ხოლო ესპანელი მოაზროვნე ბალთაზარ გრაციანი (1601-1658) - *მშობლიური ერის ნაკლს*,²⁷ რაც არა მხოლოდ თითოეული ინდივიდის გადასალახი დაბრკოლებაა საკუთარი პიროვნების განვითარების გზაზე, არამედ ამა თუ იმ საზოგადოებისაც, თუკი მას სურს ზიანის მომტანი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური და კულტურული კატაკლიზმებისთვის თავის არიდების გზით, სოციალური ჰარმონიის პოვნა და გრძელვადიან პერსპექტივაზე გათვლილი როგორც გარე, ისე თავის შინაგან სოციალურ ბუნებასთან თანხმობაში მყოფი მეტა-პროექტის რეალიზაცია.

გამომდინარე იქიდან, რომ ნაშრომი წარმოადგენს საქართველოს მარქსისტულ-ლენინისტური იდეოლოგიის დიქტატურისგან გათავისუფლების შემდეგ იდეალისტური სამართლის ფილოსოფიის ერთ-ერთი ძირითადი მიმართულების, ბუნებითი სამართლის გააზრების პირველ ფუნდამენტურ მცდელობას, იგი, ამავე დროს, სხვასთან ერთად უზრუნველყოფს, სულ მცირე, ისეთი უხერხული ცდომილების აღმოფხვრას ქართველ სამართალმცოდნეთა და მომიჯნავე აკადემიური დისციპლინების წარმომადგენელთა წარმოდგენაში, როგორიცაა ბუნებითი და ჩვეულებითი სამართლის გაიგივება.

²⁷ იხ. ბ. გრაციანი, *ჯიბის ორაკული ანუ კეთილგონიერების ხელოვნება*, თბილისი: ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა, 2014.

A. ადრეული მოდერნის ეპოქა, სამედიკალური VITA და მისი შრომები

1. ბუნებითი სამართლის გამოწვევები ადრეული მოდერნის ეპოქაში. პუფენდორფის ევოლუციური გზა ფილოსოფოსობაზე და მისი ბუნებით-სამართლებრივი შრომების დესკრიფციული წარმოდგენა.

1. ადრეული მოდერნის ეპოქა და ბუნებითი სამართლის გამოწვევები.

თუკი ნებისმიერ მოცემულ დროის მონაკვეთს ლოგიკურად შეიძლება ახალი ენოდოს მის წინა, განსხვავებული შინაარსისა და აქცენტების მქონე პერიოდთან მიმართებით, რა არსებითი სიახლე გახდა განმაპირობებელი კაცობრიობის ისტორიაში კონკრეტული ეპოქისთვის მოდერნის, ანუ ახალი დროის სახელის დამკვიდრებისა? რა გამოწვევებისათვის თვალის გასწორება მოუხდა ბუნებით სამართალს ამ დროს?

ანტიკურ, შუა საუკუნეებამდე და ახალ დროდ ისტორია პირველად გერმანელმა ისტორიოგრაფმა, ქრისტოფერ კელარიუსმა, 1701 წელს გამოცემულ ნაშრომში, „Historia Universalis“, დაჰყო.²⁸ დღეისათვის ახალი დროის დასაწყისად ერთი ან ერთდროულად რამოდენიმე ათვლის წერტილი განიხილება ისეთები, როგორიცაა წიგნის ბეჭდვის დაწყება (1450), კონსტანტინეპოლის დაცემა (1453, რასაც მოჰყვა ბერძნულენოვანი ლიტერატურით აღჭურვილი ბიზანტიელი სწავლულების მიგრაცია იტალიაში), ამერიკის აღმოჩენა (1492) და ამით დედამიწის ახალი სურათის მიღება (ამ მოვლენის ქრისტიანული ევროპის მცხოვრებთა აზროვნებაზე ზემოქმედების მნიშვნელობა უკავშირდება იმ ფაქტისთვის თვალის გასწორების საჭიროებას, რომ თურმე არსებობენ ხალხები და კონტინენტებიც კი, რომლებიც ბიბლიაში

²⁸ Ch. Cellarius, *Cellarius' Zeit(1638-1707) und seine Zeitgenossen*, <http://geboren.am/person/christoph-cellarius>

ნახსენები არ არიან²⁹), კომპერნიკისეული ჰელიოცენტრისტული გარდატეხის შედეგად სამყაროს ახალი სურათის გაცნობიერება (1543) და ასე შემდეგ³⁰, თუმცა მნიშვნელოვანია გვახსოვდეს, რომელ სფეროზე ვსაუბრობთ. ასე მაგალითად, ფილოსოფიაში ახალი დრო მე-17 საუკუნეში იწყება ბეკონით, დეკარტით და ჰობსით; თეოლოგიაში მე-16 საუკუნეში - რეფორმაციით; ლიტერატურაში ამის თქმა უკვე მე-14 საუკუნეზე შეიძლება, თუ პეტრარკას შემოქმედებას განვიხილავთ, ხოლო პოლიტიკაში ახალი დროის ათვლა ბევრად გვიანდელ მოვლენას, საფრანგეთის რევოლუციას, უკავშირდება.³¹ რაც შეეხება ახალი დროის დასასრულს, საუბარი არის ხშირად მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარზე, საიდანაც აითვლება მოდერნი ვიწრო გაგებით, რაც დღემდე გრძელდება, ან ჩანაცვლებულია პოსტმოდერნით.

რამდენად ევროპოცენტრულიც უნდა იყოს ისტორიის მოცემული დაყოფა, ის გარემოება უდავოდ უნდა მივიღოთ მხედველობაში, რომ ახალი დროის აღმნიშვნელმა ზემოთ მოყვანილმა მოვლენებმა შეცვალეს არა მხოლოდ ევროპის, არამედ მთელი მსოფლიოს რეალობა, თუმცა ეს კარდინალური ცვლილებები ცალსახად პოზიტიურ შინაარსს არ ატარებდა, იმავე ამერიკის კონტინენტის აბორიგენული ცივილიზაციების ტრაგიკული ბედის გათვალისწინებით: და მაინც, სიახლის იმ ყოვლისმომცველ პათოსს, რომელიც მე-15 საუკუნის ბოლოდან ევროპაში გამეფდა, გარდაუვალად მოჰყვა 'სააზროვნო პარადიგმათა იმგვარი ტრანსფორმაცია, რამაც თავისი წარუშლელი კვალი დატოვა არა მხოლოდ ევროპის, არამედ მთელი მსოფლიოს შემდგომ განვითარებაზე'.³²

²⁹ გ. თევზაძე, *აღორძინების ეპოქის ფილოსოფია (მარსილიო ფიჩინოდან იაკობ ბომეიმდე)*, თბილისი: საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია, 2008, გვ. 96.

³⁰ F. Jaeger, *Neuzeit* <http://www.enzyklopaedie-der-neuzeit.de/download/neuzeit.pdf>

³¹ თ. კობუში, *ლექციების ციკლი ფილოსოფიის ისტორიაში ნაკითხული ბონის უნივერსიტეტში*, 2015-2016.

³² H. Ottmann, *Geschichte des politischen Denkens*, Band 3/1, Die Neuzeit, von Machiavelli bis zu grossen Revolutionen. Studgardt-Weimar: J. B. Metzler Verlag,

ობიექტური ხასიათის სამი მნიშვნელოვანი მომენტი, რაც განსაზღვრავდა ადრეული ახალი დროის, კერძოდ მე-17 საუკუნის ევროპის ადამიანთა ცხოვრებას იყო:

- რელიგიური და სამოქალაქო ომებით გამოწვეული ნგრევა, ძალადობა და განუკითხაობა;

პოლიტიკურ-ეკონომიკურ-კულტურული ტრანსფორმაცია დაკავშირებული ფეოდალური სისტემის და მისი სამფენიანი საზოგადოების (თავად-აზნაურობა, სასულიერო წოდება, გლეხობა) თვითორგანიზებად ქალაქური ცხოვრების სტილზე გადასვლასთან;

პერმანენტულად ფეთქებადი უკურნებელი შავი ჭირის ეპიდემია, რომელიც საყოველთაო პანიკას ბადებდა და სხვადასხვა ცრურწმენას წაახალისებდა.

სწორედ ასეთი ქარტეხილებით მდიდარ ეპოქაში ადამიანური აზროვნების უძველეს პრობლემატიკას, ბუნებით სამართალს ეწერა მისი ისტორიის ახალ ფაზაში შესვლა და თავისი სპეციფიკური სათქმელის მეშვეობით თვით ამ ეპოქის არაუკანასკნელ მსაზღვრელ ფაქტორთა შორის აღმოჩენა.

ბუნებითი სამართლის იდეა, თვალმიდევნებადი ძველ ბერძნულ ფილოსოფიაში პერაკლიტედან მოყოლებული, თავისი ყველაზე გამოკვეთილი ფორმით, ადრეულ ხანაში წარმოსდგება უკვე ბერძნულ სტოიციზმში, სადაც იგი სამართლისა და საზოგადოების შემმეცნებელი კომპლექსური ფილოსოფიური აზრის ცენტრალურ მეტაფიზიკურ კატეგორიას წარმოადგენს,³³ ახალი დროის ფილოსოფიისთვის რელევანტურ ფორმას კი იგი რომაულ სტოიციზმში იძენს.

ბუნებითი სამართლის მეორე დიდი ნავსაყუდელი გახლავთ ქრისტიანული ფილოსოფია, განსაკუთრებით კათოლიკური სკოლასტიკა.

რაც შეეხება გროციუსისა და ჰობსის მიერ ჩამოყალიბებულ, ხოლო პუფენდორფის მიერ სისტემატიზებულ სეკულარულ

2006, გვ. 1-3.

³³ H. Welzel, *Die Naturrechtslehre Samuel Pufendorfs, ein Beitrag zur Ideengeschichte des 17. Und 18. Jahrhunderts*, Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1958, გვ. 9.

ბუნებით სამართალს, იგი იბადება, ერთი მხრივ, კათოლიკურ და ამ უკანასკნელის იდეური დომინირების ქვეშ მყოფ პროტესტანტულ სქოლასტიკასთან დაპირისპირებისას, ხოლო, მეორე მხრივ, ევროპული ჰუმანიზმის მეშვეობით, ბუნებითი სამართლის სტოიკოსთა მოდელის ფუნდამენტური ცოდნისა და მნიშვნელოვანწილად გაზიარების პირობებში.

ამოცანები, რომელსაც პუფენდორფი საკუთარ თავს უსახავს, სამართლის ფილოსოფიისთვის გლობალურ მნიშვნელობას ატარებს: ბუნებითი სამართლისთვის დამოუკიდებლობის მოპოვება თეოლოგიური პრიმატისგან, ამ უკანასკნელთან სამკედრო-საციცოცხლო ბრძოლაში შეუსვლელად და ახალი ტრენდის საბუნებისმეტყველო მეცნიერებებისა და ბუნებითი ფილოსოფიის ყველა სიკეთის გამოყენება მასთან ბუნებითი სამართლის, როგორც ნორმატიული მეცნიერების გაიგივების გარეშე. აქვე უნდა ვახსენოთ ბუნებითი სამართლის იმანენტური თვითგამიჯვნა პოზიტიური სამართლისგან, რასაც ბუნებითი სამართლის განვითარების ყოველ ეტაპზე, თავის მხრივ, ახალი თეორიული ბაზა ესაჭიროება, -მით უმეტეს, რომ პოზიტიური სამართლის ავტორის სახელმწიფოს სახეები სხვადასხვა ეპოქაში საკმაოდ განსხვავდება ერთმანეთისგან.

პირველი ამოცანა გულისხმობდა დაპირისპირებას უკვე ხანგრძლივი ტრადიციის მქონე ავტორიტეტთან, რომელსაც არც პროტესტანტულ ევროპაში გამოსჩენია მანამდე სერიოზული მოწინააღმდეგე, თუ თავად ლუთერს და მის ერთგულ მიმდევარ სამუელ პუფენდორფს არ ჩავთვლით: ეს გახლავთ კათოლიკური და პროტესტანტული საუნივერსიტეტო სქოლასტიკა. ამ უკანასკნელს, რომელსაც რაიმე ღირებული კვალი არ დაუტოვებია ბუნებითი სამართლის განვითარებაში და საკუთარ ავტორიტეტებზე უდრტივინველად აღიარებდა თომა აქვინელს, დუნს სკოტს, სუარესსა და სხვა კათოლიკე მოაზროვნეებს, დაევნაყებინა ლუთერის დაპირისპირება არისტოტელესთან და მის ლოგიკას ღვთაებრივ ლოგიკად მიიჩნევდა.³⁴ ამ თვალსაზ-

³⁴ H. Welzel, *Die Naturrechtslehre Samuel Pufendorfs, ein Beitrag zur Ideengeschichte des 17. und 18. Jahrhunderts*, გვ. 10.

რისით შეიძლება ითქვას, რომ პუფენდორფი პირველია გერმანელ მოაზროვნეებს შორის, ვინც პროტესტანტული ფილოსოფიური აზრის ემანსიპაციას ახერხებს და გამოჰყავს იგი რომის ეკლესიის მიერ სანქცირებულ მოაზროვნეთა უპირატესობის უპირობო აღიარების მდგომარეობიდან.

მეორე, არანაკლებ სირთულეებთან დაკავშირებული ამოცანა, უკავშირდება თავად ახალი დროის მიერ მოტანილ ტრენდთან, კერძოდ პუფენდორფისთვის პატივსაცემი დეკარტისა და ბუნებითი სამართლის ახალი ავტორიტეტის, თომას ჰობსის, მიერ უაპელაციოდ მიჩნეული საბუნებისმეტყველო-მექანიციკური მეთოდის მიმართ დაბალანსებული და კრიტიკული პოზიციის დაკავებას, რასაც მოგვიანებით მეთოდური ეკლექტიზმი ეწოდა, ვინაიდან პუფენდორფის მიერ ხსენებული მეთოდის ნაწილობრივი შენარჩუნების პარალელურად ადგილი გამოინახა ფილოსოფიის ისტორიის განმავლობაში დაგროვილი ცოდნის მნიშვნელოვნების გათვალისწინებისთვისაც.³⁵

რაც შეეხება პოზიტიური სამართლის მიმართების განსაზღვრას ერთიან სამართლებრივ აზროვნებაში, აქ პუფენდორფი, გარდა ზოგადი ბუნებით-სამართლებრივი მოძღვრებისა, თანამედროვე იურიდიული ტერმინოლოგიით თუ ვიტყვით, აყალიბებს „კერძო ბუნებით სამართალსაც“, სახელმწიფო, ხალხთა სამართლის (რომელსაც ის გროციუსის მსგავსად ბუნებით სამართლად განიხილავს, რამეთუ ხალხები ერთმანეთთან მიმართებაში რჩებიან ბუნებით მდგომარეობაში და არა ხალხთა პოზიტიურ სამართლად), სისხლის და სამემკვიდრეო სამართლის დისკიპლინების სახით.

ყველა ამ ბრძოლაში პუფენდორფის გამარჯვების შედეგად, ბუნებითმა სამართალმა მოიპოვა როგორც თეოლოგიისგან, ისე საბუნებისმეტყველო მეცნიერებებისგან დამოუკიდებელი ადგილი და შექმნა ბუნებითი და პოზიტიური სამართლის დიფერენციაციის ნაყოფიერი პრეცედენტი. ერთი მხრივ, პუფენდორფმა ხმამაღლა განაცხადა, რომ არა გამოცხადება, არამედ

³⁵ T. J. Hochstrasser, *Natural Law Theories in the Early Enlightenment*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, გვ. 56-57.

მხოლოდ გონებაა ფილოსოფიურ ქეშმარიტებათა წყარო, რითაც განმტკიცდა თეორიული გონების ავტონომიურობა. მეორე მხრივ, ახალი დროის სამეცნიერო მეთოდის კონკურენტულ მიმართულებებს - ინდუქციის გზით ახალი ცოდნის მოპოვებაზე. ორიენტირებულ ემპირიულსა და უმაღლესი, თავისთავად ცხადი პრინციპებიდან, მოვლენათა განსაკუთრებულობის დედუქციის მაღიარებელ რაციონალისტურ მიმართულებას შორის, ბუნებითი სამართლისთვის ოპტიმალური შუალედური პოზიცია დაიკავა გალილეის კომპოზიტიური და დეკარტის ანალიზისა და სინთეზის მეთოდის აღიარებით. ³⁶ დეკარტის პატივისცემა პუფენდორფის მხრიდან კიდევ ერთი გამოწვევა იყო მისი თანამედროვე პროტესტანტი სქოლასტიკოსებისადმი, რომელთაც ის მოძულებული ჰყავდათ არისტოტელეს განდიდების ფონზე. დაბოლოს, ბუნებითი სამართლის არაისტორიულ ხასიათზე და საყრველთაო ნამდვილობაზე აპელირებით გამოყო იგი, როგორც დამოუკიდებელი სამეცნიერო დისციპლინა სამართალმცოდნეობისგან და ამ უკანასკნელთან საერთო ოპერაციულ ტერმინებს - ძალაუფლება, სამართალი, კანონი, ვალდებულება - ახალი განზომილება შეუქმნა.

2. ცხოვრება და მოღვაწეობა

სამუელ პუფენდორფი დაიბადა 1632 წლის 8 იანვარს საქსონიის საკურფიურსტოს პატარა ქალაქ დორფხემნიცში.³⁷

³⁶ H. Welzel, *Die Naturrechtslehre Samuel Pufendorfs*, გვ. 13.

³⁷ მაშინდელი გერმანული სამეფო-სამთავროები ნომინალურად შედიოდნენ გერმანელი ერის საღვთო რომის იმპერიაში, რომლის ტერიტორიაზეც, ევროპის ერთ-ერთი ყველაზე დამანგრეველი - საერთო მოსახლეობის 30%-ის გამანადგურებელი ოცდაათწლიანი (1618-1648) რელიგიური ომი მძვინვარებდა როგორც იმპერიაში შემავალ, ისე სხვა კათოლიკურ და პროტესტანტულ სამეფო-სამთავროთა მონაწილეობით. ომი გაჩაღდა მას მერე, რაც საღვთო რომის იმპერიის ახლადარჩეულმა კათოლიკე იმპერატორმა, ფერდინანდ II-მ აუგსბურგის შეთანხმების (1555 წელს რომის საღვთო იმპერიაში *Cuius regio, eius religio* - ვისიც ხელისუფლება, მისივეა რელიგია - პრინციპის მიხედვით, კათოლიკებსა და ლუთერანებს შორის გავლენის სფეროების გაყოფაზე დამყარებული მშვიდობა) უგულებელყოფით კონტრ რეფორმაციული პოლიტიკა წამოიწყო, რამაც პირველი ამბოხი

ზუსტად ამ პერიოდში საქსონელებმა გადაწყვიტეს რელიგიურ ომში მანამდე შენარჩუნებული ნეიტრალიტეტის დარღვევა და შეუერთდნენ შვედეთის მეფე გუსტავ ადოლფსა და პროტესტანტულ კოალიციას ჰაბსბურგების წინააღმდეგ ბრძოლაში. პუფენდორფის ოჯახი პროტესტანტიზმის ლუთერანული მიმართულების აღმსარებელი გახლდათ. მისი პაპა, იოჰან პუფენდორფი, ხელს აწერს „კონკორდიის აქტს“, რომელიც აუგსბურგის მრწამსის (1530) სახელით არის ცნობილი და ლუთერანულ ორთოდოქსიას აფუძნებს. ამ უკანასკნელს ემიჯნება პროტესტანტიზმის „რეფორმისტული“ ფრთა ჰულდრიხ ცვინგლისა და იოჰანეს კალვინის მეთაურობით.³⁸ მამა, ელია ესაია პუფენდორფი, იძულებული იყო ოცდაათწლიანი რელიგიური ომის დამანგრეველ შედეგებს ფლოას თემიდან ოჯახთან ერთად გასცლოდა, სადაც ის 1633 წლიდან პასტორად მსახურობდა და აუგუსტუსბურგში გადასულიყო. ომისა და მასთან დაკავშირე-

ჰაბსბურგთა ავსტრიულ დომინიონში შემავალ პროტესტანტულ ბოჰემიაში გამოიწვია. ამბოხების ჩასაქრობად ავსტრიისა და ბავარიის ლიდერობით შექმნილ კათოლიკურ ლიგას მოგვიანებით შეუერთდნენ სხვა მოკავშირეები: ესპანეთის სამეფო, უნგრეთი, ხორვატიის სამეფო, პოლონეთ-ლიტვის თანამეგობრობა და მოგვიანებით - თავდაპირველად სანინალმდეგო ბანაკში მყოფი დანია (1643-1645) და თავად ბოჰემიაც კი (1620-დან). პროტესტანტულ კავშირს წარმოადგენდნენ: შვედეთი, დანია (1625-1629), ჰოლანდიის გაერთიანებული პროვინციები, ბოჰემია (1618-1620), საქსონია, პალატინატი, ბრანდენბურგ-პრუსია, ბრუნსვიკ-ლიუნებურგი, ინგლისი (1625-30), შოტლანდია (1625-38), ტრანსილვანია და ჰაბსბურგების დასუსტებით დაინტერესებული კათოლიკური საფრანგეთი. ეს უკანასკნელი კოალიცია სარგებლობდა აგრეთვე ოტომანთა იმპერიისა და რუსეთის იმპერიის მხარდაჭერით. ომი დასრულდა ვესტფალიის ქალაქებში მიუნსტერსა და ოსნაბრუეკში ხელმოწერილი შეთანხმებით, რომელსაც ვესტფალიის ზავი ეწოდა და ევროპაში ეროვნული თვითგამორკვევისა და სახელმწიფო სუვერენიტეტის პრინციპის ჩამოყალიბების საფუძვლად მიიჩნევა. იხ. *THE THIRTY YEARS' WAR AND THE PEACE OF WESTPHALIA*, <https://www.britannica.com/place/Germany/The-Thirty-Years-War-and-the-Peace-of-Westphalia>

³⁸ J. Rösel, „Das Leben von Samuel Pufendorf und eine deskriptive Darstellung seiner Werke, „De statu imperii germanici“ sowie „De officio hominis et civis iuxta legem naturalem“. Universität Rostock, 2003/2004, in: *HS Vergleichende Regierungslehre II Rechtsentstehung und Politik des Rechts II*, გვ. 5.

ბული ქაოსის მოძულე პასტორი თავის მეხუთე ვაჟიშვილს, 13 წლის სამუელ პუფენდორფს ადგილობრივი თავადის ფინანსური მხარდაჭერით პრესტიჟულ სათავადაზნაურო სკოლაში, ლაიფციგის სიახლოვეს, გრიმაში აგზავნის.³⁹ აქ იგი ლუთერანული კონსერვატული განათლების ჩარჩოებში მოქცეულ რამდენიმე დისციპლინას ეუფლება, კერძოდ: გრამატიკას, ლოგიკას, რიტორიკას, ბიბლიას და თეოლოგიას; ასევე, ეცნობა ბერძენ და რომაელ ავტორებს და ბეჯითად სწავლობს რამდენიმე მათგანს, მაგალითად, კეისარს, ციცერონსა და რუფუსს, რომლებიც მის ყველა გვიანდელ ნაწარმოებში არისტოტელისტურ-სქოლასტიკური წყაროს სახით გვხვდება. როგორც ლათინურის კარგ მცოდნეს, ხვდა პატივი ამ ენაზე პოეტური ნაწარმოების შედგენისა სასწავლებლის ასი წლის იუბილესთან დაკავშირებით.

1650 წელს, 18 წლის სამუელ პუფენდორფი განათლების მიღებას საქსონიის იმ დროისთვის მოდურ, თუმცა, გამორჩეულად ლუთერანულ არისტოტელიზმსა და მეტაფიზიკურ სქოლასტიკაზე ორიენტირებულ ლაიფციგის უნივერსიტეტში აგრძელებს, სადაც 1658 წლამდე რჩება (თუ არ ჩავთვლით იენაში გატარებულ 1657 წელს). ლაიფციგის უნივერსიტეტში იმ პერიოდში სწავლობდნენ, აგრეთვე, ქრისტიან თომასიუსი და გოტფრიდ ვილჰელმ ლაიბნიცი. პუფენდორფი თანმიმდევრულად ეუფლება შემდეგ დისციპლინებს: თეოლოგია, იურისპრუდენცია, ფილოსოფია და მათემატიკა. სწავლის პერიოდში პუფენდორფი ახერხებს უნივერსიტეტთან არსებულ სტუდენტურ-აკადემიურ საზოგადოებაში, Collegium Anthologicum-ში, წარსდგეს ორმოცდაათამდე მოხსენებით ფილოლოგიური, ბიბლიური, ისტორიული და პოლიტიკური საკითხების შესახებ.⁴⁰

ასევე, ლაიფციგში დაბინავებული მათემატიკოსი, ასტრონომი და ფილოსოფოსი, კარტეზიანელი ერჰარდ ვაიგელი (1625-1699) ამ პერიოდში მათემატიკურ-დემონსტრაციული მეთოდ-

³⁹ M. J. Seidler, *Pufendorf's Moral and Political Philosophy*, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <http://plato.stanford.edu/entries/pufendorf-moral/>

⁴⁰ იქვე, <http://plato.stanford.edu/entries/pufendorf-moral/>

დის მორალურ ფილოსოფიაზე გადატანას ცდილობს.⁴¹ სამუელ პუფენდორფის ძმა, იმ დროის ევროპაში ცნობილი დიპლომატი, ესაია პუფენდორფი (1628-1687), რომელიც მთელი შემდგომი ცხოვრების განმავლობაში გავლენიანი კონტაქტების საშუალებით, გზის გამკვალავად ევლინება მას, ეხმარება ვაიგელთან კონტაქტის დამყარებაში და 1657 წელს ამ მოაზროვნესთან ერთად გადადის იენაში, სადაც მისი მენტორობით აგრძელებს ჩაღრმავებას არისტოტელეს, გალილეის, დეკარტისა და თომას ჰობსის სააზროვნო მემკვიდრეობაში, ასევე ეცნობა ჰუგო გროციუსის მიერ ჩამოყალიბებულ ბუნებითი სამართლის დოქტრინას. ამავე წელს ვაიგელის ხელმძღვანელობით - რომელთანაც კონტაქტს პუფენდორფი მთელი ცხოვრების განმავლობაში ინარჩუნებს⁴² და ვინც მისცა მას პირველი იმპულსი ფიზიკური და მორალური ფორმების (entia moralia) დიფერენციაციის მიმართულებით სამუშაოდ, ისევე როგორც მორალურ ფილოსოფიაში არისტოტელეს ღირებულებით თეორიასთან გამოსამშვიდობებლად და მეთოდოლოგიურ იდეალად მათემატიკურ-დემონსტრაციული სისტემის საღიარებლად - იგი ფილოსოფიის მაგისტრი ხდება.

სქოლასტიკურ მეთოდზე უარის თქმისა და აკადემიური მომავლით ამ ეტაპზე დაუინტერესებლობის გამო, იგი არ ეძიებს დოქტორის ხარისხს და ლაიფციგში ბრუნდება. ასევე უარყოფს რეკომენდაციას, იმუშაოს და იქორწინოს ჰალეში და სამუდამოდ ტოვებს საქსონიას. აღსანიშნავია, რომ იგი საკუთარ იდენტობად გერმანელობას უფრო მიიჩნევს, ვიდრე საქსონელობას.⁴³ პუფენდორფი მიემგზავრება დანიის დედაქალაქ კოპენჰაგენში,

⁴¹ J. Rösel, „Das Leben von Samuel Pufendorf und eine deskriptive Darstellung seiner Werke“, გვ. 7.

⁴² D. Döring, „Erhard Weigels Zeit an der Universität Leipzig (1647 bis 1653)“, In: *Erhard Weigel – 1625 bis 1699 Barocker Erzieher der deutschen Frühaufklärung*, Hg. Von R. Schielicke, K.-D. Herbst, S. Kratochwil. Beiträge des Kolloquiums anlässlich seines 300. Todestages am 20. März 1999 in Jena. Acta Historica Astronomiae, Vol. 7., 1 Auflage, Thun und Frankfurt am Main: Verlag Harri Deutsch, 1999, გვ. 89.

⁴³ L. Krieger, *The Politics of Discretion. Pufendorf and the Acceptance of Natural Law*, Chicago & London: The University of Chicago Press, 1965, გვ. 12.

რომელიც ამ დროს შვედურ დომინიონს განეკუთვნება, ხოლო შვედეთის დიპლომატიურ სამსახურში მყოფ მის ძმას შეუძლია მისთვის იქ შვედეთის სპეციალური წარმომადგენლის, პეტერ იულიუს კოიეტის ოჯახში კერძო მასწავლებლის ადგილის შოვნა. თუმცა, მოულოდნელად 1658 წლის ზაფხულში შვედეთის მეფე კარლ გუსტავ X დანიასთან ომს განაახლებს. შვედური ჯარის მიერ კოპენჰაგენის დაკავების უშედეგო მცდელობის შემდეგ, შვედურ ელჩობასთან დაკავშირებული პერსონალი და მათ შორის პუფენდორფიც რვა თვიან პატიმრობაში ამოყოფს თავს. სამართლის ფილოსოფიაში თავისი პირველი ნაშრომის დაწერას პუფენდორფი სწორედ თავისუფლების აღკვეთის პერიოდში ახერხებს.

ერთი წლის შემდეგ გათავისუფლებული, მაგრამ მძიმე ავადმყოფი და ბალტიის საზღვაო კატასტროფას ბედზე გადარჩენილი პუფენდორფი კოიეტთან ერთად ამ უკანასკნელის მდივნის რანგში ჰოლანდიას მიაშურებს.⁴⁴ მე-17 საუკუნის ჰოლანდია ერთი საუკუნით ადრე ესპანეთისგან ომით მოპოვებული დამოუკიდებლობის შემდგომ იმყოფება თავისი ისტორიის ოქროს ხანაში და ახერხებს არა მხოლოდ ხელოვნების დარგში ჩრდილოური რენესანსის ლიდერ ქვეყნად ქცევას, არამედ ზოგადად ინტელექტუალთათვის ყველაზე პროგრესულ და თავისუფალ სივრცედ მიიჩნევა, ცნობილი უნივერსიტეტით ლეიდეში, რომლის უმთავრეს ძლიერ მხარესაც ბერძნულ-რომაული ფილოლოგიის კვლევა წარმოადგენდა. გერმანული სამეფო-სამთავროებისგან განსხვავებით, აქ ჩნდება ახალი ლიბერალური თეოლოგია, რომელიც აქცენტს სამების დოგმატზე აღარ აკეთებს და ზოგადად დიდი ტოლერანტობით გამოირჩევა. 1660 წელს ლეიდენის უნივერსიტეტში ჩარიცხული პუფენდორფი იმსჯელება იქ გამეფებული ნეოსტოიციზმის სულით და უბრუნდება კლასიკური ფილოლოგიის შესწავლას, აგრეთვე, რედაქტირებას უკეთებს ნეოლათინი ავტორების, მათ შორის იოჰანეს მეურსიუსის ნაშრომს „Miscellanea Laconica“ (1660) და იოჰანეს ლაურემბერ-

⁴⁴ M. J. Seidler, *Pufendorf's Moral and Political Philosophy*, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <http://plato.stanford.edu/entries/pufendorf-moral/>

გის „Graecia antiqua“-ს (1661). ამ პერიოდში აქვეყნებს საპყრობილეში დაწერილ: „Elementorum iurisprudentiae uiversalis libriduo“-ს („უნივერსალური იურისპრუდენციის საფუძვლები, ორი წიგნი“ 1660). აქვე შედგება მნიშვნელოვანი ნაცნობობა ჰუგო გროციუსის ვაჟთან, პეტერ დე გროოტთან, რომელიც გახლდათ კურპფალცის (პალატინატი) კურფიურსტის⁴⁵ წარმომადგენელი ნიდერლანდებში. ეს ნაცნობობა ორგვარ დატვირთვას ატარებს მისთვის: ერთი მხრივ, უბიძგებს აქტიურად დაუბრუნდეს გროციუსის მოძღვრებას, რომელიც საბოლოოდ შთააგონებს მას, რათა ირწმუნოს ვაიგელისგან ნაკარნახები იდეის, რომ ეთიკა შეიძლება მეცნიერებად განვითარდეს⁴⁶ და, მეორე მხრივ, სწორედ პეტერი ურჩევს მას პატიმრობაში დაწერილი თხზულების სტრატეგიულად სწორი მიძღვნის გაკეთებას შედარებით ნაკლები დოგმატიზმით გამორჩეული გერმანული კალვინისტური ფრთის წარმომადგენელ კურპფალცის კურფიურსტ კარლ ლუდვიგისთვის, რომელმაც 1661 წელს მიიწვია კიდევ დღევანდელი გერმანიის ტერიტორიაზე ყველაზე ძველ, ჰაიდელბერგის უნივერსიტეტში, რომელიც იმ პერიოდში ხელახლა გაიხსნა (1652) რეგიონის მიერ ოცდაათწლიანი ომის შედეგად გადატანილი ჰუმანიტარული და ეკონომიკური კატასტროფის შემდეგ.⁴⁷ აქ პუფენდორფი, თავდაპირველად, უარს ამბობს მისთვის შეთავაზებულ რომის სამართლის კათედრაზე, ეს სფერო მას მისი ტალანტის გამოვლენისთვის არაჯეროვნად მიაჩნდა და ითხოვს პოლიტიკის მეცნიერებათა პროფესორის ადგილს სამართლის კათედრაზე. საბოლოოდ, უნივერსიტეტის სენატის რეკომენდაციით ელექტორი მას აძლევს ხალხთა სამართლისა და კლასიკური ფილოლოგიის ექსტრაორდინარიუსის (ასოცირებული პროფესორის) ადგილს ფილოსოფიის ფაკულტეტზე.⁴⁸

⁴⁵ იმპერატორის არჩევის პრივილეგიის მქონე შვიდი კურფიურსტიდან (ელექტორიდან) ერთ-ერთი.

⁴⁶ J. Rösel, „Das Leben von Samuel Pufendorf und eine deskriptive Darstellung seiner Werke“, გვ. 8.

⁴⁷ L. Krieger, *The Politics of Discretion. Pufendorf and the Acceptance of Natural Law*, Chicago & London: The University of Chicago Press, 1965, გვ. 17-18.

⁴⁸ იქვე, გვ. 19-20.

მაღლე იგი მას გარდაქმნის ბუნებითი და ხალხთა სამართლის პირველ გერმანულ კათედრად,⁴⁹ რაც, ამავედროულად, სათავეს უდებს სამართლის ფილოსოფიური მიმართულების, ახალი დროის ბუნებითი სამართლის, როგორც საუნივერსიტეტო დისციპლინის სწავლებას გერმანიაში და ამით მნიშვნელოვან ათვლის წერტილს ქმნის ამ ქვეყნის შემდგომი სამართლებრივი განვითარებისთვის.⁵⁰ პუფენდორფი ჰაიდელბერგში იწყებს თავის განონასწორებულ, რევოლუციური სიშმაგისაგან თავისუფალ და, ამავე დროს, ორიგინალურ მეცნიერულ პოზიციონირებას, რამაც სამოქალაქო ხასიათის ბუნებითი და ხალხთა სამართალი უნდა დააშოროს ფეოდალური პარტიკულარიზმით განმსჭვალული სახელისუფლებო წყობისათვის მისაღებ სტანდარტებს. ლექციებში ძირითად დროს უთმობს გროციუსსა და ტაციტუსს, ამასთან აგრძელებს „უნივერსალური სამართლის საფუძვლებში“ მოცემული იდეების შემდგომ მეცნიერულ დამუშავებას, რაც 1663 წელს გამოქვეყნებული მისი პირველი პატრიოტული ესსეს სახეს იღებს: „De obligatione erga patriam“ („სამშობლოს წინაშე არსებული მოვალეობების თაობაზე“), რასაც მოსდევს „ფილიპე მაკედონელის ისტორია“ („De Rebus gestis Philippi Amyntae“). პუფენდორფი ყურადღებას ინარჩუნებს შვედური ინტერესების დაცვისადმი ჰაიდელბერგში, რაც მის შემდგომ კარიერაზე კვლავაც დადებით ზემოქმედებას იქონიებს. მისი დისერტაციების ზეპირი ფორმით დაცვას ახორციელებენ მისი სტუდენტები, რომელთა რიცხვში არიან შვედი არისტოკრატებიც, - მათ შორის მისი ყოფილი აღსაზრდელი, უმცროსი კოიეტი, შვედეთის კანცლერის გაბრიელ გაბრიელსონის და შვედეთის მომავალი მეფის კარლ X-ის შვილები.⁵¹ ფილოსოფიის ფაკულტეტზე დაკავებული ბუნებითი და ხალხთა სამართლის კათედრის პარა-

⁴⁹ G. Hartung, *Samuel Pufendorf und die Verbreitung der Naturrechtslehre, Einleitung zur De officio hominis et civis juxta legem naturalem (1673)*, in Series: Samuel Pufendorf: Gesammelte Werke, Wilhelm Schmidt-Biggemann, Bd. 2, Hg. von G. Hartung, Berlin: Akademie Verlag, 1997, It/dt, გვ. VIII.

⁵⁰ Samuel von Pufendorf, <http://oll.libertyfund.org/people/samuel-von-pufendorf>

⁵¹ M. J. Seidler, *Pufendorf's Moral and Political Philosophy*, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <http://plato.stanford.edu/entries/pufendorf-moral/>

ლელურად, პუფენდორფი განაცხადს აკეთებს უკეთესი ანაზღაურების მქონე იურიდიულ ფაკულტეტზე, კონსტიტუციური სამართლის კათედრაზე, რაზეც ჰაიდელბერგის უნივერსიტეტი მას უარით პასუხობს, მისი ამ სფეროში კომპეტენციის ნაკლებობის საბაბით. აკადემიური ლეგენდის მიხედვით, პუფენდორფი ამის საპასუხოდ და საკუთარი კვალიფიკაციის კრიტიკული ფორმით დასამტკიცებლად ქმნის თავის პირველ ცნობილ ნაშრომს „De statu Imperii Germanici“ („გერმანიის იმპერიის კონსტიტუცია“ (ნესნყობილება)1667), რომლის თუნდაც გაკერით მიმოხილვა აუცილებელია ჩვენთვის საინტერესო მოაზროვნეზე მეტ-ნაკლებად სრული წარმოდგენის შესაქმნელად.

გერმანული ფეოდალური დაქსაქსულობისა და კლერიკალიზმის წინააღმდეგ მიმართულმა ამ ნაწარმოებმა პალატინატის კურფიურსტის კარლ ლუდვიგის ცენზურა ვერ გაიარა და ამიტომ ავტორმა იგი თავისი ძმის, ესაიას დახმარებით ამსტერდამსა და ჟენევაში გამოსცა გამოგონილი იტალიელი მოგზაურის, სევერინუს დე მონზამბანო ვერონეზის (Severinus de Monzambano Veronesis) ფსევდონიმით. ხსენებულ ნილაბს ამოფარებული პუფენდორფი ამ თავის ყველაზე რადიკალურ წერილობით აქტში, რაც არსებითად წარმოადგენს კონსტიტუციონალისტურ კრიტიკას, სახელმწიფო ფორმებსა და ინსტიტუტებს ფუნდამენტურად განიხილავს ისტორიულ-ემპირიული და საღი აზრის პერსპექტივიდან. გერმანელი ერის საღვთო რომის იმპერია, მისი სიტყვებით, მოცემულ პერიოდში განასაზიერებს, „რალაც უცნაურ და ურჩხულის მსგავს სხეულს“ (*irregulare aliquid corpus et monstro simile*)⁵², ხოლო „საიმპერატორო ხელისუფლების სისავსისა და სრულყოფილების თაობაზე მოხელეთა ბარათებსა და დეკრეტებში ნაგალობები ქებათა-ქება სიტყვების ცარიელი რახარუხია“ (პარაგრაფი 6). მას არ შეუძლია არსებობა თავისი ახლანდელი სახით, ვინაიდან რალაც საშუალოა დაშლად მონარქიასა და სახელმწიფოთა ჩამოყალიბებად კავშირს შორის. საქმის ასეთ ვითარებაში სუვერენიტე-

⁵² S. Pufendorf, *Verfassung des deutschen Reiches* (1667), lat.-dt., Hg. von H. Denzer, Frankfurt a.M.: Insel Verlag, 1994.

ტი ბუნებრივად უნდა გადავიდეს იმპერატორისგან საიმპერიო ჩინებზე. თითოეულ სამთავროში ხელმწიფეს (მთავარს) უნდა ეკუთვნოდეს უმაღლესი, სიტყვაშეუბრუნებელი, პასუხისმგებლობის არმქონე, კანონისადმი დაქვემდებარებისგან თავისუფალი, ქვეშევრდომთათვის წმინდა ხელისუფლება, შეზღუდული მხოლოდ თავად ხელმწიფის შინაგანი, ზნეობრივი მოტივებით. „აუცილებლობის შემთხვევაში“ (in casu necessitatis) საერო ჩინთა პრივილეგიები უნდა მოიდრიკოს ხელმწიფის სუვერენიტეტის წინაშე.⁵³ მას შემდეგ de Statuu ოცჯერ გამოიცა ლათინურად, ხუთჯერ გერმანულად, სამჯერ ფრანგულად და ერთხელ ინგლისურად.

1665 წელს სამუელ პუფენდორფი ქორწინდება მასზე სამი წლით უფროს, მდიდარ ქვრივზე კატარინა ელისაბედ პალათენზე, რომლის სახლში თანაცხოვრებისას ჰაიდელბერგში, მათ ორი ქალიშვილი, მაგდალენა და ერემენტია ეყოლებათ. თუმცა, მისი წარმატებითა და არსებული წყობილების მაკრიტიკებელ ნაშრომში დაკავებული უკომპრომისო პოზიციით პროფესორთა წრეში გამოწვეული ნეგატიური დამოკიდებულების გამო, მისთვის ჰაიდელბერგში დარჩენა ინტერესს კარგავს. 1667 წელს, კვლავაც ძმის მონაწილეობითა და საკუთარი კონტაქტების მეშვეობით, პუფენდორფი იღებს ბუნებითი და ხალხთა სამართლის (იურიდიულ ფაკულტეტზე), ასევე, ეთიკისა და პოლიტიკის პროფესორ პრიმარიუსის (სრული პროფესორის) ადგილს (ფილოსოფიის ფაკულტეტზე) ახლად დაარსებულ ლუნდის უნივერსიტეტში, შვედეთში. თუმცა, კარგი ანაზღაურების დანაპირები მცდარი აღმოჩნდება, რასაც ადასტურებს მის მიერ გამოთქმული წუხილი სხვადასხვა მიმონერაში.

ამ პერიოდში პუფენდორფი მუშაობს სამართლის ფილოსოფიის მიმართულებით მის უმთავრეს ნაწარმოებზე „De jure naturae et gentium libri octo“ („ბუნებითი და ხალხთა სამართლის შესახებ, რვა წიგნი“, მიუძღვნა შვედეთის მეფეს კარლ XI-ს), რომლის ლათინურ, ფრანგულ, ინგლისურ და სხვა ენებზე ასამდე გამოცემა არსებობს და რომელიც დიდი ხნის განმა-

⁵³ იქვე.

ვლობაში რჩებოდა რაციონალური ბუნებითი სამართლის სასწავლო დისციპლინის საბაზისო თეორიულ საფუძვლად.

კოლეგათა არაკეთილგანწყობის ზრდის პარალელურად, რადგან ის თავდაჯერებული და სარკასტული პოლემისტი გახლდათ, ლუნდში პუფენდორფის როგორც პედაგოგის პოპულარობა იზრდებოდა. ოპონენტები, კერძოდ იურისტი ნიკოლაუს ბეკმანი და თეოლოგი ჯოშუა შვარცი, პუფენდორფისთვის ათეისტის იარლიყის მიკერებას ცდილობდნენ. მათ მოამზადეს წერილი: *Index quarundam novitatum contra orthodoxa fundamenta* (ორთოდოქსიის საფუძვლების წინააღმდეგ მიმართული გარკვეული სიახლეების ინდექსი, 1673) და იმედოვნებდნენ, რომ მას დეკრეტის ძალით პუფენდორფის ნაშრომის აკრძალვა მოჰყვებოდა. გერმანელმა მეცნიერმა ბუნებითი სამართლის მოძღვრება ბრწყინვალედ დაიცვა 1674 წელს გამოქვეყნებული „*Apologia Germanipolis*“-ისა და „*Epistola ad Scherzerum, Herdervici*“-ის მეშვეობით, ხოლო სამეფო კარზე გავლენის წყალობით მისი მოწინააღმდეგის ბეკმანის ინტრიგები თავად ამ უკანასკნელის დათხოვნის საფუძველი აღმოჩნდა უნივერსიტეტიდან. თუმცა „ინდექსმა“ მის სამშობლოში, საქსონიაში გამოიწვია „*de Jure*“-ს აკრძალვა და ხანგრძლივი პოლემიკა იქაურ პროფესორებთან. ადრეული ახალი დროისთვის დამახასიათებელი ბუნებითი სამართლის იდეებისა და კონსერვატიული ლუთერანული სქოლასტიკის მწვავე დებატების ამსახველმა მასალებმა და საკუთარი თავის გამოსარჩელების სტილში დაწერილმა ავტობიოგრაფიამ საბოლოოდ თავი მოიყარა ე. წ. „სკანდინავიურ პოლემიკაში“ (*Eris scandica*, 1686).

პუფენდორფის მიმართ ლუთერანიზმის ორთოდოქსული ფრთიდან გაკრიტიკებისას სერიოზულად ალბათ მხოლოდ ლაიფციგის უნივერსიტეტის თეოლოგიის პროფესორი ვალენტინ ალბერტი და მისი 1676 წლის ნაშრომი უნდა მივიჩნიოთ სახელწოდებით, „*ორთოდოქსული თეოლოგიის კონფორმული ბუნებითი სამართლის კომპენდიუმი*“ (*Compendium Juris Naturae, Orthodoxae Theologiae Conformatum*). ეს გახლავთ მანამდელი

ლუნდის პრეცედენტების პიროვნული გაღიზიანებისა და კუდიანებზე ნადირობის კონტექსტისგან განსხვავებული სისტემური კრიტიკა პუფენდორფის „De Jure“-ში მოცემული სამართლის არსებითად სეკულარული კონცეფციის, რა მიზნითაც მას შემოაქვს *status integratis*-ის ცნება, რომელიც აღნიშნავს კავშირს ბუნებითი სამართლის ღვთაებრივად დადგენილ ბუნებასა და მის წარმომავლობას შორის.⁵⁴

ამ დაპირისპირებათა უმრავლესობის შესახებ უნდა ითქვას, რომ პუფენდორფის „მხილება“ ათეიზმში ისეთივე ნონსენსია, როგორც მისი აბსოლუტიზმის თავგადაკლულ ადვოკატად გამოყვანა, რაც ზოგიერთ ზედაპირულ შეფასებებში შეიძლება შეგვხვდეს. საქმე ის გახლავთ, რომ მართალია პუფენდორფს გამოცხადება, როგორც გონებით მიუწვდომელი ფენომენი, გააქვს ბუნებითი სამართლის არეალიდან, მაგრამ მას თავად ბუნებითი სამართლის ნამდვილობის აუცილებელ წინაპირობად, უმაღლესი კანონმდებლის, ღმერთის არსებობა მიაჩნია.⁵⁵ ხოლო სახელმწიფოს თეორიულ დაფუძნებასთან მიმართებით მნიშვნელოვანია იმის გააზრება, რომ პუფენდორფის სამეცნიერო ინსპირაციას სახელმწიფო მმართველობის აბსოლუტისტური ფორმის დაცვა, ან პირიქით, მასთან თვითმიზნური დაპირისპირება კი არ წარმოადგენდა, არამედ ისეთი დასაბუთებული და პრაქტიკულად რეალიზებადი სწავლების შემუშავება, რაც ადამიანთა თანაცხოვრების პროცესს უფრო ჰარმონიულს გახდიდა.

თუ გვინდა გავიგოთ ის ობიექტური შესაძლებლობები, რაც მას საამისოდ შეიძლებოდა ჰქონოდა, უნდა გავიხსენოთ, რა ისტორიულ რეალიებთან არის მისი ეპოქა დაკავშირებული. დროში ჩვენგან საუკუნეებით დაშორებული მოვლენების შეფასებისას ისტორიული კონტექსტისთვის ყურადღების არ მიქცევა და შეფასების თანამედროვე სტანდარტის გამოყენება ფაქტიურად იგივეა, რაც გავრცელებული გამონათქვამი რომ მოვიშველიოთ:

⁵⁴ T. J. Hochstrasser, *Natural Law Theories in the Early Enlightenment*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, გვ. 55-56.

⁵⁵ H. Ottmann, *Geschichte des politischen Denkens*, Band 3/1, Die Neuzeit, von Machiavelli bis zu grossen Revolutionen, გვ. 406.

„თევზის შეფასება მისი ხეზე ასვლის უნარის მიხედვით“.

ერთ-ერთი თეორიული ინსტრუმენტი, რომელსაც პუფენდორფი იყენებს, არის ბუნებრივი მდგომარეობის მისეული გაგება, რომელიც, მისი რწმენით, არ შეიძლება დაკავშირებული ყოფილიყო სამოთხის მდგომარეობასთან, არამედ მხოლოდ დაცემულ ადამიანს გულისხმობდა და ის, მას ფიქტიურ მდგომარეობად და სააზროვნო ექსპერიმენტად მოიაზრებს, რომელიც ნათელყოფს, რომ მხოლოდ საკუთარ თავს მიხედვითი ადამიანი უუნაროა გადარჩეს^{56, 57}.

სამართლებრივ-კულტურული ფუნდამენტი იმ დროს, როცა სამეულ პუფენდორფი თავის მოღვაწეობას იწყებს სამართლის ახლებურ ფილოსოფიურ და მეთოდოლოგიურ საფუძველზე (*mos geometricus*-ზე ე.ი. გეომეტრიაზე, როგორც მეცნიერული კვლევის ნიმუშზე) დასაფუძნებლად, კარდინალურად განსხვავდებოდა არა მხოლოდ დღევანდელი, არამედ მე-18 საუკუნის რეალებისგანაც კი და ეს გზა თავის თავში იმპლიციტურად მოიცავდა სამოქალაქო საზოგადოებისა და სამართლებრივი სახელმწიფოს პარადიგმებამდე მისვლას. ეს ყველაზე ლაკონიური ფორმით გადმოიცა ავტორის მიერ 1673 წელს გამოცემულ ნაშრომში: „ადამიანისა და მოქალაქის მოვალეობის შესახებ თანახმად ბუნებითი კანონისა“, რომელმაც დაახლოებით ასი წლის განმავლობაში დაიკავა თავისი ადგილი ევროპის უნივერსიტეტების კურიკულუმებში. 1675 წელს გამოიცა მისი ჰაიდელბერგისა და ლუნდის პერიოდის ესსეები, აგრეთვე, პოლიტიკური შინაარსის თხზულება: „ბრანდენბურგის ზოგიერთი მწერლის დისკუტირება“ (*Discussio quorundam scriptorum Brandeburgicorum...*), რომელშიც იგი გამართლებას უძებნის შვედეთის საფრანგეთის მხარეზე ჩართვას ჰოლანდიასთან ომში, რაც ამ უკანასკნელის

⁵⁶ H. Ottmann, *Geschichte des politischen Denkens*, Band 3/1, Die Neuzeit, von Machiavelli bis zu grossen Revolutionen, 2006, გვ. 407.

⁵⁷ აქ საინტერესო პარალელი ებმება, ჯონ როულზის ცნობილ კონცეფციასთან ბუნებითი მდგომარეობის შესახებ, რომლის ფიქტიურობის ხაზგასასმელადაც მას ე.წ. უცოდინრობის ფარდის (*veil of ignorance*) ალეგორია აქვს გამოყენებული.

მხრიდან ბრანდენბურგზე უმიზეზო თავდასხმასაც უკავშირდებოდა და რამაც დანიელებს შონენის (სკანია) ნახევარკუნძულისა და მასთან ერთად ლუნდის დაკავების შესაძლებლობა მისცა. მიუხედავად კარლ XI-ს მიერ მათი დამარცხებისა, უნივერსიტეტი მრავალი წლით დაიხურა.⁵⁸ დევნილობას ნაჩვევი პუფენდორფი ოჯახთან ერთად 1677 წლიდან სტოკჰოლმში სახლდებოდა. იქ იგი მეფის ისტორიოგრაფის ადგილს იკავებს. აღნიშნული თანამდებობა საიდუმლო არქივთან წვდომასაც ითვალისწინებდა და მას, შესაბამისად, აგრეთვე, საიდუმლო საბჭოს წევრად და მოგვიანებით დაქვრივებული დედოფლის პედვიგ ელეონორას პირად მდივნადაც ასახელებენ (1682). წლიური გასამრჯელო 1000 ტალერს შეადგენს, რის მიღებასაც იგი მხოლოდ სამი წლის შემდეგ ახერხებს. პუფენდორფი ამ პერიოდში ფოკუსირებულია შვედეთისა და სხვა ქვეყნების საისტორიო ანალების დამუშავებაზე. როგორც ცნობილია, პერიოდულად ის ახერხებს ისტორიაში ლექციების კითხვას ლუნდსა და ჰაიდელბერგში. ამავე დროს, ის მიიჩნევა პირველ ისტორიკოსად, ვინც ისტორიის გადმოსაცემად მეცნიერულ მეთოდს იყენებს. 1679 წელს ბასილი ჰიპერეტეს ფსევდონიმით ჰამბურგში გამოიცა „რომის ტახტის სასულიერო მონარქიის ისტორიული და პოლიტიკური აღწერა“. პუფენდორფი რომის პაპის მსოფლიო ძალაუფლების კრიტიკისთვის ბიბლიაზე დაფუძნებულ არგუმენტებს იყენებს. 1682 წელს ლუნდსა და მაინის ფრანკფურტში გამოდის მისი ნაშრომის, „შესავალი უმთავრეს იმპერიათა და სახელმწიფოთა ისტორიაში“ (Einleitung zur Historie der vornehmsten Reiche und Staaten), პირველი, ხოლო 1688 წელს - მეორე ნაწილი, რომელიც არის მისი ორი გერმანულენოვანი ნაწარმოებიდან ერთ-ერთი. ის სხვადასხვა ევროპულ ენაზე სამოც გამოცემამდე აღწევს და დიდი ხნის განმავლობაში დიპლომატთა და პოლიტიკოსთა სახელმძღვანელოდ იქცევა. ამ ნაშრომის მეთორმეტე თავად ამჯერად ლიად არის შეტანილი პაპიზმის კრიტიკის, რამ-

⁵⁸ M. J. Seidler, *Pufendorf's Moral and Political Philosophy*, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <http://plato.stanford.edu/entries/pufendorf-moral/>

დენიმე წლით ადრე, ზემოხსენებული ფსევდონიმით გამოსული ტექსტი.⁵⁹

1684 წელს, რა უცნაურადაც უნდა მოგვეჩვენოს, იგი მიემგზავრება ჰოლანდიაში, რათა საკუთარი ხარჯით გამოსცეს მის მიერ სტოკჰოლმის სამეფო არქივში განეული დიდი სამუშაოს შედეგი: შვედეთის ვრცელი ისტორია, რასაც ახერხებს კიდევ 1686 წელს. „შვედეთის ისტორია ოცდაექვს ტომად; გუსტავ ადოლფის გერმანიაში ლაშქრობიდან, ქრისტიანას გადადგომამდე“ („Commentariorum de rebus sueciis libri 26 ab expeditione Gustavi Adolphi in Germaniam ad abdicationem usque Christianae“), ძირითადად შვედეთის საგარეო პოლიტიკის ისტორიაზეა კონცენტრირებული. ამ მოგზაურობისას პუფენდორფი ბრანდენბურგის დიდი კურფიურსტის ფრიდრიხ ვილჰელმის საიდუმლო მდივანსა და დიპლომატ პაულ ფონ ფუქსს ხვდება, რომელიც სთავაზობს მეცნიერული მუშაობის ბერლინში გაგრძელებას. პროტესტანტიზმის მთავარი დამცველის როლში ბრანდენბურგმა ამ დროისთვის ჩაანაცვლა შვედეთი, რომელმაც ძირითადი ენერგია საკუთარ საზღვრებში აბსოლუტური მონარქიისა და რელიგიური კონსერვატივიზმის გაძლიერებისკენ მიმართა.⁶⁰ მაგრამ ამ წინადადებით დაინტერესებული პუფენდორფი ბრანდენბურგთან დაპირისპირებული შვედეთის სახელმწიფო საიდუმლოებასთან დაშვების მქონე პირია, ამიტომ იგი წასვლაზე კარლოს XI-ის ნებართვას ვერ მოიპოვებს. ამასობაში შვედეთის სამეფო კარზე პუფენდორფის გავლენიანი მფარველის, მაგნუს გაბრიელ დე გარდიეს გარდაცვალებით და მისი ძმის ესაიას პრო-ფრანგული პოზიციის გამო, რაც მომავალში ამ უკანასკნელის შვედეთის სამსახურიდან დათხოვნის მიზეზი გახდება, მისი მდგომარეობა კიდევ უფრო არამყარი ხდება, რასაც მუდმივი ფინანსური პრობლემებიც ამძაფრებს. თუმცა, პუფენდორფი დროს უქმად არ კარგავს და შვედეთის სასულიერო წრეებისგან ფილოსოფიური კვლევის ფორმით იცავს კარტეზიანიზმს,

⁵⁹ იქვე, <http://plato.stanford.edu/entries/pufendorf-moral/>

⁶⁰ M. J. Seidler, *Pufendorf's Moral and Political Philosophy*, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/entries/pufendorf-moral/>

რომლის საუნივერსიტეტო სივრციდან განდევნასაც ისინი ცდილობდნენ, მიუხედავად იმისა, რომ, როგორც თავად იგი ლიად ამბობს, მისი ბუნებითი სამართალი არ გამომდინარეობს კარტიზიანული პრინციპებიდან.

მომდევნო წელს შვედეთის მეფემ მას ქვეყნის დატოვების უფლება მისცა, რასაც ხელი შეუწყო პოტსდამის ედიქტმა (1685), რომლის ძალითაც ბრანდენბურგის კურფიურსტმა 20 000 ფრანგ პროტესტანტ ჰუგენოტს ქვეყანაში თავშესაფარი მისცა.

თავად გერმანელი მოაზროვნისთვისაც ეს ედიქტი რელიგიური ტოლერანტობის გამოხატულება იყო, რასაც მან უძღვნა თავისი მორიგი ნაშრომი „De habitu religionis christianae ad vitam civilem“ („ქრისტიანული რელიგიის არსი სამოქალაქო ცხოვრებასთან მიმართებაში“, 1687). იგი ჰერმან კრონინგის დისერტაციებთან ერთად მე-17 საუკუნის გერმანიაში ამ იდეის მხარდასაჭერ ნაშრომთაგან ერთ-ერთი გამორჩეულია და მას მნიშვნელობა და აქტუალობა დღემდე არ დაუკარგავს, ვინაიდან აქ ავტორი იძლევა მწყობრ არგუმენტაციას იმისა, თუ რამდენად მნიშვნელოვანია რელიგიური ტოლერანტობის მისაღწევად ეკლესიისა და სახელმწიფოს ერთმანეთისგან გამიჯვნა; პუფენდორფი, ერთი მხრივ, აქცენტს აკეთებს კანონისათვის შეუვალი ინსტიტუციის დაუშვებლობაზე, რომელიც პრივილეგირებული, თავადაც მონარქიული სტრუქტურის მქონე, ქმნიდა სახელმწიფოს სახელმწიფოში⁶¹ (როგორსაც მისი აზრით წარმოადგენთა რომის ეკლესია) და, მეორე მხრივ, აკრიტიკებდა ეკლესიის მოქცევას საერო ფეოდალური ხელისუფლის ძალაუფლების ქვეშ როგორც პროტესტანტული, ისე კათოლიკური სუვერენული პოლიტიკური ერთეულების მაგალითზე (აუგსბურგის ზავის (1555) საფუძველად აღებული ფორმულის: cuius regio eius religio-ს და ფეოდალის ადგილობრივი ეკლესიის ეპის-

⁶¹ S. Pufendorf, *Of the Nature and Qualification of Religion, in Reference to Civil Society* [1687] <http://oll.libertyfund.org/titles/pufendorf-of-the-nature-and-qualification-of-religion-in-reference-to-civil-society>

კოპოსად მიჩნევის პრინციპების კრიტიკა).⁶² ამავე ნაწარმოებში პუფენდორფი იცავს აღმსარებლობის თავისუფლებას, გმობს რა საფრანგეთის მეფის ლუი XIV-ის მიერ პუგენოტების დევნას,⁶³ რამეთუ ქრისტეს საუფლოსთვის, როგორც ჭეშმარიტების საუფლოსთვის, უცხოა ძალადობა და საკუთარ მიზანს, კაცობრიობის ხსნას, ის ინსტიტუციური წარმომადგენლის გარეშე, მხოლოდ მშვიდობიანი სწავლებითა და შეგონებით ესწავის.⁶⁴ რელიგიური პლურალიზმის აღმოფხვრა არის ნიშანი ძალაუფლების გამოყენების ისეთი ფორმისა, რომელიც სახელმწიფოს მიერ ტირანიაში გადაზრდის ზღვარის გადალახვაზე მიანიშნებს. პუფენდორფი ღრმად არის დარწმუნებული, რომ რელიგიურ შეუწყნარებლობასა და ომებს იწვევს არა სახელმწიფოში მცხოვრებთა კონფესიური სიჭრელე, არამედ აღმსარებლობის თავისუფლების შეზღუდვა.

პუფენდორფი აქაც, როგორც სხვა საკითხებში, ბუნებით-სამართლებრივი პერსპექტივიდან აზროვნებს; ის მიიჩნევს, რომ ბუნებრივი რელიგია სახელმწიფოზე ძველი ინსტიტუტია, რომელიც სახელმწიფოში მოქალაქეთა ბუნებრივი თავისუფლების ნაწილად რჩება და იგი მოიცავს არა მხოლოდ სინდისის თავისუფლების შინაგან ასპექტს, არამედ მის საფუძველზე რელიგიურ თემად გაერთიანებასა და ღვთისმსახურების თავისუფლად განხორციელებასაც.⁶⁵ პუფენდორფი იძლევა რაციონალურ გაფრთხილებას, რომ სახელმწიფოსა და ეკლესიის ერთმანეთისგან გამიჯვნა განსაკუთრებით რთულდება მაშინ, როდესაც მოქალაქეთა ერთობა ქვეყნის ძირითად კანონებში დომინანტ

⁶² H. Dreitzel, „Samuel Pufendorf“, in: *DIE PHILOSOPHIE DES 17. JAHRHUNDERTS: BAND 4/1-2: DAS HEILIGE RÖMISCHE REICH DEUTSCHER NATION. NORD - UND OSTMITTELEUROPA*, Hg. von H. Holzney, Basel: Schwabe & CO AG Verlag, 2001. გვ. 775.

⁶³ J. Rösel, „Das Leben von Samuel Pufendorf und eine deskriptive Darstellung seiner Werke“, გვ. 13.

⁶⁴ Th. Behme, „Ziele und Grenzen der Staatsgewalt bei Samuel Pufendorf, in: *Naturrecht und Staatstheorie bei Samuel Pufendorf*“, Hg. von D. Hüning, Baden-Baden: Nomos, 2009. გვ. 64.

⁶⁵ H. Dreitzel, „Samuel Pufendorf“, გვ. 775.

რელიგიას განსაზღვრავს.

1688 წელს პუფენდორფი ოჯახთან ერთად ტოვებს შვედეთს და ბერლინში მკვიდრდება, სადაც კურფიურსტი ფრიდრიხ ვილჰელმი მას სამეფო კარის ისტორიოგრაფად ნიშნავს და გასამრჯელოდ 2000 ტალერს უნიშნავს. მომდევნო ექვსი წლის შემდეგ მისი გავლენა ბრანდენბურგის სამეფო კარზე იზრდება, რასაც ადასტურებს 1694 წელს პუფენდორფის დანიშვნა საიდუმლო საბჭოს წევრად. მისი მოღვაწეობის ამ პერიოდს განეკუთვნება „ბრანდენბურგის დიდი კურფიურსტის ფრიდრიხ ვილჰელმის მეფობის ხანის ისტორია“ („Commentariorum de rebus gestis Friderici Wilhelmi Electoris Brandenburgici“ 1695) და თეოლოგიური ტრაქტატი „ღვთაებრივი ფეოდალური სამართალი“ („Jus facile divinum“ 1695). ეს უკანასკნელი ნაწარმოები ლუთერანთა და კალვინისტთა შორის მათი თავისებურებების შენარჩუნებით ინტერ-კონფესიონალური შერიგებისა და მათ შორის არა მხოლოდ რელიგიურ-პოლიტიკური შემწყნარებლობის, არამედ ერთიანი საეკლესიო თანამეგობრობის ერთგვარ ეკუმენურ იდეას ავითარებს.⁶⁶ საერთო დოგმატური ფუნდამენტის არ ქონის გამო ამ ერთობისგან გამოირიცხებიან კვაკერები, ხელახლა მომნათლავთა თემი და სოცინიანისტები. ეს ერთობა უნდა ეფუძნებოდეს სწავლებას ხსნის შესახებ და არა სასულიერო პირთა პრივილეგიებსა და სიმდიდრეს; ამიტომ პუფენდორფი მასში ვერც კათოლიკურ ეკლესიას მოიაზრებს.⁶⁷

1694 წელს სამუელ პუფენდორფი მეუღლესთან ერთად გაემგზავრა სტოკჰოლმში კარლ გუსტავის 7-ტომიანი ისტორიის გამოცემის (De rebus a Carolo Gustavo Sueciae rege gestis commentariorum libri septem, 1696), ორ მონარქს შორის დიპლომატიური საკითხების მოგვარებისა და, აგრეთვე, შვედეთის სამეფო ჯილდოს ბარონის ტიტულის მიღების მიზნით, რასაც 8 000 ტალერიც ახლდა. იქვე გადაიტანა მან მსუბუქი გულის

⁶⁶ S. Pufendorf, *The Divine Feudal Law: Or, Covenants with Mankind, Represented [1695]*, <http://oll.libertyfund.org/titles/pufendorf-the-divine-feudal-law-or-covenants-with-mankind-represented>.

⁶⁷ H. Dreitzel, „Samuel Pufendorf“, გვ. 776.

შეტევა. უკანა გზაზე პუფენდორფი დაავადდა, რასაც დაერთო მდგომარეობის შესამსუბუქებლად ჩატარებული წარუმატებელი ოპერაცია ბერლინში.⁶⁸ გარდაიცვალა იმავე წლის 26 ოქტომბერს. მისი მეგობრის, გერმანული პიეტიზმის ერთ-ერთი დამაარსებლის ფილიპ იაკობ სპენერის მიერ ჩატარებული სამ-გლოვიარო ცერემონიით დაკრძალულია ბერლინის XIII საუკუნის წმ. ნიკოლოზის ეკლესიაში (Nikolaikirche), რომელიც გერმანიის დედაქალაქის ყველაზე ძველი ეკლესია გახლავთ და დღეისათვის ფუნქციონირებს როგორც მუზეუმი. ნიკოლაიკირხეში აუდიო-ვიზუალური საშუალებების მეშვეობით ვიზიტორს აქვს შესაძლებლობა მიიღოს მოკლე ცნობები სამუელ პუფენდორფის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ.

3. ბუნებით-სამართლებრივი შრომები

ა) „Elementia jurisprudentiae universalis“ 1660

როგორც ბიოგრაფიის ამსახველ თავში იყო აღნიშნული, „უნივერსალური იურისპრუდენციის საფუძვლები“, დანიის ხელისუფლების გადანყვებილებით პუფენდორფის, როგორც შვედური დიპლომატიური მისიის წევრის, რვათვიანი პატიმრობის პერიოდშია დაწერილი ამ ორ ქვეყანას შორის დაწყებული ომის შემდეგ. ზოგადად, კატაკლიზმები, როგორც შემოქმედებითი პროცესის კატალიზატორი, პუფენდორფის მთელ ინტელექტუალურ ევოლუციას პარალელურად მიჰყვება.

„ელემენტია“ გახლავთ ვაიგელის მოღვაწეობით ინსპირირებული ადრეული პუფენდორფის პირველი ბუნებით-სამართლებრივი ნაშრომი, რომელიც ყველაზე მეტად არის ახალი დროის აზროვნებისთვის დამახასიათებელი დედუქციური და ევკლიდური გეომეტრიული მეთოდის მიხედვით აგებული. ამ მეთოდის გამოყენება ბუნებით სამართალში გულისხმობდა ორ ძირითად ასპექტს: მთელი კონსტრუქციის რედუცირებადობას

⁶⁸ E. Wolf, „Samuel Pufendorf“, გვ. 361.

ძირითად ამოსავალ პრინციპებამდე და სისტემურობას. ჰობსთან ასეთი ძირეული პრინციპი, რომელზეც მისი სამართლის სისტემა დაიყვანებოდა, ადამიანის თვითგადარჩენის ბუნებითი უფლება გახლდათ.⁶⁹

„Elementia“-ს გაცხადებული მიზანია სახელმწიფო სამართლის მიერ მოუცველი ადამიანის უფლებათა და სამართლიანობის პრობლემატიკის გადაქცევა ზუსტი მეცნიერების შესწავლის საგნად.⁷⁰

შესავალში პუფენდორფი აღნიშნავს, რომ, თავდაპირველად, მოსაძიებელია ბუნებითი სამართლის შემეცნების ობიექტები, შემდგომ მყარი პრინციპები, საიდანაც ხსენებულ ობიექტებთან დაკავშირებით აუცილებლობის წესით ჭეშმარიტი დებულებების გამოყვანა იქნება შესაძლებელი. ის, რასაც ამგვარად მოცულ საგნებზე შევიმეცნებთ, ჩამოყალიბდება დეფინიციებში, რომლებიც წმინდად ფორმალურად ქმნიან ცნებობრივ ნაგებობას, იმ სქემის მიხედვით, რაც გულისხმობს ზოგადი ცნების დანაწევრებას მის შემადგენელ ქვე-ცნებებად, შემდეგ ამ უკანასკნელთა კვლავ დანაწევრებას და ასე შემდეგ.

მოცემულ შემთხვევაში, მეცნიერების საბაზისო კრიტერიუმი იქნება არა საგნის ყოფნის აუცილებლობა, არამედ მტკიცების მეთოდი მასთან მიმართებით მყოფ მსჯელობასთან, რაც უეჭველი პრინციპებიდან (*principiis certas*) მომდინარეობს და თანმიმდევრული ე.ი. განსახილველი სფეროს შესახებ ყველა დებულების უწყვეტად ერთმანეთთან დამაკავშირებელი აქსიომატური სისტემის პროგრესირების შესაძლებლობას იძლევა.

ალბათობით წანამძღვრებად მიჩნეულია ისეთები, რომლებიც უმრავლესობის, ან ბრძენი ადამიანების მიერ არიან ჭეშმარიტებად მიჩნეულნი. არსებითი სხვაობა ევკლიდური ტიპის *mos geometricus*-თან პრინციპების შესახებ მოძღვრებაში

⁶⁹ H. Denzer, *Moralphilosophie und Naturrecht bei Samuel Pufendorf*, München: C. H. Beck, 1972, გვ. 124.

⁷⁰ Th. Behme, *Einleitung, zur Elementia jurisprudentiae universalis*, Ed. By Th. Behme, (Series: Samuel Pufendorf: Gesammelte Werke, Ed. by Wilhelm Schmidt-Biggemann, Vol. 3.), Berlin: Akademie Verlag, 1999.

მდგომარეობს, სადაც აქსიომატიკასთან ერთად მოცემულია „observationes“ ანუ ის, რაც აქსიომატიკას უეჭველობას თვალნათელს ხდის საღ აზრსა და ცდაზე დაყრდნობით.

ორი წიგნისაგან შემდგარი „Elementia“ სტრუქტურირებულია დეფინიციების, აქსიომებისა და დაკვირვებების ფორმით.⁷¹ პირველ წიგნში მოცემული დეფინიციები ძირითად მორალურ ან სამართლებრივ ცნებებს ეხება, რომლებიც საბოლოოდ პუფენდორფის entia moralia-ს (მორალურად მყოფები) შესახებ მოძღვრებად ყალიბდება. საუბარია იმგვარ შინაარსებზე, რომელთა წარმომადგენლობაც განსხვავებით entia fisica-სგან ადამიანის შექმნიდანვე (creatio) არ იღებს სათავეს, არამედ გონიერი არსების თავისუფალი ნებელობის აქტის საფუძველზე მისი ცხოვრების სრულყოფის მიზნით შეემატება (impositiones) ადამიანს, ანდა ამის შემდეგ, ხსენებული მიზნის საპირისპიროდ, ისევ მოაკლდება მის ბუნებრივ თვისებებზე რაიმე ზემოქმედების გარეშე. ღმერთის მიერ შექმნილი ადამიანური ბუნების უცვლელობა არის გარანტი ღმერთის ნებითვე ჩასახული სიღრმისეული ენტიკა მორალია-ს უცვლელობისა და აუცილებლობის.⁷²

Observation-თა სახით დიფერენცირებულია ადამიანური აზროვნებისათვის დამახასიათებელი შემეცნებისა და განსჯის უნარი, ნების თავისუფლება, საზოგადოებრივი ცხოვრებისადმი ბუნებრივი მიდრეკილება, საკუთარი ინტერესის განხორციელებისას საჯარო სიკეთის გათვალისწინების მოთხოვნა, სოციალური ცხოვრების შენარჩუნებაზე მოწოდებული ძალაუფლების დამკვიდრება. პირველი და მეორე გონებრივი უნარის სქემატიზაციისას, რომლებიც წარმოადგენენ ადამიანის ქმედების შერაცხადუნარიანობის საფუძველს, პუფენდორფი არისტოტელესეულ ტრადიციას მისდევს. მესამე-მეხუთე observation-თა

⁷¹ S. Pufendorf, *The Elements of Universal Jurisprudence in Two Books* (Ed. by C. L. Carr, translated by M. J. Seidler, Series: „Natural Law and Enlightenment Classics“, Ed. By K. Haakonssen), Indianapolis: Liberty Fund; revised edition of New York, Oxford University Press, 1927b. 2009, Political Writings of Samuel Pufendorf 1 (P. 1-104).

⁷² Th. Behme, *Einleitung zur Elementia jurisprudentiae universalis*, გვ. 15.

უკან, სადაც ადამიანის სოციალურ ბუნებაზე, როგორც მასში არანაკლებ ბუნებრივი imbecilitas-ის⁷³ აუცილებელ კომპენსაციასა საუბარი და, აგრეთვე, გონებითა და საუბრის უნარით დაჯილდოებული ბუნების ტელოსია მიმოხილული, სტოიკოსთა ნააზრევის გროციუსისეული გადამუშავება იკითხება.⁷⁴ მეოთხეში კი, უარყოფს ჰობსის დებულებას ბუნებითი კანონების თვითგადარჩენაზე დაფუძნების შესახებ.

ნაშრომის შემაჯამებელი, მეხუთე დაკვირვება განასახიერებს ავტორის მცდელობას, დაიკავოს შუალედური პოზიცია ადამიანთა სხვადასხვა თანამეგობრობის ფორმების, ოჯახის, სახლეულის, სახელმწიფოს მართვის არისტოტელესეულ გაგების - ვისტებისა ოჯახი პოლისის ბაზისურ უჯრედს წარმოადგენს და ჰობსის ინდივიდუალისტურ შეხედულებას შორის, რომლის მიხედვითაც ბატონობის ყველა ფორმა ხელშეკრულებიდან იღებს სათავეს, - მაშასადამე, ბუნებით მდგომარეობაში ფუძნდება.

„Elementia“-ს იენის 1669 წლის გამოცემას დაემატა ასევე დანართი, რომელთან დაკავშირებითაც არსებობს დასაბუთებული ვარაუდი, რომ იგი არა სამუელ პუფენდორფს, არამედ რიჰარდ ვაიგელს ეკუთვნის. ამ მოსაზრებას ამყარებს ის გარემოება, რომ იგი მისი ძირითადი ნაშრომის „de Jures“-ს დასრულების წელს ჩნდება, ანუ მაშინ, როდესაც მისი ინტერესი მორალური და პოლიტიკური მიმართებების ასტრონომიულ-მათემატიკური ანალოგიებით წარმოდგენისადმი - რითაც გამოირჩევა ხსენებული დანართი - თავად პუფენდორფისვე შეფასებით ახალგაზრდულ უმნიშვნელობას უკავშირდებოდა. უფრო მეტიც, დანართში მიმოხილულია ასტროლოგიური საკითხები, რომელთა მიმართ ვაიგელს, განსხვავებით პუფენდორფისგან, ასევე ჰქონდა გამოკვეთილი ინტერესი.

b) „De jure naturae et gentium“ 1672

პუფენდორფის ძირითადი ნაშრომის „ბუნებითი და ხალხ-

⁷³ უსუსურობის.

⁷⁴ იქვე. გვ. XVI.

თა სამართლის შესახებ" (De jure naturae et gentium, libri octo) ცალკეულ დებულებებზე აპელირება მთელი კელევის განმავლობაში გაკეთდება. რაც შეეხება მოცემულ ქვეთავს, აქ შედარებით ვრცლად მხოლოდ მის იმ ასპექტზე შევჩერდებით, რაც სხვაგან მეტად აღარ შეგვხვდება: ნაშრომის მიმართებას საერთაშორისო სამართალთან, გამომდინარე იქიდან, რომ სახელწოდებაში დაფიქსირებული ცნება *jus gentium* (ხალხთა სამართალი) საერთაშორისო სამართალთან ასოცირდება ხოლმე, მათ შორის ამ სიტყვის თანამედროვე შინაარსით და იგი აღარ მეორდება მისი კომპენდიუმის სახით კულმინირებულ ვერსიაში - „ადამიანის მოვალეობის შესახებ თანახმად ბუნებითი კანონისა (De officio)“, რომელიც გამოყენებული მეთოდისა და მასში დასმული ძირითადი აქცენტების თვალსაზრისით პირველისგან პრინციპულად არ განსხვავდება.

შედეგთის ქალაქ ლუნდში შექმნილი, შედეგთის მეფის კარლ XI-სადმი მიძღვნილი რვა წიგნისგან შემდგარი ფუნდამენტური ტრაქტატი „ბუნებითი და ხალხთა სამართლის შესახებ“ პუფენდორფის ბუნებითი სამართლის ფილოსოფიის ყველაზე მნიშვნელოვან და ვრცელ ასახვას წარმოადგენს. მასში მოცემულია სამართლის ფილოსოფოსისა და იურისტის სისტემური ხედვა, როგორც ზოგადი ბუნებითი სამართლის, რაც მოიცავს ბუნებითი მდგომარეობის, *socialitas*-ის და მოვალეობის პრინციპის, ისე კერძო ნაწილების ორიგინალურ გააზრებებს, წარმოდგენილს სახელმწიფო, სისხლისა და სამოქალაქო სამართლის, ასევე, ხალხთა სამართლის საბაზისო თეორიულ კონცეპტებით.

მეორე წიგნი, კარტეზიანული პრინციპის მიხედვით, თანმიმდევრულად მიმოიხილავს კანონის მეშვეობით მონესრიგებული ცხოვრებისკენ ადამიანის ბუნებით მიდრეკილებას, ასევე ბუნებით მდგომარეობასა და ბუნებით კანონს. ამას მოჰყვება ბუნებითი მოვალეობების იმის მიხედვით დალაგება, მიეკუთვნებიან ისინი ბუნებით, ოჯახურ თუ სამოქალაქო მდგომარეობას. ამავე დროს, პუფენდორფის ძირითადი ნაშრომი, პირველისგან განსხვავებით, მთლიანობაში აღარ ეფუძნება

ლოგიკურ-დედუქციურ მეთოდს და მისდევს უფრო მეტად პრაქტიკული ფილოსოფიისთვის დამახასიათებელ სტილს, რაც ნააზრევის თეორიულ და პრაქტიკულ ნაწილებად ჩამოყალიბებაში გამოიხატა, რომელიც საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათათვის დამახასიათებელ მკაცრად ლოგიკურ სტრუქტურასთან შედარებით, უპირატესობას ანიჭებს სამართლის მეცნიერებისთვის რელევანტურ თემატურ სტრუქტურირებას.⁷⁵ „Elementia“-დან შენარჩუნებულია ფუძემდებლური დეფინიცია *entia moralia*, ასევე პირველი აქსიომა, ხოლო ხუთი დაკვირვებიდან მხოლოდ ერთი - *observatio* - ბუნებითი სამართლის პრინციპი, რომელიც საკმარისი უნდა იყოს მისგან ყველა დანარჩენი ბუნებით-სამართლებრივი დებულების გამოსაყვანად.

რაც შეეხება სათაურში მოცემულ *jus gentium*-ის ცნებას: იგი საერთაშორისო სამართალთან მისი ბუკვალური ასოციაციის წყალობით, არაერთხელ გამხდარა სამუელ პუფენდორფის საერთაშორისო სამართლის მამად მოხსენიების მიზეზი. ამ საკითხში არა მხოლოდ ეპისტემოლოგიური სიცხადის შესატანად, უპირველესად უნდა გავიხსენოთ ხსენებული სიტყვისა და ცნების ისტორიული დინამიკა, რომლებიც ერთმანეთს არ ემთხვევა და მისი გამოყენების სპეციფიკა ადრეული ახალი დროის პოლიტიკურ-სამართლებრივ კონტექსტში უადგილოა. რომაული სამართლის პერიოდს რომ გვერდი ავუაროთ, შუა საუკუნეებში გავრცელებული წარმოდგენის მიხედვით, ხალხთა სამართალი (*jus gentium*) თავისი ბუნებით წარმოდგენდა რაღაც შუალედურს ბუნებით სამართალსა და პოზიტიურ სამართალს შორის, რამეთუ შეიცავდა ხალხთა საყოველთაო - და ეს ტერმინი დღემდე აქტუალურია საერთაშორისო სამართლის ენისთვის ურთიერთობების მომწესრიგებელ პრინციპებს, რომლებიც უზოგადესი სახით გამომდინარეობდნენ ბუნებითი სამართლიდან და ამ გზით ხელს უწყობდნენ მის სტაბილურობას.⁷⁶

ტერმინ *jus gentium*-ის სამართლის ისტორიულ და ფილოსო-

⁷⁵ H. Denzer, *Moralphilosophie und Naturrecht bei Samuel Pufendorf*, გვ. 124.

⁷⁶ E. Wolf, „Samuel Pufendorf“, გვ. 133-136.

ფიურ დისკურსში საინტერესო განხილვას ეხედებით ცნობილი თანამედროვე გერმანელი ფილოსოფოსის ვალტერ იეშკეს სტატიაში - Vom Volkerrecht zum Volkerrecht „ხალხთა სამართლიდან საერთაშორისო სამართლამდე“. მისი მიხედვით, ადრეული ახალი დროიდან მე-18 საუკუნემდე, იუსტინიანეს ინსტიტუციების მოხმობისას „ius gentium“-ად უპირველესად გაიგებოდა „სამართალი, რომელიც ადამიანთა შორის ბუნებრივი გონის მიერ დადგინდა, რაც ყოველ ხალხში თანაბარი პატივისცემით-სარგებლობს, ხოლო ius gentium-ად იწოდება იმდენად, რამდენადაც ესაა სამართალი, რომელსაც ყველა ერი მისდევს“. ამგვარად „ius gentium“-ს ვერ შევადარებთ იმ „საერთაშორისო სამართალს“, რომელიც განმანათლებლობის შემდგომ, თუნდაც მოდერნული ბუნებითი სამართლის გავლენით ჩამოყალიბდა, რომ ზღარაფერი ვთქვათ დღევანდელზე. საუბარია „ბუნებით“ სამართალთან შინაარსობრივად მეტად მსგავს სამართლის გაგებაზე, ოღონდ რომლის ნამდვილობის საფუძველიც არა „ბუნებაში“, არამედ ხალხთა შეთანხმებულ სამართლის მამკვიდრებელ ნებასა ან პრაქტიკაში მდგომარეობს. მაშასადამე, ის სამართალი, რომლის გამოყვანაც შესაძლებელია, ერთი მხრივ, საგნის ბუნებიდან, ანდა სპეციალურად ადამიანის ბუნებიდან, ხშირ შემთხვევაში, აგრეთვე, შეიძლება ყველა (ან სულ ცოტა მრავალი) ხალხის ურთიერთშეთანხმებული პრაქტიკით დასაბუთდეს, ან მისი მეშვეობით განივრცოს.⁷⁷ პუფენდორფთან დუალობა, „ბუნებითი და ხალხთა სამართალი“ აღნიშნავს არა სამართლის ორ სხვადასხვა იურისდიქციას, არამედ ერთი სამართლის დუფუნების ორ განსხვავებულ სახეს, ერთ „ბუნებითსა“ და ერთ „ნებითს“, რა დროსაც, „ნება“ გახლავთ არა ცალკეულის, არამედ (თუნდაც ცალკეულის მიერ არტიკულირებული) მრავალი ხალხის ურთიერთშეთანხმებადი ნება. ორივე ფორმა jus naturae

⁷⁷ ვ. იეშკე, „ხალხების სამართალიდან საერთაშორისო სამართლამდე. ფილოსოფიისა და სამართლის ისტორიის მიმართების თაობაზე“, კრებულში: სახელმწიფო და რელიგია, გამომცემლები: მ. ბერიაშვილი, ა. პოლმანი, ქუთაისი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, გვ. 236.

(ბუნებითი სამართალი) და *jus gentium* განეწესება ადამიანის ყოველდღიური ცხოვრების სფეროთა მრავალფეროვნებაზე. ამიტომაც ამ „ბუნებითი და ხალხთა“ სამართლის ფარგლებში არ გამოიყოფა სპეციფიკური ნაწილი, როგორც „ბუნებითი სამართალი“, ან როგორც „ხალხთა სამართალი“, თუნდაც ამის გაკეთება დამაჯერებლად შეიძლებოდა იქ, სადაც „ხალხთა სამართლის“ ხასიათი ჭარბობს ან იკვეთება, ან სადაც სამართლის ნორმები მრავალ ხალხთა ინტერესებს შეეხება, როგორც, მაგალითად, ომის ტყვეებთან მოპყრობის შემთხვევაში. თუმცა, „ხალხთა სამართალი“ მოიცავს სხვა შინაარსებსაც; მაგალითად, სპეციფიკურ, განსხვავებულ ხალხებში საკუთრების შეძენის შეთანხმებად ფორმებს, როდესაც საამისო ლეგიტიმაციის საფუძველს ქმნის სწორედ ის რომ არა „ბუნება“, არამედ ამ ხალხებში შეთანხმებადი სამართლებრივი პრაქტიკა. ნამდვილი სახელწოდება იმ სფეროსი, რაც მოგვიანებით „საერთაშორისო სამართლად“ იწოდება, გახლავთ არა ხალხთა სამართალი (*jus gentium*), არამედ „ომისა და მშვიდობის სამართალი“ („*jus belli ac pacis*“), როგორაც არის დასათაურებული ჰუგო გროციუსის ნაშრომი.⁷⁸ და მაინც, ამ უკანასკნელის მოხსენიებაც სწორი იქნებოდა ომისა და მშვიდობის სამართლის, მაგრამ არა საერთაშორისო, ან თუნდაც კლასიკური საერთაშორისო სამართლის მამად. „ბუნებითი და ხალხთა სამართლის“ მეშვიდე და მერვე წიგნებში, პუფენდორფი ეხება პოლიტიკურ თემატიკას და გროციუსის პარადიგმის მიხედვით, ამ კონტექსტში მე-8, მე-10 თავებში „*jus belli*“-სა და „*jus pacis*“-ს - ომისა და მშვიდობის სამართალს. მაგრამ ეს „ომისა და მშვიდობის სამართალი“, განსხვავებით ბუნებითი სამართლისგან, არ გაიგება სპეციფიკურად, „საერთაშორისო სამართლად“; პუფენდორფთან ომისა და მშვიდობის სამართლის კონტექსტში „*jus gentium*“-ზე სულაც არ არის საუბარი. ვინაიდან „*jus gentium*“-ი არ გახლავთ „საერთაშორისო სამართალი“ გვიანდელი მნიშვნელობით და ბუნებით სამართალზე რაიმენაირად უფრო ახლო მიმართებით

⁷⁸ იქვე.

არ არის „Jus belli ac pacis“-თან. ნიშანდობლივია, აგრეთვე, ის მარტივად აღსაქმელი ასპექტი, რაც უხეში შეცდომის დაშვების გარეშე არ იძლევა ხალხთა სამართლის თანამედროვე საერთაშორისო სამართალთან გაიგივების შესაძლებლობას: ადრეული ახალი დროის ხალხთა სამართალი, განსხვავებით საერთაშორისო სამართლისგან, მისი დღევანდელი მნიშვნელობით, არ იცნობს ამა თუ იმ მოტივით რომელიმე სახელმწიფოსთვის სხვა სახელმწიფოთა მხრიდან არასახელშეკრულებო ხასიათის სავალდებულო ქცევის წესის დადგენის შესაძლებლობას, ისევე როგორც რაიმე ტიპის სანქციებს, რაც არ უკავშირდება ხელშეკრულების დარღვევას. ეს უკანასკნელი სამართლებრივ სინამდვილედ იქცა მხოლოდ მე-20 საუკუნის მეორე ნახევარში, მსოფლიოში დატრიალებული ტრაგიკული მოვლენების რეფლექსიის შემდეგ; რამაც ისეთივე დიდი როლი ითამაშა დღევანდელი საერთაშორისო სამართლის ჩამოყალიბებაში, როგორიც მიუძღვის ჩვენთვის საინტერესო პერიოდში ოცდაათწლიან ომს თანამედროვე სახელმწიფო სამართლის შექმნაში (ეს შედარება, ასევე, ეკუთვნის პროფ. ვალტერ იეშკეს). პუფენდორფისთვის, ისევე როგორც ჰობსისთვის, ბუნებითი სამართლის საპირწონე, დამოუკიდებელი საერთაშორისო სამართალი, რისი მცდარი ასოციაციის გამოწვევაც ჩვენ მიერ მიმოხილული ნაშრომის სათაურს შეუძლია, უაზრობა იქნებოდა, რადგან ხალხთა მომცველ ჩვეულებით სამართალს ვერ ექნებოდა მავალელები ხასიათი, იურიდიული ძალა და სახელშეკრულებო სამართლებრივი დასაბუთება - ხალხთა სამართლის გაგება „ხალხთა ხელშეკრულებით სამართლად“ სათვალავიდან ვარდება, ვინაიდან ხელშეკრულების მავალელები ეფექტი შეიძლება ვარიირებდეს ხელშემკვრელი სახელმწიფოების ცვალებადი საჭიროებების საფუძველზე შემდგარი შეთანხმებების მიხედვით.⁷⁹ ასე აღმოჩნდება სახელმწიფოთაშორისი ურთიერთობის მონესრიგება, რაც სხვა შემთხვევაში საერთაშორისო სამართლის ამოცანად

⁷⁹ L. Krieger, *The Politics of Discretion. Pufendorf and the Acceptance of Natural Law*, Chicago & London: The University of Chicago Press, 1965, გვ. 165.

ინოდება ხოლმე, ექსკლუზიურად ბუნებითი სამართალში. მაშასადამე, „*jus gentium*“-ი ადრეული ახალი დროის რაციონალისტური სამართლებრივი აზროვნების კონტექსტში ერწყმის „*jus naturale*“-ს.⁸⁰

c). „*De officio hominis et civis juxta legem naturalem, libri duo*“

პუფენდორფის ყველაზე პოპულარული, მრავალ ევროპულ ენაზე თარგმნილი და არაერთხელ გამოცემული ბუნებითი სამართლის კომპენდიუმი „ადამიანისა და მოვალეობის შესახებ თანახმად ბუნებითი კანონისა, ორი წიგნი“, ⁸¹ არის ზემოთ მოხილული ძირითადი ნაშრომის რეზიუმირებული ვერსია, რომელიც პირველად ლუნდში 1673 წელს გამოიცა. პუფენდორფის მოსწავლის, ასევე ბუნებითი სამართლის მოძღვრების მიმდევარი იურისტისა და ფილოსოფოსის, ქრისტიან თომასიუსის ძალისხმევით, ეს ნაშრომი სტაბილურად იმკვიდრებს წამყვანი სახელმძღვანელოს ადგილს ჰუგო გროციუსის *opus magnum*-ის გვერდით გერმანულ უნივერსიტეტებში. საუბარია როგორც ჰაიდელბერგის უნივერსიტეტის ფილოსოფიის ფაკულტეტზე, სადაც პუფენდორფმა დააარსა ბუნებითი და ხალხთა სამართლის პირველი გერმანული კათედრა, ისე სხვა გერმანულ და არამხოლოდ გერმანულ უნივერსიტეტებზე. პუფენდორფის ამ ნაშრომის დახმარებით, ფაქტობრივად, საფუძველი ეყრება ბუნებითი სამართლის და, მაშასადამე, სამართლის ფილოსოფიის, როგორც პრაქტიკულ ფილოსოფიას მიკუთვნებული დისციპლინის შესწავლას უნივერსიტეტებში.

ნაშრომის წარმატებული რეცეფციის შემდეგ მე-17 საუკუნის ბოლოს, რასაც გარდა გამართული და ადვილად გასაგები ავტორისეული ლათინურისა, უდავოდ შეუწყო ხელი

⁸⁰ ვ. იეშკე. „ხალხთა სამართლიდან საერთაშორისო სამართალამდე“, გვ. 245.

⁸¹ გარდა რამოდენიმე ათეული ლათინურენოვანი გამოცემისა ცნობილია ფრანგული (1694), გერმანული და ინგლისური (1691), რუსული (1724), დანიური (1742), პოლანდიური (1751), იტალიური (1761) და ესპანური (1834) თარგმანები. ამასთან დაკავშირებით, იხ. H. Denzer, *Moralphilosophie und Naturrecht bei Samuel Pufendorf*, München: C. H. Beck, 1972, გვ. 360-362.

ფრანგი პუგენოტისა და პუფენდორფის კრიტიკოსთაგან ეფექტური დამცველის, ჟან ბარბიერაკის (1674-1744),⁸² მიერ შესრულებულმა ფრანგულმა თარგმანმა და ვრცელმა კომენტარმა, დაიწყო წინააღმდეგობრივი პროცესები მასთან და მთლიანად ბუნებით სამართალთან მიმართებით. ერთი მხრივ, ის უკვე მე-18 საუკუნეში დეაქტუალიზდა, რაც უკავშირდება იმ ფაქტს, რომ ბუნებითი სამართლის დისციპლინამ ადგილი ვერ დაიმკვიდრა იურიდიულ ფაკულტეტებზე. მე-18 საუკუნის მეორე ნახევარში ჰალესა და გიოტინგენის უნივერსიტეტებში ინიცირებული პროცესი იურისპრუდენციაში ისტორიზმის გაბატონებისა, აღარ ტოვებს მასში ადგილს ბუნებით-სამართლებრივი დისკურსისთვის. მეორე მხრივ, ნაშრომისადმი აშკარა ინტერესი და ბუნებითი სამართლის აღმავლობა სახეზეა კათოლიკურ უნივერსიტეტებში როგორც გერმანიაში, ისე მისი ნაგვიანევი რეცეფციისას ესპანეთში, სადაც სამართლის ისტორიზმი სამართლის მეცნიერებაში პრაქტიკული ფილოსოფიის შევინროების ხარჯზე არ იქნა გაზიარებული ისევე, როგორც ნოდებრივი სოციალური წყობილების რევოლუციის გზით ტრანსფორმირების იდეები და სადაც გროციუსის, პუფენდორფისა და ვოლფის სახელებთან დაკავშირებული მცდელობა - ერთმანეთს სისტემურად დაკავშირებოდა სამართლისა და სეკულარული მორალური პრინციპები - კვლავაც აქტუალობას ინარჩუნებს.⁸³

პუფენდორფის სააზროვნო მემკვიდრეობაში ორიგინალობისა და სამართლის ფილოსოფიისათვის მნიშვნელობის თვალსაზრისით, ცენტრალურ მოვალეობათა სისტემას ავტორი „de jure“-ში ორ ფორმად ყოფს: მოვალეობებად საკუთარი თავისა და მოვალეობებად სხვების წინაშე, ხოლო „de officio“-ში სამად: ღმერთის, საკუთარი თავისა და სხვების წინაშე. ვინაიდან ეს ნაშრომი მოსდევს პირველს, ამდენად უკანასკნელი კლასიფიკაციაც მოვალეობის შესახებ მოძღვრებასთან მიმართებით,

⁸² T. J. Hochstrasser, *Natural Law Theories in the Early Enlightenment*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, გვ. 30.

⁸³ G. Hartung, *Samuel Pufendorf und die Verbreitung der Naturrechtslehre, Einleitung zur De officio hominis et civis juxta legem naturalem* (1673), გვ. X.

ავტორის აზროვნების სიმწიფის პროექტად უნდა მივიჩნიოთ; ამასთან, შემთხვევითი არ არის ის გარემოება, რომ „de jure“-ს 8 წიგნისაგან შემდგარი შრომის 2-წიგნიანი შეჯამების სათაურში სწორედ მოვალეობაა: (officio) წინა პლანზე გამოტანილი, რაც პრაქტიკულად იმაზე მიანიშნებს, რომ პუფენდორფის ბუნებითი სამართალი ამავედროულად მოვალეობათა შესახებ მოძღვრებაა. მას, აგრეთვე დაემატა კონცეპტუალური მნიშვნელობის მქონე თავი ბუნებრივი რელიგიის შესახებ, რაც მის Opus magnum-ში არ მოიპოვება.

mos geometricus-ით ნაკლებად განსაზღვრულ ნაშრომში პუფენდორფი აღწერს ადამიანურ ქმედებას, შემდეგ ბუნებით კანონს, როგორც ადამიანური ქმედების წინაპირობას, რასაც მოსდევს მისგან წარმომდგარი აბსოლუტური და ჰიპოთეტური მოვალეობები, „De officio“-ში ბუნებითი მდგომარეობა, როგორც ადამიანური თანაცხოვრების პირველი ფორმა და ერთადერთი, რომელიც ხელშეკრულების საფუძველზე არ არის წარმომდგარი, ხორცშესხმულია ერთიან მოვალეობათა მოძღვრებაში, რომელიც ადამიანებს მოიაზრებს თანაცხოვრებისკენ ბუნებრივი მიდრეკილების მქონე არსებებად.⁸⁴

„De officio“-ს შესავალშივე მოცემულია რამდენიმე ლაკონური ფორმულირება, რაც სამართლის სეკულარიზაციის ლოგიკურად დასაბუთებულ საფუძველს ქმნის:

ისიც ცხადია, რომ ბუნებითი სამართალი არავითარ კონფლიქტში არ არის ჭეშმარიტი თეოლოგიის დოგმებთან; ის უბრალოდ აბსტრაქტირებს გარკვეული თეოლოგიური დოგმებისგან, რომელთა შესწავლისთვისაც მხოლოდ გონება არ არის საკმარისი.⁸⁵

⁸⁴ H. Denzer, *Moralphilosophie und Naturrecht bei Samuel Pufendorf*, München: C. H. Beck, 1972, გვ. 125.

⁸⁵ S. Pufendorf, *De officio hominis et civis juxta legem naturalem* (1673), in Series: *Gesammelte Werke*, Wilhelm Schmidt-Biggemann Bd. 2, Hg. von G. Hartung, Berlin, Akademie Verlag, 1997; *Die Pflicht des Menschen und des Bürgers nach dem Gesetz der Natur*, hrsg. und übers. von Klaus Luig, in: *Bibliothek des Deutschen Staatsdenkens*, hrsg. v. Hans Maier u. Michael Stolleis, Bd. 1, Frankfurt a. M./Leipzig:

„შესაბამისად, ვინაიდან ბუნებითი სამართალი ვერ განეწი-
ცობა იქამდე, სადამდეც გონება ვერ წვდება, დაუშვებელი იქნე-
ბოდა იმის ცდა, რომ იგი ადამიანის დაუზიანებელი ბუნებიდან
გამოგვეყვანა.“ მით უმეტეს, რომ თვით ათი მცნების ადრე-
სატიც დაცემული ადამიანია, წინააღმდეგ შემთხვევაში კერპ-
თაყვანისმცემლობის, მკვლელობის და სხვა მსგავსი ქმედებების
აკრძალვა აზრს მოკლებული იქნებოდა.⁸⁶ ერთ-ერთი უმთავრესი
იდეა, რომლის მიწოდებასაც ავტორი კაცობრიობისთვის თავისი
აზროვნების სიმწიფის პერიოდის ამ ნაწარმოებით ცდილობს და
რომლის წყალობითაც „ადამიანისა და მოქალაქის მოვალეობა
თანახმად ბუნებითი კანონისა“ მუდმივად შეინარჩუნებს აქტუა-
ლობას სამართლის ბუნებისა და მისი ძირეული პრინციპების
ფილოსოფიური რეფლექსიისთვის, გახლავთ შემდეგი:

ადამიანის სოციაბელურობა⁸⁷ მისი ბუნებითი მოვალეობაა.
პუფენდორფი გაემიჯნა რა გროციუსის სქოლასტიკურ ესენ-
ციალიზმს ამ საკითხში, რომელიც *apetitus societatis*-ს მოცემუ-
ლობად განმარტავდა ადამიანში, ამბობს, რომ ეს არა უბრალოდ
იმთავითვე კონსტანტას სახით არსებული მიდრეკილებაა, არ-
ამედ მეტა-მოვალეობა.⁸⁸ იგი პრაქტიკულ გონებაში საბუთდება,
ბუნებრივ რელიგიაში⁸⁹ დასტურდება და საბოლოოდ ქმნის იმ
საერთო საძირკველს, რომელსაც კონკრეტული უფლება-მოვა-
ლეობები ემყარება.

Insel, 1994, (Deutsche Übersetzung des lateinischen Originaltextes), გვ. 103.

⁸⁶ იქვე.

⁸⁷ ე.ი. სხვა ადამიანებთან ინტერაქციისა და ერთობლივი აქტივობების მო-
სურნეობა. ტერმინი სოციალურისგან მას განასხვავებს მახვილის გაკეთება
ინდივიდუალურ მისწრაფებაზე. პუფენდორფმა *animal sociabile* გააზრებუ-
ლად არჩია *animal social*-ს. ამასთან დაკავშირებით, იხ. L. Krieger, *The Politics
of Discretion. Pufendorf and the Acceptance of Natural Law*, Chicago & London: The
University of Chicago Press, 1965. გვ. 94.

⁸⁸ K. Haakonssen, *Natural law and moral philosophy from Grotius to the Scottish
Enlightenment*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, გვ. 41-42.

⁸⁹ გაგებული როგორც მინიმალისტური ფილოსოფიური ხედვა კრეატი-
ული, პროვიდენციალური ღვთაებისა და მისი როლის მორალური მოვა-
ლეობის გენერირებაში.

**ბ. პუზანდორფის პოზიციონირება პრაიმოდარნულ და
მოდარნულ გუნებათითი სამართლის მოქმედებაებთან და მისი
სნაპლება ENTIA MORALIA-ს შესახებ**

I. პრაიმოდარნული გუნებათითი სამართალი

„ჭეშმარიტი კანონი, ბუნების შესატყვისი, გონიერი, მუდ-
მივი და მყარი დებულება, რომელიც ვრცელდება ყველა ადა-
მიანზე და მოუწოდებს მას მისი მოვალეობის შესრულებას;
უბრძანებს დანაშაულზე ხელის აღებას, თუმცა მაშინ როდე-
საც ამის საჭიროება არ არის, ის პატიოსან ადამიანს არაფერს
უბრძანებს და არაფერს უკრძალავს. ასეთი კანონის სრული ან
ნაწილობრივი აკრძალვა - მკრეხელობაა; დაუშვებელია მისი
მოქმედების რაიმე სახით შეზღუდვაც კი. მისი სრული გაუქმება
შეუძლებელია და ჩვენ, ვერც სენატის დადგენილებით და ვერც
ხალხის კანონით ვერ გავაუქმებთ მას.“

ციცერონი, De legibus⁹⁰

1. სტოიკოსთა და სქოლასტიკოსთა ნააზრავი

ა) საერთო სულისკვეთება სტოიციზმთან

შეიძლება ითქვას, რომ ბუნებითი სამართლის პირველი
მიგნებები ძველ ბერძნულ ფილოსოფიაში, უკვე პერაკლიტ-
ესთან, განსაკუთრებით კი პლატონთან არის საძიებელი. ეს
უკანასკნელი ადამიანის აღქმისგან დამოუკიდებელ, ობიექტუ-
რად არსებულ ღირებულებებს და სამართლიანობის იდეას, რო-
გორც ერთ-ერთ მათგანს, განიხილავს. უფრო მეტი სპეციფი-
კა ამ მიმართულებით აზროვნებამ ძველ ბერძენ და რომაელ
სტოიკოსებთან შეიძინა. სწორედ ამ უკანასკნელთა ნაყოფიერი
გავლენა არის აშკარა პუფენდორფის აზროვნებაზე, რასაც თა-

⁹⁰ M. T. Cicero, Ed. By Charles Duke Yonge, *The treatises of M.T. Cicero, On the nature of the gods; On divination; On fate; On the republic; On the laws; and On standing for the consulship*, H.G. Bohn, 1853, London, 1953 გვ. 360.

ვადაც აცხადებს. ასე მაგალითად, „De jure“-ს გამოსასარჩლებელ წერილში, „De origine et progressu juris naturalis“, რომელიც „Eris Scandica“-ში შევიდა, იგი აღნიშნავს, რომ ჰუგო გროციუსამდე, უნივერსალურ ბუნებით კანონთან ყველაზე ახლოს მისვლა სტოიკოსებმა შეძლეს, ისეთი შეხედულებების გამოთქმით, რომელთა გარკვეული კორექტირების შემდეგ, ბუნებითი სამართლის მყარ სისტემაში მოაზრება მარტივად შეიძლება.⁹¹ ცნობილია, აგრეთვე, რომ პუფენდორფი სტოიკოსებს აყენებდა უფრო მაღლა, ვიდრე არისტოტელეს, იმ ფილოსოფოსს, რომლის გავლენა მასზე ასევე ერთმნიშვნელოვნად დიდია.

მიუხედავად ამისა, პუფენდორფის მკვლევარები სტოიკოსთა გავლენას მის აზროვნებაზე განსხვავებულად აფასებენ. ასე მაგალითად, ჰანს ველცელი დარწმუნებულია, რომ „დილთეი გადაჭარბებულად აფასებს სტოიკოსთა გავლენას პუფენდორფზე“ და თავისი პოზიციის გასამყარებლად მოჰყავს ის არგუმენტი, რომ სტოიკოსთა ციტატები საერთოდ არ გვხვდება პუფენდორფის პირველ ბუნებით-სამართლებრივ ნაშრომში, „Elementia jurisprudentiae“-ში, და ისინი ჩნდებიან მხოლოდ მოგვიანებით, ისიც უმთავრესად იმ საყვედურის გასაბათილებლად, რომ პუფენდორფი არ უთმობდა ჯეროვან ყურადღებას ანტიკურ მოაზროვნებს.⁹² თუმცა, არ უნდა დაგვაინწყდეს ის გარემოება, რომ „Elementia“ ბიბლიოთეკასთან წვდომის არ არსებობის პირობებში შეიქმნა და არც ის ფაქტი, რომ ძველ ავტორებს სიღრმისეულად პუფენდორფი ცოტა მოგვიანებით, ლეიდენის უნივერსიტეტში შეისწავლის. აღსანიშნავია,

⁹¹ K. Staatsmoinen, „Pufendorf and the Stoic Model of Natural Law, in Grotius and the Stoa“, in: *Grotiana, a Journal under the auspices of the Grotiana Foundation*, Ed. By Laurens C. Winkel, New Series, Vol. 22/23 2001-2002 https://books.google.de/books?id=47i-A7j9dTQC&pg=PA245&lpg=PA245&dq=Pufendorf+and+Stoicism+Fiammetta+P&source=bl&ots=KbhGSGg9i&sig=X5Q65V2U-eboXB5KFReit4B7064&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwjR_tjer4bMAhWCjg8KHx4LB_AQ6AEIHDA#v=onepage&q=Pufendorf%20and%20Stoicism%20Fiammetta%20P&f=false. გვ. 257.

⁹² H. Welzel, *Die Naturrechtslehre Samuel Pufendorfs, ein Beitrag zur Ideengeschichte des 17. Und 18. Jahrhunderts*, Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1958, გვ. 10.

აგრეთვე, ავტორის მიერ თავისი სოციალურობის მოძღვრების გასამყარებლად მოყვანილი ციტატები სენეკას „De beneficiis“-დან და პარალელები მარკუს ავრელიუსის „ფიქრების“ ოთხ პასაჟთან.⁹³ სტოიკოსთა ციტატების უმეტესობა მოდის „De Iure“-ს პირველ სამ წიგნზე, რომლებიც ბუნებითი სამართლის მორალურ-ფილოსოფიურ დაფუძნებას ემსახურებიან. ციტირებულია უმეტესად გვიანდელი სტოას წარმომადგენლები, რომლებთანაც სულიერ სიახლოვეს პუფენდორფი „De Iure“-ს მეორე გადამუშავებულ გამოცემაში უფრო ღიად აფიქსირებს. რაოდენობრივად ყველაზე ხშირად ციცირონის ციტატები გვხვდება, მათ შორისაა მისი შედარებით ნაკლებად ცნობილი, ვრცელი ფილოსოფიური ტრაქტატი, „De finibus bonorum et malorum“, სიკეთისა და ბოროტების საზღვრების შესახებ, რომელშიც ციცირონი კრიტიკულად მიმოიხილავს მისი დროის მორალური ფილოსოფიის გავლენიანი სკოლების: სტოელების, ეპიკურეელებისა და პერიპატეტიკოსების სწავლებებს.⁹⁴ ციცირონს ცოტა ჩამორჩება სენეკა 109 ციტატით, ხოლო ეპიქტიტე - 34; წარმოდგენილია, აგრეთვე, მარკუს ავრელიუსი 12 ციტატით. უნდა ითქვას, რომ ციტატები სტოიკოსთა სააზროვნო მემკვიდრეობიდან, მაგალითად, ისეთი როგორიცაა: ადამიანები ურთიერთდახმარებისთვის არიან გაჩენილნი, ავტორს მისი ფართო განათლების საილუსტრაციოდ არ აქვს მოტანილი, არამედ მოიხმობს მათ მისი ბუნებითი სამართლის მოძღვრების ფუძემდებლური პრინციპის, საზოგადოებრიობისაკენ მისწრაფების გასამყარებლად.⁹⁵

ნიშანდობლივ ფაქტზე ამახვილებს ყურადღებას ფიამეტა პალადინი: „პუფენდორფი „De Iure“-ს მეორე გამოცემის შესავალში, რომელიც პირველის გამოსვლიდან თექვსმეტი წლის შემდეგ ჩნდება, წარმოადგენს ბუნებითი სამართლის კვლევის desiderata-ს (განზრახულობას), რომლის ფარგლებშიც

⁹³ H. Denzer, *Moralphilosophie und Naturrecht bei Samuel Pufendorf*, გვ. 259.

⁹⁴ T. J. Hochstrasser, *Natural Law Theories in the Early Enlightenment*, გვ. 78.

⁹⁵ K. Staatsmoinen, „Pufendorf and the Stoic Model of Natural Law, in Grotius and the Stoa“, გვ. 257.

მიზნად დაისახავს უპასუხოს ასეთ შეკითხვას - „არის რაიმე უფრო დასრულებული და ამაღლებული სტოიკოსების: სენეკას, ეპიქტიტეს, მარკუს ავრელიუსის თხზულებებში, ვიდრე ეს ჩვენს საკუთარ მორალურ სწავლებებშია?“⁹⁶ პუფენდორფი ამ მიზნის დასახვისას ბრანდენბურგის სამეფო კარის ისტორიოგრაფის საქმიანობით იყო დაკავებული, ხოლო ექვსი წლის შემდეგ მისი სიცოცხლე შეწყდა, ამიტომ მას ამ კითხვაზე პასუხის გაცემის შესაძლებლობა არ მისცემია, მაგრამ უარყოფითი პასუხის დაშვების შემთხვევაშიც კი, თავად საკითხის ასეთი ფორმით დაყენებით ბევრი რამაა ნათქვამი.

თუ რა იდეური სიახლოვე აკავშირებს პუფენდორფს სტოიკოსებთან, ამ საკითხზე საკუთარი პოზიციის დასაკავებლად გავიაზროთ სტოიციზმის იმ სკოლის ბუნებით-სამართლებრივი მსოფლმხედველობის ძირითადი ატრიბუტები, რომელსაც პუფენდორფი ყველაზე უკეთ იცნობდა. ეს გახლავთ რომაული სტოიციზმი: ციცერონი (ქრ. შობამდე 106-ქრ. შობიდან 43 წ.წ.), სენეკა (ქრ. შობამდე 4-ქრ. შობიდან 64 წ.წ.), ეპიქტიტე (50-138 წ.წ.) და მარკუს ავრელიუსი (121-180 წ.წ.).

ცნობილია, რომ როგორც ძველ ბერძენ, ისე რომაელ სტოიკოსებთან შემმეცნებელი, ბუნების ჭვრეტით დაკავებული, სიბრძნის მოყვარული ადამიანი კოსმოსურ მასშტაბში აზროვნებს. იგი საკუთარ თავს განიხილავს იმ ერთიანი ცოცხალი მთლიანობის ნაწილად, რომელსაც კოსმოსს უწოდებს. ეს სამყარო ერთი დიდი სახელმწიფოს ანალოგიის მეშვეობით გაიგება, სადაც რეალურ თვალსაწიერში მყოფი მსოფლიო წარმოდგენილია მიკროკოსმოსის სახით. მისი სურვილი, მიიჩნიოს საკუთარი თავი და თავისი თანამოქალაქეები კოსმოპოლიტებად⁹⁷,

⁹⁶ F. Palladini, *Pufendorf and Stoicism*, გვ. 245. https://books.google.de/books?id=47i-A7j9dTQC&pg=PA245&lpg=PA245&dq=Pufendorf+and+Stoicism+Fiammetta+P&source=bl&ots=KbhGSsgg9i&sig=X5Q65V2U-%20eboXB5KFReit4B7064&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwjR_tjer4bMAhWCjg8KHx4LB_AQ6AEIHDA#v=onepage&q=Pufendorf%20and%20Stoicism%20Fiammetta%20P&f=false

⁹⁷ პ. ადო, *ფილოსოფია, როგორც ცხოვრების წესი*, <http://www.nplg.gov.ge/gsd/cgi-bin/library.exe?e=d-00000-00---off-0civil2--00-1----0-10-0--0->

მსოფლიო მოქალაქეებად, ატარებს, ამავე დროს, მეტა-დატვირთვასაც: ეს გახლავთ სურვილი სამყაროს ნაწილად თვითგაიგივებისა. სამყარო ერთ ცოცხალ მთლიანობად მოიაზრება, ერთიანი და უცვლელი სამართლებრივი პრინციპის მეშვეობით იმართება, რომელიც, თავის მხრივ, მსოფლიო გონს, ლოგოსს ეფუძნება. ადამიანური გონი სამყაროსეული გონის ნაწილს განასახიერებს და უნივერსუმის საყოველთაო ბუნებითი სამართლის შესაცნობად მას, უპირველესად, საკუთარი ბუნების შემეცნება მოეთხოვება,⁹⁸ რამეთუ როგორც წამი უდრის და მოიცავს მარადისობას, ისე ცალკეული ჩვენგანის ბუნებაში არეკლილია სამყაროს ბუნება.⁹⁹ თავად ადამიანი ატარებს „პირველად“ და „მეორად ბუნებას“. პირველი (oikeion), რომელიც ადამიანის უშუალო კუთვნილებაა, გამოირჩევა საკუთარი თავისადმი სიყვარულით და ისეთი ბუნებისმიერი მდგომარეობის შენარჩუნებისკენ ისწრაფვის, როგორიცაა: ჯანმრთელობა, კეთილდღეობა, საღ გონებაზე ყოფნა, მეხსიერება და სხვა.¹⁰⁰ პირველადი ბუნება უკვე შეიცავს ბიძგს საზოგადოებრიობისაკენ, მაგრამ უფრო გამოკვეთილად ეს მეორადი ბუნების განხილვისას ხდება ცხადი, რომელიც გულისხმობს გონიერ არსებობას, რაც ბუნებრივი მისწრაფებებისა და აფექტების გონების მეშვეობით კონტროლის უნარს და უფრო ზოგადად თუ ვიტყვით, საკუთარ თავთან თანხმობაში მყოფ არსებობას გულისხმობს. ეს უკანასკნელი, ცხადია, რომ კოლექტიურ დონეზე მხოლოდ პოტენციის სახით შეიძლება მოიაზრებოდეს, რეალობაში კი ყოველ ცალკეულ ინდივიდში ჩადებული განსაკუთრებული იდეის ხორცშესხმის

--0direct-10---4-----0-1l--10-ka-50---20-about---00-3-1-00-0-0-01-1-OutfZz-8-00&cl=CL1.10&d=HASHc5e05db089b7f9057c77fa.4.1>=1

⁹⁸ H. Welzel, *Die Naturrechtslehre Samuel Pufendorfs, ein Beitrag zur Ideengeschichte des 17. Und 18. Jahrhunderts*, გვ. 9.

⁹⁹ იქვე, <http://www.nplg.gov.ge/gsd/cgi-bin/library.exe?e=d-00000-00---off-0civl2-00-1---0-10-0-0-0direct-10---4-----0-1l--10-ka-50---20-about---00-3-1-00-0-0-01-1-OutfZz-8-00&cl=CL1.10&d=HASHc5e05db089b7f9057c77fa.4.1>=1>

¹⁰⁰ K.-G. Lutterbeck, „Pufendorfs Unterscheidung von physischem und moralischem Sein und seine politische Theorie“, in: *Naturrecht und Staatstheorie bei Samuel Pufendorf*, Hg. von D. Hüning, Baden-Baden: Nomos, 2009, გვ. 29.

საჭიროების გაცნობიერებაა. ბუნებითი სამართლის ფილოსოფიის ყველა ეტაპისთვის ნიშანდობლივი კავშირი პიროვნულობასა და უნივერსალური ნამდვილობის მქონე ბუნებით კანონს შორის სწორედ ამ აზროვნებაში იბადება, რომელსაც სწამს, რომ ძლევამოსილი და ღვთაებრივი პრინციპი ყოველ ცოცხალშია დაბუდებული, ის მყოფობს „თვით წუმპეში, მატლებსა და დამნაშავეებში“.¹⁰¹ ბუნებითი სამართალი და მისი გონების მეშვეობით განჭვრეტადი ბუნებრივი, სწორი ნორმათა ნესრიგი, სტოიკოსთა ინტერპრეტაციით, გახლავთ როგორც ინდივიდუალური, ისე საზოგადოებრივი ცხოვრების მომცველი, საყოველთაო, მთელი კაცობრიობის მავალელებელი სამყაროსეული კანონის დაკონკრეტება.¹⁰²

აქ შემოდის ადამიანის ბუნებიდან მომდინარე მორალური მოვალეობის იდეა: ყოველი კაცი, ვისაც პრეტენზია აქვს იმაზე, რომ ცხოველისგან განსხვავდება, ვალდებულია საკუთარ თავში გონება გამოაღვიძოს, ვინაიდან ადამიანურ სანყისთაგან მხოლოდ გონება შეესატყვისება მსოფლიო გონს და, მაშასადამე, ამ გზით შეცნობილს აქვს ჭეშმარიტებაზე პრეტენზიის ქონის უფლება. რაც შეეხება ადამიანის თავისუფლებას, ისინი მას განიხილავენ არა უბრალო ნებელობად, არამედ იმად, რაც გონებით არის ნაკარნახები. მდიდარი პატრიცი ან მეფე, თუ ის საკუთარ აფექტურ ბუნებას მისდევს, მონად უნდა მივიჩნიოთ და არა თავისუფლად. თავისუფლება ეს არის ღვთაებრივი ნესრიგის ნებაყოფლობითი მორჩილება.¹⁰³ სტოიკოსებს სჯერათ, რომ არსებობს ზნეობრივი კანონი, უმაღლესი გონის მოთხოვნის სახით, რომელიც მიგვითითებს იმაზე, თუ რა არის საკეთებელი და რისი კეთება არ შეიძლება. ეს არის თითოეულ კაცში არსებული ცხოველმყოფელი დემონის ხმა, რომელიც სამყაროს მბრძანებლის ხმას ექოსავით იმეორებს. arete-ს (სათნოების) არსს

¹⁰¹ ი. თაბორიძე, „ბუნებითი სამართლის რძლი ადამიანის ღირსების გაგების ჩამოყალიბებაში“, გვ. 114.

¹⁰² W. Weischedel, *Die philosophische Hintertreppe*, München: dtv, 2002, გვ. 66.

¹⁰³ იქვე, გვ. 68.

ამ ღვთაებრივი პრინციპისადმი დაქვემდებარება შეადგენს. ¹⁰⁴

ანალოგია ამ რწმენასთან პუფენდორფის შეხედულებისა, რომ ქმედებები მორალური კანონის გარეშე თავისთავად არც კარგია და არც ცუდი, პირდაპირ იკვეთება.

რწმენა იმისა, რომ ადამიანურ რაციოს აქვს უნარი სამყაროს განმსჭვალავი ბუნებითი კანონის წვდომის, პრაქტიკულად გაზიარებულია პუფენდორფის მიერაც, იმ დათქმით, რომ ბუნებითი კანონის პირველწყაროდ და საბოლოო მასშტაბად მას პიროვნული ღმერთი ეგულება, ხოლო ინდივიდუალურთან მიმართებით ადამიანის სოციალური ბუნება ბატონობს, რომელიც მისთვის გამოსახულია ყოფნისა და უნდას ანთროპოლოგიური ერთიანობით. ¹⁰⁵ ამ ასპექტის მნიშვნელობას თავად პუფენდორფისთვის ხაზს უსვამს მის მიერ კრიტიკული ხსენება სტოიკოსთა რწმენის, როდესაც ის არგუმენტირებს ღმერთამდე კეთილისა და ბოროტის არსებობის სანინააღმდეგოდ. ის ამბობს, რომ თუ ასეთ რამეს დავუშვებდით, მაშინ უნდა გაგვეზიარებინა სტოიკოსთა რწმენა, რომლის მიხედვითაც არსებობს საგნის ფორმათა განმსაზღვრელი ღმერთამდელი ან ღმერთთან ერთად პარალელურად არსებული სინამდვილე, რაც სამყაროში პირველობაზე ღმერთის მეტოქის არსებობის დაშვება იქნებოდა. ¹⁰⁶

სტოიკოსთა პიროვნული იდეალი განასახიერებს ბრძენკაცს, რომელიც ფლობს ატარაქსიას (აუმღვრეველობას), ისწრაფვის აუტარქიისკენ (თვითკმარობისკენ), რაც მთლიანობაში ქმნის

¹⁰⁴ E. Bloch, *Naturrecht und menschliche Würde*, 3. Aufl., Frankfurt a. M.: Suhrkamp 1999, გვ. 27-29.

¹⁰⁵ R. R. Wagner, J. Höfele, M. Nestor, *Naturrecht als Grundlage für ein friedliches und gerechtes Zusammenleben der Menschen*, <https://naturrecht.ch/das-naturrecht-als-grundlage-fuer-ein-friedliches-und-gerechtes-zusammenleben-der-menschen/>

¹⁰⁶ F. Palladini, *Pufendorf and Stoicism*, გვ. 248, https://books.google.de/books?id=47i-A7j9dTQC&pg=PA245&lpg=PA245&dq=Pufendorf+and+Stoicism+Fiammetta+P&source=bl&ots=KbhbGSgg9i&sig=X5Q65V2U-%20eboXB5KFRreit4B7064&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwjR_tjer4bMAhWCjg8KHx4LB_AQ6AEIHDA#v=onepage&q=Pufendorf%20and%20Stoicism%20Fiammetta%20P&f=false

მისთვის ევდემონიის (სვებედნიერების) სანინდარს. ამ იდეალში ადამიანთა განსხვავებული სოციალური მდგომარეობა ნაკლებად არის აქცენტირებული და პრინციპში ნებისმიერი სოციალური წრის ადამიანისთვის მიღწევად ამოცანას წარმოადგენს.

ბუნების შესატყვისი ცხოვრების პრინციპის შემდეგ, სტოიკოსთა დოქტრინაში მოდის საერთო აზრების პოსტულატი. საუბარია იმ აზრებზე, რომლებიც ჩვენი აზროვნების განსაკუთრებული უნარის მეშვეობით გამოცდილებიდან ყველას მიერ ერთნაირად მიიღება. ისინი ქმნიან არა მხოლოდ არსებით ურთიერთშეთანხმებულობას ადამიანებსა და ხალხებს შორის (შესაძლებელია პარალელის გავლება *consensus gentium*-ის გროციუსისეულ კონცეფციასთან), არამედ მათშია მოცემული ყველაზე ზუსტი ჭეშმარიტებაც იმდენად, რამდენადაც ისინი ბუნებრივი აუცილებლობით მიმდინარეობენ. იურიდიული ჭეშმარიტება, ყველა სხვა ჭეშმარიტების მსგავსად, „ელვისებური წარმოდგენის ფორმით გვეძლევა“, ე.ი. ისეთის, რომელსაც გონება უშუალოდ სწვდება, ისევე როგორც, პირიქით, - ობიექტი გონებას ისე, რომ უკანასკნელი პირველს დაემთხვეს. ამიტომ ჭეშმარიტი ცხოვრების, ჭეშმარიტი სამართლისა და შემეცნების უმაღლესი კრიტერიუმები კოსმომორფულია, ანუ მსოფლიო გონში წილის მქონეა. აუთარკიის ნიმუშს სამყარო თავის სისავსეში ქმნის, რამეთუ მას ყოველივე, რაც სჭირდება, თავის თავში აქვს.¹⁰⁷

სამყარო და მისი რაციონალურ-თვითმიზნური, ყოველივეს შემაკავშირებელი კანონი, *ananke*, არ ინყნარებს ლოკალურ წყვეტას, არც საზღვრებს. გონისმიერი კანონი არის თავად ზევსი. მაშასადამე, იგივეობა *lex naturae*, *lex divina* სამყაროს იმანენტურად რჩება. კოსმომორფული (არა კოსმიური, არა უშუალოდ ღმერთისგან მიღებული) არ ითხოვს ტრანსცენდენტურ კანონმდებელს ან რაიმე ისეთ მცნებათა დაცვას, რომლებიც თავად სამყაროს კანონში არ იყოს ჩადებული.

სტოიკოსთა მოძღვრებები არ არის წინააღმდეგობისგან

¹⁰⁷ A. Kaufmann, W. Hassemer (Hg.), *Problemgeschichte der Rechtsphilosophie, Einführung in Rechtsphilosophie und Rechtstheorie der Gegenwart*, 6. Aufl., Heidelberg: C. E Müller Juristischer Verlag 1994, გვ. 46-48.

თავისუფალი. წინააღმდეგობრივ სურათს ვხედავთ, მაგალითად, სამყაროს შესახებ კონცეფციებში, რომელთაგან ერთი ბრძენთა დამოუკიდებლობის, მეორე კი, უნივერსალური აუცილებლობის ძალის იდეას ეფუძნება. იგივე სიტუაციაა პოლიტიკასთან მიმართებითაც: სტოიციზმი რესპუბლიკასა და მონარქიას თანმიმდევრობით, ერთნაირი გულმოდგინებით იცავს. ერთმანეთის პარალელურად ასაბუთებს ადამიანურ მიუმხრობლობასა და *მინიერი ზევსის* მორჩილებას იმ იმედით, რომ იგი სამყაროს ზევსთან ურთიერთგაგებაში იმყოფება (მსგავს პოზიციას ვხვდებით ჰობსის *მოკედავი ღმერთის* შემთხვევაშიც).

თუმცა, სტოიკოსთა მოძღვრებებისთვის დამახასიათებელი გარკვეული ეკლექტიურობა ვერ გადაფარავს იმ უეჭველ გარემოებას, რისი მეშვეობითაც მან დროში ბევრად გვიანდელი მოვლენა, ქრისტიანული რელატივისტური ბუნებითი სამართალი, მისი კონფორმისტული, ბატონ-ყმობის ბუნებით-სამართლებრივ კონტექსტში მალეგიტიმირებული ფილოსოფიით, არსობრივად უკან მოიტოვა - საუბარია სტოიციზმის მიერ მონობის, როგორც ბუნების საწინააღმდეგო მოვლენის დაგმობაზე.¹⁰⁸

შეიძლება ითქვას, რომ ბუნებითი სამართლისთვის რელევანტურობის თვალსაზრისით, თავის ანტიკურ წინამორბედთაგან ყველაზე გამორჩეული იდეური კავშირი პუფენდორფს ციცერონთან აქვს, რომელიც, თავის მხრივ, როგორც იურიისტი და ბერძნული ენიდან ლათინურზე ცნობილი მთარგმნელი, ძველი ბერძნული ფილოსოფიისა და საკანონმდებლო აქტების რეცეფციის საფუძველზე შექმნილი რომაული სამართლის უფრო სიღრმისეულ დასაბუთებას ცდილობდა წყაროების შესწავლის მეშვეობით. ტერმინ *res publica*-ს (საჯარო საქმე) ავტორთან პუფენდორფის სიახლოვეს ეს მულტიდისციპლინურობაც აძლიერებს. არ არის უკანასკნელი მნიშვნელობის პუფენდორფის კომპენდიუმის „*De officio hominis et civis juxta legis naturalis*“-ისა და ციცერონის ნაშრომის „*De officiis*“ სახელწოდებათა მსგავსებაც, სადაც ძირითადი აქცენტი მოვალეობის მნიშვნ-

¹⁰⁸ იქვე, გვ. 461.

ელობაზეა დასმული, მიუხედავად იმისა,¹⁰⁹ რომ ციცერონის ეს თხზულება საკუთარი ვაჟიშვილისადმი მიძღვნილ მორალურ-ეთიკური დარიგებების ხასიათს ატარებს, *civita romana*-ს ღირსეულ წევრად ჩამოსაყალიბებლად.

ციცერონი საზოგადოების გაჩენის პირველმიზეზებად ასახელებს ყველაფერ იმას, რაც განსაკუთრებით გვიანდელი პუფენდორფის ინტერესის სფეროდ და მის მიერ დამუშავებულ საკვანძო ცნებებად გვევლინება: ადამიანის გონება, მეტყველების უნარი, კომუნიკაციის მოთხოვნილება; სახელმწიფოს როგორც ფაქტობრივი, ისე სამართლებრივი საფუძველი, საკუთრების ორგანიზაციული დაცვის სურვილი.

რაც შეეხება ადამიანის ღირსების ფენომენს, მისი შეხედულება ამ საკითხზე უფრო კომპლექსურია, ვიდრე ისტორიის მოცემულ მონაკვეთში მცხოვრებ მოაზროვნეებზე გავრცელებული სტერეოტიპული წარმოდგენის საფუძველზე შეიძლებოდა გვეფიქრა. *Dignitas*-ს ორმაგი მნიშვნელობა აქვს: პირველი, ეს არის ადამიანის საზოგადოებრივი მდგომარეობის მაჩვენებელი, ხოლო მეორე, ადამიანის ბუნების გამოხატულება. სახელმწიფოს შესახებ მის მოძღვრებაში, რომელიც შერეული ტიპის მმართველობის ფორმას ანიჭებს უპირატესობას, ამგვარი ორმაგობა განსაკუთრებით თვალსაჩინოა. ყოველ მოქალაქეს უნდა ჰქონდეს წილი აღმასრულებელ ხელისუფლებაში და მისი ეს წილი *dignitas*-ის მიხედვით უნდა დადგინდეს. ამ შემთხვევაში ციცერონი გულისხმობს ისეთი ღირსების ხარისხს, რომელიც პირის პროფესიული ვარგისიანობისა და პასუხისმგებელი ცნობიერების არსებობით განისაზღვრება, ე. ი. რომელიც ერთს ღირსების მატარებლად მიიჩნევს, სხვას კი არა. და რაც ყველაზე მეტად საინტერესო უნდა ყოფილიყო პუფენდორფისთვის ციცერონის სოციალ-პოლიტიკურ დოქტრინაში, ეს გახლავთ ამ უკანასკნელის მიერ შემოთავაზებული როგორც ინდივიდთან, ისე ადამიანთა ერთობასთან ერთნაირად დაკავ-

¹⁰⁹ H. Ottman, *Geschichte des politischen Denkens*, 2/1 Die Römer, Stuttgart-Weimar: J.B. Metzler, 2002. გვ. 99.

შირებული კონცეპტუალური ფორმულა: cum dignitate otium, რომელიც ქართულად შეიძლება ითარგმნოს, როგორც ღირსებით შენარჩუნებული საზოგადოებრივი სიმშვიდე, რომელიც ამ უკანასკნელმა რომაული რესპუბლიკის კრიზისის პერიოდში საგადოების პოლარიზაციის დასაძლევად შეიმუშავა.¹¹⁰

თუმცა, იგივე ციცერონი, რომელიც ცდილობს ოპტიმატების ცნების მაქსიმალურ განვრცობას საზოგადოების სხვადასხვა ფენაზე, განსხვავებით რომაელ სტოიკოსთა წარმომადგენლების უმეტესობისგან, ამართლებს მონობას და არისტოტელეს მსგავსად აცხადებს მას აუცილებლობად, გამომდინარე იქიდან, რომ გარკვეული სამუშაოს შესრულება თავისუფალი მოქალაქისთვის უღირსი საქმე იქნებოდა. ღირსეული ცხოვრების საწინდარია თავისუფლება, უსაფრთხოება და საკუთრება.

ციცერონისთვის ოპტიმალური მმართველობის შერეული მოდელის შესაბამისად, სახელმწიფოში სასურველი იქნებოდა, რაიმე გამორჩეულისა და მეფურის ქონა, ასევე უმჯობესი იქნებოდა, ძალაუფლების ნაწილი „პირველ კაცთა“ ავტორორიტეტისთვის გადაგვებარებინა, ხოლო გარკვეული საქმეების მოგვარება ხალხის ნებით მომხდარიყო. მმართველობის სამივე მარტივი ფორმის ელემენტი ერთმანეთს უნდა ავსებდეს. შესაბამისად, შესაძლებელია, რომ კონსულთა მიერ განსახიერებული მონარქიის, სენატის ფორმით არსებული არისტოკრატიითა და სახალხო კრების, ასევე სახალხო ტრიბუნატის სახით გამოხატული დემოკრატიის მეშვეობით მმართველობის სრულყოფილი ფორმა მივიღოთ. ხელისუფლების ამ ნაწილებს თანაბარი წონა უნდა ჰქონდეთ.

ციცერონის აზროვნება შეიძლება მივიჩნიოთ პუფენდორფის წინამორბედ ჰარნომიულ სინთეზად იურისტისა და ფილოსოფოსის; მან, პლატონის მსგავსად, ჯერ დაწერა „De republica“ — „რესპუბლიკის შესახებ“ (ქრისტეს შობიდან, 51 წ.) შემდეგ: „De legibus“ — „კანონთა შესახებ“ (ქრისტეს შობიდან 53 წ.), ხოლო ამ უკანასკნელში ჩამოაყალიბა იურიდიული ლოგიკის

¹¹⁰ H. Ottmann, *Geschichte des politischen Denkens*, 2/1 Die Römer, გვ. 89-90.

შესაბამისად ფორმულირებული ცნება ბუნებითი სამართლისა, რომელიც თავისი სულით სტოიკურია: „ჭეშმარიტი კანონი ე.ი. ბუნების შესატყვისი, გონიერი, მუდმივი და მყარი დებულება, რომელიც ვრცელდება ყველა ადამიანზე და მოუწოდებს მას მისი მოვალეობის შესრულებისაკენ; უბრძანებს დანაშაულზე ხელის აღებას, თუმცა მაშინ, როდესაც ამის საჭიროება არ არის, ის პატიოსან ადამიანს არაფერს უბრძანებს და არაფერს უკრძალავს. ასეთი კანონის სრული ან ნაწილობრივი აკრძალვა მკრეხელობაა; დაუშვებელია მისი მოქმედების რაიმე სახით შეზღუდვა კი. მისი სრული გაუქმება შეუძლებელია და ჩვენ, ვერც სენატის დადგენილებით და ვერც ხალხის კანონით ვერ გავაუქმებთ მას.“

მაშასადამე, ციცერონი აცხადებს, რომ ჭეშმარიტი კანონი *lex vera*, არის უმაღლესი, ბუნებრივად ადამიანის გონებასა და ნიალში ფესვგადგმული რამ, რომელიც მას სწორად მოქმედებას უთითებს და არასწორად მოქმედებას უკრძალავს. ვინც გონების კანონს არ ემორჩილება, არის „ლტოლვილი საკუთარი თავისგან“. ციცერონი, ამგვარად, გონებაზე დამყარებული კანონისა და პროცედურისთვის ახლებური მნიშვნელობის მინიჭებით, გარკვეულად რელატივიზაციას ახდენს პლატონის იდეისა სრულქმნილი მმართველის, მეფე ფილოსოფოსის შესახებ, ისე, რომ ბოლომდე არ უარყოფს მას.¹¹¹

ბუნებით კანონში შემდეგ მოთხოვნებს მოიაზრებს: ზიანის მიუყენებლობას; თუ არ არსებობს უსამართლო პროვოცირება, სხვისი საკუთრების ხელშეუხებლობას; საერთო საკუთრების საზოგადო, ხოლო კერძო საკუთრების პირადი მოხმარების შესაძლებლობის უზრუნველყოფას.

ისტორიულად ცვალებად კანონებზე მაღლა მდგომი ბუნებითი სამართალი ციცერონისთვის არის სამართლიანობის კრიტერიუმი პოზიტიური სამართლისთვის. ის კომენტარს უკეთებს მის თანამედროვე რამოდენიმე კანონს და ახდენს მათ კვალიფიკაციას, როგორც ბუნებით კანონთან წინააღმდეგო-

¹¹¹ H. Ottman, *Geschichte des politischen Denkens*, 2/1 Die Römer, Cicero, *De legibus*, Stuttgart-Weimar: J.B. Metzler, 2002. გვ. 113-118.

ბრივის. ასეთად იგი მიიჩნევს მაგალითად ქრ. შობამდე 82 წელს მომხდარ ფაქტს, სულასთვის კანონის საფუძველზე რომის მოქალაქეთათვის სიკვდილის მისჯის უფლების მინიჭებას.

ძალაში შესული კანონის ასეთი ფორმით კრიტიკული კვალიფიკაციის მეშვეობით, ციცერონი ქმნის უმნიშვნელოვანეს პრეცედენტს ბუნებით სამართალთან შეუსაბამო კანონის მანკიერი იურიდიული სინამდვილის აღქმის და მისი უსამართლოდ გამოცხადებისა. ამ პრეცედენტის მნიშვნელობა დიდია, განსაკუთრებით იმის გათვალისწინებით, რომ სამართალის მეცნიერებაში პოზიტივიზმის დომინირების შემდგომ, სამართალთან შეუსაბამო კანონის ფენომენის სიღრმისეულ გაცნობიერებას, მე-20 საუკუნეში ადამიანობის წინააღმდეგ ჩადენილი მასიური დანაშაულებით გამოწვეული საყოველთაო შოკი დასჭირდა.

თუ პუფენდორფის აზროვნების ძირითადი ამოსავალი დებულებების შეფასებისას გამოვალთ იმ დაშვებიდან, რომ იგი სტოიკოსთა სამყაროს ერთგვარად დაიყვანს მსოფლიო ადამიანურ საზოგადოებაზე, მაშინ პირდაპირი პარალელის გავლება რთული აღარ იქნება, ვინაიდან პუფენდორფის მიერ ეთიკური თვალსაზრისით უნივერსალისტურად გაგებული ცალკეული ადამიანი, მისი არა მხოლოდ მატერიალური, არამედ სოციალური განვითარების თვალსაზრისითაც არის საკაცობრიო უნივერსუმის განუყოფელი ნაწილი და ყოველმხრივ დამოკიდებული მთელზე, რაც დამაჯერებელი ფორმით გადმოიცა კიდეც socialitas-ის შესახებ სწავლებით.

სტოიკოსები კაცობრიობის სააზროვნო ისტორიაში ამკვიდრებენ ცალკეული ადამიანის, როგორც სამყაროს ნაწილის იდენტობას და აქედან გამომდინარე, კოსმოპოლიტურ ეთიკას; პუფენდორფი ამკვიდრებს ყველა გონიერი არსებისთვის მართებული გონებით („უმაღლესი მნიშვნელობით, როგორც საგნების ცნებათა კომბინაციით იმაზე უფრო მაღალი ჭეშმარიტების დადგენის უნარის მქონესი, ვიდრე იმ ჭეშმარიტებებისა, რომლებიც ფაქტების ანალიზით შეიძლება გავიგოთ“¹¹²) საწვდომ

¹¹² გ. თევზაძე, ახალი ფილოსოფიის ისტორია, ნაწილი I, თბილისი: CARPE DIEM, 2010, გვ. 336.

ბუნებით-სამართლებრივ იდენტობას, რაც გულისხმობს ადამიანთა, როგორც თანაბარი ღირსებისა და ერთნაირი უსუსურობით (მათ შორის თანდაყოლილი სიბოროტით, რაც მას აძლევს საშუალებას გაიხაროს სხვისთვის მინიჭებული მაქსიმალური ზიანით),¹¹³ აგრეთვე, სამეტყველო ენითა და მოაზროვნე გონებით გამორჩეული არსებების მიერ ამქვეყნიური ყოფნის, როგორც ერთმანეთზე ეგზისტენციურად დამოკიდებული მოცემულობის თვითშეგნებას და ამის საფუძველზე, სოციაბელურობის აღიარებას უმთავრეს გონებისმიერ *modus vivendi*-დ.

პუფენდორფი ასევე ახლოსაა ყველა ადამიანის ბუნებისმიერ ძმობაზე აქცენტირებულ გაგებასთან ადამიანის ღირსებისა, რომელიც საგრძნობლად განსხვავდებოდა რომაული სამართლის *dignitas*-ის გაგებისგან, რაც იმ დროის საზოგადოებაში დამკვიდრებული რანგირების ანარეკლს წარმოადგენდა.¹¹⁴ უფრო მეტიც, პუფენდორფი ახორციელებს ამ იდეის შემდგომ ჰუმანისტურ-სამართლებრივ განვითარებას, რაც გულისხმობს ადამიანის ღირსების მოაზრებას, როგორც ადამიანის ზნეობრივ თავისუფლებაში დაფუძნებული ფენომენის, რითიც იძლევა პირველ იმპულსს იმ დინამიკისკენ ადამიანის უფლებათა აღიარებისა, რასაც მის შემდგომ ეპოქაში მე-18 საუკუნეში ჰქონდა ადგილი.

მოკლედ თუ შევაჯამებთ პუფენდორფის რომაელ სტოიკოს-

¹¹³ K.-G. Lutterbeck, „Pufendorfs Unterscheidung von physischem und moralischem Sein und seine politische Theorie“, in: *Naturrecht und Staatstheorie bei Samuel Pufendorf*, Hg. von D. Hüning, Baden-Baden: Nomos, 2009, გვ. 27.

¹¹⁴ ამასთან მნიშვნელოვანია მხედველობაში ვიქონიოთ, რომ არც სტოიკოსთა, არც პიკო დელა მირანდოლას (ადამიანის ღირსება, როგორც უპირატესობა სხვა ქმნილებებთან გამოხატული მის დაუსრულებლობაში, ვისაც „შეუძლია გახდეს ის, რაც სურს“) და არც თავად პუფენდორფის ინტერპრეტაცია ადამიანის ღირსების, არ არის იდენტური ადამიანის ღირსების თანამედროვე გაგების, რომელიც უფრო ახალგაზრდაა, ვიდრე თავად ადამიანის უფლებათა ცნება და მის გამოკვეთას წინ უძღოდა ის პოლიტიკურ-მორალური კატასტროფა, რასაც მე-20 საუკუნეში ჰქონდა ადგილი. ამასთან დაკავშირებით, იხ. თ. კობუში, „ადამიანთა ღირსება“, კრებულში: *სახელმწიფო და რელიგია*, გამომც.: მ. ბერიაშვილი, ა. პოლმანი, ქუთაისი: ანსუ-ს გამომცემლობა, 2017.

თა მოძღვრებასთან მიმართების საკითხს, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მიუხედავად პუფენდორფის მიერ ცალკეული სტოიკური სწავლებების მიუღებლობისა, მაგალითად, რელიგიური წარმოდგენების, ის აფასებს სტოიკოსთა მიერ გაწეულ ღვაწლს ბუნებითი სამართლის კვლევა-ძიების ადრეულ ეტაპზე და ხედავს მათში მისთვის ყველაზე ახლობელი სოციალიზაციის თვისებისა და ადამიანის საკუთარ ბუნებასთან თანხმობაში ცხოვრების იდეების წყაროს.¹¹⁵

სტოიკოსებთან ეს იდეა შედარებით მარტივი ფორმით იყო წარმოდგენილი, გულისხმობდა რა ადამიანებისა და ცხოველების ბუნებრივ მიდრეკილებას თვითგადარჩენისა და შთამომავლობის დატოვებისკენ და ამ ფონზე ადამიანის განსაკუთრებულ გონებრივ უნარს მოვლენების მიზეზთა წვდომისა და მომავლის პროგნოზირებისა, რასაც თან ახლავს სურვილი თავის მსგავსებთან რაციონალურად ორგანიზებულ საზოგადოებებში გაერთიანებისა. ამ ბუნებრივი მიდრეკილების მიყოლა იგულისხმება ციციერონის სიტყვებში, რომ „ბუნებასთან თანხმობაში ცხოვრება გონივრულია.“

ადრეული ახალი დროის მოაზროვნეებმა და მათ შორის სამუელ პუფენდორფმა, სტოიკოსთა თეორიებში უკვე არსებულ ამ ძირითად ბუნებით-სამართლებრივ იდეებს შესძინეს სისტემურობა და შესატყვისი თანამედროვე მეთოდოლოგიის გამოყენებით ჩართეს ისინი ახლად ფეხადგმული მეცნიერების სხვადასხვა დარგში. ასე მაგალითად, არსებითად რომაული სტოიციზმის წარმომავლობის მქონეა გროციუსის მიერ მისი „De jure“-ს „prolegomena“-ში (შესავალში) მოცემული რაციონალური ბუნებითი სამართლის საფუძველმდებარე აზრი: ადამიანთა მახასიათებელია მისწრაფება იცხოვრონ მშვიდობიან და გონების საფუძველზე ორგანიზებულ საზოგადოებაში, მათი გვარეობის დანარჩენ ნევრებთან ერთად.¹¹⁶ ანალოგიურად: ციციერონის „De officiis“-ში (მოვალეობათა შესახებ, III, 15) მოცემული მაქსიმა: „საქმიანი შეთანხმებების დროს ნებისმიერი სი-

¹¹⁵ K. Staatsmoinen, *Pufendorf and the Stoic Model of Natural Law*, გვ. 259.

¹¹⁶ იქვე, გვ. 259.

ცრუე უნდა გამოირიცხოს¹¹⁷ იძლევა პირდაპირი პარალელის გავლების შესაძლებლობას ჰუგო გროციუსის ბუნებითი სამართლის მოძღვრების ცნობილ ფუძემდებლურ პრინციპთან: *pacta sunt servanda* (ხელშეკრულება უნდა შესრულდეს).

ბ) კრიტიკული მიმართება სქოლასტიკურ არისტოტელიზმთან (თომისტური ბუნებითი სამართლის სისტემასთან)

პუფენდორფის მიერ გაწეულ ბუნებითი სამართლის სისტემატიზაციას თან ახლდა ამ უკანასკნელის ფუძემდებლური ნაწამძღვრების არსებითად განსხვავებული, ახლებური კონსტელაცია, რამაც როგორც საკუთარი, ისე მისი უშუალო მოწაფეების შეფასებით ნათელი გახადა მოდერნული ბუნებითი სამართლის ეპოქალური გაყრა ქრისტიანულ ბუნებით სამართალთან. ის დისტანცირებს არისტოტელესა და არისტოტელიზმის პოლიტიკური ფილოსოფიისგან, - მათ შორის სიქველეთა შესახებ მოძღვრების საგრძნობი ნაწილის კრიტიკით. ამ უკანასკნელში, პუფენდორფის აზრით, ბერძნული რესპუბლიკების მოქალაქეთა ლტოლვა ძალაუფლებისა და განდიდებისკენ წარმოიქმნილია როგორც ბუნებრივი სიქველეები, ხოლო თავისუფლება განმარტებულია როგორც მხოლოდ და მხოლოდ პოლიტიკური თავისუფლება. სამაგიეროდ იზიარებს სიქველეთა შესახებ მოძღვრების იმ ასპექტს, რაც მას ესაჭიროება ბუნებითი კანონის მიყოლის ჩვევის შეძენილი მიდრეკილების წარმოსადგენად, როგორც ადამიანში იმთავითვე ჩადებული ტელოსის ნაწილის.¹¹⁸

ამ ინოვაციათა და მორალური ფილოსოფიის არისტოტელისეულ ტრადიციასთან დისტანცირების ნაწილია ის მსჯე-

¹¹⁷ G. Hartung „Vertragstheorie und Konstruktion der Souveränität bei Samuel Pufendorf,“ in: *Naturrecht und Staatstheorie bei Samuel Pufendorf*, Hg. Von D. Hüning, Baden-Baden: Nomos, 2009.

¹¹⁸ H. Dreitzel, „Samuel Pufendorf,“ in: *DIE PHILOSOPHIE DES 17. JAHRHUNDERTS: BAND 4/1-2: DAS HEILIGE RÖMISCHE REICH DEUTSCHER NATION. NORD - UND OSTMITTELEUROPA*, Hg. Von H. Holzney, Basel: Schwabe & CO AG Verlag, 2001, გვ. 796.

ელობა, რაც ჩვენთვის საინტერესო ავტორს გადმოცემული აქვს უკვე თავისი პირველი ბუნებით-სამართლებრივი ნაშრომის „*Elementia jurisprudentiae naturalis*“-ის შესავალში. ეს არის მისი გამოსვლა არისტოტელიზმის პრაქტიკული ფილოსოფიის კრიტიკით, კერძოდ, იმ გაგების შესახებ, რომლის მიხედვითაც, ნორმათა შემეცნებას, როგორც ინტელექტუალურ მოძღვრებას, აქვს მხოლოდ არაზუსტი ხასიათი. ამის საპირისპიროდ და ბუნებითი სამართლის მეცნიერული დაფუძნების ამბიციით, პუფენდორფი ამტკიცებს, რომ სამართლის შესახებ მოძღვრება მეცნიერებაა, რამეთუ ადამიანური ქმედებები, ისევე როგორც ადამიანის ბუნება შემთხვევითია, მაგრამ ქმედებათა მორალური ხარისხები აუცილებლობით წარმოდგებიან ამ შემთხვევითი ბუნებიდან. თეორიულ დისციპლინებში (მაგალითად, ნატუროფილოსოფიაში, სადაც მოცემული იყო მცდელობა პასუხი გასცემოდა კითხვას, თუ რა იყო სამყაროს შექმნის მიზანი და რატომ იყო იგი მოწყობილი ასე და არა სხვაგვარად) კავშირი პრინციპებსა და კონკრეტულ შინაარსებს შორის ამიტომ რჩება უმეტესად დაფარული და მათი შეცნობა მხოლოდ გარკვეული ალბათობითაა შესაძლებელი. ამის საპირისპიროდ, პრაქტიკულ ფილოსოფიაში შესაძლებელია მცირე რაოდენობით უეჭველი პრინციპებიდან კონკრეტული ნორმების მარტივად და სარწმუნოდ გამოყვანა.¹¹⁹ არაუკანასკნელი როლი შუა საუკუნეების ბუნებით სამართალთან გამოთხოვების საქმეში ითამაშა მტკიცების წარმართვისა და სისტემის აგების საქმეში პუფენდორფის მიერ მანამდე ჩანასახის სახით გროციუსთან და უფრო გამოკვეთილად ჰობსთან არსებულმა, შემეცნების ახალი (საბუნებისმეტყველო მეცნიერებების შესატყვისი) მეთოდის გამოყენებამ. იგი მდგომარეობდა გონების ცხად პრინციპებზე აპელირებასა და მათგან კონკრეტული ნორმების გამოყვანაში (პრაქტიკული სილოგიზმი) ისე, რომ მოხერხდა პრაქტიკული ფილოსოფიის ფარგლებში უეჭველი შემეცნების სფეროს უზრუნველყოფა, რომელიც, ერთი მხრივ, თავისუფალი იქნებოდა არისტოტელიზმის (მისთვის დამახასიათებელი ემპირიზმით, მხ-

¹¹⁹ H. Dreitzel, „Samuel Pufendorf,“ გვ. 763.

ოლოდ ალბათობითი (ცოდნით) და გამოცხადების თეოლოგიის (თავისი ირაციონალიზმითა და ინტერპრეტაციაზე სასულიერო წოდების მონოპოლიით) იმპლიკაციებისგან და, ამავედროულად, სამართლისა და ეთიკისთვის ზეკონფესიურად მავალეებელ ნორმათა სისტემას დააფუძნებდა.¹²⁰

ვაიგელის მათემატიკურ მეთოდზე დაყრდნობით, პუფენდორფი უარყოფს არისტოტელიზმისთვის ჩვეულ განსხვავებას პრაქტიკული დისციპლინებისთვის განკუთვნილ ანალიტიკურ მეთოდსა (მიზანი-სუბიექტი-საშუალება) და თეორიული ფილოსოფიისთვის განსაზღვრულ სინთეზურ მეთოდს შორის (დედუქციური კავშირი). მისი აზრით, არსებობს მხოლოდ ერთი მეცნიერული მეთოდი, რომელიც იწყება შესაბამის შინაარსთა და მათი სპეციფიკაციების თვალნათელი ცნებების დეფინირებით, რასაც მოსდევს საფუძველმდებარე და ცხადი დებულებები, როგორც ზოგადი აქსიომები, საიდანაც გამოიყვანება დაკვირვებებად წოდებული კონკრეტული შინაარსები.¹²¹ ამ არგუმენტაციას იმეორებს პუფენდორფი „De jure“-შიც და ხაზს უსვამს, რომ მის მიერ ადამიანის ბუნებიდან მომდინარედ მიჩნეული socialitas-ის კანონი აკმაყოფილებს მის მიერვე მეცნიერების კრიტერიუმად მიჩნეულ პრინციპს მათემატიკური მოდელის მიხედვით ძირითადი თეზისიდან დანასკვების უწყვეტი ჯაჭვის სახით გამოყვანისა.¹²²

მნიშვნელოვანი წყალგამყოფი, რაც ჩაიდო ახალი ბუნებითი სამართლის დაფუძნების შედეგად, გახლდათ მორალურ ფილოსოფიაში ორიენტირებისას სათნოებათა კატეგორიების ჩანაცვლება მოვალეობათა და უფლებათა კატეგორიებით. ბუნებითმა სამართალმა უპირველესად შეიძინა ქმედებათა სამართლიანობის (justitia actionum) მნიშვნელობა, გაემიჯნა რა ბუნებითი სამართლის, როგორც ინდივიდუალური სათნოების (justitia personarum) ძველ სქოლასტიკურ გაგებას.¹²³

¹²⁰ იქვე, გვ. 755.

¹²¹ იქვე, გვ. 764.

¹²² იქვე, გვ. 766.

¹²³ *Naturrecht und Staatstheorie bei Samuel Pufendorf*, Hg. von D. Hüning,

შედგად სეკულარიზებული სამართლებრივი აზროვნების კონცენტრაცია ხდება ადამიანთა ამქვეყნიური ყოფნისა და მათი თანაცხოვრების წმინდად იურიდიულ ასპექტებზე, რაც იწვევს მის დისტანცირებას რელიგიური და თეოლოგიური დასაბუთებისგან ისე, რომ თავად რელიგიური განზომილების დამოუკიდებელი ღირებულების დაკნინებას არ ისახავს მიზნად. თუმცა, არ იქნებოდა სწორი, რომ ეს პროცესიც ერთ დღეს ცარიელ ადგილას აღმოცენებულად წარმოვიდგინოთ. მაგალითად, თომას დე ვიო კაიეტანუსი (1521) ხსნის დისკუსიას და უბრუნდება თომა აქვინელის მიერ ღიად დატოვებულ კითხვას იმის შესახებ, თუ რა სამოქალაქო სამართლებრივი შედეგები აქვს პატიოსანი სიტყვის გატეხვას მაშინ, როდესაც ბუნებითი სამართალი ვიწრო გაგებით მხოლოდ მორალურ საზღვრებში ოპერირებს? ის ასკვნის, რომ ამგვარი დანაპირების შეუსრულებლობა იურიდიულად გასაჩივრებადი ხასიათის დარღვევა ვერ იქნება, თუ პირობის მიმღებ მხარეს რაიმე ზიანი არ მიაღვა, ვინაიდან სიტყვის მიცემისა და მისი გატეხვის საკითხები სინდისის სფეროს არ სცდება. ამას ეწინააღმდეგება ლუდოვიკუს მოლინა იმ არგუმენტით, რომ მიცემული სიტყვა მის მიმცემში გაჩენილ განზრახულობას გულისხმობს და ამიტომ მავალბელ და გასაჩივრებად ხასიათს მიცემული პირობა მისი გაცხადების მომენტიდანვე იძენს.¹²⁴

თავად არისტოტელესთან პუფენდორფის დამოკიდებულება, რომელსაც ის თავის ნაშრომებში იმდენადვე ხშირად ციტირებს, როგორც სტოიკოსებს, შეიძლება არაერთგვაროვანი მოგვეჩვენოს. მაგრამ თუ კარგად დავაკვირდებით, მისი კრიტიკა უფრო მეტად შეეხება სქოლასტიკოსთა მიერ არისტოტელეს შეუვალ ავტორიტეტად და პუფენდორფის აზრით არასწორად ინტერპრეტაციას, ვიდრე თავად არისტოტელეს.

ის, რასაც პუფენდორფი ნამდვილად აკრიტიკებს არისტოტელესთან, უფრო სწორად, რის გადალახვასაც ცდილობს, ეს

Einleitung, Baden-Baden: Nomos, 2009, გვ. 12.

¹²⁴ G. Hartung, „Vertragstheorie und Konstruktion der Souveränität bei Samuel Pufendorf,“ in: *Naturrecht und Staatstheorie bei Samuel Pufendorf*, Hg. Von D. Hüning, Baden-Baden: Nomos, 2009.

არის ბერძნული პოლისის პოლიტიკიდან გამოყვანილი პარტიკულარული და სისტემის კონფორმული მორალური ფილოსოფია (არისტოტელეს პოლიტიკაში ჩამოყალიბებული ადამიანთა მკვეთრი უთანასწორობის ბუნებრიობის მტკიცება, ელინსა და ბარბაროსს, კაცსა და ქალს, ბატონსა და მონას შორის და, აქედან გამომდინარე, ბუნებრივი მონობის ცნება).

სხვა მხრივ, თავად პუფენდორფის უნივერსალური ეთიკაც კი არ არის დაცლილი არისტოტელესეული მიდგომებისგან, ვინაიდან წარმოადგენს იდეალური სამართლისა და პოლიტიკის გარკვეულ კავშირს. არისტოტელეს მორალური ფილოსოფიისგან განსხვავებით, პუფენდორფისთვის სრულიად მისაღებია მისი პოლიტიკური აზროვნების გარკვეული პოსტულატები: კერძოდ ის, რომ ორივე მათგანისთვის სახელმწიფო არ გვევლინება თვითმიზნად. პოლიტიკა განასახიერებს გამოყენებით ეთიკას იმდენად, რამდენადაც მისი გაგებით პოლიტიკიას (მმართველობის ფორმებიდან ყველაზე სწორ, საერთო ინტერესზე მზრუნველ, შერეულ ფორმას, დემოკრატიისა და არისტოკრატიის ელემენტებით) ფუნქციას წარმოადგენს ადამიანების, როგორც საზოგადოებრივი არსებების გონივრული და სამართლიანი თანაცხოვრების უზრუნველყოფა.¹²⁵

პუფენდორფისთვის მიუღებელია არისტოტელეს თაყვანისცემის ის ფორმა, რაც დამკვიდრებული იყო არა მხოლოდ შუა საუკუნეების სქოლასტიკურ ფილოსოფიაში, რომელსაც პუფენდორფი საერთოდ არ აღიარებდა, მიიჩნევდა რა მას არამეცნიერულად, არამედ მის თანამედროვე ლუთერან სქოლასტიკოსთა შორისაც, რომელთა მხრიდან დეკარტის ფილოსოფიის არაქრისტიანულად შერაცხვაზე ირონიულად მიანიშნებდა ხოლმე არისტოტელეს „დიდ ქრისტიანობაზე“.¹²⁶

ადრეული ახალი დროის აზროვნება უნდობლობას უცხადებს იმ თავდაჯერებულად კომპლექსურ და მოჩვენებითად ცხად

¹²⁵ R. R. Wagner, J. Höfele, M. Nestor, *Naturrecht als Grundlage für ein friedliches und gerechtes Zusammenleben der Menschen*, <https://naturrecht.ch/das-naturrecht-als-grundlage-fuer-ein-friedliches-und-gerechtes-zusammenleben-der-menschen/>

¹²⁶ H. Denzer, *Moralphilosophie und Naturrecht bei Samuel Pufendorf*, გვ. 261.

ეპისტემოლოგიურ და მეტაფიზიკურ სამყაროს სურათს, რითიც სქოლასტიკა ხასიათდება.¹²⁷ კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ასპექტი, რაც განასხვავებს პუფენდორფის აზროვნებას გვიან არსოტოტელიზმთან, ესაა ადამიანთა ბატონობის საკითხი სხვა ადამიანებზე. საუბარია არა მხოლოდ ამ პროცესის გაუმჯობესების გზების ძიებაზე, რაც შეადგენდა უწინდელი სამართლებრივი და სახელმწიფო აზროვნების მიზანს, არამედ გარკვეულ ჩანასახობრივ დონზე ამ ბატონობის ლეგიტიმაციის საჭიროების გაჩენაზე. ეს უკანასკნელი თუნდაც იქ შეგვიძლია შევნიშნოთ, სადაც პუფენდორფი სახელმწიფოს შექმნას არა ერთაქტიან ხელშეკრულებას უკავშირებს, არამედ რამდენიმე აქტად ჰყოფს ამ პროცესს, რა დროსაც საზოგადოებად კონსოლიდირებული ადამიანთა ერთობა მას მერე, რაც დაადგენს მმართველობის მისაღებ ფორმას, დებს მეორე დამფუძნებელ ხელშეკრულებას ხელისუფალთან და, შესაბამისად, რჩება საზოგადოებად ამ მეორე ხელშეკრულების არშედგომის შემთხვევაშიც.

პუფენდორფის ამ შედეგამდე მისვლა უნდა დავუკავშიროთ მის მიერ მოდერნის ბუნებითი სამართლის არსის სწორ გაგებას და მის შემდგომ ორიგინალურ განვითარებას. საქმე ისაა, რომ ადრეული ახალი დროის ბუნებითი სამართალი გაემიჯნა ბუნებითი სამართლის ძველ ვერსიებს როგორც დასაბუთების წყაროს გადმოტანით მეტაფიზიკური ინსტანციებიდან ადამიანურ გონებაში, ისე მეთოდად ახალი, სამეცნიერო რევოლუციის მიერ მოტანილი, გეომეტრიული მეთოდის ალებით. ეს უკანასკნელი მკაცრ ლოგიკურობასა და სისტემურობას გულისხმობდა და ბუნებრივია, რომ ამ ინსტრუმენტარიის გამოყენებელი ვიზიონერი იურისტი ვერც მმართველობის ფორმის საკითხს აუვლიდა გვერდს ისე, რომ ამ უკანასკნელის მალე-გიტიმირებელ საწყისებამდე დაყვანის საჭიროება ვერ დაენახა და მხოლოდ მისი სრულყოფილი ფორმების პროექცირებას დასჯერებოდა. სიახლეა თავად ბუნებითი მდგომარეობის გაგების ახლებურ ფორმულირებაში და იგი მის ორ პირობით ნაწილად

¹²⁷ L. Krieger, *The Politics of Discretion. Pufendorf and the Acceptance of Natural Law*, გვ. 42.

დიფერენციაციაში მდგომარეობს: ე.წ. წმინდა ბუნებით მდგომარეობაში, რომელშიც ადამიანი იარსებებდა ყოველგვარი მეტაფიზიკური და ადამიანური დეტერმინანტების გარეშე და ეს მდგომარეობა წმინდა აბსტრაქციაა. მას პუფენდორფის რწმენით რეალურად არასოდეს უარსებია (ის მისთვის წარმოადგენს აბსურდამდე დაყვანის ილუსტრაციას, რათა აჩვენოს ადამიანის ბუნების სოციაბელურობა) და მეორე, მოდიფიცირებული ან შერეული ბუნებითი მდგომარეობა, რომელიც არის ადამიანთა ცხოვრება სახელმწიფომდე მდგომარეობაში, რა დროსაც ადგილი ჰქონდა თანამშრომლობისა და თანაცხოვრების ისეთ ფორმებს, როგორიცაა ოჯახი და ეს მდგომარეობა ნამდვილად არსებობდა და განაგრძობს არსებობას თუნდაც დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა ურთიერთობის სახით.¹²⁸

მიუხედავად იმისა, რომ პუფენდორფის ბუნებითი სამართლის ფილოსოფია ცალსახად არ გამომდინარეობს ლუთერის ორი სამეფოს შესახებ სწავლებიდან (რაც, თავის მხრივ, ნეტარი ავგუსტინეს ცნობილ ნაშრომში „De civitate Dei“-ში - „ღვთის ქალაქისათვის“ ჩამოყალიბებული ხედვის გამძაფრებული რეაქტუალიზაციაა), პრემოდერნული დოქტრინებიდან მისი მაქსიმალური სიახლოვე აშკარაა სწორედ ლუთერანულ მრწამსთან, მის თეოლოგიასა და ეთიკასთან.

მრავალ საკვანძო მნიშვნელობის საკითხში პუფენდორფის ლუთერანული პოზიციონირების ნიმუშებია რელიგიისა და ფილოსოფიის მკაფიო გამიჯვნა, რომელიმეს მნიშვნელობის უგულებელყოფის გარეშე; რელიგიის სფეროს განსაზღვრა, როგორც იმპეცენიურ ხსნაზე მზრუნველი ინსტიტუტის; თეოლოგიური სწავლებების მიღმა ნების თავისუფლების აქცენტირება, მეცნიერებათა ავტონომიის დადებითი შეფასება.

ამასთან, პუფენდორფი ახდენს გამოცხადებისა და გონების ლუთერანული გამიჯვნის რადიკალიზაციას,, რომლის არსიც იმაში მდგომარეობს, რომ ადამიანი არ არის გაგებული ყოფნის ნესრიგის ნაწილად, განსხვავებით სქოლასტიკური

¹²⁸ L. Krieger, *The Politics of Discretion. Pufendorf and the Acceptance of Natural Law*, გვ. 89-90.

მეტაფიზიკისა და თეოლოგიის საფეხურებრივი წესრიგისგან, რომლის წევრი თავად ღმერთიცაა, არამედ მხოლოდ პილი-გრიმად, რომელსაც როგორც *ღმერთის მსახურს*, ამ ქვეყნად ორიენტირების უფლება აქვს, მაგრამ მის ჰარმონიაზე ხელი არ მიუწვდება. გამიჯვნა ბუნებრივი რელიგიისა დოგმატურისგან მასთან, ასევე, უფრო მკვეთრია, ვიდრე ლუთერანობაში ზოგა-დად.¹²⁹

კლასიკური პროტესტანტული მსოფლმხედველობის გამოხატულებად უნდა მივიჩნიოთ პუფენდორფის პოსტულატი-ბი ბუნებითი კანონისა და მისგან გამომდინარე მოვალეობების უშუალოდ მოცემული ხასიათისა და ამ უკანასკნელთა მეშვეო-ბით თითოეული ადამიანის შემოქმედთან მიმართების შესახებ, რაც სხვა დამატებით შუამავალს აღარ საჭიროებს; თუმცა, რო-გორც ზემოთ იყო აღნიშნული, ქრისტიანული ბუნებითი სამარ-თლის დამუშავებაში ლუთერან თეოლოგებს დიდი წვლილი არ აქვთ შეტანილი და უწევდათ კათოლიკური სქოლასტიკის სააზ-როვნო მემკვიდრეობის აღიარება. შესაძლო ერთ-ერთი მიზეზი უშუალოდ ოცთაათწლიანი რელიგიური ომის შემდგომი ეპოქის წარმომადგენელი სამუელ პუფენდორფის ამ ტრადიციისადმი გულგრილობისა და მის მიერ სამართლის ფილოსოფიის, რო-გორც დამოუკიდებელი მეცნიერების ჩამოყალიბებაში ნიშან-დობლივი წვლილის შემტანი ისეთი ავტორების ფრაგმენტული მოხსენიებისა, როგორებიც არიან ესპანური გვიანი სქოლასტი-კის ცნობილი წარმომადგენლები, ფრანცისკო დე ვიტორია და ფრანცისკო სუარესი, რომელთა ნააზრევსაც არცთუ იშვიათად ადამიანის უფლებებისა და საერთაშორისო სამართლის პირველ თეორიადაც მიიჩნევენ ხოლმე, სწორედ მათ კათოლიკობაში იყოს საძიებელი, მიუხედავად იმისა, რომ ერთიც და მეორეც, ისევე როგორც მთლიანად სალამანკას სკოლა, პრინციპში იმავე უნივერსალისტური სამართლიანობის იდეითა და ჰუმანისტური სულისკვეთებით იყო განმსჭვალული, რითაც თავად პუფენ-დორფი.¹³⁰ თუმცა, არის სხვა უფრო მეტად არსობრივი ხასი-

¹²⁹ H. Dreitzel, „Samuel Pufendorf“, გვ. 797.

¹³⁰ ვიტორიამ ესპანელ და პორტუგალიელ კონკისკადორთა მცდელობას ინ-

ათის ნიუანსებიც, რომელთა გასაგებადაც სწორი სამყაროსეული სურათის ფლობის პრეტენზიით გამორჩეული ქრისტიანული ბუნებითი სამართლის ფილოსოფიის ძირითადი პოსტულატები-სა და თავისებურებების მხედველობაში ქონა გვესაჭიროება. ეს, აგრეთვე, დაგვეხმარება იმ ახალი ათვლის წერტილის უკეთ გაგებაში, რაც შექმნა მოდერნულმა ბუნებითმა სამართალმა.

თომისტური ბუნებითი სამართლის სისტემა

გახლავთ რომის კათოლიკური ეკლესიის იმ პერიოდში გაჩენილი ინტელექტუალური კონსტრუქცია, როდესაც იგი იქცა სოლიდური პოლიტიკური და ფინანსური ძალაუფლების ცენტრად ევროპაში.

ამჟამად იკვეთება საჭიროება მისი ინტერესების შესატყვისი მოქნილი ბუნებითი სამართლის ფორმულირებისა.¹³¹ ამ ამოცანას წარმატებით ართმევს თავს კათოლიკური ეკლესიის მიერ Philosophia Christiana-ს დამფუძნებლად აღიარებული თომა აკვინელი (დაახ. 1225-1274), რომლის მოძღვრებაც საეკლესიო სწავლების რანგში იქნა აყვანილი. იგი სტოიკოსთა ბუნებითი სამართლის იდეისა და ადამიანის სრულყოფის ქრისტიანულ-არისტოტელისტური ტელოსის იდეას შეაჯერებს.¹³²

ამ ეპოქაში თეოლოგიური აზროვნება სამყაროს უკვე არა ნათელ და ბნელ ნაწილებად ყოფს, როგორც მანამდე აკეთებდა, არამედ სამად, ზნეობრივსა და ანტიზნეობრივს შორის, ღმერთის დაშვებით არსებობს ბუნებრივიც. ახალი სწავლების შედე-

დიელთა გენოციდი გაემართლებინათ იმ არგუმენტით, თითქოს ისინი, როგორც მოუნათლავები სამართლის სუბიექტად არ განიხილებოდნენ, უპასუხა წმინდად ბუნებით-სამართლებრივ საფუძველზე, რომ ყველა ადამიანი თავისი ბუნებით არსებითად თანასწორი და თავისუფალია, ხოლო მისმა მონაფემ, სუარესმა შეძლო ინდიელთათვის მათი მინით სარგებლობის უფლების ბუნებით-სამართლებრივად დასაბუთება და პრაქტიკული მოპოვება. იხ. M. Nestor, *Friede herrscht nicht, er muss gestiftet werden*, <https://naturrecht.ch/>

¹³¹ E. Bloch, *Naturrecht und menschliche Würde*, გვ. 34.

¹³² K. Staatsmoinen, *Pufendorf and the Stoic Model of Natural Law*, გვ. 259.

გად, რეალური, მიწიერი ცხოვრების სფერო იძენს უფლებას თავის საკუთარ, საპატიო ადგილზე, ხოლო მიწიერი ფასეულობები სინმინდის რანგში ადის და ეკლესია, რომელიც სახელმწიფო საქმეებში მოურიდებლად ერევა, ქმნის სახელმწიფო და სამოქალაქო ცხოვრებისათვის სავალდებულო, რელიგიურად დამუხტულ დღის წესრიგს.

განვითარებული სქოლასტიკა კვლავაც ობიექტივიზმისა და სუბსტანციური ონტოლოგიის ხანაა. პრაქტიკულ ფილოსოფიაში შუა საუკუნეების მანძილზე შექმნილი ყველაზე ანგარიშგასაწევი ნაშრომის, „Summa theologiae“-ს ავტორის, თომა აქვინელის შეხედულებით, ადამიანს, საკუთარი ინტელექტით, ხშირად არა-ადეკვატურად და ნაკლულად, მაგრამ მაინც ხელეწიფება ყოფნის შეცნობა მის ფასეულობაში (არისტოტელეს მსგავსად, აქაც ფასეულობა განუყოფელია სინამდვილისგან). ამიტომ ყოველ კონკრეტულ დროსა და ვითარებასთან მიმართებით, საჭიროა პოზიტიური კანონის მეშვეობით დადგინდეს, თუ რა ჩაითვალოს მისაღებად. იგი ნეტარი ავგუსტინეს მიერ ღიად დატოვებულ კითხვას იმის შესახებ *lex aeterna*, მარადიული სამყაროსეული კანონი, დაკავშირებულია ღმერთის ინტელექტთან თუ მის ნებასთან, პირველის სასარგებლოდ პასუხობს. *Lex aeterna*-ს შესახებ ადამიანი ღმერთის მცნებათა და გამოცხადების მეშვეობით (*Lex Divina*) შეიტყობს, ხოლო ბუნებით სამართალს (*Lex naturalis*) საკუთარი ზნეობრივი გამოცდილების რეფლექსიის შედეგად, საკუთარი გონიერი ბუნების ძალით უშუალოდ აღმოაჩენს. ეს რეფლექსია პრაქტიკული ფილოსოფიის პირველად პრინციპს, სიკეთის ცნებას ეყრდნობა, ხოლო აქედან გამომდინარეობს თომა აქვინელის მიერ ფორმულირებული მცნება „მისდევ კეთილს და დაუტევებ ბოროტი!“. ¹³³ ამ გზით შეცნობილი ბუნებრივი კანონის მოთხოვნებია, მაგალითად, მომავალი თაობის ქვეყნად მოვლინება და გაზრდა, საზოგადოებაში ცხოვრება, მშვიდობის შენარჩუნება, დანაშაულისგან თავის დაცვა და წესრიგი. რამდენადაც ბუნებითი სამართლის პრინციპები ხშირ-

¹³³ თ. კობუში, „თომა აქვინელის სწავლება სამართლიანობაზე“, მოხსენება წაკითხული თბილისში, 2018.

ად ზედმეტად ზოგადია, ისინი უნდა დაკონკრეტდნენ და ეს შეადგენს პოზიტიური სამართლის - *lex humana*-ს ამოცანას, რაც არის ადამიანთათვის ღვთივბოძებული ხელისუფლების მიერ დადგენილი, შესასრულებლად სავალდებულო კანონი. *lex humana* გაგებული *lex naturalis*-ის დაკონკრეტებად წყვეტს ნამდვილობას და კარგავს სავალდებულო ხასიათს, თუკი ის წინააღმდეგობაში მოვა *lex aeterna*-სთან. ¹³⁴

თომისტური ონტოლოგიის საფუძველმდებარე დებულების თანახმად, სამყარო არის ღვთაებრივ ფორმათა სრულყოფილი იერარქია, რომლის სათავეში მისივე შემოქმედი დგას და სხვა დანარჩენებს სიცოცხლეს ანიჭებს.

ყოველივე მყოფს ღმერთმა ყოფნის რიგში თავისი დრო და ადგილი მიაკუთვნა და ამასთან ერთად განსაზღვრა უმთავრესი ბუნებრივი სათნოებანი. ღმერთმა კარდინალური სათნოებანი განაწესა, როგორც ადამიანის ბუნებრივ უნართა საუკეთესო მდგომარეობა. ასე ეწყობა გონებას - *სიბრძნე*, ნებას - *სამართლიანობა*, მისწრაფებას - *სიმაჰაცე*, ხოლო სურვილს - *ზომიერება*. უმაღლესი კანონმდებელი და სამყაროს მომწესრიგებელი გახლავთ ღმერთი. ¹³⁵

თომა აქვინელის სამართლის გაგება განარჩევს ზოგად-აბსტრაქტულ კანონს, რომელიც ავტორიტეტის მიერ იქმნება და „ითქმება“. ამ კანონის არეალს ზოგადი ნორმები წარმოადგენს. ბუნებითი სამართლის უმაღლესი კანონი შეიცავს მხოლოდ უზოგადეს, ყველასათვის საერთო ფუნდამენტურ გონების კარნახით კეთილის ქმნისა და ბოროტის უარყოფის ნორმას. ამას გარდა, არსებობს ბუნებითი კანონების ის მოთხოვნები, რომლებიც ადამიანის ბუნებრივი მიდრეკილებების გვარიდან წარმოსდგებიან: თვითგადარჩენის ინსტინქტიდან სიცოცხლის მოსპობის აკრძალვა; გამრავლების ინსტინქტიდან - ქორწინებისა და შვილების ჩასახვის მცნება; გონიერებისა და ერთ-

¹³⁴ A. Kaufmann, W. Hassemer, *Problemgeschichte der Rechtsphilosophie, Einführung in Rechtsphilosophie und Rechtstheorie der Gegenwart*, გვ. 47-49.

¹³⁵ P. Kunzmann, F.-P. Burkard, F. Wiedmann, *dtv-Atlas zur Philosophie, Tafeln und Texte*, München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1991, გვ. 73-74.

მანეთთან ურთიერთობისკენ მიდრეკილებიდან სიმართლის თქმის მცნება და მოთხოვნა - ერთმანეთისთვის ზიანის მიუყენებლობისა.

ამ მიმართებით საუბარია ბუნებით კანონზე და ის ვრცელდება ყველაზე, ყოველ დროში. ბუნებითი სამართალი, ამის საპირისპიროდ, ჩნდება კანონებში მისი კონკრეტული განსხეულების შედეგად - მოცემული დროისა და არეალისთვის. იმდენად, რამდენადაც ადამიანის კონკრეტული ბუნება ცვალებადია, გამოდის, რომ ბუნებითი სამართალიც (თუმცა თომა აქვინელის გამიჯვნა ერთისა მეორისგან ხშირად ბუნდოვანია და ზოგჯერ ისინი სინონიმურად გამოიყენება) ისტორიული და კულტურულ-სოციალური ფაქტორებით დეტერმინირებული სამართალია.

მარადიული კანონის ფარგლებში არა, მაგრამ სამაგიეროდ ამ „მეორადი ბუნებითი სამართლის“ ჩარჩოებში, რომელიც კარგავს აბსოლუტურ ხასიათს, ამართლებს თომა აქვინელი ისეთ ფონომენს როგორიც არის ბატონ-ყმობა.¹³⁶ არისტოტელესგან განსხვავებით, თომა აქვინელი უარყოფს ბუნებრივი მონობის ფენომენს; სამაგიეროდ იძლევა ამ ინსტიტუტის თეოლოგიურ დასაბუთებას და გამართლებას, აცხადებს რა მას ადამიანის მიერ ჩადენილი პირველცოდვის სასჯელად. იგი განმარტავს, რომ არისტოტელეს კონცეფცია „ბუნებისმიერ მონაზე“ სწორედ ამ სასჯელად უნდა გავიგოთ: ზოგიერთი ადამიანი მონობის თვისებით იბადება და წინასწარ დეტერმინირებულია ყმობისთვის. ის არც იმაში ხედავს პრობლემას, რომ გაიმეოროს არისტოტელეს საკმაოდ საჩოთირო მტკიცება იმის შესახებ თითქოს თავად ყმებისთვისაც სასარგებლოა, რომ მათ ბრძენი ადამიანი ხელმძღვანელობდეს.¹³⁷

ამ თვალსაზრისით, საყურადღებოა ერნსტ ბლოხის წიგნში „ბუნებითი სამართალი და ადამიანის ღირსება“ ავტორის მიერ გაკეთებული უკომპრომისო შეფასება. იგი ამბობს, რომ რელა-

¹³⁶ A. Kaufmann, W. Hassemer, *Problemgeschichte der Rechtsphilosophie, Einführung in Rechtsphilosophie und Rechtstheorie der Gegenwart*, გვ. 48-49.

¹³⁷ თ. კობუში, „თომა აქვინელის სწავლება სამართლიანობაზე“, მოხსენება ნაკითხული თბილისში, 2018.

ტივისტური ბუნებითი სამართალი სტიოციზმთან შედარებით დგამს დიდ ნაბიჯს უკან. იმპერატიული სტატუსის მიუნიჭებლად, მაგრამ მაინც, ის ბატონყმურ ურთიერთობას ამართლებს, რაც, უპირველესად, ამა ქვეყნის ძლიერთა სტატუს-კვოს ლეგიტიმაციას და მათი ძალმომრეობის გამართლებას ემსახურება.

კათოლიკური დოქტრინა ადამიანის ბუნებას მიიჩნევდა ცოდვისგან არა სრულიად დაცემულად, არამედ მხოლოდ დასუსტებულად, სახელმწიფო ხელისუფლება კი იტოვებდა „სიკეთისთვის იძულების“ არისტოტელესეული პრინციპის მსგავს უფლებას, რაც სინამდვილეში წარმართთა ძალდატანებითი გაქრისტიანების მალეგიტიმირებელ ფორმულად გამოიყენებოდა. სიკეთისთვის იძულება საზოგადო კეთილდღეობისა და უსაფრთხოებისთვის რაციონალურ მიზანს ასახიერებს და რელატიური ბუნებითი სამართლის უმაღლესი სახელმძღვანელოს, დეკალოგის მეშვეობით ნორმირდება. თავად დეკალოგის მოთხოვნები ქმნიან არა მხოლოდ სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დადგომის საფუძველს, მათი დარღვევის შედეგად, არამედ მათშივეა ხსნაც, – იგი ამ მოთხოვნათა დაცვაში გამოიხატება. ამგვარად, ათ მცნებას თომა აქვინელი, მათი გათანაბრებით ბუნებით სამართალთან, ტექნიკურ-რაციონალურად, პოზიტიური სამართლის დოგმად აწესებს. გარდა ამისა, სამართლიანობის კატეგორიას¹³⁸ იგი ბუნებითი სამართლის ფარგლებში ათავსებს, ოღონდ რელატიური, არა პოზი-

¹³⁸ მისი ძირითადი ნაშრომის მეორე წიგნში, იზიარებს რა არისტოტელეს თეორიას სამართლიანობის შესახებ, ისიც ყოფს მას ორ სახედ: I პარტიკულარულ (რომელიც, თავის მხრივ, იყოფა 1. *justitia regulativa*-დ გამთანაბრებელ სამართლიანობად და 2. *justitia distributiva*-დ გამანაწილებელ სამართლიანობად. ერთ შემთხვევაში გვანტიერესებს რა ვალი აქვს ცალკეულ პერსონას სხვა ცალკეული პერსონის მიმართ, ხოლო მეორე შემთხვევაში – რა ვალი აქვს საზოგადოებას (ცალკეული პერსონის მიმართ); და II საყოველთაო ანუ კანონისმიერ სამართლიანობად. იხ. H. Ottman, *Geschichte des politischen Denkens, Die Griechen*, J.B. Metzler, Stuttgart-Weimar: Band 1/2, გვ. 151. აგრეთვე, თ. კობუში, „თომა აქვინელის სწავლება სამართლიანობაზე“, მოხსენება ნაკითხული თბილისში, 2018.

ტიურ სამართალზე აღმატებული, არამედ, უფრო მეტად, მისი იდეურად სრულმყოფი მდგენელის მნიშვნელობით - სამართალი გახლავთ სამართლიანობის ობიექტი, საგნობრივად მართალი, ხოლო სახელმწიფო კანონი არის სამართლის განსაზღვრება, მისი წესი.¹³⁹

ბლოხისვე შეფასება რომ გავიხსენოთ „თომიზმი შეიძლება გავიგოთ, როგორც ერთგვარი კომპრომისი ქრისტესა და ქვეყნიერებას შორის“.¹⁴⁰

განვითარებული (თომისტური) სკოლასტიკის პროგრესის შემდგომი ეტაპი დგება მე-16 საუკუნის ესპანეთში, რომელიც იმ პერიოდისთვის ახლად აღმოჩენილი სამხრეთ ამერიკის კონტინენტის ნახევარზე მეტის ბატონ-პატრონად და ევროპის ზე-სახელმწიფოდ გვევლინება.

სალამანკას სკოლის სახელით ცნობილი სააზროვნო მიმდინარეობა მსოფლიოს მანამდე არსებული სურათის მსხვერველი გამოწვეული კრიზისის გადალახვას საიმედო სამართლებრივი და ზნეობრივი კრიტერიუმების შემუშავებით ცდილობს, რომლის ფუძემდებელი, თეოლოგიის პროფესორი, ფრანცისკო დე ვიტორია (1483-1588), საჯაროდ გმობს ესპანეთის დაპყრობით პოლიტიკას და ინდიელების მიმართ განხორციელებულ ძალმომრეობას. ხოლო ფილიპე II-ის კარის იურისტი, ფერნანდო ვესკუვარ დე მენჩენცა ავითარებს მსოფლიო თანამეგობრობის თეორიას, რომელიც ყველა ქვეყანას ხალხთა სამართლის ბუნებრივად მოწესრიგებულ სისტემაში მოიაზრებს (*jus gentium naturale*), ამა თუ იმ სახელმწიფოს პოლიტიკური ხელშეუხებლობის პრინციპის შეუღახავად და მათი ერთმანეთში ვაჭრობის თავისუფლების გარანტიას უზრუნველყოფს, რითაც ფაქტურად გროციუსის ხალხთა სამართლის წინამორბედად გვევლინება.

ესპანური *secunda scholastica*-ს ხსენებული და სხვა წარმომადგენლები, მაგალითად, ფრანცისკო სუარესი (1548-1617), თავიანთი მიზნების მიღწევას ბუნებითი სამართლის რეინტერ-

¹³⁹ იქვე.

¹⁴⁰ E. Bloch, *Naturrecht und menschliche*, გვ. 38-40.

პრეტაციით ცდილობენ. ეს გამოიხატა სამართლის უმაღლესი ფორმალური პრინციპებიდან ბუნებითი სამართლის დეტალური განაწესების (conclusiones) გამოყენებაში. თუმცა, მათ მიერ გაზიარებული, მკვეთრად ნომინალისტური პოზიციის პირობებში, ადგილი შეიძლება დარჩენილიყო მხოლოდ სუბიექტივისტური ბუნებითი სამართლის სწავლებისთვის, რაც უბრალო თეორიულ კონსტრუქტად შეიძლება იყოს მოაზრებული და არა რაიმე სუბსტანციურად და მარადიულად.¹⁴¹

მე-16 საუკუნეში თომისტური ბუნებითი სამართლის სისტემა უარყო მარტინ ლუთერმა, რომლის რწმენითაც ცოდვით დაცემული ადამის მოდგმის ბუნება ტოტალურად არის გახრწნილი, და შესაბამისად, იგი გამოუსადეგარია მორალური ნორმისთვის სისწორის კრიტერიუმის ფუნქციის შესასრულებლად. ხსნა შესაძლებელია მხოლოდ შემოქმედისადმი რწმენით და მისი მადლის წყალობით და არა კეთილი საქმეებით. ადამიანური ცხოვრება უნდა განვიხილოთ შემოქმედისადმი არსებული მოვალეობების ისეთ ჯაჭვად, რომელთა ბოლომდე მოხდასაც ვერასოდეს შევძლებთ.¹⁴²

მიუხედავად ამისა, მე-17 საუკუნის პროტესტანტული საუნივერსიტეტო ფილოსოფია ცდილობს შუალედური პოზიციის დაკავებას და ამბობს, რომ მაშინ, როდესაც ადამიანის ბუნება დაცემულია, მის გონებას მაინც რჩება უნარი იმ გაუხრწნელი ბუნების გარჩევის, რაც ადამიანს დაცემამდე გააჩნდა. შედეგად ბუნებითი სამართლის დოქტრინამ პროტესტანტულ მორალურ ფილოსოფიაში უფრო მეტად კათოლიკური ნეოთომისტური მოდელის ანალოგიით დაიდო ბინა, ვიდრე თავად ლუთერის შეხედულებების.¹⁴³

მეტ-ნაკლები მსგავსების შენარჩუნებით სქოლასტიკური ტრადიციის რეცეფციის განმახორციელებელი პროტესტანტი

¹⁴¹ A. Kaufmann, W. Hassemer, *Problemggeschichte der Rechtsphilosophie, Einführung in Rechtsphilosophie und Rechtstheorie der Gegenwart*, გვ. 47-49.

¹⁴² K. Haakonssen, *Natural law and moral philosophy from Grotius to the Scottish Enlightenment*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, გვ. 24-26.

¹⁴³ K. Staatsamoinen, *Pufendorf and the Stoic Model of Natural Law*, გვ. 260.

თეოლოგები, რომლებთანაც პუფენდორფი მწვავე დისკუსიაში იმყოფება, რაც ჩანს პოლემიკური წერილების კრებულში „Eris Scandica“, გახლდნენ: ვალენტინ ალბერტი, ჯონ სელდენი და ვეიტ ლუდვიგ ფონ სეკენდორფი. სქოლასტიკის პუფენდორფისეული კრიტიკა არ ამოიწურება მხოლოდ ჰუმანისტური არგუმენტაციით მეტაფიზიკური ბუნებითი სამართლის წინააღმდეგ, არამედ მიმართულია ისეთი თემებისკენ, როგორიცაა ღმერთის ცნება, შემეცნების თეორია და ათნოპოლოგია.

პუფენდორფის აზრით, ღმერთის სამართლიანობა სრულიად არათანაზომადია ადამიანთა შორის არსებულ სამართლიანობასთან, ამიტომ თანხმობა ღმერთთან არ შეიძლება ბუნებითი სამართლის პრინციპი იყოს. ასეთი „ანთროპომორფული ღმერთის“ რწმენის ფესვები, რომლისთვისაც ღმერთის არსი ადამიანის შემეცნების მასშტაბით შეიძლება იყოს ნაწვდომი, „სოფისტური ფილოსოფიის ქიმერებში ძევს“, რომელსაც სწამს, რომ საგანთა არსობრიობა (essentia) შეიძლება მათი არსებობისგან აბსტრაჰირდეს და, რომ მათ თავიანთი აუცილებელი შესაძლებლობის სახით საკუთარი ყოფნის ფორმა გააჩნიათ.¹⁴⁴ პუფენდორფი დარწმუნებულია, რომ ადამიანური შემეცნების უნარი არ გამომდინარეობს მხოლოდ გრძნობითი აღქმიდან, ან გონების თანდაყოლილი იდეებიდან, არამედ ეს შემოქმედებითი პროცესია: ადამიანი ეწევა გრძნობითი აღქმის დამუშავებას, რა დროსაც, იდეებისგან აბსტრაჰირებს, მათ ერთმანეთთან მიმართებით ალაგებს და მიჯნავს. მორალური თვისებები წარმოდგება მხოლოდ ღმერთის მიერ ადამიანისთვის სპეციალურად შექმნილ კანონებთან თანხმობის გზით. პუფენდორფის შეხედულებით, ქმედებები, ღმერთის მიერ შექმნილ კანონმდებლობამდე თავისი ბუნების მიხედვით:

არც კეთილია და არც ბოროტი, განსხვავებით სქოლასტიკოსთა მტკიცებისგან; ამიტომ ბუნებითი სამართლის გამოყენაც შესაქმნეული წესრიგისგან მთლიანობაში არაჯეროვანად მიაჩნია. ცხოველზე აღმატებული ადამიანის განსაკუთრებული

¹⁴⁴ H. Dreitzel, „Samuel Pufendorf“, გვ. 799-800.

ღირსება მდგომარეობს არა მის უკვდავ სულში, ან მის გონებასა და მის მიერ ყოფნის წესრიგის შეცნობაში, არამედ მისთვის ბოძებულ თავისუფლებასა და მორალურ ბუნებაში, ანუ ადამიანის კავშირში ღვთის კანონთან.¹⁴⁵

თავისუფლების პუფენდორფისეული გაგება, რომელიც შორსაა სპონტიანურობისგან, პირდაპირ კავშირშია თავისუფლების სტოიკოსთა გაგებასთან, რაზეც იყო საუბარი შესაბამის თავში.

¹⁴⁵ იქვე, გვ. 801.

1. ჰომოსიანური კონტრაქტუალიზმის ტრანსფორმაცია და
ბროცონის socialitas-ის პრინციპის გაზიარება

ა) სად შორდება პუფენდორფი ჰობსს?

განსაკუთრებული სიფრთხილის გარეშე შეიძლება ითქვას, რომ ახალი დროის ბუნებითი სამართლის ათვლის წერტილი უკავშირდება ორი მასშტაბური პროექტის გამოჩენას, რომლებიც ჩამოყალიბდა ჰუგო გროციუსის 1625 წლის ხალხთა სამართალში და თომას ჰობსის 1651 წლის სახელმწიფო თეორიაში. მათ კი სრულყოფას მიაღწიეს ორივეს კვინტესენციის კომბინაციით, სინთეზით, რომელიც სამულ პუფენდორფმა განახორციელა მისი ბუნებითი სამართლის სისტემით 1672 წელს.

პუფენდორფის თანამედროვე კვლევებში არსებული დისკუსია ხშირად უკავშირდება მისი როლის შეფასებას ევროპული სახელმწიფოების კონსტიტუციური პრინციპების ჩამოყალიბებაში,¹⁴⁶ ისევე, როგორც ადამიანის უფლებათა დეკლარაციების შექმნაზე მისი ნააზრევის ზეგავლენას. ამ თვალსაზრისით, მკვლევართა ერთი ნაწილი პუფენდორფს მიიჩნევს სამართლებრივი პირის თანამედროვე გაგებისა და ადამიანის ღირსების ხელშეუხებლობის, აგრეთვე, ადამიანის უფლებათა უნივერსალური ნამდვილობის პრინციპის ჩამოყალიბების

¹⁴⁶ მაგალითად, ჰამბურგის 1860 წლის კონსტიტუციის პრეამბულაში ვკითხულობთ ფრაზას, რომელიც უცვლელადაა გადმოტანილი დღევანდელი გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის ამავე ლანდის - ჰამბურგის მოქმედ კონსტიტუციაში: თითოეულს აქვს ზნეობრივი მოვალეობა იზრუნოს მთელის კეთილდღეობაზე (Jedermann hat die sittliche Pflicht für das wohl des Ganzen zu wirken), <http://www.hamburg.de/contentblob/1604280/5e354265cb3c0e3422f30f9184608d9d/data/verfassung-der-freien-und-hansestadt-hamburg-stand-2012.pdf?jsessionid=9F4A80FB0C1F7B4EF5C118042ABD1635.liveWorker2>

პირველ მოაზროვნედ.¹⁴⁷ მეორე ჯგუფის შემთხვევაში კი, პირიქით, ვხვდებით მისი მთლიანად მოთავსების მცდელობას სამართალმცოდნეობის გროციუსისეული ჰუმანისტური ტრადიციის, ან თომას ჰობსის პოლიტიკური ფილოსოფიის ჩარჩოებში.¹⁴⁸

იმისგან დამოუკიდებლად, თუ რომელ ხსენებულ მიდგომას გაიზიარებს პუფენდორფის აზროვნებით დაინტერესებული ადამიანი და რაოდენ დარწმუნებულიც არ უნდა იყოს ის პუფენდორფის ბუნებით-სამართლებრივი მოძღვრების ორიგინალობაში, განსაკუთრებით მოვალეობათა შესახებ სწავლებასთან მიმართებით, პუფენდორფის შესწავლა ჰობსსა და გროციუსთან მისი პოზიციონირების გამორკვევის გარეშე, საკმარისად პროდუქტიული ვერ იქნება, რამეთუ ამ ორმა ინოვაციურმა ავტორმა (პუფენდორფის ფართო განსწავლულობის გათვალისწინებით ანტიკურ და ქრისტიანულ მორალურ ფილოსოფიაში, ერთი მხრივ და ევროპულ სამართლებრივ აზროვნებაში, მეორე მხრივ) შეასრულა უმთავრესი იმპულსის ფუნქცია პუფენდორფისთვის, მის მიერ დამუშავებული ძირითადი პრობლემების ფილოსოფიური რეფლექსის დასაწყებად. ესენია: ბუნებითი მდგომარეობა და მისი (პუფენდორფის შემთხვევაში არააბსოლუტური) გადალახვა სახელმწიფოს მეშვეობით, ადამიანისა და სამართლის ბუნების კონსტრუირება ტრანსცენდენტური პირველსაწყისის, როგორც ყოველივე არსებულის შემოქმედისა და მორალური მასშტაბის დამდგენის ფონზე, ცალკეული პიროვნებისა და საზოგადოების ოპტიმალური ურთიერთ-მიმართების პრაქტიკულად რეალიზებადი ფორმები და სხვა.

იმისდა მიუხედავად, თუ რა ხარისხში აფასებენ ხოლმე პუფენდორფის დავალებულობას თომას ჰობსისგან (1588-1679),

¹⁴⁷ იხ. Th. Kobusch, „Von der Rethorik zur Methaphysik der Freiheit. In Person und Rechtsperson, zur Ideengeschichte der Personalität,“ Hg. von R. Gröschner, S. Kirste, O.W. Lembke, Politika (Book 11), Tübingen: Mohr Siebeck, 2015.

¹⁴⁸ იხ. V Fiorillo, „Von Grotius zu Pufendorf. Wissenschaftliche Revolution und theoretische Grundlagen des Rechts“, in: *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie*, Vol. 75, №2, 1989, გვ. 218-38. და F. Palladini, „Pufendorf disciple of Hobbes: The nature of man and the state of nature: The doctrine of ‚socialitas‘“, in: *History of European Ideas*, Vol. 34, Issue 1, March 2008, გვ. 26—60.

მრავალ არსებით საკითხში პუფენდორფი, მსგავსებასთან ერთად, როგორიცაა, მაგალითად, ადამიანის არასახარბიელო, თუმცა, ნაკლებად ქაოტური არსებობა ბუნებით მდგომარეობაში, შეიძლება ითქვას, რომ მისგან განსხვავებულ, მათ შორის საზოგადოებრივი ლიბერალიზაციის თვალსაზრისით, უფრო ოპტიმიზებულ პოსტულატებს გვთავაზობს.

ის, რაც ორივე მათგანისთვის აზროვნების საერთო ბიძგის და მიმართულების მიმცემს წარმოადგენს, არის პოლიტიკური, რელიგიური და ჰუმანიტარული კატაკლიზმები, რომელთა მოწმენიც ისინი აღმოჩნდნენ. ჰობსი არანაკლებ, ვიდრე კონტინენტური ევროპის მცხოვრებნი მე-17 საუკუნეში, იყო მომსწრე საზოგადოებისთვის მანამდე ნაცნობი კულტურული და სოციალური ნიადაგის რღვევის, რაც მოიტანა რელიგიურმა და სამოქალაქო ომებმა. ჰობსის მსოფლმხედველობა გარკვეულწილად ასახავს სამართლის ვაკუუმით გამოწვეული განუკითხაობის შედეგებს, რამაც მისთვის ცხადყო ადამიანთა ტოტალური თანასწორობა, გამომდინარე ყველას თანაბარი მოწყვლადი ბუნებიდან და იმ საშინელი რეალობის გააზრებიდან, რომ არავინაა დაცული მეორე ადამიანის გამანადგურებელი ძალადობის წინაშე.

ადამიანის უსუსურობის ანთროპოლოგიური მოცემულობის ეს ხედვა ერთდროულად კიდევ აახლოებს პუფენდორფს, როგორც ოცდაათწლიანი ომით ანალოგიურად შერყეული ღირებულებითი ნიადაგის ფონზე გაჩენილ მოაზროვნეს, ჰობსთან და დისტანცირებისკენაც უბიძგებს განსხვავებული გამოსავლის ძიების პროცესში, რაც ფაქტიურად მთელი მისი შემოქმედების განმავლობაში ჰობსთან შეუწვეტელ პოლემიკაში გადაიზრდება. ამიტომ მათ შორის არსებით განსხვავებებზე საუბარი უპრიანი იქნება დავიწყოთ სწორედ ამ ცნობილი სააზროვნო ფიქციის, კაცობრიობის ბუნებითი მდგომარეობის გაგების აღწერით ჰობსთან და პუფენდორფთან.

„De Jure naturae et gentium“-ის პირველი წიგნის პირველივე თავში, პუფენდორფი ემიჯნება ჰობსისეული ბუნებითი მდგო-

მარეობის მახასიათებელ ერთ-ერთ არსებით გარემოებას და ამბობს: განსხვავებით საყოველთაო მშვიდობისგან, „არ არსებობს ისეთი რამ, როგორიცაა საყოველთაო ან უნივერსალური ომი ყველასი ყველას წინააღმდეგ“.¹⁴⁹

როგორც ვიცით, ჰობსისეულ ბუნებით მდგომარეობაში, რომელიც ჩამოყალიბებულია 1651 წელს გამოქვეყნებულ მის ცნობილ ინგლისურენოვან ნაშრომში: „ლევიათანი, ანუ საეკლესიო და სამოქალაქო სახელმწიფოს მატერია, forma da Zalaufleba (Leviathan or The Matter, Form and Power of a Common Wealth Ecclesiasticall and Civil)“¹⁵⁰, სუფევს ომი ყველასი ყველას წინააღმდეგ, – თვალთახედვით სუფევს ომი ყველასი ყველას წინააღმდეგ, ადამიანი ადამიანისთვის მგელია, ხოლო თავად სიცოცხლე, რასაც მის ღირებულებით სისტემაში უმაღლესი ადგილი ენიჭება, არის „ეული, ღარიბი, საზიზღარი, სასტიკი და ხანმოკლე“,¹⁵¹ ხოლო სახელმწიფოს დამფუძნებელ ხელშეკრულებას უსაფრთხოებით მოტივირებული ბუნებრივი თავისუფლების შეზღუდვის ნებაყოფლობითი აქტი უდევს საფუძვლად. ბუნებითი მდგომარეობა პირდაპირ კავშირშია ადამიანის ბუნების ანთროპოლოგიურ სურათთან. თუ ადამიანს მგლური ბუნება აქვს, გამოდის, რომ მისი ბუნებიდან ვერც საყოველთაოდ მისაღები თანაცხოვრების მორალური ფორმები იქნება გამოყვანილი. ეს დაზიანებული ბუნება სახელმწიფოებრივი ფორმით თანაცხოვრების აუცილებლობას განაპირობებს, მაგრამ ვერ იქნება ამ თანაცხოვრების შინაარსის წყარო. სიკე-

¹⁴⁹ S. Pufendorf, *On the Law of Nature and of Nations in Eight Books*, (ed. by C. L. Carr, translated by M. J. Seidler, Series: „Natural Law and Enlightenment Classics,“ Ed. By K. Haakonssen), Indianapolis: Liberty Fund; revised edition of New York, Oxford University Press, 1927b. 2009 Political Writings of Samuel Pufendorf 2., გვ. 114.

¹⁵⁰ „სახელმწიფო იწოდება სამოქალაქოდ, რადგანაც მისი ქვეშევრდომები ადამიანები არიან, ხოლო ეკლესიად, ვინაიდან მისი ქვეშევრდომები ქრისტიანები არიან“. დ. პატარაია, *თომას ჰობსის ლევიათანი*, <https://burusi.wordpress.com/2013/10/28/leviathan/>

¹⁵¹ დ. პატარაია, *თომას ჰობსის ლევიათანი*, <https://burusi.wordpress.com/2013/10/28/leviathan/>

თისა და ბოროტების კრიტიკიუმების დამდგენად სახელმწიფოს ნებელობითი აქტები გვევლინება.

ჰობსი თავის ნაშრომში „De cive“ (სახელმწიფოს შესახებ, 1651) განუდგება ადამიანის, როგორც საზოგადოებრივი არსების არისტოტელესეულ გაგებას. მისი რწმენით, ადამიანი დაბადებით საერთოდ უუნაროა იყოს საზოგადოებრიობისკენ მიდრეკილი და სოციალურ სტრუქტურაში მისი ინტეგრაციის შესაძლებლობას მხოლოდ აღზრდა იძლევა. ისეთი კატეგორიაც კი, როგორიცაა თავისუფლება, მას ესმის სრულიად მექანიციურად და მატერიალისტურად, როგორც წინააღმდეგობის არ არსებობის მოცემულობა; ხოლო თავისუფალი ადამიანი, შესაბამისად, ისეთად, რომელსაც არავინ უშლის ხელს მისი ფიზიკური და გონებრივი შესაძლებლობების ფარგლებში განხორციელებადი სურვილების რეალიზებაში.¹⁵²

თავისუფლების შემდგომ, ბუნებითი მდგომარეობის მეორე ატრიბუტი, თანასწორობა ჰობსიანური გაგებით ნიშნავს სხვა ადამიანებისგან მომდინარე ზიანის რისკის თანაბრობას. რაც შეეხება თითოეულის ბუნებრივ უფლებას თავისუფლებაზე, გამოიყენოს მისი ბუნებრივი უნარი სწორი გონების კარნახის შესაბამისად (*secundum rectam rationem utendi*), იგი რაიმე სახის მორალურ თვისებას არ შეიცავს.¹⁵³ ბუნებრივ მდგომარეობაში ადამიანი თავისუფალია იმგვარი მოვალეობებისგან, რომელიც მის ქმედებას სოციალურად მისაღებს გახდიდა. ნება არ არის თავისუფალი, იმდენად რამდენადაც შიშითაა განსაზღვრული. ერთი შეხედვით, ადამიანური სოლიდარობის აქცენტის მატარებელი ისეთი ფენომენიც კი, როგორიცაა თანასწორობა, ჰობსის რწმენით, უნდობლობის წყაროა, რაც კონფლიქტის მთავარ საფუძველს წარმოადგენს მეტოქეობასა და ამპარტავნებასთან ერთად, რამეთუ ბუნებრივი უნარების და მათგან გამომდინარე შესაძლებლობების თანასწორობის რწმენა ბადებს თანასწორი შედეგების მიღწევის ილუზორულ იმედს, ხოლო ასეთი შედე-

¹⁵² იქვე, <https://burusi.wordpress.com/2013/10/28/leviathan/>

¹⁵³ G. Hartung, *Die Naturrechtsdebatte. Geschichte der 'Obligatio' vom 17. bis zum 20. Jahrhundert*, Freiburg/München: Verlag Karl Albert, 1998, გვ. 40-41.

გების ვერ მიღება - მტრობას.¹⁵⁴ რაც შეეხება უფლებას, იგი არ გახლავთ მორალური თვისება და იქ მთავრდება, სადაც გადის ფიზიკური ძალების საზღვარი.

ასეთ ვითარებაში, უსაფრთხოება და მის პირობებში რეალიზებადი ბუნებრივი ადამიანური სწრაფვა სიმშვიდის, ცოდნისა და გრძნობიერი სიამოვნებისკენ უფრო გამონაკლისია, ვიდრე წესი. ფიზიკურ ძალთა პაექრობისთვის ბოლოს მოღების შანსს მხოლოდ გონება იძლევა. ამდენად, *recta ratio*-ს (მართებული გონების) უპირველესი მცნება მშვიდობის ძიებაა. გონების ამ და სხვა მცნებებს ჰობსი თუმცა კი უწოდებს ბუნების კანონს, მაგრამ მათ კანონის ძალას არ ანიჭებს. ისინი მხოლოდ ადამიანის სინდისზე არიან ორიენტირებულნი და ამ დონეზე ფლობენ უნივერსალურ ნამდვილობას. მაშასადამე, მორალური ნორმები, მიუხედავად იმისა, რომ უნივერსალურ ნამდვილობას ფლობენ, სამართლებრივად მავალბელ ხასიათს მოკლებულნი არიან. იძულების შინაარსის მქონე ხელისუფლება ადამიანის მიერ შექმნილი ხელოვნური წარმონაქმნი უნდა იყოს, ვინაიდან მისი ამოცანა ადამიანის ბუნებრივი მიდრეკილებების შეზღუდვა იქნება. ასეთია დიდი ლევიათანი, რომელიც ცალკეული ადამიანების უფლებებსა და ნებისყოფას სამართლებრივ და ნებელობით ერთობად კრავს. ჰობსის თეზისს იმის შესახებ, რომ მორალ-ფილოსოფიური ცოდნა იმდენადაა უეჭველი, რამდენადაც მის შინაარსს ჩვენ თვითონ ვადგენთ, პუფენდორფი უპირისპირდება ჭეშმარიტად ბუნებით-სამართლებრივი პოზიციიდან და ამბობს, რომ სამართლიანობის პრინციპს ჩვენ არ ვაყალიბებთ, არამედ ის ჩვენგან დამოუკიდებლადაა მოცემული და მისი მხოლოდ მიგნება შეგვიძლია.¹⁵⁵

საზოგადოებრივი ხელშეკრულების ჰობსიანური მოდელი ძირითადად ორი ელემენტისგან სტრუქტურირდება: მავალბელი ძალის დაპირებას ნების ერთიანობისა მივყავართ უფლებების გადაცემის გზით უმაღლესი სამართლებრივი და

¹⁵⁴ დ. პატარაია, *თომას ჰობსის ლევიათანი*, <https://burusi.wordpress.com/2013/10/28/leviathan/>

¹⁵⁵ H. Dreitzel, „Samuel Pufendorf,“ გვ. 778.

იძულებითი ძალაუფლების დაფუძნებამდე. ჰობსი ასახელებს იმ სირთულეებს, რომლებიც მისი ხელშეკრულების მოდელის პირობებში ქმედითი ვალდებულის გენეზისთან დაკავშირებით სამოქალაქო ეტაპზე იჩენენ თავს. სამოქალაქო კანონების სავალდებულოება უშუალოდ სახელშეკრულებო კონსენსუსიდან ვერ გამოიყვანება, რადგან ისე გამოვიდოდა, რომ სამოქალაქო მორჩილება ხელშეკრულების ყოველი მონაწილის ნებაზეა დამოკიდებული. უფლებათა დელეგირებისა და მოქალაქეთა უფლებების შეკვეცის გზით ხელოვნურად შექმნილი ლევიათანი უფრო მეტია, ვიდრე მისი ნაწილების ჯამი. იგი გვევლინება ყველა სხვა უფლების მატარებელზე აღმატებულ სამართლებრივ პირად, რომლის ნება არ არის რაიმეთი შებოჭილი. სახეზეა კაუზალური ლოგიკა, მხოლოდ იმის წყალობით, რომ სუვერენი სამართლებრივ ურთიერთობათა იმანენტურ სავალდებულობის მიღმაა, ძალუძს მას საკუთარი კანონმდებლობისთვის სავალდებულო ძალის მინიჭება.

პუფენდორფი აფასებს ჰობსის ბუნებით მდგომარეობის მოძღვრებას, როგორც აბსოლუტურად მცდარს, რა დროსაც ძალაუფლება და უფლება აღრეულია ერთმანეთში, ყველას პრეტენზია ყველაფერზე გამორიცხავს სამართლებრივ მოვალეობებს, ხოლო თვითგადარჩენის მოთხოვნილება და საზოგადოებრიობისაკენ სწრაფვა ურთიერთდაპირისპირებულია. აქედან არაბუნებით-სამართლებრივ შედეგებს ვიღებთ: სამართალი არის მხოლოდ პოზიტიური სამართალი, რომლის ერთადერთ ინტერპრეტატორად სუვერენი გვევლინება, საკუთრება მხოლოდ სახელმწიფოს მეშვეობით წარმოიშობა. ამ უკანასკნელის დაფუძნებისთანავე მოქალაქეები კარგავენ თავიანთ დამოუკიდებელ მოვალეობებსა და უფლებებს, ხოლო სამართალი მხოლოდ ხელშეკრულებიდან გამოიყვანება, როგორც ეს ეპიკურესთან იყო, იმის მაგივრად, რომ სახელშეკრულებო ვალდებულება დასაბუთდეს მანამდე არსებული სამართლებრივი მოვალეობიდან.¹⁵⁶

¹⁵⁶ H. Dreitzel, „Samuel Pufendorf,“ გვ. 799.

სამაგიეროდ, პუფენდორფი აყალიბებს ბუნებითი მდგომარეობის მისეულ, ნაკლებად გაუსაძლის სურათს, ადამიანის ბუნების ასევე დაბალანსებული გაგების ანალოგიურად და მისავე საფუძველზე. ადამიანის ბუნება მასთან ცალსახად მგლური არ არის. ისეთი ანთროპოლოგიური ბალასტი, როგორიცაა საკუთარი თავის სიყვარული (*amor sui*), ფიზიკური და მორალური უსუსურობა (*imbecilitas*, რომლის გადალახვაც სასიცოცხლოდ აუცილებელ საჭიროებას წარმოადგენს), მისი ხასიათის ტენდენცია მორალური გახრწნისკენ (*varitas*),¹⁵⁷ აგრეთვე, ადამიანთა მონაცემებისა და მიდრეკილებების არაერთგვაროვნება და მრავალფეროვნება (*varietas ingeniorum*, რაც სირთულეებთან ერთად კაცობრიობის მრავალფეროვან განვითარებასაც განაპირობებს კანონით მოწესრიგების შემთხვევაში) თანაარსებობს მასში ისეთ მოცემულობებთან, როგორიცაა თავისუფლად მოქმედი, შერაცხადუნარიანი გონება და ნება და კანონის საფუძველზე საკუთარი ქმედების შეზღუდვის პრინციპული შესაძლებლობა.

თუ ჰობსთან სამართლის განმსაზღვრელი უფლებისა და მოვალეობის ურთიერთგადაჯახულობა მხოლოდ ბუნებითი მდგომარეობის გადალახვის შედეგად არის შესაძლებელი, პუფენდორფთან იგი გვხვდება უკვე ბუნებით მდგომარეობაში.¹⁵⁸ ვინაიდან ადამიანის გონების გამოყენებას ბუნებით მდგომარეობაშიც ვპოვებთ, მისგან გონებით ნაკარნახები მოვალეობის იზოლირება არასწორი იქნებოდა. ბუნებითი მდგომარეობა არ გამორიცხავს საზოგადოებრივ არსებობას.

მნიშვნელოვნად განსხვავებულია საზოგადოებრივი კონტრაქტის შესახებ პუფენდორფის წარმოდგენაც. ჰობსთან აღწერილია ერთსაფეხურიანი ხელშეკრულება, რომლის მიხედვით, დამფუძნებელი კონსენსუსის მეშვეობით მომავალი ქვეშევრდომები აფუძნებენ სუვერენულ სახელმწიფო ხელისუფლებას, გადააბარებენ რა მას თავიანთ ბუნებრივ თავისუფლებას პრაქტიკულად მთლიანად, ისე რომ თავად მომავალი სუვერენი, რო-

¹⁵⁷ Th. Behme, „Ziele und Grenzen der Staatsgewalt bei Samuel Pufendorf“, გვ. 52.

¹⁵⁸ იქვე, გვ. 53.

გორც საყოველთაო ნების განსხეულება, არ არის მოაზრებულნი მოვალეობათა მატარებელ, კონტრაქტორ მხარედ და, შესაბამისად, არც არის მისით შებოჭილი ამ სიტყვის იურიდიული მნიშვნელობით.

პუფენდორფისეული საზოგადოებრივი კონტრაქტი სამი აქტისგან შედგება: პირველი, *pactum unionis* ხელშეკრულება იდება ბუნებრივ მდგომარეობაში მყოფი კაცობრიობის ცალკეულ სუბიექტებს შორის - ერთიანი და ხანგრძლივი კავშირის (*unum et perpetuum coetum*) საზოგადოებად, ანუ სამართალსუბიექტობის მქონე ხალხად დაფუძნებასთან დაკავშირებით, რასაც მოსდევს უკვე ამ სტატუსის მქონე ხალხის მიერ *დეკრეტის* მიღება - სახელმწიფო მმართველობის ფორმის (*decretum circa forma regiminis*) განსაზღვრის მიზნით და ბოლოს მეორე, *სახელისუფლებო-საქვეშევრდომო* ხელშეკრულების (*pactum subjectionis*) გაფორმება მომავალ სუვერენთან (რომელიც შეიძლება იყოს ერთი პირი, რჩეულ მოქალაქეთაგან შემდგარი კრებული ან მთელი ხალხი), რომლის ძალითაც ეს საზოგადოებრივი ერთობა - ხალხი ხელისუფლებას გადასცემს სუვერენულ უფლებებს. ამ უკანასკნელი სახელისუფლებო-საქვეშევრდომო ხელშეკრულების ძალით, მომავალი სუვერენი კისრულობს საერთო კეთილდღეობასა და უსაფრთხოებაზე ზრუნვას, ხოლო ყველა დანარჩენი, ე.ი. მომავალი ქვეშევრდომები, მორჩილებას. გადამწყვეტი განსხვავებაა პუფენდორფსა და ჰობსს შორის კონტრაქტუალიზმის ძირითად ასპექტში, რაც ერთს სახელმწიფოს თანამედროვე გაგებასთან აახლოებს, მეორეს კი აშორებს. იგი იმაში მდგომარეობს, რომ სუვერენი პუფენდორფთან უფლება-მოვალეობების მატარებელ კონტრაქტის ხელშეკრულ მხარედ გვევლინება, ხალხი კი დაქვემდებარების ხელშეკრულების გაფორმების შემდგომაც რჩება სახელშეკრულებო უფლებების მატარებლად.¹⁵⁹ მართალია, სახელშეკრულებო ურთიერთობაში მონაწილე სუვერენ-ქვეშევრდომთა ურთიერთმიმართება პარიტეტულ საფუძველს არ ემყარება: აქ სუვერენის უფლებების უზრუნველყოფის სრული გარანტირებულობა და მისი დომინანტური მდგომარეობა

¹⁵⁹ Th. Behme, „Ziele und Grenzen der Staatsgewalt bei Samuel Pufendorf“, გვ. 60.

იკავებს უპირატეს პოზიციას, რაც მისი ქმედებების შემფასებელ უმაღლეს ინსტანციად თავად მისივე სინდისის კარნახის მოაზრებაში და სახალხო დაუმორჩილებლობის უფლების ქვეყნიდან გაქცევის უფლებამდე რედუცირებაში გამოიხატება; მაგრამ უკვე ის ფაქტი, რომ თავისი მოვალეობების უხეში დარღვევის შემთხვევაში, მოქალაქეებს ამ მეორე ხელშეკრულების შეწყვეტის თეორიული შესაძლებლობა ეძლევათ, პირველი ხელშეკრულების სტადიაზე დაბრუნების პირობებით, ქმნის იმ ტიპის სამართლებრივ-პოლიტიკურ მოცემულობას, რომელიც თავის თავში პროგრესირების მასშტაბურ პოტენციალს ღიად შეიცავს. სუვერენის (მას შეიძლება ჰქონდეს, როგორც მონარქიის, ისე არისტოკრატიის ან დემოკრატიის ფორმა¹⁶⁰ და ამგვარი კონსტიტუციური რელატივიზმის დაშვება, კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს, მისი, როგორც აბსოლუტიზმის უპირობო თეორეტიკოსად შერაცხვის ზედაპირულობას) მიერ საკუთარი მოვალეობების დარღვევის მაგალითად პუფენდორფს მოჰყავს ბრძანება, რომლის შესრულება ქვეშევრდომებს შეცოდების გარეშე არ შეუძლიათ, ანუ როდესაც ხელისუფალი წარმოშობს კოლიზიას მისი ნების მორჩილების მოვალეობასა და თავად იმ მორალის მორჩილებას შორის, რომლის დაცვა მისი უპირველესი მოვალეობაცაა.¹⁶¹

პუფენდორფის მიერ ჰობსის კრიტიკა იმ გარემოებასაც უკავშირდება, რომ ამ უკანასკნელს ბუნებითი კანონები იურიდიული ძალის მქონედ არ მიაჩნია და სამართალს მორალურ თვისებად არ განიხილავს. პუფენდორფის აზრით, ამგვარი მცდარი წანამძღვრებიდან ჩნდება სუვერენიტეტის ჰობსისეული მოდელის შეუსაბამობები და დასაბუთების დეფიციტი.

თუ სამართალი ბუნებით მდგომარეობაში მავალელები მოდუსის მატარებელი არ გახლავთ, ანუ თუ უფლებას არ შეესატყვისება მოთხოვნა სხვათა მხრიდან ამ უფლების პატივისცემისა, მაშინ უფლების დელეგირების ორმხრივი დაპირება

¹⁶⁰ L. Krieger, *The Politics of Discretion. Pufendorf and the Acceptance of Natural Law*, გვ. 165-166.

¹⁶¹ Th. Behme, „Ziele und Grenzen der Staatsgewalt bei Samuel Pufendorf“, გვ. 67.

ვერც სავალდებულო ხასიათის მატარებელი იქნება და ვერც სუვერენულ ხელისუფლებას დაამკვიდრებს, რომელიც, თავის მხრივ, მის სამართლებრივ მოთხოვნას სავალდებულო ხასიათით აღჭურვავდა. მხოლოდ შეთანხმება, სარგებლიანობის კალკულაცია ან გონივრული ანალიზი ეფექტიან მოვალეობას ვერ დააფუძნებს.

პუფენდორფი პატივს მიაგებს ჰობსს, განსაკუთრებით მის მიერ პირველად ბუნებით სამართალში მათემატიკური მეთოდის გამოყენებისთვის, რომლის შედეგიცაა ბუნებით-სამართლებრივი პრინციპების ერთ საფუძველმდებარე, თვითგადარჩენის პრინციპზე რედუქცირება¹⁶² (თუნდაც შინაარსობრივად არ ეთანხმებოდეს რედუქციის ამ კონკრეტულ შედეგს) და მაინც, ჰობსის სახელმწიფო ფილოსოფიის პუფენდორფისეული შეჯამება საკმაოდ მკაცრია: ვინაიდან ჰობსმა სამართლებრივი შებოჭვის გენეზისი მისი სახელშეკრულებო მოდელით ვერ დაასაბუთა, მის მიერ მოაზრებული სუვერენული ინსტანციაც მხოლოდ წმინდა წყლის ძალმომრეობის ინსტიტუტია, რომლის კანონმდებლობაც უბრალოდ იძულების ნორმებს შეადგენს.¹⁶³ ამდენად, ვერ გავიზიარებთ იტალიელი მკვლევარის ფიამეტა პალადინის მიერ პუფენდორფის გამოცხადებას ჰობსის მონაფედ მის ამავე სახელწოდების წიგნში, რომელშიც საუბარია საკუთარი თავის ეგოისტურ სიყვარულზე (ამორ სუი), როგორც პუფენდორფის სოციალიტასის დოქტრინის წამყვან ადამიანურ იმპულსზე.¹⁶⁴

ჰობსის საპირისპიროდ, პუფენდორფისთვის სუვერენული ხელისუფლება უნდა განასახიერებდეს *persona moralis composita*-ს (შედგენილ მორალურ პირს), რომელიც მის დაქვემ-

¹⁶² H. Denzer, *Moralphilosophie und Naturrecht bei Samuel Pufendorf*, გვ. 262.

¹⁶³ G. Hartung, *Die Naturrechtsdebatte. Geschichte der 'Obligatio' vom 17. bis zum 20. Jahrhundert*, Freiburg/München: Verlag Karl Albert, 1998, გვ. 44-45.

¹⁶⁴ F. Palladini, "Pufendorf disciple of Hobbes: The nature of man and the state of nature: The doctrine of socialitas", *ILIESI*, CNR, Rome, in: *History of European Ideas*, № 34, 2008, 26-60, გვ. 30-31; ამონარიდი წიგნიდან: *Samuel Pufendorf discepolo di Hobbes. Per una reinterpretazione del giusnaturalismo moderno*, F. Palladini, Bologna: ELSEVIER, 1990.

დებარებულ თითოეულ ადამიანს მისცემს საკუთარი თავის, როგორც მორალური პირის რეალიზების შესაძლებლობას. სხვანაირად რომ ვთქვათ, პუფენდორფი იძლევა მოყვასის ქრისტიანული სიყვარულის მცნების რაციონალისტურ პროექციას პოლიტიკურ-სამართლებრივ რეალობაზე.¹⁶⁵ საგულისხმოა, რომ ის ამას აკეთებს არა რაღაც უტოპიური ფანტაზიის ფორმით, არამედ ამ საგნის სულ ცოტა ოთხი - ფილოსოფიური, სამართლებრივი, თეოლოგიური და ისტორიული - პერსპექტივის ცოდნითა და მათი ურთიერთმიმართების გათვალისწინებით.

მას, აგრეთვე, პრობლემურად ეჩვენება ის შედეგები, რასაც იწვევს არასავალდებულო ხასიათის ბუნებითი კანონების კონცეფცია, ბუნებითი კანონის, როგორც მასშტაბის მეშვეობით სამოქალაქო კანონმდებლობის აქტუალიზაციის შეუძლებლობა. სავალდებულო ძალის არმქონე ბუნებითი კანონი ვერ შეასრულებს ხიდის ფუნქციას მორალური მცნებების დაცვის შინაგან მოვალეობასა და სამოქალაქო კანონებისადმი გარეგნულ მორჩილებას შორის. ჰობსი განმსჭვალულია იმ რწმენით, რომ ადამიანის თავისუფალი ნება ვერ იქნება ღვთაებრივი ყოვლისშემძლეობისა და ბუნებითი კანონის იმპლიციტური მავალელებელი ძალის მატარებელი მაშინ, როდესაც პუფენდორფი პრინციპულად მიიჩნევს, ბუნებით მდგომარეობაში მოქმედი უნივერსალური მავალელებელი ძალის მქონე ბუნებითი კანონების შესახებ ცხადი წარმოდგენის არსებობას, რაც არის კიდევ დასტური უმაღლესი, ღვთაებრივი კანონმდებლის არსებობისა. პუფენდორფის მიხედვით, ბუნებითი კანონი გახლავთ შინაგანი მცნების სახით ადამიანური სინდისის მაკონსტრუირებელი ღვთაებრივი კანონმდებლის ბრძანება. მაშასადამე, ბუნებითი მდგომარეობა არ გახლავთ კანონიერებისგან დაცლილი ადამიანური მოქმედების ასპარეზი. გამოდის, რომ ხელშეკრულების ერთგულების დაპირება მავალელებელია იმდენად, რამდენადაც ეს ბუნებითი კანონის მიერ არის მოთხოვნილი და უფლების დელეგირება ამკვიდრებს სუვერენულ ინსტანციას, როგორც სამართ-

¹⁶⁵ G. Hartung, *Samuel Pufendorf und die Verbreitung der Naturrechtslehre, Einleitung zur De officio hominis et civis juxta legem naturalem* (1673), გვ. XIII.

ლებრივ მორალურ პირს (persona moralis), რამეთუ გვხვდება არა უბრალოდ ფიზიკური იძულების პოტენციალი, არამედ მოთხოვნის უფლების, როგორც მორალური თვისების გადატანა.¹⁶⁶ ასე გამოიკვეთება ზღვარი იძულებასა და მოვალეობის დაკისრებას შორის, რომელიც ჰობსის მიერ აგებულ კონსტრუქციაში არ მოიპოვება.

ჰობსთან, როდესაც ის მოკვდავი ღმერთის (სახელმწიფოს მნიშვნელობის ხაზგასასმელად მის მიერ გამოყენებული შედარება) ყოვლისშემძლეობაზე, მათ შორის საკანონმდებლო პრეროგატივაზე საუბრობს, ვხვდებით პასაჟებს, რომლებიც მას არა ბუნებითი სამართლის თანმიმდევრულ წარმომადგენლად, არამედ სამართლის პოზიტივიზმის შემამზადებლად წარმოგიდგენს და ამ შთაბეჭდილებას „ლევიათანის“ პირველი გამოცემის ყდაზე გამოსახული სურათიც აძლიერებს: ადამიანთა თავებისგან აგებული გოლიათური ფიგურა, რომელიც არის იმ დამსახურების მპყრობელი, რაც ყველა ტიპის ძალაუფლებას უკავშირდება. ამ თვალსაზრისით ნიშანდობლივია ნაშრომში მოცემული სიტყვები:

უმადლესი ძალაუფლება და არა რაიმე სახის ქვეშაობა არის იმის განმსაზღვრელი, თუ რა არის კანონი; „კარგი კანონის მიღება სუვერენის მოვალეობაა, მაგრამ რა არის კარგი კანონი? კარგ კანონში მე სამართლიან კანონს არ ვგულისხმობ, რადგანაც არც ერთი კანონი არ შეიძლება იყოს უსამართლო. კანონს სუვერენული ხელისუფალი იღებს და ყველაფერი, რასაც ეს ხელისუფალი მოიმოქმედებს, თითოეულის მიერ მისთვის მინიჭებული უფლებამოსილებით ხდება და იმას, რაც თითოეულის სურვილს შეადგენდა, არ შეიძლება ვინმემ უსამართლო უწოდოს.“¹⁶⁷

ჰობსისგან განსხვავებით, წმინდად ბუნებით-სამართლებრივად მოაზროვნე პუფენდორფისთვის წარმოუდგენელია მშვიდობა სამართლიანობის გარეშე, სამართლიანობა კი, თან-

¹⁶⁶ იქვე, გვ. 47.

¹⁶⁷ ი. თაბორიძე, „ბუნებითი სამართლის როლი ადამიანის ღირსების გაგების ჩამოყალიბებაში“, გვ. 140-141.

შობილი სახელმწიფოში ვერ დამკვიდრდება მაკავშირებელი მოვალეობებისა და უფლებების, მათ შორის ბუნებითი თავისუფლების შენარჩუნების გარეშე. სამართლიანობას გარკვეულ, გამონაკლის ვითარებაში თვით სახელმწიფოს სანინააღმდეგოდაც კი შეიძლება უპირატესობა მიენიჭოს. სხვანაირად რომ ვთქვათ, მისთვის ბუნებითი სამართალი ბევრად უფრო სუბსტანციურია და არ დაიყვანება სუვერენული ხელისუფლების მაკონსტრუირებელ ერთჯერადი დანიშნულების მქონე ფუნქციამდე.

აქედან გამომდინარე, ჰობსის სახელმწიფო თეორიასთან პუფენდორფის ყველაზე პრინციპული და საგნობრივი დისტანცირების ნიმუშია მის მიერ შემუშავებულ მოვალეობათა მოძღვრება, როგორც რეფლექსია ადამიანის სოციაბელურობის ბუნებრივი მოვალეობისა, რომელიც მართებული გონების კარნახით შეიცნობა და წარმოადგენს ქმნილების შემოქმედისადმი დავალებულობის ქრისტიანული წარმოდგენის ანარეკლს. დოციაბელურობის იდეა არსებითად წინ წამოწევაა სახარებისეული ოქროს წესისა:

ვითარცა-იგი თქვენ გნებავს, რაიცა გიყონ კაცთა, თქვენცა ეგრეთვე მსგავსად უყოფდით მათ (ლუკა, 6:31).

ბ) პუფენდორფი და გროციუსის socialitas-ი

ჩვენთვის ჰუგო გროციუსთან (1583-1645) პუფენდორფის მიმართება აქტუალურია, გამომდინარე თუნდაც იმ ფაქტიდან, რომ გროციუსს იგი „ბუნებითი სამართლის კეთილშობილი მეცნიერების დამფუძნებელს“ უწოდებს. იგი, ამავე დროს, არის პუფენდორფის მიერ ყველაზე ხშირად ციტირებული ავტორი (330-ჯერ).

თუ ჰობსთან პუფენდორფს პოლემიკა მეტი აქვს, ვიდრე თანხვედრა, გროციუსის შემთხვევაში შეიძლება ითქვას, რომ პირიქითაა: მთელ რიგ არსებით საკითხებში ისინი ერთიან საფუძველს ემყარებიან. გროციუსი ადამიანური ბუნებითი გონების მანიფესტს ხალხთა ურთიერთშეთანხმებად პრაქტიკაში ხე-

დავს, ხოლო პუფენდორფს ეს მიდგომა გადმოაქვს სახელმწიფო სამართლის სიბრტყეზე, რომელსაც ადამიანთა ორმაგი კონსენსუსი განსაზღვრავს (ადამიანთა შეთანხმება ბუნებითი მდგომარეობის დასრულების შესახებ - სახელმწიფოს დაფუძნების გზით და სახელისუფლებო საქვეშევრდომო შეთანხმება სუვერენთან მათი უფლება-მოვალეობების განერით, რასაც წინ უძღვის დეკრეტი მმართველობის ფორმის შესახებ).

პუფენდორფი თავს მიიჩნევს გროციუსის თეორიული ბაზის გამაფართოებლად, საყვედურობს რა მას ბუნებითი სამართლის არასრულ და არასისტემურ ჩამოყალიბებას და საჭიროდ თვლის მასთან უეჭველად მიჩნეული დებულებების დასაბუთებას.

ყველაზე მნიშვნელოვანი, რაც პუფენდორფს გროციუსთან აკავშირებს, ეს არის სტოიკურ მოძღვრებაში ფესვგადგმული ის საკვანძო ცნება, რომლის გარეშეც პუფენდორფის ბუნებითი სამართლის სისტემა რთულად წარმოსადგენია. ეს გახლავთ *socialitas*-ი, ანუ მიდრეკილება საზოგადოებრიობისაკენ და მისი კავშირი სუბიექტურ უფლებებთან, იმ არსებითი ცვლილების გათვალისწინებით, რაც პუფენდორფს შეაქვს ამ კონცეფციის დასაბუთებაში, როდესაც ძირითად ამოსავალ პუნქტს - სოციალურობისადმი ადამიანის ბუნებრივი მიდრეკილებას, როგორც მოცემულობას კი არ გაიგებს, არამედ საყოველთაო ბუნებით მოვალეობად.¹⁶⁸

მოკლედ მიმოვიხილოთ გროციუსისეული ბუნებითი სამართლის მოძღვრება. პუგო გროციუსი ფუნდამენტურ ბუნებით-სამართლებრივ ტრაქტატში „ომისა და მშვიდობის სამართლის შესახებ“ (*De Jure Belli ac Pacis*’, 1625) პირველადაა დასაბუთებული საერთაშორისო წესრიგის არა ძალმომრეობის, არამედ ბუნებრივი ადამიანური გონებიდან (*ratio naturalis*) მომდინარე კანონების მეშვეობით რეალიზაციის შესაძლებლობა და აუცილებლობა. გროციუსის ცნობილი გამონათქვამი, რომლის თანახმადაც „ბუნებითი სამართალი იმ შემთხვევაშიც ძალაში იქნებოდა,

¹⁶⁸ H. Denzer, *Moralphilosophie und Naturrecht bei Samuel Pufendorf*, გვ. 263.

ღმერთი რომ არ არსებობდეს, ან ის არ ინტერესდებოდეს ადამიანური საქმეებით“, ემყარება მის შეხედულებას სამართლის არსის შესახებ, რომელსაც ორი, ბუნებრივი და ნებით განსაზღვრული ნაწილი გააჩნია. ბუნებითი სამართალი უცვალებელი ხასიათისაა, რამეთუ თავად ბუნებრივი წესრიგია სტაბილური, მას სალი აზრი გვეკარნახობს და ამდენად ავტონომიურია. მისი წყარო ბუნებრივი წესრიგის მორალური სტაბილურობის შემცნებელი ადამიანის გონებაა (*jus naturae est dictatum rectae rationis*).¹⁶⁹ ღმერთს, გროციუსის აზრით, ისევე არ შეუძლია მორალური კანონზომიერების შეცვლა, როგორც არითმეტიკულის ($2+2=4$). თუმცა, აქ დგება მტკიცებულების პრობლემა: ავლენენ კი მორალური კანონები ისეთსავე სიცხადეს, როგორც მათემატიკური კანონზომიერებები?¹⁷⁰

რაც შეეხება ნებით განსაზღვრულ სამართალს, იგი ღვთაებრივი ან ადამიანური ნებიდან გამომდინარეობს. ადამიანის პირველი ბუნება, ისევე როგორც ეს სტოიკოსებთან იყო, განაპირობებს ერთობისკენ (საზოგადოებრიობისაკენ) მისწრაფებას, *apetitus societatis*-ს, საიდანაც გამომდინარეობს იმპერატიული ხასიათის ბუნებითი სამართალი: „*jus naturale strictum*“.¹⁷¹ იგი სრულ თანხმობას ავლენს არისტოტელეს მიერ დამუშავებულ გამთანაბრებელ სამართლიანობასთან (*justitia regulativa*).¹⁷² ადამიანის სოციალურ ბუნებასთან ერთად, რაც საზოგადოებრიობისაკენ სწრაფვაში გამოიხატება, ბუნებითი სამართალი ამ შემთხვევაში უკვე სარგებლიანობასა და მართებულობაზე დაფუძნებული *jus naturalis laxius*-ი, ასევე უკავშირდება ადამიანის სისუსტეს (*infirmity*) და გამოიყვანება მისგან.¹⁷³ იგი ხსენებულ

¹⁶⁹ G. Hartung, *Die Naturrechtsdebatte. Geschichte der 'Obligatio' vom 17. bis zum 20. Jahrhundert*, Freiburg/München: Verlag Karl Albert, 1998, გვ. 55-56.

¹⁷⁰ იქვე.

¹⁷¹ E. Coreth, H. Schöndorf, *Philosophie Des 17. Und 18. Jahrhunderts* (Urban-taschenbucher: Grundkurs Philosophie, Band 8), Kohlhammer Verlag, 2008. გვ. 28.

¹⁷² ი. თაბორიძე, „ბუნებითი სამართლის როლი ადამიანის ღირსების გაგების ჩამოყალიბებაში“, გვ. 111.

¹⁷³ G. Hartung, *Die Naturrechtsdebatte. Geschichte der 'Obligatio' vom 17. bis zum 20. Jahrhundert*, გვ. 55.

ტრადიციაში ადამიანის მეორე ბუნებასთან ასოცირდება და თანხმობაშია გამნაწილებელ სამართლიანობასთან (*justitia distributiva*). სტოიკოსთა რეცეფციის შედეგად გროციუსის მიერ პოსტულირებული, ადამიანის მისწრაფება საზოგადოებრიობისაკენ (აპეტიტუს სოციატატის-ი), ინტელექტუალურ სიბრტყეზე სუბლიმირდება „საზოგადოებაზე ზრუნვად“ (*custodia societatis*-ად) და ასეთ გონისმიერ სოციალიზაციის თვისებად დედუცირდება გროციუსის მიერ ბუნებითი სამართლის პრინციპი. ¹⁷⁴ ეს მიდგომა ბოლომდე არ არის ემანსიპირებული ადამიანის არისტოტელესული ტელეოლოგიური გაგებისგან, რომლის მიხედვითაც მიზანი (ტელოსი) ყოველი ცოცხალი არსებისა, არის მისი ბუნების განხორციელება, ხოლო ადამიანის შემთხვევაში ეს მხოლოდ პოლისის პირობებშია შესაძლებელი.

ბუნებითი კანონის არსის გაგებისას, გროციუსი რაციონალურ მომენტს ვოლუნტარისტულზე მაღლა აყენებს. თავად ღმერთის ნებაც კი ვერ მოვა მისსავე გონებასთან წინააღმდეგობაში, ვინაიდან რაც ღმერთს სურს, ეს იმთავითვე გონებრივია და რაც მის მიერ ერთხელ ნასურვებია - ბუნებრივი წესრიგის მორალური კანონით აღჭურვა - ყოველი გონიერი არსებისთვის უშუალოდ არის შემეცნებადი.

ვალდებულებით მიმართებას აფუძნებს არა ბუნებრივი წესრიგი, არამედ ადამიანური გონების მოთხოვნა - იმოქმედოს მორალური თვითკანონმდებლობის აზრით.¹⁷⁵ აქ ვხედავთ განსხვავებას პუფენდორფის ვოლუნტარისტულ კონცეფციასთან, რომელიც კანონის საფუძველს ნებაზე დაფუძნებულ გადანყვეტილებაში ხედავს. რაც შეეხება გროციუსის ზემოთ განხილულ ჰიპოთეზას - ბუნებითი სამართლის ღმერთის ნებისგან დამოუკიდებლობის შესახებ („ბუნებითი სამართალი ძალაშია მაშინაც, თუ დავუშვებდით, რომ ღმერთი არ არსებობს ან ის არ ზრუნავს ადამიანურ საქმეებზე“), პუფენდორფი მიიჩნევს,

¹⁷⁴ K.-G. Lutterbeck, „Pufendorfs Unterscheidung von physischem und moralischem Sein und seine politische Theorie“, in: *Naturrecht und Staatstheorie bei Samuel Pufendorf*, Hg. Von D. Hüning, Baden-Baden: Nomos, 2009. გვ. 29.

¹⁷⁵ იქვე, გვ. 57.

რომ მას მორალური ბუნებრივი მოვალეობის კონცეფცია აბსურდებამდე დაჰყავს.

გროციუსის აზრით: მართალია, ბუნება მთელი გონითურთ თავდაპირველად ღმერთმა შექმნა, მაგრამ ამის შემდეგ ის წყვეტს ღმერთის ნებით პრედესტინირებას და შეუძლია საკუთარი თავიდან გამომდინარე მოქმედება, ანუ ბუნებაში გაცხადებული გონება პრაქტიკულად სუვერენულია. რაციონალური ფორმით ჩამოყალიბებული კანონი უკვე ბუნების საკუთრებაა. ამდენად იმის ძიება, თუ საიდან წარმოიშვა ბუნება და ვის უნდა უმადლოდეს იგი თავის რაციონალურ არსს, თავად ამ ბუნების შესატყვისი მოქმედების ნორმად აღიარებისთვის საჭირო აღარ არის. ერთხელ განსაზღვრული, იგი თავად ხდება დროისა და სივრცის მიღმა მდგომი და გამოცხადების წყარო. შემოქმედი, ბუნების დაფუძნების შემდეგ, თავის სამყოფელს უბრუნდება, ხოლო აქაურობას მას აბარებს.

ბუნებითი სამართალი არის იმდენად უცვლელი, რომ მისი შეცვლა თავად ღმერთსაც კი არ შეუძლია.¹⁷⁶ მიუხედავად იმისა, რომ მისი ძალაუფლება განუზომელია, „მაინც არსებობს საგნები, რომლებზეც ის არ აღესრულება... რამდენადაც ღმერთსაც არ ძალუძს იმაზე ზემოქმედება, რომ ორჯერ ორი ოთხია, იმდენადვე არ შეუძლია მას ის, რომ ცუდი, თავისი შინაგანი ბუნებიდან გამომდინარე, არ იყოს ცუდი... ამიტომ თავად ღმერთიც საკუთარ თავს ამ წესების მიხედვით განსჯის“ („*De jure belli ac pacis*“, I, 1, IV, 5).¹⁷⁷

ამ დებულებებში პუფენდორფი აშკარა თეოლოგიურ ნი-

¹⁷⁶ მანამდე მსგავსი მოსაზრება გამოთქმული აქვს დუნს სკოტს (1266-1308), რომლის კლასიფიკაციითაც არსებობს მცნებათა ორი გვარი: 1. აბსოლუტური ძალის მქონე, რომელთა შეცვლა საკუთარ თავთან წინააღმდეგობაში მოსვლის გარეშე თვით ღმერთსაც არ შეუძლია: ისეთების, როგორიცაა უშუალოდ ღმერთისგან მომავალი ათი მცნება და 2. მცნებები, რომელთა შეცვლა ღმერთს ხელეწიფება, თუ ამას ადამიანური ურთიერთობები მოითხოვს, მაგ. მონოგამიის წესი. ვრცლად იხ. ი. თაბორიძე, „ბუნებითი სამართლის როლი ადამიანის ღირსების გაგების ჩამოყალიბებაში“, გვ. 129.

¹⁷⁷ იქვე, გვ. 137-138.

ნაღმდეგობას ხედავს: გონი უნდა ყოფილიყო ღვთაებრივი გეგმის ნაწილი და მისგან გამომავალი, მაგრამ ასეთი ფორმით, თავად შემოქმედი აღმოჩნდა თავის მიერვე შექმნილ კანონს დაქვემდებარებული.

თუ ამ საკითხს არ ჩავთვლით, პუფენდორფის პოზიციები გროციუსს მხოლოდ არაარსებით, პარტიკულარულ საკითხებში შორდება; მაგალითად, როდესაც ის უარყოფს გროციუსის მიერ ნიდერლანდების საზღვაო-საეაჭრო და სამხედრო ინტერესების (მდინარეებისა და ზღვების თავისუფლება, გავლისა და ვაჭრობის თავისუფლება, უპირატესი უფლება სავაჭრო ხელშეკრულებებში, ომიანობისას ნეიტრალური ტერიტორიების დაკავება) დაცვის საკაცობრიო მოვალეობათა რანგში აყვანას და მათ სახელმწიფო სუვერენიტეტის საკითხებს მიაკუთვნებს.¹⁷⁸

გროციუსი აგრძელებს ჰუმანიზმის წარმომადგენელ სამართალმცოდნეთა ტრადიციას, ჩამოეყალიბებინათ სამართალი მეცნიერების დარგად იმ კუთხით, რომ ცდილობს ბუნებითი სამართლის დაფუძნებას პოზიტიური სამართლის რაციონალურ ფუნდამენტად, ხოლო პუფენდორფის მიზანია, გადააქციოს ბუნებითი სამართალი კანონზომიერ დისციპლინად, რომლის სრულ ურთიერთთანმხობაში მყოფი ნაწილები ერთმანეთისგან თვალნათლივ ვითარდებიან.¹⁷⁹

ის ამატებს მოთხოვნას, რაც გროციუსისეულ ბუნებითი სამართლის კონცეფციაში არ გვხვდება: ბუნებითმა სამართალმა უნდა მოიცვას მორალური ქმედების პრინციპებისა და საფუძვლების შესახებ მოძღვრება, რომელიც თავისუფალი იქნება რელიგიისა ან გამოცხადებაზე რაიმე სახის დაყრდნობისგან.

ტენდენცია ჰობსისა და გროციუსის ბუნებითი სამართლის მოძღვრებათა ფუძემდებლური პოსტულატების გარკვეული თვალსაზრისით ეკლექტური სინთეზირებისა, პუფენდორფმა უკვე მის ადრეულ ნაშრომში „*Elementia*“-ში გამოავლინა, როდესაც მის მიერ ადამიანის ორ წამყვან მიდრეკილებად (*inclinationes*) მიჩნეული ჰობსისეული თვითგადარჩენის მის-

¹⁷⁸ H. Dreitzel, „Samuel Pufendorf,“ გვ. 798.

¹⁷⁹ იქვე, გვ. 796.

წრაფება და გროციუსისეული მისწრაფება სოციალურობისადმი, არა ურთიერთგამომრიცხავ, არამედ ურთიერთშემავსებელ პრინციპებად მიიჩნია,¹⁸⁰ ვინაიდან ცალკეულ ადამიანს თავისი მსგავსი არსებების საზოგადოებისკენ პირველ ბიძგს სწორედ საკუთარი თავის სიყვარული აძლევს. თუმცა, გროციუსისგან განსხვავებით, საზოგადოებრიობისაკენ ეს მისწრაფება პუფენდორფს ესმის არა როგორც ბუნებრივი ტელეოლოგიური ბიძგი, არამედ ცხოვრების წარმართვის რეგულაციური პრინციპი, რომელიც რაციონალური ბუნებითი სამართლის მიერ არის ნაკარნახები და, მაშასადამე, მორალურ მოვალეობას წარმოადგენს.¹⁸¹

ის, რასაც სპეციფიკურად მოდერნული ბუნებით-სამართლებრივი იდეით განმსჭვალული გროციუსი, ჰობსი და პუფენდორფი ერთნაირად იზიარებენ, გახლავთ ბუნებითი სამართლის არსებითად სტოიციკური გაგება,¹⁸² რომლის მიხედვითაც ყველა ადამიანი, მათი საერთო ადამიანური ბუნების წყალობით, წარმოადგენს თავისუფლებისა და ღირსების მატარებელ არსებას; - ხოლო აქედან გამომდინარე, უკვე მოდერნული ინტერპრეტაციით, სამართლის დამოუკიდებელ სუბიექტსაც.

მოწოდება, რომელსაც სამივე მონდომებით ემსახურება, არის ბუნებითი სამართლის (და ამით სამართლის ფილოსოფიის) სეკულარიზაციის საქმე, რასაც ისინი, ჰობსის სიტყვებით რომ ვთქვათ, მიიჩნევენ *ჭეშმარიტ და ერთადერთ მორალურ ფილოსოფიად*.¹⁸³ მათი დამსახურების შედეგად, ამიერიდან მისი შემეცნების წყარო იქნება არა ღვთაებრივი გამოცხადება, არამედ ადამიანის გონება, - ამასთან ეროვნული, წოდებრივი, კონფესიური და სხვა კუთვნილებისგან დამოუკიდებლად განხილული ადამიანის გონება. გამომდინარე იქიდან, რომ ბუნებით მდგომარეობაში ადამიანთა განუყოფელ ატრიბუტებს ისინი

¹⁸⁰ K.-G. Lutterbeck, „Pufendorfs Unterscheidung von physischem und moralischem Sein und seine politische Theorie“, გვ. 28.

¹⁸¹ იქვე, გვ. 31-32.

¹⁸² K. Staatsmoinen, *Pufendorf and the Stoic Model of Natural Law*, გვ. 260.

¹⁸³ დ. პატარაია, *თომას ჰობსის ლევიათანი*, <https://burusi.wordpress.com/2013/10/28/leviathan/>

მიაკუთვნებენ თავისუფლებასა და თანასწორობას, იმის მიუხედავად, თუ რამდენად პრობლემურად და კანონის საფუძველზე რა ხარისხში შესაზღუდად მიაჩნიათ ეს თვისებები, ამ ანთროპოლოგიური სურათით არღვევენ შუასაუკუნეობრივ რწმენას - ადამიანის ცოდვით დაცემის შედეგად წარმომდგარი კანონზომიერი უთანასწორობისა და თუნდაც იგივე სამეფო ხელისუფლების საკრალური წარმომავლობის თაობაზე. არც ის უნდა დაგვავიწყდეს, რომ კონტინენტური ევროპის მრავალ ქვეყანაში, მათ შორის იმ ქვეყნებში, სადაც პუფენდორფს უხდებოდა სეკულარიზაციისა და ადამიანების ერთმანეთისადმი არსებული ბუნებრივი მოვალეობების იდეათა განვითარება, მე-17 საუკუნე ჯერაც კუდიანებზე და ერეტიკოსებზე ნადირობის ხანაა, რომელიც მე-13 საუკუნიდან იწყება და ამ საქმეში პროტესტანტული ეკლესია რომისას თუ არ უსწრებდა, არც ჩამორჩებოდა.¹⁸⁴ ამდენად რისკი, რაც ახლდა *libertas philosophandi*-ს (ფილოსოფოსობის თავისუფლებას), უკავშირდებოდა პირადი არაკეთილმოსურნეებისა თუ მოშურნეების მხრიდან მეტ-ნაკლებად მაინც დასაბუთებული ბრალდების წამოყენებას მწვალებლურ და არადოგმატურ შეხედულებებში, პუფენდორფის ისეთ დებულებებზე აპელირებით, როგორიცაა მაგალითად ბუნებითი მდგომარეობის რაიმე კავშირში არ ყოფნა ადამისა და ევას სამოთხის იდილიასთან, რაც სრულიად მარტივად შეიძლებოდა ბრალდებულს ქონების, თავისუფლების ან სიცოცხლის ფასადაც დასჯდომოდა. მხოლოდ პუფენდორფის მიმდევარი და მოწაფე ქრისტიან თომასიუსი (1655—1728) ახერხებს ამ დამკვიდრებული მახინჯი პრაქტიკის წინააღმდეგ მასშტაბურ გალაშქრებას.

რაც შეეხება თავად პუფენდორფს, ის თავისი ბუნებითი სამართლის დასაცავად იბრძვის ლოგიკური მსჯელობის, მა-

¹⁸⁴ ბიბლიის ლუთერიანულ თარგმანში, კათოლიკეთა მიერ გამოყენებული ვულგატასგან განსხვავებით, გამოსვლის სტროფი 22.17 „ჯადოქარი ცოცხალი არ უნდა დატოვო“, გადმოტანილი იყო ასე: „კუდიანი ცოცხალი არ უნდა დატოვო“ და სამიზნედ უმთავრესად ქალებს მოიაზრებდა, რასაც ამ უკანასკნელთა გაძლიერებული დევნა ახლდა კიდევ პროტესტანტულ ქვეყნებში. იხ. Hexenverfolgung, https://de.wikipedia.org/wiki/Hexenverfolgung#Fr.C3.8CHe_Neuzeit

გრამ ხშირად ასევე მოწინააღმდეგეების მიმართ მწარე ირონიის გამოყენებით. სამუელს გაუმართლებს და ლუნდში ერეტიკოსთა და მათი ნაწარმოებებისთვის განკუთვნილ კოცონზე არა თავად, არამედ მასთან დაპირისპირებული კლერიკალი პროფესორის, ბეკმანის მიერ პუფენდორფის წინააღმდეგ შეთხზული საბრალდებო პამფლეტი აღმოჩნდება;¹⁸⁵ ერთ-ერთი იმათგანის, რომელსაც პუფენდორფი უპირისპირდებოდა, როგორც უნივერსიტეტებში მისივე თქმით - ბარბაროსული ფილოსოფიის, ანუ სქოლასტიკის დამცველებს, ვინც მეინსტრიმულ ლუთერანულ სოციალურ პრივილეგიებით სარგებლობდა, საწინააღმდეგო აზრს კი მწვალებლობად აცხადებდა და ამით მასთან პოლემიკისას მომგებიან პოზიციაში იყენებდა თავს.¹⁸⁶

2. Entia Moralia

„... განსხვავება მოდუსსა და სუბსტანციას შორის ნათელს ხდის, რომ მორალური ფორმები არ არის თვით-მყოფადი, არამედ დამოკიდებულია სუბსტანციებსა და მათ მოძრაობაზე, რაზეც ისინი მხოლოდ გარკვეულ შემოქმედებას ახდენენ“¹⁸⁷

ყოფნის მორალური ფორმების შესახებ¹⁸⁸ მოძღვრება ადრეული პუფენდორფის ყველაზე მასშტაბური, სამართლის ონტოლოგიური გაგებისთვის დიდი მნიშვნელობის მქონე¹⁸⁹ სააზ-

¹⁸⁵ F. Palladini, *Einleitung zur Eris Scandica und andere polemische Schriften über das Naturrecht*, (Series: Samuel Pufendorf: Gesammelte Werke, Hg. Von W. Schmidt-Biggemann), Vol. 5, Berlin: Akademie Verlag, 2002, გვ. IX-X.

¹⁸⁶ იქვე, გვ. XIV.

¹⁸⁷ S. Pufendorf, *On the Law of Nature and of Nations in Eight Books*, (Ed. by C. L. Carr, translated by M. J. Seidler, Series: Natural Law and Enlightenment Classics, Ed. by K. Haakonssen), Indianapolis: Liberty Fund; revised edition of New York, Oxford University Press, 1927b. 2009, *Political Writings of Samuel Pufendorf* 2, (P.104-296), გვ. 111.

¹⁸⁸ ან მორალური არსობების, მხოლოდით რიცხვში იქნება ენს მორალე.

¹⁸⁹ ამასთან დაკავშირებით, იხ. Th. Kobusch, *Die Entdeckung der Person, Metaphysik der Freiheit und modernes Menschenbild*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1996, გვ. 67-82.

როვნო კონსტრუქტია, რომელიც ავტორმა იენის უნივერსიტეტის პერიოდის მასწავლებლის, კარტეზიანელი ერჰარდ ვაიგელის მიერ შთაგონებულმა შექმნა. ეს მეტასტრუქტურა პუფენდორფის მოვალეობათა შესახებ მოძღვრებისთვისთვის შემამზადებელ ფილოსოფიურ ფონს ქმნის, გამომდინარე იქიდან, რომ მიუხედავად მორალურობის მისეული ინტერპერსონალური ან საჯარო გაგებისა, ბუნებითი მოვალეობები პუფენდორფს ესახება არა როგორც ტექნიციისტურად და მხოლოდ საზოგადოებრივი წესრიგის უზრუნველმყოფ, კონვენციური და იძულებითი ხასიათის ინსტრუმენტებად, არამედ მორალური განზომილების მატარებელ ფენომენად. რაც შეეხება თავად მორალურ განზომილებას, იგი იმდენადვე აუცილებელია სოციალური ურთიერთობისთვის, როგორც ფიზიკური საგნებისთვის არის აუცილებელი დროისა და სივრცის აბსტრაქტული სუბსტრატი.

აღსანიშნავია, რომ ვაიგელის მთავარი ნაშრომი, „მორალური სიბრძნის არითმეტიკული აღწერა“ პუფენდორფის უმთავრესი ბუნებით-სამართლებრივი ნაშრომის გამოსვლიდან მხოლოდ ორი წლის შემდეგ, 1674 წელს დაიბეჭდა და ამ მიმართულებით პუფენდორფის განაზრებანი, თავდაპირველი ვაიგელისეული იმპულსის აღიარებით, მის ორიგინალურ კონცეფციად შეგვიძლია მივიჩნიოთ. „*entia moralia*“-ს სტრუქტურის დიდი ნაწილი „ელემენტებიდან“ „ბუნებით და ხალხთა სამართალშიც“ იქნა გადატანილი¹.

მოვალეობის პრინციპთან ერთად, მორალურ არსობათა შესახებ მოძღვრება პუფენდორფის მთელი ფილოსოფიისთვის საკვანძო მნიშვნელობის მქონედ შეგვიძლია ჩავთვალოთ. თუ რა როლს ანიჭებდა თავად პუფენდორფი ამ მოძღვრებას ჩანს იქიდან, რომ მისი ძირითადი ნაშრომი - „ბუნებითი და ხალხთა სამართალის შესახებ“, იწყება თავით: „მორალური ფორმების წარმოშობისა და ნაირსახეობის შესახებ“. აქ ხაზგასმულია მისი რწმენა, რომ მორალური ფორმები (*entia moralia*) უყურადღებოდ არიან დატოვებული ბევრად უკეთ შესწავლილ ფიზიკურ ფორმებთან (*entia physica*) შედარებით, მიუხედავად იმისა, რომ

მათი ბუნების ცოდნა ადამიანს დიახაც მოეთხოვება, რომელთა წარმოების ნიჭი მას ებოძა და რომელთა ძალა სიღრმისეულად განმსჭვალავს მას მთელი ცხოვრების მანძილზე“.¹⁹⁰

საქმე ისაა, რომ მისი მეშვეობით, გამიჯნა რა entia phisica და entia moralia ერთმანეთისგან, პუფენდორფმა შეძლო ბუნებითი სამართლის მეცნიერებაში ნატურალიზმის დომინირებისთვის თავის არიდება, რისი საფრთხეც განსაკუთრებით ჰობსისა და სპინოზას მიერ კარტეზიანული მეთოდის უპირობო გამოყენებიდან მომდინარეობდა.¹⁹¹ მან ეს ისე გააკეთა, რომ არ შესულიყო დავაში თავად საბუნებისმეტყველო მეცნიერებებთან, რომელთა მეთოდსაც პატივს მიაგებდა სქოლასტიკის სილოგიზმის საპირისპიროდ. თუმცა არ იქნებოდა სწორი, თუკი ვიფიქრებდით, რომ ბუნებითი სამართლის მოაზროვნეთა ინტერესი განვითარების თვისობრივად ახალ ფაზაში შესული საბუნებისმეტყველო მეცნიერებებისადმი მხოლოდ მეთოდს უკავშირდებოდა. საქმე ის გახლავთ, რომ ისინი ბუნებას მოიაზრებდნენ მეცნიერებათა ორივე მიმართულებისთვის საერთო ნიადაგად, ბუნებითი სამართლის შემთხვევაში - ადამიანური ქმედების, ხოლო საბუნებისმეტყველო მეცნიერებების შემთხვევაში - სხვა სახის ქმედების არეალად. ამ საერთო ნიადაგის ქონის მოთხოვნილებამ გააჩინა ტენდენცია საბუნებისმეტყველო მექანიკის პარალელურად, ადგილი დათმობოდა ზნეობრივი და სახელმწიფო-ბრივი ცხოვრების მექანიციკურ აღქმას იმ არგუმენტით, რომ ამ უკანასკნელთა კანონებიც სხვა არაფერია, თუ არა ერთიანი საერთო ბუნების კაუზალური კანონები.¹⁹²

ამ გატაცების თანმიმდევრული შედეგი გახლდათ უკიდურესი ნატურალიზმი, რის საუკეთესო მაგალითადაც პუფენდორფის მასწავლებელი და მისი ფილოსოფიური ინტერესის

¹⁹⁰ S. Pufendorf, *The Elements of Universal Jurisprudence in Two Books* (Ed. by C. L. Carr, translated by M. J. Seidler, Series: Natural Law and Enlightenment Classics, Ed. By K. Haakonssen), Indianapolis: Liberty Fund; revised edition of New York, Oxford University Press, 1927b. 2009, *Political writings of Samuel Pufendorf* 1, გვ. 99.

¹⁹¹ H. Denzer, *Moralphilosophie und Naturrecht bei Samuel Pufendorf*, გვ. 70.

¹⁹² H. Welzel, *Die Naturrechtslehre Samuel Pufendorfs, ein Beitrag zur Ideengeschichte des 17. Und 18. Jahrhunderts*, Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1958, გვ. 19.

პირველი ინსპირატორი - მათემატიკოსი, ასტრონომი და პითაგორელი მოაზროვნე ერჰარდ ვაიგელი (1625-1699) გამოდგება. იგი მის „მორალური სიბრძნის არითმეტიკულ აღწერაში“ შეეცადა ზნეობრივ-ისტორიული სამყაროს არითმეტიკულ-ფიზიკური აზროვნებით მოცვას. კერძოდ, მან მოახდინა საბუნებისმეტყველო და მათემატიკური მეცნიერებების ცნებათა და სააზროვნო ფორმათა გამოყენება კულტურული და სოციალური მოვლენების ასახსნელად, რამაც საკმაოდ ბუნდოვანი შედეგი გამოიღო: მაგალითად, იგი ცდილობდა ღმერთის სამბუნებოვნების მათემატიკურად დამტკიცებას.¹⁹³ მას სწამდა, რომ მათემატიკა არის სრულყოფილი, ჭეშმარიტი და ინტელექტუალური ფილოსოფია, რომელსაც ადამიანი მაღალ ზნეობრივ სიმაღლემდე აჰყავს („Rechnen ist rechtnen – richtig tun Rechenschaft geben“),¹⁹⁴ ხოლო მისი მეთოდი გულისხმობდა კვაზი-მათემატიკურ მიდგომას, რომელიც მორალურ საკითხებში არისტოტელეს ალბათობის საპირისპიროდ დემონსტრაციული სიცხადისკენ ისწრაფვოდა.

რაც შეეხება პუფენდორფის ღვაწლს ადამიანის თავისუფლებაზე დაფუძნებულ *entia moralia*-ს შესახებ მოძღვრების შემუშავებასთან დაკავშირებით, იგი მოგვევლინა იმ შემობრუნებად, რამაც საკუთარი სტრუქტურული კანონებისა და საბოლოო მიზნის ქონის მეშვეობით კარგად დასანახი ზღვარი გაავლო მორალურ და ფიზიკურ სამყაროებს შორის.

ამ მოძღვრების გაგების ობიექტურ სირთულეს, რის მიზეზადაც თავად მის არსებით სიახლეს მიიჩნევდა, თან ერთვოდა წინააღმდეგობა პროტესტანტ სწავლულთა წრის წარმომადგენელთა მხრიდან, რომლებიც ძველ სქოლასტიკურ სააზროვნო პარადიგმაში რჩებოდნენ, ხოლო არსებობის მორალურ ფორმებზე მსჯელობას ერეტიკულად მიიჩნევდნენ.

ადამიანის მორალური ფორმების გააზრებისას მნიშვნელოვანი საგულისხმო მომენტი იმაში მდგომარეობს, რომ აქ საქმე არ გვაქვს ადამიანის ორ სხვადასხვა ბუნებასთან. ადა-

¹⁹³ E. Wolf, „Samuel Pufendorf,“ გვ. 338-339.

¹⁹⁴ R. Schielicke, K.-D. Herbst, St. Kratochwil, Erhard Weigel – 1625 bis 1699 Barocker Erzvater der deutschen Frühaufklärung, გვ. 35.

მიანური ბუნება მის ფიზიკურ ბუნებას ეფუძნება. არსებობს ადამიანური ბუნების სხვადასხვა საფეხური, რაც ასევე მოიცავს საფეხურს, რომელიც ადამიანს ცხოველთა სამყაროსგან აშორებს.¹⁹⁵

პუფენდორფი entia moralia-ს თავისი ფუნდამენტური პრომის „De Jure Naturae et Gentium, Libri Octo“-ს პირველ წიგნს უთმობს.

entia moralia-ს წარმოშობა, განსხვავებით entia physica-სგან, რომელიც ქმნილებას (creatio) წარმოადგენს, ადამიანის თავისუფალი ქმედების მეშვეობით დამატებას (impositio) უკავშირდება.

ადამიანური ნების უმაღლესი გამოვლინება პუფენდორფისთვის არის თავისუფლება, რომელიც თავს ავლენს ინდიფერენტულობასა და თავისუფალ თვითგანსაზღვრაში. ინდიფერენტულობა აღნიშნავს ნების მიმართებას შესაძლო ქმედებებთან, რომელთა შორისაც არჩევანის გაკეთება რაიმე იძულების გარეშე ხდება; ხოლო თავისუფალი თვითგანსაზღვრა ნიშნავს იმას, რომ ქმედების გადანყევტა მხოლოდ და მხოლოდ ნებისგან გამომდინარეობს, ამასთან მისი შინაგანი აღმძვრელის მეშვეობით. თავისუფლების თვითგამოვლენის მეორე ასპექტია, იმის ცოდნა, თუ რას აკეთებს ადამიანი.¹⁹⁶

ნებისა და ცოდნის ერთობლიობის, როგორც თავისუფალი ქმედების აუცილებელი პირობის პუფენდორფისეული გააზრება, როგორც ქმედების მორალური მიზეზობრიობისა, საფუძვლად ედება სისხლის სამართლის თეორიის ფუნდამენტურ თავს, მოძღვრებას შერაცხვის შესახებ.

თუკი ადამიანის თავისუფლება, ნებისა და გონის ურთიერთქმედებისგან შედგება, მაშინ გამოდის, რომ ადამიანური ცხოვრების ოპტიმიზაციის ამოცანის მქონე ბუნებითი კანონიც ორივე მათგანს ამა თუ იმ ფორმით უნდა გულისხმობდეს. კანონს არ შეუძლია მოქმედება აიძულოს ნებას, ის მას განსაკუთრებულ შემეცნებას ანიჭებს, რაც მას საკუთარი ქმედების

¹⁹⁵ H. Denzer, *Moralphilosophie und Naturrecht bei Samuel Pufendorf*, გვ. 68.

¹⁹⁶ H. Welzel, *Die Naturrechtslehre Samuel Pufendorfs, ein Beitrag zur Ideengeschichte des 17. und 18. Jahrhunderts*, Berlin- New York: Walter de Gruyter, 1958, გვ. 23.

თავადვე განსჯისკენ უბიძგებს. ამავე დროს, ამ გზით ნათელი ხდება ის მიზეზი, თუ რატომ არის ნების თავისუფლება ყოველი მორალურად დიფერენცირებული ქმედების უპირველესი წინაპირობა.¹⁹⁷

თუ გავრცელებულ ენაში ქმედების მორალურობის თაობაზე კანონის გამაცნობიერებელი გონების მსჯელობას სინდისს უწოდებენ, პუფენდორფი ყოფს მას „წინარე“ და „მომდევნო“ სინდისად, იმის მიხედვით, ადამიანის ქმედების დაწყებამდე გამოთქვამს იგი თავის მსჯავრს, თუ მისი დასრულების შემდგომ.¹⁹⁸

entia moralia, რომელიც მხოლოდ და მხოლოდ ფიზიკურ ასპექტთან ერთად, ამ უკანასკნელის თვისების სახით არსებობს, დაერთვის რა *entia physica*-ს, ხელშეუხებლად ტოვებს მის ფიზიკურ სტრუქტურას, მაგრამ მას მატებს ყოფნის ახლებურ, მორალურ სახეს. მათი იზოლირებულად ერთმანეთისგან გამიჯვნა შეიძლება მხოლოდ მეთოდურ აბსტრაქციას წარმოადგენდეს.

ვინაიდან პუფენდორფი *entia physica*-ს იხილავს არა მხოლოდ ფსიქიკურ გამოვლინებებთან კორელაციაში, არამედ აგრეთვე სივრცით-სხეულებრივთანაც, არ იქნებოდა სწორი; თუ *entia moralia*-ს ფსიქიკურ გამოცდილებად განვმარტავდით. არსებობის მორალური ფორმები იმდენადვე ფიზიკურია, რამდენადაც ფსიქიკური და ამასთან არ არის რომელიმე მათგანის იდენტური. *ens morale*-ს შემატება ან დაკარგვა რაიმე ცვლილებებს არ იწვევს ფიზიკურ და ფსიქიკურ თვისებებში. „*Eris Scandia*“-ში, პუფენდორფს ამ პროცესის საილუსტრაციოდ მოჰყავს სტუდენტის მიერ დისერტაციის დაცვის ანალოგია, რა დროსაც მის ფსიქო-ფიზიკურ დონეზე რაიმე ცვლილება არ ხდება, არამედ იძენს რა მორალურ ხარისხს, დოქტორის ტიტულს, გადადის

¹⁹⁷ იქვე, გვ. 23-25.

¹⁹⁸ S. Pufendorf, *On the Law of Nature and of Nations in Eight Books* (Ed. by C. L. Carr, translated by M. J. Seidler, Series: Natural Law and Enlightenment Classics, Ed. By K. Haakonssen), Indianapolis: Liberty Fund; revised edition of New York, Oxford University Press, 1927b. 2009, *Political Writings of Samuel Pufendorf* 2, გვ. 110.

ახალ მდგომარეობაში.

მნიშვნელოვანია გვახსოვდეს, რომ *ens morale* მისი მატარებელი ადამიანის სუბიექტური რეალობის ნაწილია. იგი არ გახლავთ რაიმე სახის სააზროვნო ფიქცია, არამედ იმდენადვე ნამდვილია, როგორც *entia physica*, რომელთან კავშირშიც ის არსებობს. მისი სუბსტანციურობა არ გახლავთ ფსიქო-ფიზიკური რეალობის იდენტური, არამედ წარმოადგენს ფიზიკურთან ან ფსიქიკურთან მიმართებაში აზრობრივად ინდიფერენტულ და მორალურად საზრისის მქონე ელემენტებს. კულტურული ცხოვრებაც სხვა არაფერია, თუ არა ბუნებრივი მუწყოვნის საზრისის მიხედვით მოწყობა. ყოველი ფიზიკური და ფსიქიკური გამოვლინება როგორც ასეთი, *entia moralia*-სგან აბსტრაჰირებულად განხილული ღირებულებითად ნეიტრალურია - არც ცუდია და არც კარგი.

პუფენდორფი ყურადღებას აქცევს და აანალიზებს ხდომილების დეტერმინაციის სახეებს და ამბობს, რომ მიზეზობრიობა წარმოადგენს სპეციფიკურად ფიზიკური დეტერმინაციის რეჟიმს და იცნობს მხოლოდ მარადიულად უნიფორმულ ხდომილებას. ამის საპირისპიროდ, თავისუფლების მეშვეობით დეტერმინაციისას, რომელიც აუცილებელი პირობაა კულტურული ცხოვრებისთვის, სწორედაც პირიქით, სახეზე გვაქვს არა უნიფორმულობა, არამედ ნებისმიერი მიმართულებით საკუთარი თავის წარმართვის შესაძლებლობა. ამის დასტურია ადამიანთა შორის დიდი სულიერი მრავალფეროვნება, რასაც ცხოველებში არ ვხვდებით, ამა თუ იმ სახეობის წარმომადგენლებს ერთნაირი ინსტინქტები, მისწრაფებები და იმპულსები გააჩნიათ.¹⁹⁹

არსებობს ფიზიკურ საგანთა კატეგორიების ანალოგიური ოთხი სახის *entia moralia*: პირი (*persona*), მდგომარეობა (*status*-აღნიშნავს სივრცეს მოვალეობებითა და უფლებებით დეტერმინირებულ ნორმატიულ ჩარჩოებში, საზოგადოებაში მორალური პოზიციონირებისა და დროითი მდგომარეობების მნიშვნელო-

¹⁹⁹ H. Welzel, *Die Naturrechtslehre Samuel Pufendorfs, ein Beitrag zur Ideengeschichte des 17. Und 18. Jahrhunderts*, გვ. 27.

ბით), ხარისხები (qualitas აფექტური/ეფექტური რეჟიმები) და ოდენობები (quantitas შეფასებითი რეჟიმები).²⁰⁰

მიუხედავად იმისა, რომ ens morale სუბსტანციურ ეგზისტენციას მოკლებულია, რაც იმაში გამოიხატება, რომ მათი არსებობა პირობადებულია ადამიანის თავისუფალი ქმედების არსებობით და სულაც არ არის გარანტირებული, მათი ერთი ნაწილი - მორალური პირები მაინც შეგვიძლია სუბსტანციათა ანალოგიურად განვიხილოთ, იმდენად რამდენადაც დანარჩენი entia moralia მათ იმის მსგავსად ეფუძნებიან, როგორც ფიზიკურ სუბსტანციებს ფიზიკური თვისებები.²⁰¹

ისინი იყოფიან მარტივ და შედგენილ მორალურ პირებად, რომელთაგან ორივეს გააჩნია საჯარო და კერძო, პოლიტიკური და საეკლესიო და ასე შემდეგ ნაწილები. მორალური პირები უნდა გავმიჯნოთ ადამიანებისგან, როგორც მათი ფსიქო-ფიზიკური მატარებლებისგან. ამდენად, ერთსა და იმავე ადამიანს შეუძლია ერთდროულად რამდენიმე მორალური პერსონის მატარებელი იყოს ისევე, როგორც სხვადასხვა სტატუსში იმყოფებოდეს.

მსგავსად იმისა, რომ არსებობის საფუძველს წარმოადგენენ ფიზიკური სუბსტანციები სივრცისა და დროის სახით, ასევე მორალური პირებიც მათი ყოფნის ამ ფიზიკური სიდიდეების ანალოგიური წესრიგის სააზროვნო სისტემაში - სტატუსში (მდგომარეობაში) არიან წარმოდგენილი; მდგომარეობები განსაზღვრავენ ერთგვარ მორალურ-ლევალურ სივრცეს, რომელშიც პირები, როგორც სხეულები ოპერირებენ; ისინი ამ უკანასკნელთა მიერ დაქვემდებარებულნი არიან, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი გარკვეული აზრით თავის არსებობას პირველთ უმადლიან.²⁰² თუკი სივრცესა და დროს ობიექტური რეალობა გააჩნიათ, სტატუსი მხოლოდ მიმართებათა სისტემას განსახიერებს, რომელსაც მასში მყოფი პირების გარეშე რაიმე თა-

²⁰⁰ S. Pufendorf, *On the Law of Nature and of Nations in Eight Books*, გვ. 116-118.

²⁰¹ იქვე, გვ. 101.

²⁰² Stanford Encyclopedia of Philosophy, *Pufendorf's Moral and Political Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/entries/pufendorf-moral/>

ვისთავადი რეალური არსებობა არ აქვს. მდგომარეობა მრავალი ნაწილისგან შედგება. სივრცით-დროისმიერი, რომელთაგან სივრცითი კვლავაც იყოფა ზოგადად და განსაკუთრებულად; ზოგადი - ბუნებრივად და შეძენილად. პირველზე დეტალურად შევჩერდებით, რაც შეეხება შეძენილს, საუბარია ცალკეული სახის პირების მიერ შექმნილ ან დამატებულ სპეციალურ პირობებსა და ინსტიტუტებზე (მაგალითად, კომერციული რეპუტაცია, ქორწინება, სამოქალაქო სტატუსი).

ბუნებრივი მდგომარეობის სახით საქმე გვაქვს ბუნებითი სამართლის ფილოსოფიისათვის ცენტრალური მნიშვნელობის კონცეპტთან. არსებითია ის გარემოება, რომ პუფენდორფი *status naturalis*-ის ცნებას სამი განსხვავებული მნიშვნელობით იყენებს:

ადამიანის მოდგმის იდეალური მდგომარეობა (*status humanitatis*), რომლის განხორციელება ადამიანის მოვალეობას წარმოადგენს. ეს გახლავთ ცხოველთა სამყაროს საპირისპირო კაცობრიობის უმაღლესი კულტურული იდეალი. ეს ის მდგომარეობაა, როდესაც ურთიერთთანადგომის კანონი, მოყვასის ძმური სიყვარული და ადამიანობა როგორც ასეთი, სრულად არის განხორციელებული. მას „ბუნებრივი“ ეწოდება იმის გამო, რომ იგი წარმოადგენს არა ადამიანური სუბიექტური თვითნებობის შედეგსა და გამოგონებას, არამედ ეფუძნება ღმერთის მცნებას და მის შესაცნობად უბრალო გონება საკმარისია.

მეორე მნიშვნელობით ბუნებრივი მდგომარეობა მეთოდური აბსტრაქციაა, რა დროსაც ადამიანი აღებულია მისი ამჟამინდელი როგორც რაციონალური, ისე უკუღმართი მიდრეკილებებით. ეს გახლავთ ანალიტიკური მეთოდური გზის უკანასკნელი პუნქტი, სადაც ადამიანური ბუნება მის საფუძველმდებარე სტრუქტურებამდეა დაყვანილი, რამაც მისი წყობის უმაღლესი პრინციპი უნდა გამოაშკარაოს. ამ მდგომარეობის მარტივად გასაგებად პუფენდორფს მოჰყავს „დედამიწაზე ჩაგდებული“ მარტოხელა ადამიანის მეტაფორა. მას „ბუნებრივი“ ეწოდება, იმიტომ, რომ ჩვეულებრივ ხმარებაში დაბადებით მოცემულ მდ-

გომარეობას ნიშნავს, განსხვავებით მოგვიანებით საკუთარი ან სხვისი მეშვეობით შეძენილისგან.

status naturalis-ი ამავე დროს არის ნამდვილი სამართლებრივი ფენომენი, რომელიც აღნიშნავს იმ ადამიანთა სტატუსს, ვინც სუვერენული ხელისუფლების ქვეშევრდომად არ გვევლინება. ეს გახლავთ status civilis-ის საპირისპირო მდგომარეობა. ეს ბუნებითი მდგომარეობაც პრინციპში ფიქციაა, ვინაიდან ადამიანთა გვარი, მის მთლიანობაში, ერთდროულად ამ მდგომარეობაში არასოდეს ყოფილა. მხოლოდ შეზღუდულად და ნაწილობრივ შეიძლება ამ მდგომარეობას რეალობა გააჩნდეს, იმდენად რამდენადაც კაცობრიობის ნაწილი ცხოვრობს თანამეგობრობათა ფარგლებში, რომლებიც ერთმანეთთან მიმართებაში ბუნებითი მდგომარეობაში იმყოფებიან.²⁰³

განსაკუთრებული სივრცითი სტატუსი ის მდგომარეობაა, რომელიც მასში მყოფი პირების მაღალ ან მოკრძალებულ პატივისცემას უკავშირდება.

დროისმიერი სტატუსი იყოფა ახალგაზრდობად და ხანდაზმულობად, შესაბამისად არასრულწლოვანებად და სრულწლოვანებად.

მორალური მდგრადობა მიემართება იმ სხვადასხვა როლსა და საქმიანობას, რომელსაც ადამიანები თამაშობენ და ასრულებენ, როგორც ინდივიდები, ან როგორც შედგენილი წევრები, საკუთარი ძალისხმევით ან სხვების მეშვეობით (მაგ. ელჩების). მას შემდეგ, რაც ჩვენ ტიპიურად ვადგენთ მრავლობით, დამატებულ, მორალურ პერსონას, შესაძლებელი ხდება მათ შორის კონფლიქტი არა მხოლოდ ინდივიდების, არამედ კოლექტივთა შემთხვევაშიც, მაგ. ეკონომიკური ასოციაციების, რელიგიური ჯგუფების და ისეთი პოლიტიკური არსებების, როგორებიცაა სახელმწიფოები, იმპერიები ან კონფედერაციები. ამდენად, მნიშვნელოვანია (განსხვავებული სახის) პირთა შესატყვისი მოვალეობებისა და უფლებების არტიკულირება და მათი რანგირება, მათივე რელატიური მორალური პრიორიტეტების ტერ-

²⁰³ კანტის წერილში „მარადიული მშვიდობისათვის“ ჩამოყალიბებული ხედვა სწორედ ამგვარი ბუნებითი მდგომარეობის გადალახვას ისახავს მიზნად

მინებში.

ასეთი დიფერენციაცია მოითხოვს მორალური ხარისხებისა და ოდენობების გამოყენებას, რომლებიც არიან შესატყვისად აფექტურნი და შეფასებითი რეჟიმები.

მორალური ხარისხები პირებზე ზემოქმედებენ და იყოფიან ფორმალურ და ოპერაციულ ნაწილებად, ამ უკანასკნელის დაყოფით პასიურ და აქტიურ ნაირსახეობებზე. ფორმალურს განეკუთვნება: ტიტული, აქტიურს (ოპერაციულს): უფლებამოსილება, სუბიექტური უფლება და ვალდებულება. პასიური ოპერაციული თვისებები მავანს აძლევენ საშუალებას - „მართებულად იქონიონ, მიიღონ რაიმე, ან დართონ რაიმეს ნება“, მაშინ როდესაც აქტიური ოპერაციული თვისებები არის ისინი, რომელთა შეთხვევაშიც ჩვენ შეგვიძლია სხვების მორალური აფექტაცია, ან ასე ვთქვათ ამოძრავება. ისინი იყოფიან უფრო მეტად ნაცნობ ისეთ ცნებებად, როგორებიცაა ძალაუფლება/ხელისუფლება (პოტესტას), ვალდებულება (ობლიგაციო), და უფლება (ჯუს) - რომლებიც შეადგენენ სოციალური ცხოვრების დინამიკას.²⁰⁴

ტერმინი ჯუს ორაზროვანია, ამბობს პუფენდორფი და ის ზოგჯერ ნიშნავს კანონს (ლექს). ამის მიუხედავად, შესაძლებელია მისი მიკუთვნება პასიური მორალური ხარისხისთვის (როგორც მაგალითად, ვინმესთვის მართებულად ნივთების მიღების ნების დართვაა): ის აქტიურია იმდენად, რამდენადაც გვრთავს პიროვნებებზე მბრძანებლობისა და ნივთების ფლობის ნებას. ამ თვალსაზრისით, ის მსგავსია ხელისუფლის ძალაუფლებასა, რომელიც ოთხ ტიპად იყოფა იმის მიხედვით, ფლობს იგი პიროვნებებს თუ ნივთებს, თავისას თუ სხვისას.

ხელისუფლება მავანისა საკუთარ თავსა და ქმედებებზე თავისუფლებაა (libertas), ხოლო სხვებზე - სუვერენობა (imperium); მორალური ძალაუფლება მავანისა საკუთარ საქმეებზე გახლავთ საკუთარი თავის ბატონ-პატრონად ყოფნა ან დომინიონი (dominium), ხოლო სხვებზე - ბატონობა (servitus). ძალაუ-

²⁰⁴ Stanford Encyclopedia of Philosophy, *Pufendorf's Moral and Political Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/entries/pufendorf-moral/>

ფლების თითოეული სახე შეიძლება იყოს შეძენილი, დაიკარგოს ან განხორციელდეს ამა თუ იმ გზით: მაგალითად, ეფექტიანობა ან ძალა ძალაუფლებისა, შეიძლება იყოს „სრულყოფილი“ (უგამონაკლისო, განხორციელებადი), ან „არასრულყოფილი“ (ცვალებადი, ძლივს თავსმოხვევადი), როგორც შეიძლება იყოს კანონთა ძალა.

მორალური ოდენობები განასახიერებს პირთა, ნივთების ან ქმედებათა შეფასებას მათ სოციალურ და ღირებულებით ასპექტში - მათი ფასის მიხედვით (ეკონომიკური ღირებულება), ან დამსახურების მიხედვით (როგორც სასჯელი ან ჯილდო). პირთა მიმართებაში მას ჰქვია პატივისცემა, ნივთებთან მიმართებაში კი ფასი. ქმედებებთან მიმართებაში სპეციალური ტერმინი არ მოგვეპოვება.

ღმერთი მიემართება *entia moralia*-ს არა უშუალო, არამედ დაშორებული პირველმიზეზის (*causa remota*) სახით,²⁰⁵ ვინაიდან ღმერთის მიერ კაცთათვის ბოძებული სიცოცხლე არ შემოიფარგლება მხოლოდ ფიზიკური არსებობით, რაც *entia physica*-შია გამოხატული, არამედ იგი ატარებს ზნეობრიობითა და კულტურით თვითსრულყოფის პოტენციალს, რასაც მასში საბოლოოდ წესრიგი და სილამაზე შეაქვს. პუფენდორფის ძირითად ვოლუნტარისტულ მორალურ ფილოსოფიაში, ღმერთი გააზრებულია, როგორც სამყაროს საბაზისო ნორმატიული განზომილების დამდგენი (სამყაროს შექმნასთან და მასთან თავსებადობასთან ერთად), სადაც ადამიანებს ნაანდერძები აქვთ შემდგომი შემეცნების პროცესი, რათა მოახდინონ თავიანთი ცხოვრების მოწესრიგება, ორივე - როგორც ამ საკითხზე ფილოსოფირების, ისე თავიანთი ცხოვრების მარეგულირებელი კონკრეტული პრაქტიკებისა და ინსტიტუტების შემუშავების გზით.²⁰⁶

entia moralia ადამიანის ნების თავისუფლებიდან გამომდინ-

²⁰⁵ K.-G. Lutterbeck, „Pufendorfs Unterscheidung von physischem und moralischem Sein und seine politische Theorie“, გვ. 23.

²⁰⁶ Stanford Encyclopedia of Philosophy, *Pufendorf's Moral and Political Philosophy*. <http://plato.stanford.edu/entries/pufendorf-moral/>

არეობს, განსხვავებით სხვა ცოცხალი და არაცოცხალი ბუნებისგან, რომელიც მიზეზობრიობას ემორჩილება. თუ ქმედების ფიზიკური ელემენტები ზნეობრივად არარელევანტურია, ისინი არც დადებით და არც უარყოფით ხასიათს არ ატარებენ; მაგალითად, ადამიანისთვის სიცოცხლის მოსპობა აუცილებელი მოგერიებისას, ომში და მკვლელობის დანაშაულის ჩადენისას ფიზიკურ ასპექტში არ განირჩევა ერთმანეთისგან, სამაგიეროდ ისინი ღირებულებით დიფერენციაციას განიცდიან სწორედ იმდენად, რამდენადაც *entia moralia*-ს წყალობით ატარებენ დადებით, ან უარყოფით ზნეობრივ დატვირთვას.

ცხოველთა სამყარო, მისი ინსტინქტების ერთგვაროვნებით, პუფენდორფის აზრით, გვიჩვენებს ფიზიკური სამყაროს ერთფეროვნებას ზნეობრივი სამყაროსა და მისი კუთვნილი ადამიანის მრავალფეროვნების ფონზე. ადამიანის გვარის წარმომადგენელთა არაერთგვაროვნება, ერთი მხრივ, არის პროგრესის წინაპირობა, მაგრამ, ამავდროულად, მისი ჰარმონიული განვითარების მიზნით, კანონების მეშვეობით ცხოვრების მოწესრიგებას საჭიროებს.

ფიზიკური და მორალური სამყაროები ერთმანეთისგან ცნებათა სამი ურთიერთსაპირისპირო წყვილის მეშვეობით შეგვიძლია განვასხვავოთ: მიზეზობრიობა-თავისუფლება; ღირებულებითი შეუსაბამობა-ღირებულებითი შესაბამისობა; ერთფეროვნება-მრავალფეროვნება.

როგორც დავინახეთ, *entia moralia*-ს შესახებ კონცეფცია ახდენს საბაზო ცნებების, კატეგორიების, გამიჯვნებისა და კლასიფიკაციების სპეციფიკაციას სპეკულატიური გრამატიკისა და ლექსიკის აზრით, საიდანაც მორალური დისკურსი არის კონსტრუირებული. მეორე მხრივ, მორალური არსებები ამ დისკურსის ონტოლოგიურ კორელანტებს ან რეფერენტებს განსაზღვრავენ, რომლებიც არიან უბრალო ფიზიკურ არსებებსა და სისტემებზე დაფუძნებული და ამავდროს განირჩევიან მათგან.

პუფენდორფი მორალური და ფიზიკური სამყაროების ერთმ-

ანეთისგან გამიჯვნით აღწევს მნიშვნელოვან მიზანს - ბუნებითი სამართალი გამოჰყავს ახალი დროის ნატუროფილოსოფიური დომინირების არეალიდან და უმკვიდრებს მას ნორმატიული მეცნიერების კუთვნილ ადგილს, - უსვამს რა ხაზს თავის შეხედულებას, რომ ნორმა, რომელიც ღირებულებას ეფუძნება, მხოლოდ იმ მნიშვნელობის წყალობით მოქმედებს, რასაც მასში ღმერთის ან ადამიანის თავისუფალი ნება დებს. ეს შედეგი ქმნის იმ აუცილებელ იდეალისტურ წინაპირობებს, რაც ხელს უწყობს ბუნებითი სამართლის ფილოსოფიაში მოვალეობათა შესახებ მისი ორიგინალური მოძღვრების განვითარებას.

ც. მოვალეობის შესახებ მოძღვრება, როგორც აუზანდოროვნის ორიგინალური წვლილი მოდერნული გუნახითი სამართლის ფილოსოფიაში

„ცოდნას მოვალეობის, ე.ი. იმის შესახებ, თუ რა უნდა ვაკეთოთ ცხოვრებაში და რაზე უნდა ვთქვათ უარი, ადამიანები ცხადად ვიღებთ სამი წყაროდან, კერძოდ: გონების სინათლიდან, საკანონმდებლო ხელისუფლების განაწესებიდან, ღვთაებრივი არსების განსაკუთრებული გამოცხადებიდან.“²⁰⁷

1. თანდაყოლილი უფლება-მოვალეობების ერთიანობა

1. მოვალეობის პრინციპის მოკლე ისტორიული რეტროსპექტივა

სამართლის მეცნიერებისა და სამართლის ფილოსოფიისთვის ისეთი საკვანძო და ფუძემდებლური მნიშვნელობის მქონე კატეგორიის თანამედროვე გაგების ჩამოყალიბებაში, როგორცაა მოვალეობის პრინციპი, სამუელ პუფენდორფს სრულიად ერთმნიშვნელოვნად თავისი გამოკვეთილი წვლილი აქვს შეტანილი. ცალკეული ადამიანის პოლიტიკურ ერთობასთან სოციალური კავშირის დასაბუთებას პუფენდორფი სწორედ მოვალეობის ბუნებით-სამართლებრივი მოძღვრების საფუძველზე აგებს.

სანამ მოვალეობის პრინციპის უშუალოდ მის მიერ შემუშავებული კონსტრუქციის განხილვაზე გადავალთ, რაც მთელი მისი ბუნებითი სამართლის ფილოსოფიის ღერძს ქმნის, მოკლედ მიმოვიხილოთ მოვალეობის პრინციპის გენეზისი.

უპირველესად უნდა ითქვას, რომ მოვალეობის პრინციპი სამართლისა და მორალური ფილოსოფიის, ასევე მორალური თეოლოგიის გზაგასაყარზე მყოფი კატეგორიაა და სამივე

²⁰⁷ S. Pufendorf, *On the Duty of Man and Citizen According to Natural Law*, Ed. by J. Tully, Cambridge Texts in the History of Political Thought, McGill University, Montreal, 1991, გვ. 7.

დასახელებული დისციპლინიდან მისკენ დამოუკიდებელი გზა მიემართება.

თუ საკითხს თანმიმდევრობით მივყევით, უპირველესად გავალთ დასავლური ცივილიზაციის სამართლებრივი კულტურის ეპიცენტრის - რომაული სამართლებრივი აზროვნების გზაზე, სადაც ძველი რომის თორმეტი ტაბულის კანონებიდან ჩანასახის სახით დაწყებულ და ბიზანტიური პერიოდის იუსტინიანეს (526-565) „corpus iures civilis“-ში კულმინირებულ ვალდებულების კატეგორიას დავინახავთ. იგი რომაული სამოქალაქო სამართლის უმნიშვნელოვანეს ინსტიტუტს წარმოადგენს და სამართლებრივ ბორკილს არის შედარებული²⁰⁸ („obligatio est vinculum juris,“ Institutiones Justiniani III, 13)²⁰⁹. ტერმინის obligatio (ვალდებულება), რომელიც მოგვიანებით რომაული სტოიციზმისა და ქრისტიანული მორალური თეოლოგიური სინთეზის წყალობით ოფფიციო-ს (მოვალეობა) მიმართულებით განიცდის შინაარსობრივ განვითარებას, სწორედ რომაულ ვალდებულებით სამართალში იღებს სათავეს. ანტიკურობაში იგი უმთავრესად მევალე-მოვალის სამართლებრივი მიმართებისთვის აქტუალურ ვალდებულებას აღნიშნავს. გვიან ანტიკურ ხანაში რომაული სამართალი ერთმანეთისგან ასხვავებს ცივილურ და პრეტორიანულ ვალდებულებას და ვალდებულების იმ სახეს, რომელიც ხელშეკრულებიდან ან დანაშაულის ჩადენიდან წარმოიშობა (ზიანის ანაზღაურების ვალდებულება).

რომის სამოქალაქო სამართლის კუთვნილი ვალდებულების ცნება, რომელიც ფაქტობრივად მევალის (კრედიტორის) უფლების სტატუირებული ფორმაა, უზრუნველყოფს მოვალის მხრიდან ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ქმედების შესრულებას, არ არის მოვალეობის ცნების იგივეობრივი. გვიან ანტიკურ პერიოდში სტოიკოსთა აზროვნების გავლენით, თავს იჩენს წარმოდგენა, რომლის მიხედვითაც ადამიანებს სამართლის ძირითადი პრინციპები ბუნების იმანენტური გონის მიერ უნეს-

²⁰⁸ *Vinculum Juris*, <https://dictionary.thelaw.com/vinculum-juris/>

²⁰⁹ G. Hartung, *Die Naturrechtsdebatte. Geschichte der 'Obligatio' vom 17. bis zum 20. Jahrhundert*, Freiburg/München: Verlag Karl Albert, 1998, გვ. 17.

დებათ, რომელიც ადამიანურ კანონში აისახება, ხოლო ადამიანური თანამეგობრობის ერთი წევრის მიერ პირადი გამორჩენის მიზნით მეორისათვის რაიმეს წართმევა, ან სხვაგვარი ზიანის მიყენება, არის ბუნებრივი წესრიგის საწინააღმდეგო.²¹⁰ ბუნებრივი წესრიგი შეიცავს მართებული ქმედების ძირითად წესებს და მათი შესრულება ადამიანის მოვალეობაა (*officium*). ციცერონის (106-43 წწ. ქრ. შობამდე) ერთ-ერთ ცნობილ ტრაქტატს სწორედ ასეც ჰქვია „*De officiis*“ — „მოვალეობათა შესახებ“. მაშასადამე, სტოიკური ფილოსოფია არ იფარგლება რომაული კერძო სამართლის კუთვნილი ვალდებულების (*obligatio*) ინსტიტუტით და შემოაქვს მოვალეობის უფრო ფუნდამენტური და მეტაფიზიკური კატეგორია.

შუა საუკუნეებში ძველი ვალდებულების ცნების მეტამოვალეობის მნიშვნელობით ტრანსფორმაციის პროცესი კიდევ უფრო ინტენსიური ხდება. თუ იგი ადრე კერძო სამართლებრივი ურთიერთობების თანასწორუფლებიან სუბიექტებს მევალემოვალეს შორის ხელშეკრულებით ნაკისრი ვალდებულებების რეგულირების ფუნქციაზე იყო უმთავრესად ფოკუსირებული, სტოიკოსთა გავლენით, ქრისტიანულ შუა საუკუნეებში იგი იძენს პოლიტიკური ხელისუფლისა და ქვეშევრდომის ურთიერთობის მსაზღვრელი კატეგორიის მნიშვნელობას. აქ სუბიექტები ჰორიზონტალურ სიბრტყეზე მევალემოვალედ კი აღარ იყოფიან, არამედ ვერტიკალურად მოვალეობის დამკისრებლად და მოვალეობის მატარებლად, რა დროსაც აქცენტი ერთდროულად არის თეოლოგიურ-იურიდიულ-მორალური შინაარსის.²¹¹

თეოლოგიური ასპექტი გულისხმობს იმას, რომ ადამიანს, ამქვეყნიური ცხოვრების დასრულების შემდეგ, ღმერთის წინაშე ანგარიშის გასწორება ევალება.²¹² მეორე მხრივ, სამარ-

²¹⁰ Cicero, *De officiis, Vom pflichtgemässen Handeln*, Lateinisch/Deutsch, Stuttgart: Reclam, 2014, გვ. 240-241.

²¹¹ G. Hartung, *Die Naturrechtsdebatte. Geschichte der 'Obligatio' vom 17. bis zum 20. Jahrhundert*, Freiburg/München: Verlag Karl Albert, 1998, გვ. 20.

²¹² ამით ჰგავს ცათა სასუფეველი მეფეს, რომელმაც გადანყვიტა ანგარიში გაესწორებინა თავისი მონებისთვის. მათეს სახარება, თავი მეთვრამეტე,

თლებრივი დისკურსი არ არის უცხო თავად ძველი აღთქმისეული რელიგიური აზროვნებისთვისაც, სადაც ღმერთი და მისი რჩეული ერი ფაქტობრივად ხელშეკრულების მხარეებად მოიაზრებიან. მოსეს რჯულის მიხედვით, რომელიც აერთიანებს სარწმუნოებრივ და იურიდიულ ასპექტებს, ღმერთი თავის ერს ერთგულების სანაცვლოდ გარკვეულ ჯილდოს ჰპირდება. მორწმუნე ერს, როგორც ხელშეკრულების მხარეს, გააჩნია ჯილდოს მიღების პირობადებული, იურიდიულ ექვივალენტური რაციონალიზმით განმსჭვალული მოლოდინი. მის ვერ მიღებას საკუთარი ცოდვიანობით, მაშასადამე ღმერთის წინაშე აღებული ვალდებულების შეუსრულებლობით ხსნის.²¹³ იესო ქრისტეს მიერ კაცობრიობისთვის მიცემული ახალი აღთქმა, ღმერთის მიერ კაცობრიობის უანგარო სიყვარულისა და უსასყიდლოდ ბოძებული მადლისა (*gratia gratis data*), რომელიც განსაკუთრებით გამოკვეთილად მოციქულ პავლეს მიერ იქნა ჩამოყალიბებული, ქრისტიანული აზროვნების ჰუმანისტურ აზრს ავითარებს, ამგვარი ვიწრო იურიდიული ლოგიკისა და ებრაელი ერის ექსკლუზიურობის დაძლევის მიმართულებით.²¹⁴ ქრისტიანული ღმერთის გულმონყალება პრინციპულად აღემატება ადამიანის ვალს მის წინაშე. ამასთან, საუბარი აღარ არის ერთი კონკრეტული ერისა და შემოქმედის მოვალე-მევალის ურთიერთობაზე, არამედ მთელი კაცობრიობა მოაზრებულია ღმერთის მიერ სიყვარულით მოსყიდულად, რომელსაც რელიგიური დანაწესის ფორმალური შესრულება კი აღარ ევალება, არამედ უპირველესად ურთიერთსიყვარული და ღმერთის სიყვარული - მანიფესტირებული ცოცხალ რწმენაში. მოციქული პავლე, „რომაელთა მიმართ ეპისტოლეში“, აყალიბებს ქრისტიანული ბუნებითი სამართლისთვის განზოგადებად მნიშვნელოვან ნაწამძღვრებს: ვინაიდან როცა რჯულის არმქონე წარმართნი

23. http://www.orthodoxy.ge/tserili/akhali_agtqma/mate-18.htm

²¹³ G. Hartung, *Die Naturrechtsdebatte. Geschichte der 'Obligatio' vom 17. bis zum 20. Jahrhundert*, გვ. 20-21.

²¹⁴ პავლე მოციქულის ეპისტოლე რომაელთა მიმართ, III. http://www.orthodoxy.ge/tserili/biblia_sruli/akhali/romaelta/romaelta-3.htm

ბუნებრივად ასრულებენ რჯულს, მაშინ რჯულის არმქონენი თვითონვე არიან თავიანთი თავის რჯული, ისინი გვიჩვენებენ, რომ რჯულის საქმე გულის ფიცარზე უნერიათ, რასაც მონ-
მობენ მათი სინდისი და მათი აზრები, რომლებიც ხან ბრალს
სდებენ, ხან კი ამართლებენ ერთმანეთს.²¹⁵

მაშასადამე, ახალი რწმენის მიერ აღიარებული მოცემულო-
ბით, რჯულის მოთხოვნები, რომელიც ბუნებითი კანონის მნიშ-
ვნელობით შეგვიძლია ვიგულისხმოთ, ეროვნული და რელიგი-
ური თემისადმი კუთვნილებისგან დამოუკიდებლად განხილული,
ინდივიდის გულშია ჩანერილი და მის ნამდვილობას მისივე გონ-
ებასთან წინააღმდეგობაში მყოფი სინდისის ხმა ამოწმებს.

შუა საუკუნეების მორალური თეოლოგია მაქსიმალურად
უსვამს ხაზს ბუნებითი კანონის, როგორც დავალებულობის
ცნობიერებისათვის საჭირო მტკიცებულების და სინდისის, რო-
გორც ინდივიდუალურ ქმედებაზე პასუხისმგებლობის გრძობის
ინსტანციის მნიშვნელობას.

სალამანკას სკოლის სახელით ცნობილი, ესპანური რენე-
სანსის გვიანი არისტოტელიზმი (*secunda scholastica*), რომელსაც
ყველაზე თვალსაჩინოდ ფრანცისკო დე ვიტორია (1483-1546)
და ფრანცისკო სუარესი (1548-1619) წარმოადგენენ, ამ მიმარ-
თულებით ასევე ამბობს თავის სიტყვას.

ვიტორია ხალხთა სამართლის საფუძვლების დამუშავები-
სას ავითარებს მოსაზრებას, რომ ბუნებითი სამართლის
საფუძველმდებარე პრინციპების დედუცირება თავად საგანთა
ბუნებიდან (*ex natura rei*) არის შესაძლებელი; ასე მაგალითად:
დეკალოგის მორალური მცნებები თავის ნამდვილობას ინარ-
ჩუნებენ კონკრეტული კანონმდებლის ნებისგან დამოუკიდე-
ბლად. რაც შეეხება საკუთრივ საერთაშორისო სამართალს, მას
ბუნებითი სამართლისგან განსხვავებით, საფუძვლად უდევს არა
აბსოლუტურად სამართლიანი წესრიგი, არამედ ხალხთა შორის
კონსენსუსის შედეგად შექმნილი მეორადი წესრიგის ამსახველი
სამართლებრივი ნორმები. თუმცა ამ უკანასკნელთ არანაკლებ

²¹⁵ პავლე მოციქულის ეპისტოლე რომაელთა მიმართ, II. http://www.orthodoxy.ge/tserili/biblia_sruli/akhali/romaelta/romaelta-2.htm

უნივერსალური სავალდებულო ხასიათი გააჩნიათ, ვინაიდან ამ შემთხვევაში მოვალეობის წყაროდ და თვითკანონმდებლად ადამიანური გონება გვევლინება.²¹⁶

XVI საუკუნის ბოლოს იმავე სკოლის წარმომადგენელი ლუდოვიკუს მოლინა (1535-1600) პირველად იყენებს სიტყვათ-შეთანხმებას *obligatio naturalis* და მისი დეფინირებისას ხაზს უსვამს სამართლებრივად მნიშვნელოვან ასპექტს: ბუნებრივი ვალდებულება, სამოქალაქო სამართლებრივი გზით გასაჩივრებას არ ექვემდებარება, არამედ სინდისის შემბოჟველი მოვლენა გახლავთ, რომელიც ადამიანისგან ბუნებრივად სამართლიანი ნორმების მიყოლას მოითხოვს.²¹⁷

რომაულ და კანონიკურ სამართალში განსწავლულ თეოლოგ ფრანცისკო სუარესს ეკუთვნის თომა აქვინელის შემდეგ ყველაზე დეტალური კათოლიკური თეოლოგიურ-სამართლებრივი მოძღვრება - „*Tractatus de legibus ac Deo legislatore*“, რომელშიც ის ახორციელებს სამართალმცოდნეობისა და თეოლოგიურ-სამართლებრივი მოძღვრების კუთვნილი ცნებითი აპარატის ერთმანეთისგან დიფერენციაციას, რის გამოც ეს მოაზროვნე პუფენდორფის წინამორბედად შეგვიძლია მოვი-აზროთ, თუმცა, ეს ერთადერთი მიზეზი არ არის.²¹⁸ სუარესს კანონი არ ესმის როგორც მხოლოდ გონების საქმე, არამედ უპირატესად მოიაზრებს მას თავისუფალი ნების კანონად. მხოლოდ მაშინ, როდესაც ეს ნება თავისუფალია, შეუძლია მას მორალური ეფექტი იქონიოს, ანუ კანონს დაქვემდებარებულებს მავალეებლად მოევლინოს. სამოქალაქო კანონმდებლობის დამოუკიდებლობა სათავეს ხელმწიფის ნებაში იღებს, თუმცა ძლიერი ეფექტის მქონე ვალდებულებისათვის საჭიროა კანონთა რაციონალურობის უზრუნველყოფა, რაც არ გამოორიცხავს მაკიაველური აზრით მისი გამოყენების საჭიროებას პოლიტიკური ძალაუფლების შენარჩუნების ინსტრუმენტად. სუარესის

²¹⁶ G. Hartung, *Die Naturrechtsdebatte. Geschichte der 'Obligatio' vom 17. bis zum 20. Jahrhundert*, გვ. 52-53.

²¹⁷ იქვე.

²¹⁸ იქვე, გვ. 64-65.

მიხედვით, ღმერთის ნების გამოხატულებაა, რომ პოლიტიკური წესრიგი, რომელიც წარმოადგენს თავისა (ხელმწიფე) და სხეულისგან (ხალხი) შემდგარ მთლიანობას, შინაგანად სტაბილური იყოს; ამდენად, ხელისუფალთა ბრძანებები, გარკვეული პირობების დაკმაყოფილების შემთხვევაში, შესასრულებლად სავალდებულო ხასიათს ატარებენ. სამართლის გამოცხადებისა და ადამიანური გონების შემეცნების სისტემური გამიჯვნის პრობლემაზე მუშაობისას, მიუხედავად იმისა, რომ მისი მეთოდი წმინდად სქოლასტიკურია, ქმნის იგი იმ თეორიულ წანამძღვრებს, რაც მოგვიანებით obligatio naturalis-ის პუფენდორფისეული კონცეფციის განვითარებას უწყობს ხელს. თუმცა, პუფენდორფის მიერ გვიანი სქოლასტიკის რეცეფციის ხარისხში მეცნიერები განსხვავებულ შეხედულებებს ავითარებენ. მაგალითად, ფილოსოფოსი და ფილოსოფიის ისტორიკოსი თეო კობუსში თვლის, რომ ხსენებული გავლენა თუნდაც იგივე entia moralia-ს მოძღვრებაზე და მთლიანად მის ბუნებით სამართალზე ბევრად დიდია, ვიდრე ამას ჰანს ველცელი მიიჩნევდა, ვინც პუფენდორფს ახალი მორალური და კულტურის ფილოსოფიის დამფუძნებლად აღიარებს.²¹⁹

ადრეული განმანათლებლობის აზროვნება ვალდებულების ცნებაში ახდენს ღმერთის წინაშე დასაბამისეული ვალდებულების თეოლოგიური ელემენტისა და სახელმწიფო ხელისუფლებისადმი არსებული მოვალეობის სამართლებრივ-ფილოსოფიური ელემენტის ერთიან მნიშვნელობაში შერწყმას.

სამუელ პუფენდორფი და პირველი ტალღის სხვა ორი გერმანელი განმანათლებელი ქრისტიან თომასიუსი და ქრისტიან ვოლფი აფუძნებენ მოვალეობათა ბუნებით სამართალს, სადაც ადამიანის უფლებები გაგებულია, როგორც მოვალეობათა შესრულებისათვის აუცილებელი წინაპირობა.²²⁰

²¹⁹ Th. Kobusch, *Die Entdeckung der Person, Metaphysik der Freiheit und modernes Menschenbild*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1996, გვ. 71-72.

²²⁰ H. Ottmann, *Geschichte des politischen Denkens*, Band 3/1, Die Neuzeit, von Machiavelli bis zu grossen Revolutionen, Studgardt-Weimar: J. B. Metzler Verlag, 2006, გვ. 407.

პუფენდორფის მიხედვით, განსხვავება, რომელიც მორალური თეოლოგიის, სამართალმცოდნეობის და ბუნებითი სამართლის მიერ ჩამოყალიბებულ მოვალეობათა მოძღვრებებს ერთმანეთისგან განარჩევს, ამ მოვალეობების შესატყვისი ქმედების დასაბუთების წყაროში მდგომარეობს. მორალური თეოლოგიისთვის ეს არის გამოცხადება, იურისპრუდენციისთვის სახელმწიფო კანონი, ხოლო ბუნებითი სამართლისათვის ადამიანური გონების სინათლე.

ვინაიდან პუფენდორფმა მიზნად დაისახა ბუნებითი სამართლის ერთიან მეცნიერულ სისტემად ჩამოყალიბება, მის წინაშე დგება სამართლებრივ ცნებათა მოუწესრიგებელ სიმრავლეში, სადაც ერთი და იგივე ცნება ზოგჯერ განსხვავებული შინაარსით მოიაზრებოდა, ნათელი დეფინიციების მეშვეობით სიცხადის შეტანის ამოცანა. მოცემული ამოცანის შესაბამისად, იგი ასხვავებს ძალაუფლებასა (potestas) და უფლებას (jus) მათი მოქმედების ძალის მიხედვით. მაშინ როდესაც ძალაუფლება საგანსა ან ადამიანზე ფაქტობრივ წვდომას გულისხმობს, უფლება მოთხოვნას წარმოადგენს. უფლება არის აქტიური მორალური თვისება, ვინაიდან იგი ადამიანებს გაცვლისა და ხელშეკრულების მხარეების სახით ვალდებულებით ურთიერთობებში აბამს, რა დროსაც ნივთზე არსებულ ერთის უფლებას, ამ უფლების პატივისცემის მოვალეობა შეესატყვისება მეორის მხრიდან.

რაც შეეხება ვალდებულებას (obligatio), იგი გახლავთ ადამიანის ქმედების მორალური თვისება, რომელიც უფლებას ავსებს, ხოლო ადამიანის ვალდებულება, პატივი სცეს სხვის უფლებას, ქმნის სამართლებრივ ბორკილს (vinculum juris).²²¹ ვალდებულების ალების უნარის ფესვები ადამიანის მორალურობაშია: ვალდებულება და ნებაყოფლობითობა მორალური ქმედების კომპონენტებს წარმოადგენს. მორალუნიარიანობა მხოლოდ ადამიანის, როგორც თავისუფალი ნებით გამორჩეული არსების თვისებაა.

²²¹ G. Hartung, *Die Naturrechtsdebatte. Geschichte der 'Obligatio' vom 17. bis zum 20. Jahrhundert*, გვ. 34.

ვალდებულების საფუძველს პუფენდორფი ეძებს არა თავისუფალი ნების გადანაცვეტილებაში, არამედ მას პირობად უდებს ნორმას, რომელსაც ადამიანის თავისუფალი ნება ექვემდებარება. ეს ნორმა გახლავთ არა მორალური თვისება, არამედ წესრიგის პრინციპი, რომელიც ადამიანური გადანაცვეტილების სამოქმედო სივრცეს ზღვარს უწესებს. მორალური კანონი არის ბორკილი ჩვენი ბუნებრივი თავისუფლებისა (*vinculum naturalis libertatis*).

აქ ჩნდება კითხვა - საფიქრებელია თუ არა თვითკანონმდებლობა და თვითვალდებულება? პუფენდორფი ამ კითხვაზე უარყოფითად პასუხობს, ვინაიდან ნების თავისუფლების პირობებში არავინ შეიძლება იყოს ერთდროულად ვალდებულების დამაკისრებელი და ვალდებული. მაშასადამე, ადამიანი, როგორც თავისუფალი ნების მატარებელი, არ შეიძლება ამავედროულად მორალურად შემოჭველი ძალის შემოქმედიც იყოს. ასეთი მხოლოდ ღმერთია, უმაღლესი კანონმდებელი.²²²

ადამიანს ევალება, მაგალითად, საკუთარი სიცოცხლის გაფრთხილება, ვინაიდან იგი ღმერთის ყმა და მის მიერ ნასურვები საზოგადოებრივი ერთობის ნაწილია. მორალური ნორმა, როგორც ბუნებითი კანონი, მის მავალებელ ძალას სწორედ კანონმდებელსა და ბრძანების მიმღებს შორის არსებული ამ დისტანციის საფუძველზე იძენს.

პუფენდორფი უარყოფს გროციუსის ცნობილ რევოლუციურ თეზისს, რომლის მიხედვითაც ბუნებითი სამართალი მაშინაც ნამდვილი იქნებოდა, ღმერთი რომ არ არსებობდეს და მას საშიშად აფასებს, ვინაიდან, მისი აზრით, იგი იძლევა შესაძლებლობას მორალურობის იმგვარი პოზიციონირებისა, რომელიც ღვთაებრივი კანონმდებლის ნებისადმი გულგრილია. ასეთ შემთხვევაში მორალური წესრიგი იქნებოდა არა რალაც ისეთი, რაც ღმერთის მიერ არის ნასურვები და მის გონებასა და თავისუფალ ნებას შეესაბამება, არამედ ბედისწერა, რომლის კანონზომიერება რაციონალურად ვერ იქნებოდა გაცნობიერება-

²²² G. Hartung, *Die Naturrechtsdebatte. Geschichte der 'Obligatio' vom 17. bis zum 20. Jahrhundert*, გვ. 35.

ული. ამგვარად, პუფენდორფი რჩება რელიგიურ მოაზროვნედ, რომელიც სამართლის რადიკალურ სექულარიზაციას კი არ ესწრაფვის, არამედ მის მკაფიოდ გამოიყენას მორალური თეოლოგიისგან. საქმე იმაშია, რომ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ბუნებითი კანონი გაიგება, როგორც ღმერთის საკანონმდებლობა, არის იგი ყველა ადამიანისთვის მავალელებელი, რომელიც ადამიანთა მორალურ დისპოზიციას აფუძნებს და სამართლის მორალურ თვისებად აღქმის შესაძლებლობის მქონეა.

რომ არა ჩვენი თავდაპირველი ბუნებრივი თავისუფლების ბორკილის (*vinculum naturalis libertatis*) არსებობის ფაქტი, სამართლის მორალურად შებოჭვასაც (*vinculum juris*) არ ექნებოდა ადგილი. პუფენდორფი ბუნებითი სამართლის მოძღვრებაში ყურადღებას პრიორიტეტების მისეულ გაგებაზეც ამახვილებს და ამბობს, რომ ამა თუ იმ მოვალეობის წარმოშობაზე მნიშვნელოვანი მისი ძალაში ყოფნის საკითხია. აქ თავს იჩენს განსხვავება ბუნებით სამართალსა და სამართლებრივ თეოლოგიას შორის. ბუნებითი სამართლისთვის გადამწყვეტია ფსიქოლოგიური ფაქტი, რომ ყოველ ადამიანს ეს ვალდებულება სინდისში გამოცდილების სახით ეძლევა და, შესაბამისად, მისი ბუნების კუთვნილად შეიძლება იყოს გაგებული.

იმასთან დაკავშირებით, არის თუ არა შესაძლებელი მმართველობის მონარქიული ფორმის პირობებში იძულებისა და მოვალეობის ერთმანეთისგან გამოყოფა, პუფენდორფი სჯერდება იმის განცხადებას, რომ მორალური ქმედების ბუნებრივი განლაგება (დისპოზიცია) უნივერსალურად სახეზეა, რომელზეც სამოქალაქო ძალაუფლების სწორება არის შესაძლებელი. ნებისმიერ ლეგიტიმურ პოლიტიკურ ხელისუფლებას შეუძლია მისი ბრძანებების მორჩილების დავალდებულება, თუკი ისინი ბუნებით კანონთან არიან თანხმობაში. ამ დათქმის, ანუ ხელისუფლის ბრძანების ბუნებით კანონთან შესაბამისობის, როგორც აუცილებელი წინაპირობის გარეშე, საქმე უბრალო იძულებასთან გვექნება და ამგვარი რეპრესიული ძალის მორჩილება არ წარმოადგენს ქვეშევრდომთა მოვალეობას.

ვინაიდან ბუნებით მდგომარეობაში კაცობრიობას სამართლის ყველა ელემენტი ებოძა, მათი ნამდვილობა ცივილურ მდგომარეობაში გადასვლის შემდეგ სამართლის სტაბილურობის გარანტი უნდა იყოს. ბუნებით მდგომარეობაში სახეზეა უფლები-სა და მოვალეობის ურთიერთკავშირი და მორალური კანონზომიერებანი.

ყოველ ერში არსებობს ბუნებრივი რელიგიურობის გულის-გული, რომელსაც მორალური ვალის თავდაპირველი ცოდნა შეესატყვისება. ასეთი ვალი, პუფენდორფის მიხედვით, ადამიანს არა მხოლოდ ღვთის წინაშე, არამედ თანამოქმეთა ღვთის მიერ ნასურვები საზოგადოების წინაშეც აქვს.²²³

მორალურად განსაზღვრული სამართლის სუბიექტი გახლავთ ცალკეული ადამიანი მორალური ვალის ცნობიერებით. ადამიანური გონება წვდება ბუნებით კანონს, საიდანაც უპირველესად მომდინარეობს ადამიანის მოვალეობა ღმერთის, შემდეგ კი სხვა ადამიანების წინაშე, რომელთა წრეში ცხოვრების ალტერნატივაც ინდივიდუალური უსუსურობის გამო მას არ გააჩნია. ერთმანეთთან ჰორიზონტალური სამართლებრივი ურთიერთობის პარალელურად, რაც დადებული ხელშეკრულებების შესრულების მოვალეობითაა განმტკიცებული და ანთროპოლოგიურად ურთიერთობათა რეგულირების უძველეს ფორმას წარმოადგენს, არსებობს ვერტიკალური, სახელმწიფოსა და მოქალაქეებს შორის არსებული სამართლებრივი ურთიერთობის კონფიგურაცია, გამოხატული სახელმწიფო კანონში, რომელიც არა ქრონოლოგიურად, მაგრამ აღსრულებისა და მავალელები პრეროგატივით აღემატება სახელშეკრულებო სამართალს და ამ უკანასკნელიდან მომდინარე მოვალეობათა შეუსრულებლობის შემთხვევაში, მისთვის სამართლებრივი გარანტის ფუნქციასაც კისრულობს.

საგულისხმოა ასევე, რომ მოქალაქეთა მოვალეობას სახელმწიფო კანონის წინაშე არ შეესატყვისება მათივე უფლებები კანონმდებლის წინაშე, მაშინ როდესაც უფლებათა და მოვალეო-

²²³ G. Hartung, *Die Naturrechtsdebatte. Geschichte der 'Obligatio' vom 17. bis zum 20. Jahrhundert*, გვ. 79-81.

ბათა ურთიერთკავშირი სრულიად თანასწორია სახელშეკრულებო ურთიერთობების დროს. კანონმდებლის წინაშე უფლებებს, მხოლოდ ადამიანთა თანამეგობრობა ატარებს მთლიანობაში, როგორც თავდაპირველი ბატონობის ხელშეკრულების მხარე. სახელმწიფო კანონმდებელი არ არის მოვალეობის მატარებელი მოქალაქეთა წინაშე, ვინაიდან კანონის მეშვეობით საკუთარი თავის დავალდებულება არავის ძალუძს - ისიც იმდენადვე, რამდენადაც მოქალაქეები არიან მოვალეობის მატარებელი ბუნებითი კანონის წინაშე.²²⁴

სახელმწიფო კანონმდებლის, ამ ცნების ფართო მნიშვნელობით, განსაკუთრებული როლი თვალსაჩინო ხდება, როდესაც გავიხსენებთ, რომ იგი წარმოადგენს ერთადერთ ამქვეყნიურ ინსტანციას, რომელსაც როგორც ბუნებითი, ისე სამოქალაქო სამართლის განხორციელება და მისი იძულებითი ფუნქციის რეალიზაცია ხელეწიფება. ვინაიდან ბუნებითი კანონს გააჩნია პრინციპული უპირატესობა სახელმწიფო კანონთან მიმართებაში, მათგან მომდინარე მოვალეობათა კოლიზიას ადგილი არ აქვს.

სანამ აბსოლუტური (*officia absoluta*), ე.ი. უშუალოდ ბუნებითი სამართლიდან გამომდინარე, ადამიანურ ხელშეკრულებათაგან დამოუკიდებლად და ნებისმიერ ადამიანურ სიტუაციაში, შეუზღუდავი პირთა წრის მიმართ ნამდვილობის მქონე და რელატიური ხასიათის (*officia hypothetica*), ანუ ბუნებითი სამართლიდან მხოლოდ ადამიანთა მიერ კონსტრუირებულ, გარკვეულ პირობებში წარმოშობილი კონკრეტული მოვალეობების დეტალურ ანალიზს შევუდგებოდეთ, შეგვიძლია მოვალეობათა შესახებ სამუელ პუფენდორფის ბუნებით-სამართლებრივი მოძღვრება თვალსაჩინოებისათვის ქვემოთ მოცემული სქემის სახით აღვიქვათ, რაც ერთიანი სურათის შექმნაში დაგვეხმარება.

მოვალეობის სამ წყაროს სამი მოვალეობა შეესატყვისება:

²²⁴ H. Denzer, *Moralphilosophie und Naturrecht bei Samuel Pufendorf*, გვ. 140-141.

გონებას - ზოგადადამიანური მოვალეობანი;
ხელისუფლებას - მოქალაქის მოვალეობანი;²²⁵
ლმერთს - ქრისტიანის მოვალეობანი.

ეს უკანასკნელნი, თავის მხრივ, სამ მეცნიერებას წარმოშობენ (მათგან გონებით ინსპირირებული, ზოგადადამიანურ მოვალეობებთან კავშირში მყოფი დისციპლინა უპირატესია), ესენია:

- ყველა ხალხისათვის საერთო ბუნებითი სამართალი;
- ყველა სახელმწიფოს მახასიათებელი პოზიტიური სამართალი;
- მორალური თეოლოგია.

თითოეულ ამ მეცნიერებას საკუთარი შემეცნების მეთოდი (*ratio cognoscendi*)²²⁶, გზა ახასიათებს:

- ბუნებით სამართალს - მართებული გონების (*recta ratio*) გამოყენება;

პოზიტიურ სამართალს - სახელმწიფოს კანონი;

მორალურ თეოლოგიას - წმინდა წერილი.

მიუხედავად მოცემული სამწვეროვანი სქემის გარეგნული დასრულებულობისა, შეგვიძლია შევნიშნოთ ის გარემოება, რომ *recta ratio* ერთდროულად მოვალეობათა წყაროდ და მათი შემეცნების მეთოდად გვევლინება, რაც ფაქტობრივად ჩაკეტილ წრეს ქმნის.²²⁷

²²⁵ აქ უპირანი იქნება თუ მხედველობაში ვიქონიებთ გერმანულ სამართლებრივ და სახელმწიფო აზროვნებაში სიტყვა მოქალაქის (ბიურგერის) სიახლოვეს რომაულ *civis*-თან, რაც გამოიხატებოდა მისი მნიშვნელობის გაფართოებასთან ქალაქის მიკუთვნებულობიდან სახელმწიფოსადმი მიკუთვნებულობამდე და განსხვავებას ფრანგული ტერმინისგან ბურჟუა, რომელიც საშუალო ფენის აღმნიშვნელად დამკვიდრდა. გერმანული ტერმინი ბიურგერი გულისხმობდა სამოქალაქო უფლება-მოვალეობების მატარებელ სუბიექტს როგორც საშუალო ფენიდან, ისე არისტოკრატიის წარმომადგენელს. იხ. L. Krieger, *The Politics of Discretion. Pufendorf and the Acceptance of Natural Law*, გვ. 7.

²²⁶ D. Hüning, „Souverenität und Strafgewalt. Die Begründung des jus puniendi bei Samuel Pufendorf,“ in: *Naturrecht und Staatstheorie bei Samuel Pufendorf*, Baden-Baden: Nomos, 2009, გვ. 74.

²²⁷ ი. თაბორიძე, „ბუნებითი სამართლის როლი ადამიანის ღირსების გაგების ჩამოყალიბებაში“, გვ. 143.

2. აბსოლუტური მოვალეობები: ღმერთის, საკუთარი თავისა და სხვების წინაშე

„Inter officia absoluta seu quorumlibet erga quoslibet primum locum obtinet: nequis alterum laedat; Est quippe hoc officium omnium latissimum, omnes homines ut tales complexum.“²²⁸

„De officio“ I, 6, 2

პუფენდორფი განარჩევს ადამიანის აბსოლუტური ხასიათის მოვალეობებს ღმერთის, საკუთარი თავისა და სხვა ადამიანების მიმართ.

- ღმერთის წინაშე მოვალეობები, რომლებიც ბუნებითი სამართლიდან გამომდინარეობს, არსებითად ბუნებრივი რელიგიის განაწესებს წარმოადგენს. ღმერთის წინაშე არსებული მოვალეობების აღსრულების აუცილებლობა, ისევე როგორც სხვა ბუნებით-სამართლებრივი მოთხოვნების შემთხვევაში, ადამიანთა ამქვეყნიურ ჰარმონიულ თანაცხოვრებას უკავშირდება.²²⁹

ისინი თეორიულ და პრაქტიკულ ნაწილებად იყოფა. თეორიულ ნაწილში პუფენდორფი გულისხმობს სწორ რწმენას ღმერთის არსებობისა და მისი ბუნების შესახებ. პრაქტიკული ნაწილი იყოფა ორად: შინაგან და გარეგან მსახურებად. შინაგანი მსახურება გამოიხატება ღმერთის განდიდებაში, მის მოშიშეობაში, გარეგანი კი - ბუნებრივი კანონების მიყოლასა და ღვთის ნების საკუთარ ქმედებებში მანიფესტირებაში.

- საკუთარი თავის წინაშე მოვალეობები იყოფა სულიერი და ფიზიკური ხასიათის მოვალეობებად. პირველ მათგანს განეკუთვნება თვითსრულყოფისკენ სწრაფვა (პერფექტიო სუი) გამოხატული მომადლებული ინდივიდუალური ტალანტებისა და უნარების განვითარებაში, ხოლო მეორეს - თვითგადარჩენაზე ზრუნვა.

²²⁸ „თითოეულის აბსოლუტურ მოვალეობებში სხვა ყველას წინაშე პირველად გიღობა: ერთმანეთისთვის ზიანის მიუყენებლობა. ეს გახლავთ ადამიანურ მოვალეობათაგან ყველაზე მოცულობითი, რამეთუ იგი ადამიანთათვის, როგორც ასეთთათვის საყოველთაოა.“ S. Pufendorf, *De officio hominis et civis juxta legem naturalem*, Ed. by James Brown Scott, New York: Oxford University Press, 1927, გვ. 96.

²²⁹ H. Denzer, *Moralphilosophie und Naturrecht bei Samuel Pufendorf*, გვ. 143.

პირველი პოზიტიური მცნებაა, რომელიც ბუნებრივი თანდაყოლილი უსუსურობით გამორჩეულ ინდივიდს იმ საზოგადოების საჭირო წევრად აქცევს, ურომლისოდაც მას ცხოვრება არ შეუძლია, მეორე კი ნეგატიური და გულისხმობს ღორმუცელობის, ლოთობისა და სუიციდის აკრძალვის და სხვათაგან მომდინარე მართლსაწინააღმდეგო თავდასხმის არ დაშვების გზით, საკუთარი სხეულისა და სიცოცხლის უსაფრთხოების უზრუნველყოფას.²³⁰ მართლსაწინააღმდეგო თავდასხმის მოგერიება ასევე განეკუთვნება თვითგადარჩენის სფეროს, თუმცა, იგი უფლებას წარმოადგენს და არა მოვალეობას.

რაც უფრო მეტად ახდენს ადამიანი საკუთარი პიროვნულობის განვითარებას, მით მეტ ღირებულებას იძენს იგი როგორც მოქალაქე მის გარშემოყოფათათვის. ამ ქვეყნად საკუთარი დანიშნულების, რაც არსებითად ადამიანურობაში მდგომარეობს, გაცნობიერების ამოცანა მარტივდება საკუთარი თავის გაცნობის ხარისხის პროპორციულად. საკუთარ თავზე ზრუნვის სოციალური განზომილება ნათელი ხდება, თუკი გავითვალისწინებთ, რომ პუფენდორფი ამ ცნების ქვეშ არა უბრალოდ ყოფნის შენარჩუნებას გულისხმობს, არამედ მთელი ცხოვრების მანძილზე თვითსრულყოფის პროცესსაც, რომელიც ერთდროულად არის როგორც საკუთარი თავის, ისე ღმერთისა და ადამიანთა საზოგადოების წინაშე არსებული მოვალეობა. „ბუნებითი და ხალხთა სამართლის შესახებ“ მესამე თავში, რომელიც ზოგადსაკაცობრიო მოვალეობებს ეძღვნება, უაღრესად დასაბუთებულად არის გადმოცემული საზოგადოების წევრთა მოვალეობა, იყვნენ საკუთარი ფიზიკური, ინტელექტუალური და სულიერი უნარების მეშვეობით სხვათათვის სარგებლობის მომტანი.²³¹ ისეთი კაცი კი, რომელიც თავს არ ინუხებს ამა თუ იმ საზოგადოებრივად სასარგებლო და შესაბამისად საპატიო შრომისთვის, მეცნიერებისა ან ხელოვნებისთვის საკუთარი სიცოცხლის მიძღვნით, სცოდავს ბუნებითი სამართლის წინაშე,

²³⁰ J. Rösel, „Das Leben von Samuel Pufendorf und eine deskriptive Darstellung seiner Werke“, გვ. 20.

²³¹ S. Pufendorf, *On the Law of Nature and of Nations in Eight Books*, გვ. 164-165.

რამეთუ არ შეესაბამება იმ ბუნებრივ ტელოსს, რაც მას, როგორც გონიერ არსებას, ცხოველისაგან განასხვავებს.²³²

- სხვა ადამიანების, ანუ საზოგადოების წინაშე არსებულ მოვალეობები პუფენდორფის მოვალეობათა მოძღვრების ქვაკუთხედს წარმოადგენს. მათი ცენტრალური მნიშვნელობა და აბსოლუტური ხასიათი უკავშირდება ადამიანის, როგორც სოციალური არსების ბუნებას, რაც გასაკვირი არ არის, რომ ბუნებით სამართალში იყოს არეკლილი. გამომდინარე იქიდან, რომ მოვალეობებისა და უფლებების ცნებები ადამიანის ბუნების იმანენტურ სოციალურობას ეფუძნება, რაიმე მწვავე წინააღმდეგობა ინდივიდის პრივატულ უფლებებსა და თანამოქმეთა წინაშე არსებულ ზოგადსაკაცობრიო მოვალეობებს შორის, პუფენდორფისთვის არ არსებობს. თუ ჰობსთან თვითგადარჩენის უფლება ნებისმიერ ფასად დასაშვებად იყო მიჩნეული, აქ პიროვნების უფლება უკან იხევს და ზღვარდებულია თანამეგობრობის სხვა წევრთა უფლებით, ხოლო მოვალეობის აღსრულება ნახალისებულია სხვათა მიერ ანალოგიურ მოვალეობათა იმავე ხარისხით აღსრულების მოთხოვნით. ადამიანთა თანამეგობრობაში ცალკეულის უფლებათა რეალიზაციის პირობები იქმნება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ის საკუთარი მოვალეობების კეთილსინდისიერი შესრულებით, შეიტანს მისი ინდივიდუალური უნარებისა და შესაძლებლობების პროპორციულ კონტრიბუციას კაცობრიობის იმ ნაწილის ჰარმონიულ განვითარებაში, რომელშიც ცხოვრობს თავისუფალი გარდაუვალი საბედისწერო შედეგებისგან, რასაც მას თანდაყოლილი უსუსურობის მდგომარეობაში არსებობა უქადდა.

ამდენად, საკუთარი თავის ბუნებრივი სიყვარულიდან გამომდინარე, ინდივიდუალურობა და როგორც პირადი, ისე საზოგადოებრივი საჭიროებიდან გამომდინარე სოციალურობა იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ადამიანური აქტივობის ჭარბი ხვედრითი წილი ამ უკანასკნელზე მოდის, ერთმანეთთან პრინციპულ დაპირისპირებას გამორიცხავს. საერთო სიკეთე და კეთილდღეობა აისახება ინდივიდზე, როგორც ადამიანთა ერთობის

²³² H. Denzer, *Moralphilosophie und Naturrecht bei Samuel Pufendorf*, გვ. 143-144.

განუყოფელ ნაწილზე და პირიქით.

ძირითადი მოვალეობები ყველასი ყველას წინაშე რამოდენიმეა და შესაბამის მცნებებს გულისხმობს.

უპირველესი და ბუნებითი სამართლის ფუძემდებლური კანონი (*lex naturae fundamentalis*) გამოიხატება სოციაბელურობისადმი საყოველთაო მოვალეობაში, რაც გულისხმობს მონოდებას, რომ ადამიანის ხელთ არსებული შესაძლებლობები მიმართული იქნეს სხვებთან მშვიდობიანი თანაცხოვრების უზრუნველსაყოფად, კეთილგანწყობილი და სიყვარულით ნაკარნახები ურთიერთდამოკიდებულების შესაქმნელად (არა ყველას უფლებაში ყველაფერზე, როგორც ეს ჰობსთან იყო).

სოციაბელურობის პრინციპიდან მომდინარეობს მდიდრის მოვალეობა (*obligatio imperfecta*), დაეხმაროს საზოგადოების გაჭირვებულ წევრს.

მეორე მოვალეობაა სხვისთვის ზიანის მიყენების დაუშვებლობა და შესაბამისი მცნება - ნურავის ავნებ! ეს ნეგატიური ხასიათის და მრავლისმომცველი მოვალეობა გახლავთ და გულისხმობს როგორც ადამიანის სიცოცხლის, ჯანმრთელობის, თავისუფლების, პატივისა და ღირსების შელახვის აკრძალვას, ისე იმ ტიპის ქმედებებს, რაც სხვისთვის საზიანო შეიძლება იყოს: მაგალითად, ხელშეკრულების დარღვევას, რასაც პარტნიორისთვის ეკონომიკური ზარალის მიყენება შეუძლია, აგრეთვე ადამიანის მიერ კანონიერი გზით მიღებული სიკეთით სარგებლობაში ხელის შეშლას და ა.შ.

აღნიშნული მოვალეობის მნიშვნელობა დიდია იმის გათვალისწინებით, რომ მისი შესრულება ადამიანის არა მხოლოდ ელემენტარულ ფიზიკურ ყოფნას უზრუნველყოფს თავის მსგავსთან წრეში, არამედ მისი, როგორც თვითსრულყოფილების იმპულსით გამორჩეული არსების ნახალისებას ამ გზაზე შეძენილი მატერიალური და არამატერიალური სიკეთეებით გარანტირებული სარგებლობის სახით, როგორიცაა კერძო საკუთრების, პროფესიული რეპუტაციის და ინდივიდუალური ღირსების დაცულობა, ხოლო მათი ხელყოფის შემთხვევაში - სავალდებულო

კომპენსაციის მიღების ნორმატიული გარანტიის ქონა.

ზიანის გამომწვევთა პასუხისმგებლობა პუფენდორფის სისტემაში მკაფიო იურიდიული ლოგიკით არის დიფერენცირებული უსამართლობის ძირითად ამსრულებელს, თანამსრულებელსა და დამხმარესთან მიმართებაში. ასევე ნათელი დეფინიციებია მოცემული ქმედების ბოროტი განზრახვის, არაპირდაპირი განზრახვისა და გაუფრთხილებლობის სახით. რაც შეეხება ზიანს, რომელიც აღდგენას არ ექვემდებარება, მაგალითად, სიცოცხლის მოსპობა ან ჯანმრთელობის გამოუსწორებელი დაზიანება, შემოთავაზებულია კომპენსაციის იმგვარი ფორმა, რაც უზრუნველყოფს იმ მდგომარეობას, რაც ზიანის დადგომის გარეშე იქნებოდა სახეზე.²³³ მაგალითად, მკვლელობის შემთხვევაში მოკლულის კმაცოფაზე მყოფი პირებისთვის ეკონომიკური სახსარის უზრუნველყოფა, ქურდობის შემთხვევაში მიუღებელი შემოსავლის ანაზღაურება და სხვა სრულიად თანამედროვე სამართლებრივი მიდგომები.

მესამე საზოგადოებრივი მოვალეობაა ყველა ადამიანის, როგორც ადამიანის თანაბრად და ბუნებრივად თანასწორად მიჩნევა (ყოველი ადამიანი მიიღე შენს თანასწორად!). ეს მოვალეობა ასევე ყველას აკისრია თითოეულის წინაშე და უკავშირდება შემოქმედის წინაშე ღვთის შვილთა დასაბამისეული თანასწორობის ქრისტიანულ გაგებას. იგი გახლავთ ადამიანთა ბუნებრივი თანასწორობის აღიარებისა და ადამიანის ღირსების პატივისცემის უპირობო და ეთიკურ-სამართლებრივი თვალსაზრისით უაღრესად თანმიმდევრული პოსტულატი.

როგორც ვხედავთ, პუფენდორფის ჰუმანისტური პოზიციები შორდება არისტოტელეს: არავის აქვს იმაზე პრეტენზიის ქონის უფლება, რასაც თავად იგი არ აღიარებდა სხვისი პრეტენზიის სფეროდ მასთან მიმართებაში (აქ გარკვევით შეგვიძლია გავარჩიოთ კანტის ცნობილი მაქსიმის კონტურები).

უთანასწორობა და ბატონობა წარმოსდგება მხოლოდ ხელშეკრულების შედეგად თავდაპირველად ბუნებრივად თანას-

²³³ H. Denzer, *Moralphilosophie und Naturrecht bei Samuel Pufendorf*, გვ. 145-146.

წორ ინდივიდთა შორის.²³⁴ ეს კი არსებითად განსხვავდება ბატონსა და მონას, ბერძენსა და ბარბაროსს, მამაკაცსა და ქალს შორის არსებული უთანასწორობის, როგორც ბუნებრივად განსაზღვრული მოვლენის ბერძნული ფილოსოფიისთვის დამახასიათებელი, ყველაზე გამოკვეთილად კი არისტოტელესეული ხედვისგან, რასაც პუფენდორფი „de Jure“-ში ხაზგასმით ემიჯნება.²³⁵

ამავე დროს, გასათვალისწინებელია, რომ პუფენდორფი რაიმე ნაივურ ხედვას არ გვთავაზობს ადამიანური ძალებისა და ნიჭის ბუნებრივი თანასწორობის შესახებ. მას არანაირი უტოპიური სურათის შექმნა არ აქვს განზრახული, რამეთუ მშვენივრად უწყის, რომ ადამიანები ობიექტურად თვალსაჩინო ფიზიკური და ინტელექტუალური უთანასწორობის მატარებლები არიან. პუფენდორფისეული ვერსია ადამიანთა თანასწორად განხილვის მოვალეობისა, უკავშირდება ადამიანთა სამართლებრივი თანასწორობის პოსტულირებას,²³⁶ რაც იმაში მდგომარეობს, რომ ფიზიკურად და ინტელექტუალურად სხვაზე აღმატებული ადამიანი, ამ მონაცემებიდან გამომდინარე, ვინმეზე ბატონობის უფლებას არ ფლობს, არამედ მხოლოდ სხვათა თანხმობის შემთხვევაში ექნება უფლება იყოს მათთან შედარებით უპირატეს მდგომარეობაში.²³⁷ ამგვარი სამართლებრივი თანასწორობა ეფუძნება შეხედულებას ადამიანზე, როგორც ადამიანური ღირსების მატარებელ, თავისუფალ არსებაზე შეხედულებას, ხოლო ღირსება თანაბრად არის ადამიანის კუთვნილება იმდენად, რამდენადაც ის ადამიანია, - დამოუკიდებლად მისი ფიზიკური, ინტელექტუალური, ქონებრივი თუ წოდებრივი მახასიათებლებისა.

ადამიანურ ცხოვრებაზე დაკვირვებაც გვიჩვენებს ადამიანთა ბუნებრივ თანასწორობას. ყველა ადამიანი თანაბრად

²³⁴ J. Rösel, „Das Leben von Samuel Pufendorf und eine deskriptive Darstellung seiner Werke“, გვ. 21.

²³⁵ S. Pufendorf, *On the Law of Nature and of Nations in Eight Books*, გვ. 163.

²³⁶ H. Denzer, *Moralphilosophie und Naturrecht bei Samuel Pufendorf*, გვ. 148-149.

²³⁷ S. Pufendorf, *On the Law of Nature and of Nations in Eight Books*, გვ. 161.

ექვემდებარება ფიზიკურ მონყევლადობასა და წარმავლობას, ყველას ხვედრია იყოს დაბადებული, გაიზარდოს, ისაზრდოს და მოკვდეს.²³⁸

არავინაა თავის მფლობელობის შენარჩუნებაში დარწმუნებული. რაც შეეხება სოციალური ცხოვრების კულტივირების მოვალეობას, ესეც ყველას თანაბრად აკისრია. არისტოკრატიის პრივილეგიას არ განეკუთვნება არც ადამიანთა ბუნებრივად თანასწორი ღირსების შელახვა და არც სხვა ადამიანებისადმი სიამაყით გამონეული უპატივცემულობა - გამოხატული მათ-დამი დამამცირებელი ფორმით.

ბუნებითი უფლებრივი თანასწორობა არის დასტური იმისა, რომ არ შეიძლება მონისა და ბატონის არსებობა ბუნებრივი იყოს. ყოველ უთანასწორობას საფუძვლად უდევს ხელშეკრულება და კანონი. ხელისუფლება სახელმწიფოში ანაწილებს საჯარო თანამდებობებსა და პრივილეგიებს, ქმნის ადამიანთა შორის უთანასწორობას, ყოველივე ამას ლეგიტიმაციისათვის დაქვემდებარებულთა თანხმობა ესაჭიროება, და ვერანაირი გადამისამართება ადამიანის ან სახელმწიფოს ბუნებაზე უთანასწორობის დასასაბუთებლად ვერ იქნება სწორი.

აქედან გამომდინარე, უსამართლობა სამი ფორმით შეიძლება გამოვლინდეს: ადამიანს არ მიეცეს კუთვნილი, წაერთვას ის, რასაც იგი სამართლებრივ საფუძველზე ფლობს და მიადგეს იმგვარი ზიანი, როგორის მიყენებაც დაუშვებელია.

მეოთხე მოვალეობა ადამიანურობის ცხოვრებაში დანერგვაა. იგი პოზიტიური შინაარსისაა და მოგვინოლებს: შეძლებისდაგვარად დავეხმაროთ სხვას! მისი ადრესატიცა და ბენეფიციარიც არის თითოეული ადამიანი იმდენად, რამდენადაც ის ადამიანია.

საუბარია იმ ტიპის საზოგადოებრივ სოლიდარობაზე,

²³⁸ „De Jure“-ს, იმავე III წიგნის II თავში პუფენდორფი საყვედურობს ჰობსს, რომ მას „როგორც ჩანს მძინარენი ვგონივართ“, ვინაიდან უთანასწორობას ხან ბუნებრივ მოცემულობად გვანოდებს ხან სამოქალაქო ხელისუფლების ნაყოფად. S. Pufendorf, *On the Law of Nature and of Nations in Eight Books*, გვ. 159-160.

როდესაც თითოეული მოვალეა დანარჩენებს ხელი შეუწყოს, თუ ეს მის საკუთარ ინტერესს არ აზიანებს. გამოდის რა კაცობრიობის, როგორც ერთმანეთს დანათესავებული ერთობის სტოიკოსთა მიერ პოპულარიზებული კონცეფციიდან, პუფენდორფი მიიჩნევს, რომ მხოლოდ ურთიერთდაზიანებაზე უარის თქმა არ იქნებოდა საკმარისი - და აქ შემოდის არა მხოლოდ ზოგადადამიანური სოლიდარობის მკვეთრი ელემენტი, არამედ ყველაზე ცხადად ჩანს უფლებისა და მოვალეობის განუყოფლობა. თუკი ერთმანეთის თანასწორად განხილვის და დაუზიანებლობის მოვალეობა შეიძლება მაინც ინდივიდის სამართლებრივ პოზიციად გაგვეგო, ადამიანურობის მოვალეობა გვინვეცს ჩვენი ბუნებიდან მომდინარე უფლებების ადამიანური მოვალეობების სახით თანამომძმეთა სამსახურში აქტიური ქმედებებით განხორციელება-განმტკიცებისკენ.²³⁹ ეს უკანასკნელი შეიძლება გამოიხატოს შეჭირვებული ადამიანებისთვის ნებაყოფლობით რაიმეს ჩუქებაში ან სხვაგვარი მხარდაჭერის აღმოჩენაში, საკუთარი თავისათვის ზიანის მიყენებისა და სირთულეების წინაშე დაყენების გარეშე. ვინც შესაძლებლობის მიუხედავად არ ასრულებს ადამიანურ მოვალეობებს, პუფენდორფის მრწამსის მიხედვით, აღსავსეა სიძუნითა და არაჰუმანურობით. იგივე დიდსულოვნება მოეთხოვება მთელ ადამიანურ საზოგადოებას სხვადასხვა ადამიანურ ერთობას მიკუთვნებულ პირთათვის საჯარო სიკეთეთა გაზიარების თვალსაზრისითაც: ვაჭრობის, თავშესაფრის, საზღვრების თავისუფალი გადაკვეთის უფლებათა სახით.

კეთილდღეობისათვის საჭირო სიკეთეებით უანგაროდ და-საჩუქრებულ პირებს მოეთხოვებათ მადლიერებით აღსავსე რეფლექსია.

პუფენდორფი, ჰობსის მსგავსად, დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს მადლიერებას, თუმცა „ლევიათანში“ მეოთხე ბუნებით კანონად წარმოდგენილი მადლიერება, უფრო მეტად სოციალური ღირებულების მატარებელი ფენომენია, ვიდრე ორ - გამცემსა და მიმღებ მხარეებს შორის წარმოშობილი მიმართების,

²³⁹ H. Denzer, *Moralphilosophie und Naturrecht bei Samuel Pufendorf*, გვ. 150.

როგორც ეს პუფენდორფს ესმის.²⁴⁰ პუფენდორფს მტკიცედ სჯერა, რომ მიღებული სიკეთის სანაცვლოდ მადლიერება გახლავთ ადამიანურ მოვალეობათა შორის ყველაზე განსაკუთრებული და ლამაზი მოვალეობა, ხოლო უმადურობა - მიუხედავად იმისა, რომ დანაშაულად არ გვევლინება, მორალური თვალსაზრისით მასზე უარესია.

მეხუთე მოვალეობა ხელშეკრულების შესრულებაა (გროციუსის ბუნებითი სამართლის ერთ-ერთი ქვაკუთხედი - „*pacta sunt servanda*“ ხელშეკრულება უნდა შესრულდეს!). თუ ადამიანებს სურთ, რომ მათი თანაცხოვრება იყოს ყველასათვის გასაგები პრინციპებითა და წესებით მოწესრიგებული, მიცემული პირობის შესრულების მოვალეობა უნდა მიიღონ, როგორც აბსოლუტური მოვალეობა. ამასთან, არ უნდა დაგვაინტერესოს, რომ ადამიანური ბუნება ნაკლულია და სხვადასხვა სისუსტიკენაა მიდრეკილი. სოციალურობის პრინციპის სტიმულირებისთვის აუცილებელია არა მხოლოდ ადამიანურობის კეთილ ნებასა და ურთიერთსიყვარულზე მინდობა, არამედ ისეთი მექანიზმის განმტკიცება, როგორიცაა ხელშეკრულების ინსტიტუტი, მისი ყველაზე ფართო მნიშვნელობით.²⁴¹

ის თუ როდის, რა სახის და კონკრეტულად რა შინაარსის ხელშეკრულება დადოს, თითოეული ადამიანის გადასაწყვეტია, მაგრამ ამ აქტის განხორციელების შემდეგ, რაც წერილობით ან ზეპირად შეიძლება მოხდეს, ხელშეკრულებით ნაკისრი ვალდებულებების შესრულება უკვე მის ბუნებით-სამართლებრივ მოვალეობას წარმოადგენს, რამეთუ უამისოდ ადამიანთა შორის საზოგადოებრივი და მშვიდობიანი თანაცხოვრება ვერ შედგება.

აქ რიგით მეორე პირდაპირი ასოციაცია კანტის დეონტურ ეთიკასთან ასევე ლეგიტიმურად გამოიყურება, რომელიც ყოველი მოვალეობის შესრულებას მომეტებულ მნიშვნელობას ანიჭებს და მისი შეუსრულებლობით დამდგარი კონკრეტული მავნე შედეგის უნივერსალიზაციის პრიზმაში დანახვისკენ მოგვიწოდებს.

²⁴⁰ R. A. Emmons, M. E. Mc Cullough, *The Psychology of Gratitude*, Oxford: Oxford University Press, 2004, გვ. 27.

²⁴¹ H. Denzer, *Moralphilosophie und Naturrecht bei Samuel Pufendorf*, გვ. 151-152.

კანტის ფილოსოფიასთან დანახული ერთ-ერთი პირველი პარალელი გახლდათ პუფენდორფის მიერ მოყვანილი არგუმენტაცია ბუნებითი სამართლის გასამიჯნად მორალური თეოლოგიისგან - იმ მოსაზრებაზე დაყრდნობით, რომ ბუნებითი სამართალი ვერ გავრცელდება არეალზე, რომელსაც ადამიანური გონება ვერ წვდება. ამ საკითხთან მიმართებაში, კანტის აგნოსტიციზმის იდეური მემკვიდრეობითობა პუფენდორფთან ასევე თვალსაჩინოდ მიგვაჩნია.

**რელატიური მოვალეობები დაკავშირებული
ქონების შეძენასთან, კონტრაქტის გაფორმებასთან,
ქორწინებასა და ოჯახის შექმნასთან**

ქონების შეძენასა და მისი ფორმების განსაზღვრასთან მიმართებაში, როგორც ღმერთის მიერ კაცთათვის ამქვეყნიურ ცოცხალ და არაცოცხალ ბუნებაზე ბოძებული ძალაუფლების ფარგლებში არსებულ ადამიანურ აქტივობასთან, ბუნებით სამართალს არ შეიძლება იმისგან განსხვავებული მიდგომა ჰქონდეს, ვიდრე ამას ზოგადადადამიანური ბუნება განაპირობებს:

ბუნებითი სამართლის საფუძველს ადამიანთა ერთობლივი ცხოვრება წარმოადგენს. კაცობრიობა იმგვარადაა შექმნილი, რაც საკმარისად ცხადად ჩანს, რომ ნივთებზე სხვებისგან განცალკევებული დომინიონის გარეშე მშვიდი და ღირსეული (*quietam et decoram*) საზოგადოება ვერ იარსებებს, ადამიანთა მრავალმხრივობისა და ხელოვნებათა მიმართ მიდრეკილების გამო. ბუნებითი სამართლის მიზანიც ადამიანური ნყობილების საჭიროებათა კვალად ამართლებს კერძო საკუთრების შემოღებას.²⁴²

საკუთრების ინსტიტუტთან დაკავშირებულია ქურდობის აკრძალვა, აგრეთვე სხვა ისეთი რეგულაციები, როგორიცაა მესაკუთრის ნებისგან დამოუკიდებლად და შემძენის ბოროტი ნებით მასთან აღმოჩენილი ნივთის უკან დაბრუნების ვალდებ-

²⁴² S. Pufendorf, *On the Law of Nature and of Nations in Eight Books*, გვ. 185-186.

ულება, ნაპოვნი ნივთის უკან დაბრუნების ვალდებულება, წესები, რომლებიც შეეხება კეთილსინდისიერი შემძენის ვალდებულებას და ნივთზე მფლობელობისა და საკუთრების უფლების მართლზომიერი გზით მოპოვებას.

საკუთრების უფლება საზოგადოების წინაშე არსებულ მოვალეობებთან არის ინტეგრირებული და მისი დაცვა არ არის უპირობო ისეთ მესაკუთრეებთან მიმართებაში, ვინც socialitas-ის პრინციპის წინააღმდეგ მოქმედებს.

ჰობსისგან განსხვავებით, პუფენდორფთან საკუთრება სახელმწიფოს მიერ ინსტიტუირებული სიკეთე არ არის, იგი ინდივიდთა მიერ სახელმწიფოს გაჩენამდეც თავისუფალი ხელშეკრულების საფუძველზე შეიძლება არსებულიყო.²⁴³ ამიტომ მოქალაქეები სახელმწიფოს ფარგლებშიც აბსოლუტურად უპირატეს უფლებას ინარჩუნებენ თავიანთ საკუთრებაზე. შესაბამისად, არ არის გაზიარებული იგივე ჰობსის დებულება, რომლის თანახმადაც მოქალაქეების უფლება საკუთრებაზე მათი სარგებლობის უფლებას არ სცდება, მაშინ როდესაც ხელისუფალს მათი განკარგვის შეუზღუდავი, სუვერენული უფლება აქვს.

პუფენდორფის შეხედულებით, სახელმწიფოს რამოდენიმე ფორმით შეუძლია მოქალაქის საკუთრების უფლების შეზღუდვა, ხოლო გარკვეულ გარემოებებში მისი ჩამორთმევაც კი:

- საკუთრების სარგებლობის რეგულაციების დაწესებით;
- საკუთრებაზე გადასახადის შემოღებით;
- საომარ ვითარებაში სახელმწიფოსთვის საფრთხის წარმოშობის შემთხვევაში ქონების ჩამორთმევით.²⁴⁴

კონტრაქტი წარმოადგენს ვალდებულებით სამართლებრივ ხელშეკრულებას, რომლის წინაპირობაცაა შეთანხმება კონტრაქტის საგანსა და ღირებულებაზე. მოცემული თემატიკის დამუშავებისას პუფენდორფი მიმართავს იმგვარ ცნებებს, რომლებიც დღეისათვისაც სრულიად თანამედროვედ გამოიყურება: მაგალითად, ფული, შრომა, ნიადაგი, ინფლაცია და დეფლაცია; იძლევა კონტრაქტების დეტალურ დიფერენციაციას ცალმხრივ

²⁴³ H. Denzer, *Moralphilosophie und Naturrecht bei Samuel Pufendorf*, გვ. 154.

²⁴⁴ იქვე, გვ. 155.

და ორმხრივ, რეალურ (ნივთიერ) და შეთანხმებით, წერილობით და ზეპირ სახეებად. ხაზს უსვამს კონტრაქტებთან დაკავშირებულ ბუნებით-სამართლებრივ მოვალეობებს, როგორცაა თანასწორუფლებიანობისა და სამართლიანობის პრინციპების დაცვა, გამყიდველის მიერ მყიდველისთვის ნასყიდობის საგანთან დაკავშირებით უტყუარი ინფორმაციის მიწოდება და სხვა ისეთ ასპექტებს, რაც დღეისათვის მოქმედი ცივილური სავაჭრო ეთიკის ფუნდამენტს შეადგენს.

ქორწინებას, როგორც თანაცხოვრების პირველ ფორმას, პუფენდორფი ბუნებრივ მისწრაფებას უწოდებს. ბუნებითი სამართლისთვისაც, რომელიც ადამიანთა ფიზიკურ და ინტელიგიბელურ ბუნებას ეფუძნება, ქორწინების ფარგლებში განხორციელებული ყოველი ქმედება კაცთა მოდგმის შენარჩუნების, შვილების აღზრდისა და უკეთესი ადამიანური ცხოვრების შექმნის დანიშნულებით არის განსაზღვრული. პუფენდორფის შეხედულებები ქორწინების შესახებ წარმოადგენს გარკვეულ ნაზავს მკაცრი, კონსერვატიული პროტესტანტული მრწამსისა და ჰუმანისტური შეხედულებების.

ასე მაგალითად, მისი რწმენით, ქორწინების გარეშე გარავლება არ არის დასაშვები, ვინაიდან მხოლოდ ქორწინებით კავშირში მიიღწევა ადამიანური თანაცხოვრების მონესრიგებულობა, ბავშვების აღზრდა და ადამიანთა ცხოვრების გაუმჯობესება. თავად ქორწინების ფარგლებშიც კი, სქესობრივი კონტაქტი მხოლოდ შთამომავლობის დატოვების და ქორწინების განმტკიცების მიზნით არის მისაღები, ხოლო დაქორწინება მონიფულ ასაკში და ჩასახვისუნარიან მამაკაცს უნდა შეეძლოს, ვისაც ცოლისა და შვილების რჩენა და ოჯახის გაძღოლის უნარი შესწევს. პოლიანდრია დაუშვებელია, პოლიგამიის აკრძალვა არ არის პირდაპირ მოცემული, თუმცა მონოგამიური კავშირი მიიჩნევა ოჯახის, როგორც საზოგადოების მაორგანიზებელი უჯრედის სრულყოფილ ფორმად.²⁴⁵ განქორწინება საქორწინო ხელშეკრულების მხოლოდ ისეთი მძიმე ფორმით დარღვევის

²⁴⁵ S. Pufendorf, *On the Law of Nature and of Nations in Eight Books*, გვ. 198-200.

შემთხვევაშია დასაშვები, როგორცაა სქესობრივ კონტაქტზე უარის თქმა, პარტნიორის მიტოვება, ცოლ-ქმრული ღალატი ან მეუღლის მხრიდან სისასტიკე.

ამავე დროს, პუფენდორფი აპელირებს მეუღლეთა პრინციპულ სანჯის თანასწორუფლებიანობაზე და თავის არგუმენტებს ამყარებს ბუნებით-სამართლებრივი პოსტულატებით. საკითხი იმის შესახებ, თუ რომელ მეუღლეს დაეკისროს ოჯახის მეთაურის ფუნქციის შესრულება, მათ შორის შეთანხმების საგანია. თუმცა, ქორწინების ოჯახად ტრანსფორმაციის შედეგად, რასაც პუფენდორფი ბავშვების გაჩენას უკავშირებს, მამაკაცის მნიშვნელობა იზრდება. ვინაიდან ქორწინებაში, როგორც არა მხოლოდ ბუნებრივ, არამედ მორალურ ინსტიტუტში, დღის წესრიგში დგება დაქვემდებარებისა და ხელმძღვანელობის საკითხები. აქ აუცილებლად ადგილი უნდა ჰქონდეს ხელშეკრულებას; - ამდენად ქორწინებაც საქორწინო ხელშეკრულებას გულისხმობს. ქმრის ბატონობას ცოლზე სხვა რაიმე და მით უფრო ბუნებრივი საფუძველი არ გააჩნია.

ოჯახი ე.ი. ბავშვების შეძენის შედეგად გარდაქმნილი ქორწინება სოციალური ცხოვრების უფრო მაღალი საფეხურია. მანამდელი პრინციპულად ჰორიზონტალური ურთიერთობების პარალელურად ჩნდება მშობლებსა და შვილებს შორის ვერტიკალური, დაქვემდებარებული მიმართება.

ოჯახური აღზრდის გარეშე ადამიანთა შორის საზოგადოებრივი ურთიერთობა შეუძლებელი იქნებოდა, ხოლო მის უზრუნველსაყოფად მშობლებს შვილებზე აუცილებელი ძალაუფლება ესაჭიროებათ. *Potestas patria*-ს განხორციელება ორივე მშობლის თანაბარი მოვალეობაა, ხოლო ოჯახის საგარეო რეპრეზენტაცია უშუალოდ მამაკაცის. იმ შემთხვევაში, როდესაც მშობლების ძალაუფლება შვილებზე არ ემსახურება მათი აღზრდის ფუნქციას, სოციალურობის მოვალეობის პრინციპიდან გამომდინარე, მათ ეს უფლება შეიძლება ჩამოერთვათ.

თუკი ჰობსისთვის ანტიკური ტრადიციის კვალად, ოჯახი მცირე სახელმწიფოს წარმოადგენდა, პუფენდორფი თანამეგო-

ბრობის ამ ორი ფორმის განმასხვავებელ კრიტერიუმად მათ განსხვავებულ მიზნებს ასახელებს.

გარდა ოჯახისა ვიწრო მნიშვნელობით, პუფენდორფი ეხება ოჯახურ თანამეგობრობაში შემავალ უფრო ფართო წრესაც, სადაც ოჯახის სხვა წევრებს, აგრეთვე მსახურებს მოიაზრებს. ამ უკანასკნელებზე ოჯახის უფროსს მეტი უფლებამოსილება (potestas herilis) გააჩნია, ვიდრე უშუალო ოჯახის წევრებზე. თუმცა, ამ შემთხვევაშიც ოჯახის თავს ყმებზე ბატონობის უფლება მათი თანხმობით გადაეცემა. ამ შეთანხმებით ბატონი კისრულობს ყმის უწყვეტ რჩენასა და მასზე ზრუნვას, ხოლო ყმა სანაცვლოდ დებს მთელი ცხოვრების მანძილზე სამსახურის პირობას. ომის შედეგად შეძენილ ყმებზე ვრცელდება არა ომის სამართლის, არამედ ბატონ-ყმობის წესები, ვინაიდან აქაც სახეზეა ხელშეკრულება, რომლის თანახმადაც ერთი მხარე მეორეს სიცოცხლეს და გარკვეულ თავისუფლებას ჩუქნის, ხოლო მეორე სანაცვლოდ ერთგული სამსახურის პირობას დებს.

ამიტომ ბატონის ძალაუფლება ყმებზე არ არის შეუზღუდავი, მათი სიცოცხლის ხელყოფა მას მხოლოდ მძიმე დანაშაულის შემთხვევაში შეუძლია. იმავე ხელშეკრულებით არის განმტკიცებული ბატონის მოვალეობები ყმების წინაშე, რაც მათდამი ადამიანურ მოპყრობას გულისხმობს. ყმა ისევე არის ადამიანური ღირსების მატარებელი, როგორც ნებისმიერი სხვა ადამიანი და დაუშვებელია მისდამი, როგორც *სულიერი ნივთი* სადმი ან ცხოველისადმი დამოკიდებულება. ბატონი ასევე მოვალეა გაწეული შრომის ადექვატური ანაზღაურების მიცემაზე.

როგორც ვხედავთ, მიუხედავად ბატონისა და ყმის არსებობის თავად უსამართლო ფაქტის მიღებისა, პუფენდორფი ცდილობს გარკვეულ ჰუმანისტურ წესებს დაუქვემდებაროს იგი, სადაც ბატონობის უფლების ლეგიტიმურად განხორციელების აუცილებელ წინაპირობად აცხადებს ბატონის მოვალეობას ადამიანურად, ანუ ადამიანური ღირსების დაცვით მოეპყროს ყმას და გადაუხადოს შრომის შესაბამისი გასამრჯელო.²⁴⁶

პუფენდორფის მოვალეობათა მოძღვრების კრიტიკა მდგომარეობს
²⁴⁶ H. Denzer, *Moralphilosophie und Naturrecht bei Samuel Pufendorf*, გვ. 159-160.

მარეობდა სკეფსისში იმასთან დაკავშირებით, თუ რამდენად არის საკმარისი socialitas-ის პრინციპი ღმერთისა და საკუთარი თავის წინაშე ბუნებითი მოვალეობების დასაფუძნებლად. პუფენდორფმა ამის საპასუხოდ განმარტა, რომ აქ საქმე ეხებოდა უპირველესად სამართლის დაფუძნებას (ამ სიტყვის რომის სამართალში დამკვიდრებული მნიშვნელობით) ადამიანებს შორის, და რომ მთლიანად მისი ბუნებითი სამართალი მხოლოდ socialitas-ის პრინციპით არ ფუძნდება.²⁴⁷

თუ პუფენდორფის მიერ ერთიანი კონცეპტის სახით ჩამოყალიბებულ imperfecta obligatio-ს და socialitas-ის პრინციპიდან გამომდინარე სხვა აბსოლუტური და რელატიური ხასიათის მოვალეობებს, რომელთაც სხვანაირად ადამიანურობის მოვალეობები შეგვიძლია ვუწოდოთ, მათ ურთიერთკავშირში განვიხილავთ, ჩვენს წინაშე საკმაოდ ვრცელი იდეური პერსპექტივა გამოჩნდება. საზოგადოებაში ამ მოვალეობების სტატუირების სავარაუდო შედეგების ანალიზი გარკვევით წარმოაჩენს ჰარმონიაზე ორიენტირებულ ქრისტიანული, სოციალურ-კონსერვატიული და ლიბერალური ღირებულებების იმგვარ ერთი შეხედვით ეკლექტიკურ სინთეზს, რაც მომავალში საფუძვლად დაედება ადამიანთა არსებითი თანასწორობის და თვითგანვითარების პროცესში მიღწეული წარმატების შედეგად სხვაზე მოპოვებული ლეგიტიმური უპირატესობის ერთდროულად მაღიარებელ, დაბალანსებულ, ცენტრისტულ პოლიტიკურ პლატფორმას, მის საფუძველზე რეალიზებული სამართლებრივი სახელმწიფოთი და სოციალური საბაზრო ეკონომიკით, რომელთა ერთიანობაც მოკლედ კეთილდღეობის სახელმწიფოს ან კეთილდღეობის საზოგადოების (ინგლ. welfare state, გერმ. Wohlfahrts-gesellschaft) სახელით არის ცნობილი.

სამუელ პუფენდორფის მოვალეობათა მოძღვრების შეჯამებისას თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ეს ფილოსოფოსი გვევლინება ადამიანთა თანაცხოვრების იმგვარი საჯარო პოლიტიკურ-სამართლებრივი ფორმის თეორეტიკოსად, რომელიც²⁴⁷ H. Dreitzel, „Samuel Pufendorf,“ გვ. 801.

თანამედროვე განვითარებულ ევროპულ სახელმწიფოთა უმრავლესობის რეალობას ან ორიენტირს წარმოადგენს. პუფენდორფი ამას ახერხებს, ერთი მხრივ, საზოგადოების სხვადასხვა ფენათა ერთმანეთის მტრებად გამოცხადებისა და „კლასობრივი ცნობიერების გამოღვიძების“, არსებითად კაცთმოძულე იმპულსების გარეშე, სადაც კერძო საკუთრების მფლობელები ყველა ბოროტების სათავედ იქნებიან მოაზრებულნი, ხოლო ასეთის არ მქონენი იმად, ვისაც „არაფერი აქვთ დასაკარგი ბორკილების გარდა“, მეორე მხრივ კი, ჯანსაღ კონკურენტულ გარემოში რაიმე მიზეზით მარგინალიზებულ ადამიანთა უკიდურესი სილატაკის, აგრეთვე, მათი სოციალური გარიყულობისა და გარემოებათა წნეხის ქვეშ პიროვნული გაარარავეების პერსპექტივის გამორიცხვის თეორიული უზრუნველყოფის გზით.

სხვაგვარად რომ ვთქვათ, პუფენდორფის მიერ მოცემულია მულტიდისციპლინურ პერსპექტივაში დანახული და ნიუანსებში დამუშავებული არა მხოლოდ პოლიტიკურ-სამართლებრივად, არამედ ზნეობრივად გამართული საზოგადოებრივი წეს-წყობილების იდეური ნიადაგი, რომელზე დაფუძნებულ ადამიანთა ერთობას ადამიანურობაზე, ხოლო სახელმწიფოში მოქმედ სამართალს სამართლიანობაზე პრეტენზიის უფლება ექნება.

სამუელ პუფენდორფი - მოდერნული ბუნებითი სამართლის არადოგმატიკოსი, ქრისტიან- პროტესტანტი მოაზროვნე

რა დაგვანახა სამუელ პუფენდორფის ძირითადი ბუნებით-სამართლებრივი შრომების, ბუნებითი სამართლის ხანგრძლივ ტრადიციაში მისი პოზიციონირებისა და ავტორის ორი ფუნდამენტური მოძღვრების - „მორალური ფორმების“ (entia moralia) და „მოვალეობის შესახებ მოძღვრებათა“ შესწავლამ?

entia moralia-ს კონცეპტის ანალიზმა გვაჩვენა, რომ ფიზიკური და მორალური სამყაროები ერთმანეთისგან ცნებათა სამი ურთიერთსაპირისპირო წყვილის მეშვეობით შეგვიძლია განვასხვავოთ: მიზეზობრიობა-თავისუფლება; ღირებულებითი ირელევანტურობა-რელევანტურობა; ერთფეროვნება-მრავალფეროვნება. დიფერენციაციის ამ ფორმას, მიკვლეულს პუფენდორფის მიერ და დემონსტრირებულს მორალური არსობების შესახებ მოძღვრების სახით, გააჩნია ძალიან დიდი ღირებულება სამართლიანობის ცნობიერების შესახებ ფილოსოფიური განსჯისთვის, ისევე, როგორც სამართლისა და მორალის ბუნებაზე სააზროვნოდ, რამეთუ ის წარმოადგენს ნათელ კრიტერიუმს ურთიერთდაკავშირებული ორი სამყაროს ერთმანეთისგან გასამიჯნად, რაც კიდევ ერთხელ ამტკიცებს არა მხოლოდ პუფენდორფის ლუთერანული სულისკვეთებით განმსჭვალული, მოვალეობათა ეთიკის, არამედ მთელი მისი ფილოსოფიის დაფუძნებულობას ლოგიკურ ფუნდამენტზე. ამავდროულად, ეს გამოიყენა აშორებს მას ლუთერანული ორთოდოქსიის დოგმატიკოსთა რიგებს, რომლებიც ბუნებით სამართალს მორალური თეოლოგიის ნაწილად განიხილავდნენ.

ძირითადად სურათმა სარწმუნოდ დაგვანახა, რომ სამუელ პუფენდორფის მოვალეობის პრინციპზე დაფუძნებული ბუნებითი სამართლის ცნება სრულიად აკმაყოფილებს სამართლის ცნებისთვის თანამედროვე სამართლის ფილოსოფიაში აუცილებ-

ბლად მიჩნეულ ისეთ ძირითად კრიტერიუმებს, როგორებიცაა: რეალობის მოთხოვნა (იგი ითვალისწინებს ემპირიულ ფაქტებს, რომლებშიც სამართალი მანიფესტირდება, მაგალითად, მისი ჩასახვა, ნამდვილობა და აღიარება); დიფერენციაციის მოთხოვნა (სამართალი, როგორც ნორმატიული წესრიგის გამიჯვნა სოციალური ქცევის მომწესრიგებელი სხვა პრაქტიკებისგან - ეთიკისა და მორალისგან); ნორმატიულობის მოთხოვნა (სამართლის, როგორც სოციალური მოწესრიგების პრაქტიკის გაგება ნორმატიული ვალიდურობით, რაც მას განასხვავებს უბრალოდ ძალადობისგან ან მართლსაწინააღმდეგო იძულებისგან).²⁴⁸

პუფენდორფის ბუნებითი სამართალი მაქსიმალურად არის ორიენტირებული რეალურ ადამიანზე, რომელშიც ბუნებრივად არის მოცემული სხვათაგან დამოუკიდებლად გადარჩენის უუნარობა და საზოგადოებრიობისაკენ მისწრაფება. პუფენდორფის ბუნებითი სამართალი ადამიანის გარეგანი, სოციალურად რელევანტური ქმედებების ნორმატიული კონსტრუირებისკენ არის მიმართული - ე.ი. იგი განასახიერებს ინდივიდუალური და საზოგადოებრივი საწყისების ინტეგრირებულად მატარებელ, პიროვნული ცხოვრების ფუძემდებლურ წესრიგს საზოგადოებაში.

ნებისმიერი მცდელობა, ეს კონცეფცია წარმოჩინდეს, როგორც სოციალიზმის ან კოლექტივიზმის რაიმე სხვა ფორმის ადრეული ვარიაცია, არის მცდარი, რამეთუ პუფენდორფის socialitas-ის პრინციპით შეკავშირებული საზოგადოება რედუცირებადია ცალკეულ ინდივიდებზე, რომლებიც შეადგენენ საზოგადოებას, რისი დასტურიცაა მის მიერ ტერმინ სოციაბელურის და არა სოციალურის აღება თავისი დოქტრინის საკვანძო ცნებად.

პუფენდორფის მოვალეობათა ბუნებითი სამართალი აწესებს საზოგადოების თითოეული წარმომადგენლისა და მთლიანად საზოგადოების წინაშე საზოგადოებრიობის (socialitas-ის)

²⁴⁸ P. Koller, „Der Begriff des Rechts und seine Konzeptionen,“ in: *Rechtsphilosophie im 21. Jahrhundert*, Hg. von V. W. Brugger, U. Neumann und S. Kirste, 3. Aufl., Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 2013, გვ. 162.

პრინციპის დაცვისა და ხელშეწყობის მოვალეობას, სხვანაირად რომ ვთქვათ, ადამიანობის მოვალეობას, და კრძალავს ნებისმიერ ქმედებას, რასაც მშვიდობიანი და სამართლიანი თანაცხოვრებისთვის ზიანის მოტანა შეუძლია. მნიშვნელოვანია გვახსოვდეს, რომ პუფენდორფის საზოგადოებრიობის პრინციპის განხორციელებაში ჩართული ადამიანები უკვე მოიაზრებიან არა უბრალოდ იმთავითვე ბატონობის ურთიერთობაში ჩართულ animal sociale-დ, როგორც ეს არისტოტელიკოსთა მიერ იყო ნაგულისხმები, არამედ ამგვარი მოვალეობით დატვირთული ინდივიდები სანაცვლოდ იღებენ ორმხრივ გარანტიას იქნენ აღიარებული თანაბრად ფასეული ადამიანური ბუნების მქონე არსებებად და აქედან გამომდინარე - ღირსების მატარებლად. ამასთან, სიკეთის ქმნის უნივერსალური მოვალეობა პუფენდორფთან არ აუქმებს ადამიანის ბუნების მთავარ ქრისტიანულ მახასიათებელს - ნების თავისუფლებას.

ამქვეყნიური ყოფნის პარმონიზაციაზე ფოკუსირება სრულიადაც არ აკნინებს პუფენდორფისთვის ქრისტიანული რელიგიური რწმენის, როგორც ადამიანის სწორი ღირებულებითი ორიენტირის მნიშვნელობას და არც მის მიერ შემოთავაზებულ ონტოლოგიურ სურათში შეაქვს ეჭვი. პუფენდორფის ლაკონური ციტატიტ შეიძლება ცხადიყოს მე-17 საუკუნეში მის მიერ შემუშავებული, სამართლის ფილოსოფიის სეკულარიზაციის ზომიერი და არა ათეისტური პროექტი, რამაც მაინც გამოიწვია ორთოდოქს ლუთერან თეოლოგთა (მაგალითად, ვალენტინ ალბერტის) აღშფოთება: არა ყოველივე იქიდან, რაც შესაბამისობაშია ღვთისმეტყველებასთან, შეესაბამება ბუნებით სამართალს და პირიქით.²⁴⁹ ღვთისმეტყველებით მოცული არეალი სცდება იმ საზღვრებს, სადამდეც გონებას შეუძლია შეღწევა და, ამდენად, ეს გამიჯვნა სრულიად ლოგიკურია. არანაკლებ ლოგიკურია პუფენდორფის არგუმენტაცია, რომლის მიხედვითაც, თუ ბუნებით სამართალს წავეყენებთ ქრისტიანულ ღვთისმეტყველებასთან შესაბამისობის მოთხოვნას, მაშინ ანალოგიუ-

²⁴⁹ H. Ottmann, *Geschichte des politischen Denkens*, Band 3/1, Die Neuzeit, von Machiavelli bis zu grossen Revolutionen, გვ. 406.

რად უნდა მოგვეთხოვა ქრისტიანული მედიცინის, ქრისტიანული გეომეტრიის, ქრისტიანული ასტრონომიის და სხვათა არსებობა. ღვთისმეტყველებასა და სამართალმცოდნეობას, პუფენდორფის რწმენით, არა მხოლოდ ცოდნის განსხვავებული წყაროები გააჩნიათ, არამედ შინაარსიც. სამართლის მეცნიერებას საქმე ხილულ სამყაროსთან და ადამიანის ქმედებებთან აქვს, მაშინ როდესაც ღვთისმეტყველებას ადამიანის შინაგანი სამყარო და გულისთქმები არანაკლებ აინტერესებს.²⁵⁰

ეჭვგარეშეა, რომ პუფენდორფის მოვალეობათა შესახებ მოძღვრება მთლიანად პრაგმატული პროტესტანტული ეთიკის სულით არის განმსჭვალული. საზოგადოების წევრთა მოვალეობანი ერთმანეთისა და მთლიანად საზოგადოების წინაშე, რაც აუცილებლად სახელმწიფოსთან არ უნდა გავაიგივოთ (იხ. რამდენიმე აქტისაგან შემდგარი პუფენდორფისეული საზოგადოებრივი ხელშეკრულების ანალიზი), ადამიანის სოციალური ბუნებიდან წარმოსდგება და მათდამი დამოკიდებულება გავლენას მთელი სოციალუმი მდგომარეობაზე ახდენს. როგორც პუფენდორფი ამბობს:

მხოლოდ ერთი ადამიანის ირგვლივ არ ხდება რაიმე, მაშინ როდესაც იგი საკუთარი თვითსრულყოფისთვის (ერთერთი ბუნებრივი მოვალეობა) ირჯება; სინამდვილეში მისი მონადინების ნაყოფი მთელ ადამიანურ გვარეობას სწვდება. რამდენადაც ჩინებული იქნება ვინმე საკუთარი თავისთვის, იმდენად დიდად დააფასებენ მას, როგორც მსოფლიოს კეთილშობილ და მოვალეობის ერთგულ მოქალაქეს. ამიტომ მან, ვისაც სოციალურობის ბუნებითი მოვალეობის მოხდა სურს, საქმე საკუთარი განათლებით უნდა დაიწყოს, რამეთუ, რაც უფრო წარმატებით მუშაობს ის საკუთარი თავის სრულყოფაზე, მით უფრო ბედნიერი იქნება ის იმ მოვალეობათა მოხდისას, რაც სხვა ადამიანთა წინაშე გააჩნია.²⁵¹

²⁵⁰ გავიხსენოთ მღვდელი ოთარ ჭილაძის რომანიდან „ყოველმან ჩემმან მპოვნელმან“, რომელიც ამბობს: გინდა მოგიკლავს და გინდა მოკვლა გდომებია!

²⁵¹ R. R. Wagner, J. Höfele, M. Nestor, *Naturrecht als Grundlage für ein friedliches und*

პუფენდორფი აკრიტიკებს არისტოტელეს მის მიერ ეთიკის არაზუსტ მეცნიერებად მიჩნევის გამო, თუმცა საზოგადოებრიობის გაგებაში იგი მის ნააზრევს ამოსავალ თეორიად იყენებს და ამ უკანასკნელის Zoon Politikon-ი cultura vitae-ს სახელით შემოაქვს (პუფენდორფი არის პირველი, ვინც ტერმინ კულტურას და კულტურულს თანამედროვე გაგებით იყენებს, მიჯნავს რა კულტურას ბუნებითი მდგომარეობისგან). სამართალზე საუბარსაც იწყებს არა ინდივიდიდან, არამედ სოციალური უჯრედიდან გამომდინარე, რის ხაზგასასმელადაც შემოაქვს გროციუსის appetitus societatis-ის, საზოგადოებრიობისაკენ მისწრაფების ცნების ოდნავ სახეცვლილი ფორმა socialitas-ი. აქაც უპირატესობა არა ინდივიდის, არამედ თანამეგობრობის ინტერესს ენიჭება და თვით სახელმწიფოც მასთან სხვა არაფერია თუ არა საზოგადოების ორგანიზების ოპტიმალური ფორმა, რომლის ხელისუფალიც, ჰობსის კონცეფციისგან განსხვავებით, მასთან საზოგადოებრივი კონტრაქტის ხელშემკერელ მხარედ და მაშასადამე, თავის მხრივაც, მოვალეობების მატარებელ სუბიექტად გვევლინება.

ბუნებრივ მდგომარეობაში, სადაც არ არსებობს მმართველი და სასჯელის დადების ლეგიტიმაციის მქონე სუბიექტი, ქაოსში გადაზრდის საფრთხის შემცველი არასტაბილური მშვიდობა სუფევს, ხოლო perfectio vitae humanae-ს (ადამიანური სიცოცხლის სრულყოფის) მიღწევა მხოლოდ ერთმანეთის უალტერნატივო საჭიროების გამათვითცნობიერებელ (არა მხოლოდ თვითგადარჩენის თვალსაზრისით) ადამიანთა კრებულს შეუძლია, რაც იმანენტურად გულისხმობს მისი წევრების მიერ სამართლიანობის ცნობიერებისა და ბუნებრივი მოვალეობების თვითშეგნების ქონას. ამ თვითშეგნების მატარებელი და პოპულარიზაციის მომხდენია თავად პუფენდორფიც, ვისთვისაც ნათელია, რომ მრავალნაირი ადამიანი არსებობს (in varietas), განსხვავებული იმპულსებით, რაც ინდივიდუალურ თავისუფლებათა ნაწილის დათმობას და ნებაყოფლობით, საკუთარი თავ-
gerechtes Zusammenleben der Menschen, <https://naturrecht.ch/das-naturrecht-als-grundlage-fuer-ein-friedliches-und-gerechtes-zusammenleben-der-menschen/>

ვისთვის რისკის შექმნის გარეშე, ურთიერთდახმარებაზე ორიენტირებული პირებისგან შემდგარი საზოგადოების არსებობის საჭიროებას განაპირობებს. საინტერესოა, რომ ადამიანთა ასეთი კონსოლიდირებული თანაარსებობის ფორმა - სახელმწიფო არ შთანთქმავს პუფენდორფთან სახელმწიფომდელ პოზიტიურ ფენომენებს: მაგალითად, ბუნებრივ რელიგიას, რაც ბუნებრივი თავისუფლების, ამ შემთხვევაში რელიგიის თავისუფლებისა და მასთან დაკავშირებული ტოლერანტობის მოვალეობის კონცეპტის ბუნებით-სამართლებრივი დასაბუთების მქონე შემოტანაა სახელმწიფოს შესახებ მოძღვრებაში, მანამდე, სანამ ჯონ ლოკი ჩამოაყალიბებდა ბუნებითი უფლებების შესახებ სწავლებას.

წესრიგის სასარგებლოდ იმპულსურობაზე და ძლიერის სამართალზე უარის თქმასთან ერთად, რეფლექსიის ობიექტი ხდება ის საერთო ნიშანი, რომელიც განარჩევს ადამიანს ცხოველისგან - ადამიანის გონება (როგორც ვიცით, მასზე გადამწყვეტი აქცენტის დასმის გამო, განსხვავებით კოსმოლოგიაზე აპელირებისგან, როგორც ეს იყო ანტიკურობაში ან ღვთაებრივ განგებულებაზე, - მსგავსად ქრისტიანული პერიოდის ბუნებით-სამართლებრივი განაზრებებისა - ახალი დროის ბუნებით სამართალს რაციონალური ბუნებითი სამართალი ეწოდა). ბუნებითი სამართლის დიქტატის მიყოლის პრეროგატივა, პუფენდორფის მიხედვით, გონებას ენიჭება. გონება აძლევს ადამიანს უნარს ცოდვით დაცემის შედეგად დაზიანებული მისი ბუნება აარიდოს ბოროტისკენ მიდრეკას. ისევ და ისევ ამ მცნებების მეშვეობით მაღლდება ადამიანის ბუნება სოციალურობამდე. ეს დებულება ფაქტობრივად პუფენდორფის მოძღვრებაში უნივერსალური ეთიკისა და დემოკრატიულ-ჰუმანისტური საწყისის მანიფესტირების აშკარად დანახვის შესაძლებლობას იძლევა. მოვალეობის პრინციპის განხორციელების საჭიროების შეგნება გადაჯაჭვულია ადამიანის, როგორც გონიერი და თავისუფალი ნების მქონე არსების აუცილებელი საზოგადოებრივი ცხოვრების აღიარებასთან. მოვალეობის პრინციპის ამ კონსტრუქციიდან არც რელიგიური მსოფლალქმაა განდევნილი; სახეზე გვაქვს

მოვალეობები კლასიფიცირებული ღმერთის (როგორც ნებისმიერი დასაბამისეული წესრიგის პირველშემოქმედის), საკუთარი თავისა და სხვა ადამიანების წინაშე, რომლებიც, ამას გარდა, განირჩევიან ნამდვილობის ხარისხის ნიშნით - საყოველთაო (ყველა ადამიანისთვის ნებისმიერ ვითარებაში საერთო) და ფარდობით (რომელთა ნამდვილობა ადამიანთა განსაზღვრული ინსტიტუციების მიერაა პირობადებული) მოვალეობებად. იმის გამო, რომ ყოველი ბუნებით-სამართლებრივი მოვალეობის ნამდვილობის წინაპირობას წარმოადგენს მისი გაგება ღმერთის ბრძანებად და მაშასადამე, სავალდებულო ხასიათის მქონე კანონად, ღმერთის წინაშე მოვალეობები ყველა სხვა ბუნებით-სამართლებრივი მოვალეობის ნამდვილობის საფუძვლად უნდა მივიჩნიოთ. ²⁵²

მოდერნული ბუნებითი სამართლის შიგნით არსებული მოჩვენებითი ერთგვაროვნების ილუზიის გაფანტვისას, განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს საზოგადოებრივი ხელშეკრულების ორიგინალური პუფენდორფისეული ხედვა. იგი ორ ხელშეკრულებას, მთლიანობაში კი სამ აქტს მოიცავს. პირველი არის ხელშეკრულება, რომელსაც ადამიანები დებენ ერთმანეთთან და რომლის შედეგადაც საზოგადოებრიობა წარმოადგება, რასაც მოსდევს დეკრეტი სუვერენული სახელმწიფო მმართველობის ფორმის შესახებ (შეიძლება იყოს ერთი პირი, მონარქის სახით, პირთა წრე არისტოკრატიული მმართველობის სახით ან მთელი ხალხი, დემოკრატიის სახით), დაბოლოს, მეორე ხელშეკრულება ხალხსა და ხელისუფალს შორის. მეორე ხელშეკრულებით ადამიანები სახელმწიფო ხელისუფლებისთვის თავიანთი თავისუფლების ნაწილის დელეგირებას ამტკიცებენ, ანუ ხელშეკრულებას დებენ მომავალ სუვერენთან და განერვენ მხარეთა უფლებებსა და მოვალეობებს. ხელისუფალი მოვალე ხდება უზრუნველყოს საზოგადოებრივი უსაფრთხოება, ხოლო ხალხი აცხადებს მისი მორჩილების მზადყოფნას.

ასეთი სამსაფეხურიანი სახელშეკრულებო გზით შემდგომად
²⁵² Th. Behme, „Ziele und Grenzen der Staatsgewalt bei Samuel Pufendorf“, გვ. 54.

გარი სახელმწიფო არის ბუნებრივი მდგომარეობის, თუმცა არა ბუნებითი სამართლის დასასრული.

როგორც შესაძლებლობა გვექონდა დაგვეჩინა, სამუელ პუფენდორფი ახდენს გროციუსისა და ჰობსის ნააზრევის კრიტიკულ გადამუშავებას და ადრეული მოდერნის ბუნებითი სამართლის იდეა, ყველაზე ცხადი ფორმით, სწორედ პუფენდორფის მიერ განხორციელებული ხსენებული სინთეზის შედეგად ჩნდება. მას საკუთრივ გროციუსთან ან ჰობსთან ასეთი დასრულებული სახით ადგილი არ აქვს.

ადამიანები თავისუფალნი და თანასწორნი არიან უკვე ბუნებრივ მდგომარეობაში (ჰობსი), მაგრამ ეს არის *კრეაციონისტული სისუსტის* (imbecilitas) მდგომარეობა (პუფენდორფის გარდამავალი ცნება) და ამიტომ წარმოდგება *appetitus societatis*-ი ან *socialitas*-ი, საზოგადოებრიობის ბუნებრივი მოთხოვნილება (გროციუსი) და ამ უკანასკნელის პუფენდორფისეული გარდაქმნით - ბუნებით მოვალეობათა სისტემა (მოვალეობის პრინციპი), რომლიდანაც ადამიანის ყველა ძირითადი უფლება გამომდინარეობს.

ბუნებრივი მდგომარეობა პუფენდორფს ესმის როგორც ფიქცია, რომელიც განასახიერებს პირვანდელ ადამიანურ ყოფნას კულტურისა და მოქალაქეობრივი თანაცხოვრების გარეშე. ჰიპოთეტურ წინარე საზოგადოებრივ სურათზე დაყვანის საჭიროება უკავშირდება მისი მეშვეობით შემთხვევითი ისტორიული განმსაზღვრელებისგან განმედილი სამართლებრივ-პოლიტიკური მოდელის რეკონსტრუირების შესაძლებლობას. ეს სრულად შეესება მება მოდერნული ბუნებითი სამართლის მიერ გაზიარებული *mos geometricus*-ის მეთოდს, რომელიც გულისხმობს მთელი კონსტრუქციის საფუძველმდებარე ბირთვამდე დასვლას და შემდეგ, მასზე ლოგიკურად გამართული ნაგებობის თანმიმდევრულად აგებას. ჰობსიანური ვარიანტისგან განსხვავებით, პუფენდორფთან ადამიანები ამ წინარე სოციალურ ფაზაში მართალია არ არიან ერთმანეთისთვის მგლები, საწყის ეტაპზე ამქვეყნიური სიკეთეები ყველას სამყოფად აქვს და შე-

საბამისად, ბუნებით მდგომარეობაში ადამიანთა ინტერაქციის სტრუქტურას არ განსაზღვრავს *bellum omnium contra omnes* - რომი ყველასი ყველას წინააღმდეგ, მაგრამ თანდათან სიხარბეს, გადამეტებულ პატივმოყვარეობასა და ადამიანის ბუნების დამახასიათებელ სხვა მანკიერ თვისებებს კატაკლიზმებისკენ მივყავართ; იმ სიტუაციაში, როდესაც არ არსებობს საყოველთაო მოვალეობათა შესრულების გარანტიორი ინსტანცია სახელმწიფოს სახით, მშვიდობას აუცილებლობით ექნება მყიფე ხასიათი და რაც მთავარია, ეს არ არის ის მდგომარეობა, რაც წარმოადგენს ადამიანის, როგორც მორალური თვისებების პოტენციურად მატარებელი არსების, მეტა-დანიშნულებას. თუ პოპსთან ლევიათანის (სუვერენი, რომლისადმიც თავისი ბუნებითი უფლებების გადამბარებელი ადამიანები ცალკეულ ინდივიდთა ჯგუფს შეადგენს, მაგრამ არა ხალხს, როგორც სამართლის ერთიან სუბიექტს) პრივილეგიებულ, უფრო სწორად, „ზესახელშეკრულებო“ პოზიციაში ჩამყენებული სოციალური კონტრაქტი განაპირობებს ნაბიჯს ქაოსიდან მშვიდობისკენ, პუფენდორფთან ეს არის ნაბიჯი არასტაბილური მშვიდობიდან კოოპერაციული, სტაბილური მშვიდობისკენ. იგი ეფუძნება ადამიანის ბუნებრივი სისუსტის კომპენსირებას, მასში ასევე ბუნებრივად ჩადებული სოციალურობის უნარით.

ბუნებრივ მდგომარეობაშიც და მისი გადალახვის შემდეგაც, თავისი ნამდვილობა გააჩნია ბუნებით სამართალს. იგი უცვლელი შინაარსის მქონე, მარადიული და ადამიანის ნებისგან დამოუკიდებელია.

თუ არისტოტელესთვის ადამიანური თანაცხოვრების ყველაზე სრულყოფილი ფორმა, როგორც საშუალება ადამიანის ტელოსის განხორციელებისა, არის პოლისი მისი სუბსტრუქტურების შენარჩუნებით, როგორიც არის, მაგალითად ოჯახი, ხოლო ქრისტიანული არისტოტელიზმისთვის საღვთო და კარდინალური სიქველეების პრაქტიციკრებით შემზადება ცათა სასუფეველისთვის, მათ შორის უკიდურესად უთანასწორო ბატონყმური სოციალური სტრატეფიკაციის აღიარება-გამართლების

პირობებში, პუფენდორფისთვის ეს არის მოვალეობის პრინციპზე დაფუძნებული საზოგადოებრივი ცხოვრება. ეს არ გახლავთ სახელმწიფოს იდენტური ცნება, ამ სიტყვის თუნდაც ჰობსისეული - *მინიერი ღმერთის*, ან მოგვიანებით, მე-19 საუკუნეში დამკვიდრებული რადიკალურად ეტატიტური მნიშვნელობით. სახელმწიფო, როგორც პროდუქტი ადამიანის ბუნებრივი თავისუფლების ნაწილის დათმობისა, მაინც წარმოადგენს გარემოებებით ნაკარნახებ, გარკვეულწილად კომპრომისულ არჩევანს. თუ ის რაციონალურ პრინციპზე დაფუძნდება, ხოლო სუვერენი, თავისი ლეგიტიმური უფლებამოსილებების განხორციელებისას არ დაივიწყებს მის ერთ-ერთ ფუნქციას, იზრუნოს არა მხოლოდ მთლიანად სახელმწიფოს კეთილდღეობაზე, არამედ ცალკეულ მოქალაქეთა პირადი კეთილდღეობისა და კერძო საკუთრების ზრდაზეც, მაშინ მასში შესაძლებელი გახდება განხორციელდეს ბუნებითი სამართლის პრინციპების ჰარმონიული სტატუირება მოქმედ პოზიტიურ სამართლად.²⁵³

პუფენდორფის მიერ არა მხოლოდ სახელმწიფოს წარმოშობის, არამედ აგრეთვე მისი ლეგიტიმაციის კონტრაქტუალისტური არსის ჩვენებით, წერტილი ესმება ღმერთის ნებაზე მისი დამოკიდებულების მტკიცებას. თომისტური კათოლიკური ორთოდოქსიისგან მისი დისტანცირება კარგად ჩანს იმაშიც, რომ მას ბუნებითი სამართალი არ ეგულება არც წმინდა წერილში და არც მის კომენტარებში. ამას გარდა, გამოირიცხება მონობის არსებობა, რამეთუ ყველა პირი ცხადდება ერთნაირად თავისუფალი ადამიანური ბუნების მატარებლად და, აქედან გამომდინარე, თანასწორი ღირსების პატრონად და, შესაბამისად - თანაბარი პატივისცემისა და მოპყრობის ობიექტად. ადამიანების ადამიანებზე ბატონობა მისაღებია მხოლოდ დაქვემდებარებულთა თანხმობით, რაც ხელშეკრულებით უნდა განისაზღვროს.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, გვაქვს საფუძველი დავასკვნათ: თავად პუფენდორფის მტკიცება გადაუჭარბებ-

²⁵³ L. Krieger, *The Politics of Discretion. Pufendorf and the Acceptance of Natural Law*, გვ. 135-136.

ლია იმის შესახებ, რომ მოვალეობის შესახებ მოძღვრების მეშვეობით, იგი *ethica universalis*-ს ქმნის. მაშასადამე, იგი არისტოტელეს ბერძნულ პოლისზე და ციცერონის რომაულ *civitas*-ზე ორიენტირებული პარტიკულარული ეთიკის ფარგლებს სცდება; აგრეთვე არ ჯერდება სქოლასტიკური არისტოტელიზმის რელატივისტურ კონფორმიზმს და სრულიად სხვა მასშტაბის ეთიკას აფუძნებს. პუფენდორფის რწმენით, ადამიანური ღირსების კვინტესენცია ძევს ღმერთის და საკუთარი თავის, როგორც მორალური არსების (ვისაც ღმერთმა ბუნებითი კანონების გზით განსაზღვრული მოვალეობები დააკისრა) შეცნობის უნარში. როგორც უზენაესი მორალური კანონმდებლის თვალშია ყველა ადამიანი თანასწორი, ისე ადამიანებმაც თანაბარი ღირსების მატარებლად და მაშასადამე - ბუნებრივად თანასწორად (*aequalitas naturalis*) უნდა მიიღონ ერთმანეთი, რაშიც უპირველესად არა ფიზიკურ-მატერიალური, არამედ მორალური თანასწორობა იგულისხმება.²⁵⁴

როგორც ზემოთ იყო ნაჩვენები, პუფენდორფი განასხვავებს ბუნებრივი და მორალური საგნების კაუზალობას (ამიტომ არის ის არა ნატუროფილოსოფოსი, არამედ სამართლის ფილოსოფოსი. სამართალში, განსხვავებით საბუნებისმეტყველო მეცნიერებებისაგან, A ავტომატურად არ განაპირობებს B-ს, არ ვამბობთ - თუ სახეზეა A სახეზე იქნება B; არამედ სამართალი ჯერარსული ბუნების მქონეა, სადაც ვამბობთ, რომ A-ს უნდა მოყვეს B. შესაბამისად, სახეზე გვაქვს ნება).

ურთიერთდახმარების პასუხისმგებლობა, რაც საზოგადოების წევრებს აკისრიათ, გადატანილია სახელმწიფოზეც. სახელმწიფოს პასუხისმგებლობაა იზრუნოს მის ქვეშევრდომთა კეთილდღეობაზე და აღზრდაზე ამ სიტყვის ფართო მნიშვნელობით, რათა მათი კანონმორჩილება ეფუძნებოდეს არა სანქციების შიშს, არამედ კეთილ ზნეს. სახელმწიფოებრივი აღზრდის ერთ-ერთ ყველაზე ფაქიზ ნაწილად პუფენდორფი მიიჩნევს ბუნებრივი რელიგიის დაცვას, როგორც საზოგადოების ყველაზე

²⁵⁴ G. Hartung, *Samuel Pufendorf und die Verbreitung der Naturrechtslehre, Einleitung zur De officio hominis et civis juxta legem naturalem* (1673), გვ. XIII.

ძლიერი შემაკავშირებელი ძაფის, ადამიანთა შორის ნაკისრი ვალდებულებების შესრულების და ზოგადად ერთმანეთისადმი სათნო დამოკიდებულების საფუძვლის. სახელმწიფო ინტერესში განხორციელებული რელიგიური პოლიტიკა, მისი აზრით, ქეშმარიტ რელიგიურ მოძღვრებას საფრთხეს არ უქმნის, ვინაიდან ეს უკანასკნელი თავისი ბუნებით ვერ იქნება მშვიდობის ანტაგონისტური.²⁵⁵ კანონშემოქმედებით პროცესში სახელმწიფო, თუ მას არ სურს ყაჩაღთა გაერთიანებას დაემსგავსოს (რომელიც ნეტარი ავგუსტინეს სწორი დაკვირვებით, თავის მხრივ, ასევე ატარებს სახელმწიფოსთვის დამახასიათებელ გარკვეულ ატრიბუტებს: ერთიან მიზანს, მის წევრთა შორის არსებულ ურთიერთ ნდობას და სხვა),²⁵⁶ - მოვალეა ბუნებითი სამართლის ერთგული დარჩეს, რაც წარმოადგენს მუდმივ კავშირს სამართლიანობის იდეასა და პოზიტიურ კანონს შორის, ხოლო ამ კანონთა სისტემა მოქალაქეთა მიერ გაგებული უნდა იყოს, როგორც შესასრულებლად სავალდებულო ბრძანება, რომელიც ემსახურება სამართლებრივ წესრიგს - დაფუძნებულს საერთო ადამიანური საზოგადოებისთვის ზრუნვის საყოველთაო ვალდებულებაზე (*obligatio ad colendam vitam socialem*).²⁵⁷ ყოველივე ამის საჭიროების გაცნობიერებამდე ინდივიდი ავტომატურად არ მიდის, სახელმწიფოსა და მას შორის წარმოდგენილია ადამიანთა უფრო ადრეულ ერთობათა ბუნებრივი ფორმები: ოჯახი და ქორწინება, რომლებიც სტიმულირებას უწევენ მოქალაქის (თავად ფაქტი, რომ პუფენდორფის 1682 წელს გამოსული ნაშრომის სათაურში გამოტანილია მოქალაქის ცნება - *DE OFFICIO HOMINIS ET CIVIS...* უკვე მრავლისმეტყველია) სახელმწიფოსთვის სასარგებლო წევრად ქცევას და მისი, როგორც საზოგადოებრივი არსების თვით-იდენტიფიკაციას. სოციალიზაციის ამ სტადიაზე, კერძოდ ოჯახში, სწავლობს ადამიანი გულწრფელობას და სხვა სათნოებებს, კეთილსინდისიერებას და განსჯის უნ-

²⁵⁵ Th. Behme, „Ziele und Grenzen der Staatsgewalt bei Samuel Pufendorf“, გვ. 63.

²⁵⁶ თ. კობუში, „სამართლიანობის იდეა ავგუსტინესთან“, მოხსენება ნაკითხული თბილისში, 2018.

²⁵⁷ Th. Behme, „Ziele und Grenzen der Staatsgewalt bei Samuel Pufendorf“, გვ. 55.

არს, რაც უზრუნველყოფს მის მომავალ აქტიურ როლს საზოგადოებრივ ასპარეზზე.

რაც შეეხება სახელმწიფოთა ურთიერთობის პუფენდორფისეულ ხედვას, იგი შედარებით ნაკლებადაა განვითარებული და აქ რაიმე რევოლუციურ ინოვაციებს ადგილი არ აქვს. ბუნებრივი მდგომარეობა, ისევე როგორც ჰობსთან, ხელუხლებლადაა შენარჩუნებული; შესაბამისად, ომი ნებისმიერ დროსაა მოსალოდნელი. თუმცა, ლეგიტიმაციის გარკვეული მინიმალური საფუძვლების აუცილებლობა, ისევე როგორც ჯერ კიდევ ციცირონთან, მასთანაც აღიარებულია და ლეგიტიმურად მხოლოდ მართებულ საფუძველზე წამოწყებული ომი ითვლება, როგორიცაა უკანონო ხელყოფისგან საკუთარი თავისა და ქონების დაცვა, აგრეთვე მიყენებული ზიანისთვის პასუხის მოთხოვნა, მსგავსი უსამართლობის მომავალში გამოსარიცხად.

გამომდინარე იქიდან, რომ ძალის გამოყენებაზე მონოპოლიას პუფენდორფი სუვერენის პრეროგატივად მიიჩნევს, მის წინააღმდეგ მოქალაქეთა ამბოხების უფლებას მხოლოდ უკიდურეს ვითარებაში აღიარებს. ეს ის შემთხვევებია, როდესაც სუვერენი ღალატობს თავის დანიშნულებას, მიმართავს უსამართლო ძალადობას, მტრად ევლინება საკუთარ ხალხს ან ფიზიკური განადგურებით იმუქრება და ვითარებიდან გამომდინარე, მოქალაქეებს არ შეუძლიათ გაქცევით უშველონ თავს.²⁵⁸ ეს მაინც მეტია, ვიდრე უბრალოდ თავდაცვის ინდივიდუალური უფლება, ვინაიდან ასეთი სუვერენის წინაშე მორჩილების ვალდებულებისგან არა მხოლოდ უშუალოდ დაზარალებული, არამედ ყველა თავისუფლდება.

სხვანაირად რომ ვთქვათ, აბსოლუტური მონარქიის, ისევე როგორც მემკვიდრეობის პრინციპზე დაფუძნებული თავადაზნაურული წოდებრიობის ინსტიტუტის სამართლიანობის საკითხის დასმის გარეშე, პუფენდორფი აცხადებს, რომ უნივერსალური ბუნებითი სამართლის წინააღმდეგ წასული მონარქი და მისი მმართველობითი აპარატი კარგავენ ლეგიტიმაციას. ამას-

²⁵⁸ L. Krieger, *The Politics of Discretion. Pufendorf and the Acceptance of Natural Law*, გვ. 143-144.

თან ეს პირობა გაგებულია, როგორც საზოგადოებრივი ხელშეკრულების ნაწილი და ამდენად მე-17 საუკუნის როიალისტურ-კონსერვატული პოლიტიკური აზროვნებისთვის სულაც არ არის უმნიშვნელო განაცხადი.

აქვე კიდევ ერთხელ გავიხსენოთ პუფენდორფის საზოგადოებრივი ხელშეკრულების სპეციფიკა, რომელიც საზოგადოებად კონსოლიდირებულ ადამიანებს არ უკარგავს ამ მდგომარეობას, მაშინაც კი, როდესაც მათ მიერ ხელისუფალთან დადებული მეორე ხელშეკრულება რაიმე მიზეზით უქმდება, რითაც იგი უკან მოიტოვებს არა მხოლოდ გვან არისტოტელ-იზმს, არამედ ჰობსსაც და შეამზადებს საზოგადოების წინაშე ხელისუფლების ანგარიშვალდებულების, როგორც მისი არსებობის ლეგიტიმაციის იდეას, რამაც ოდნავ მოგვიანებით, მისი თანამედროვის, ჯონ ლოკის შრომებში იჩინა თავი და რასაც ლიბერალური ბუნებითი სამართლის თეორია ეწოდა.²⁵⁹

პუფენდორფი ადამიანის ამქვეყნიურ დანიშნულებას მოვალეობათა მოხდაში ხედავს. „De officio“-ში ის ამტკიცებს, რომ ადამიანები ცხოვრობენ მოვალეობათა მოხდის მიზნით და რომ ეს არის გონების მანიფესტი – ხელშესახები, თავისთავად ცხადი მოთხოვნა. თუ ადამიანის დანიშნულება საკუთარი მოვალეობის გაცნობიერება და აღსრულებაა, მაშინ სამართლის საფუძველიც მოვალეობა უნდა იყოს.

უფლებაც, რომელიც სამართლის გარეშე არ არსებობს,

²⁵⁹ ლოკი (იხ. „ორი ტრაქტატი სახელმწიფო მმართველობის შესახებ“ 1689 წ.) სახელმწიფოს არსებობის საჭიროებას და გამართლებას, მის მიერ ადამიანის მთავარი ბუნებითი უფლების - საკუთრების დაცვაში ხედავს, ხოლო საკუთრებას სამი კომპონენტისგან შემდგარ ფენომენად მიიჩნევს: სიცოცხლის, თავისუფლების და კერძო საკუთრების. მასთან სახელმწიფო კიდევ უფრო მკვეთრად, ვიდრე პუფენდორფთან, მოვალეობების მატარებელ სუბიექტად გვევლინება, რომელიც თავის უფლებამოსილებას ახორციელებს არა სუვერენული უფლებების მიღების, არამედ მხოლოდ ნდობაზე დაფუძნებული ურთიერთობის საფუძველზე. იმ შემთხვევაში, თუ შეზღუდული მანდატის მქონე ხელისუფლება (გამიჯნული საკანონმდებლო და აღმასრულებელ შტოებად) ბრალეულად თავს არიდებს თავისი მოვალეობის შესრულებას, ხალხს ავტომატურად უჩნდება მისი ახლით ჩანაცვლების, ტირანულის კი დამხობის უფლება.

უშუალოდ მოვალეობიდან გამომდინარეობს. უფრო მეტიც, უფლებები ადამიანის მოვალეობის შესრულების წინაპირობებს წარმოადგენს და ის მოვალეობებთან ერთად ადამიანის, როგორც გონიერი და საზოგადოებრივი არსების თანშობილია. განსხვავებით იძულებისგან, მოვალეობა სულის შინაგან იმპულსს მოსდევს და გულისხმობს როგორც გონებაში დაფუძნებულ უნარს ამ ნორმათა შემეცნებისა, ისე მათდამი მორჩილებაზე გაცნობიერებული უარის თქმის შესაძლებლობას; - სხვანაირად რომ ვთქვათ, ბუნებით-სამართლებრივი მოვალეობა განუყოფელია ადამიანის თავისუფალი ნებისგან. მაშასადამე, ადამიანის უნარიანობა - იტვირთოს მოვალეობა, იმპლიციტურად გულისხმობს მის უნარს, საკუთარი მორალური პასუხისმგებლობით წარმართოს თავისი ქმედებები.²⁶⁰

ამ მოვალეობათა მიღების გარეშე, იგი მიდრეკილია სხვათა ინტერესის დაზიანებისკენ, ვინაიდან პირველცოდვიდან გამომდინარე, ნაკლული არსებაა და თუ სხვის დაზიანებაზე უარს არ იტყვის, ცხოველზე უარეს მტარვალად მოგვევლინება. მხოლოდ იქ, სადაც სახეზეა რაციონალური, ადამიანის ბუნების შესატყვისი ქცევის მოვალეობა (უპირველესი მოვალეობა), არის შესაძლებელი ისეთი უფლებების განხორციელება, რომლებიც მესამე პირთა ვალდებულებებიდან წარმოიშობა.

შორს მიმავალი სპეკულაცია არ იქნება, თუ ვიტყვით, რომ მოგვიანებით სამართლის პოზიტივისტებისა და ნორმატივისტების მიერ სამუელ პუფენდორფისა და სხვა ბუნებით-სამართლებრივი მოაზროვნეებისთვის დამახასიათებელი სამართლის ფუძემდებლური გაგების (რომლის მიხედვითაც ადამიანურ თვითნებობას არ ძალუძს ბუნებითი სამართლის გაუქმება და პირიქით, ის, რაც წინააღმდეგობაშია ბუნებით კანონთან, არ გვევლინება ნამდვილ სამართლად) უარყოფამ²⁶¹ შეამზადა თეორიული საფუძველი სახელმწიფო კანონმდებლობის ცნო-

²⁶⁰ Th. Behme, „Ziele und Grenzen der Staatsgewalt bei Samuel Pufendorf“, გვ. 56.

²⁶¹ საკმარისია გავისხენოთ პოზიტივისტური სამართლის ცნობილი ავსტრიელი თეორეტიკოსის, პანს კელზენის საზეიმო განაცხადი: „...kann beliebige Inhalt Recht werden“ („ნებისმიერ შინაარსს შეუძლია სამართლად ქცევა“).

ბილი, ანტიჰუმანისტური მიმართულებით განვითარებისა, რა პერიოდშიც სამართლის უსაფრთხოების პრინციპის მაღლა დაყენებამ სამართლის სამართლიანობასა და მის მიზნობრიობაზე გამოხატულმა ფორმულით - „კანონი კანონია“ - გადაფარა კანონის შინაარსობრივი ღირებულების მოთხოვნა.

საუბარია ურთიერთდაპირისპირებული, მაგრამ ადამიანის ღირსებისა და ფუნდამენტური უფლებების ფეხქვეშ გათელვის იდეოლოგიურად გამართლებისა და პრაქტიკულად განხორციელების თვალსაზრისით, ორი სტრუქტურულად მონათესავე, კომუნისტური და ნაცისტური ტოტალიტარული რეჟიმების შესახებ, რომლებიც თავიანთ კაცთმოძულე გეგმებს, მტრად გამოცხადებული კლასებისა და რასების ფიზიკური განადგურების ჩათვლით, სახელმწიფოს მიერ დადგენილი კანონმდებლობისა და რეგლამენტირებული საპროცესო წესების ფარგლებში ახორციელებდნენ, რამაც სასამართლო პრაქტიკულად გადააქცია მართლმსაჯულების განმახორციელებელი ორგანოდან სერიული დანაშაულის ჩადენის იარაღად.

აქ უპრიანია გავიხსენოთ გერმანელი იურისტის გუსტავ რადბრუხის რიტორიკული კითხვა: „რა შეუძლიათ მოსამართლეებს, რომლებიც იმგვარად დეფორმირებულნი არიან, რომ პოზიტივიზმისთვის უპირობო უპირატესობის მინიჭებით, არ აღიარებენ სხვა სამართალს, გარდა მოქმედისა?“²⁶² მისივე ტერმინოლოგიის გამოყენებით რომ ვთქვათ, ბუნებითი სამართლის უარყოფამ შესაძლებელი გახადა კანონისმიერი უსამართლობის ზეიმი და პარადოქსის წესით, მანვე ყველა საღად მოაზროვნე ინდივიდს დაანახა ზეკანონური სამართლის საჭიროება, რაც აისახა კიდევ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის მიერ მიღებულ ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციაში და, ამ უკანასკნელის მაგალითზე, მრავალ ეროვნულ კონსტიტუციაშიც ჰპოვა საპატიო ადგილი ადამიანის თანშობილი და წარუვალი, მაშასადამე ბუნებითი და არა სახელმწიფოს მიერ

²⁶² G. Radbruch, „Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht,“ in: *Süddeutsche Juristenzeitung*, №1, 1946.

ბოძებული უფლებების აღიარებით.²⁶³

მოდერნული ბუნებითი სამართლის სააზროვნო ტრიადა: ბუნებითი მდგომარეობა-საზოგადოებრივი ხელშეკრულება-საზოგადოებრიობა პუფენდორფმა მორალურ არსობათა შესახებ კონცეფციით გამყარებულ მოვალეობის პრინციპზე დააფუძნა, რითაც შექმნა ბუნებითი სამართლის ფილოსოფიის ახლებური, ჭეშმარიტად ინტერდისციპლინური პარადიგმა.

გამომდინარე იქიდან, რომ სამართალი და სამართლიანობა სიმართლის მონათესავე კატეგორიებია, იმედს გამოვთქვამთ, რომ ყალბი და იძულებითი იდეოლოგიური წნეხისგან გათავისუფლების შემდეგ, აუცილებლობა ადამიანის ბუნებასთან დაკავშირებული ბუნებით-სამართლებრივი იდეის აღორძინებისა (იმის მიუხედავად, გავიგებთ მას ობიექტურად მოცემულ, ისტორიულად უცვლელ ფენომენად თუ სხვაგვარად), როგორც სამართლის მართებული გაცნობიერებისთვის საჭირო მყარი იდეური ფუნდამენტისა (რაც არსებითად დასავლური ცივილიზაციის სხვათაგან განმასხვავებელი, თავისუფლების ფუნდამენტია), დღეისათვის კელავაც ნათლად გამოჩნდება, როგორც ეს არაერთხელ მომხდარა - ამ იდეის დასავლურ ფილოსოფიურ ტრადიციაში არსებობის 2500 წლოვანი ისტორიის მანძილზე;²⁶⁴ - იდეის, რომლის კომპლექსური, მულტიდისციპლინური შესწავლის, მისი ტრანსისტორიული და ინტერსუბიექტური ხასიათის გამოვლენის,

²⁶³ ნათქვამის ცხადყოფისთვის გამოდგება საქართველოს კონსტიტუციის მე-7 მუხლი, რომელიც ამბობს: სახელმწიფო ცნობს და იცავს ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებულ უფლებებსა და თავისუფლებებს, როგორც წარუვალ და უზენაეს ადამიანურ ღირებულებებს. ხელისუფლების განხორციელებისას ხალხი და სახელმწიფო შეზღუდული არიან ამ უფლებებითა და თავისუფლებებით, როგორც უშუალოდ მოქმედი სამართლით.

²⁶⁴ ნიშანდობლივია, რომ თავად სამუელ პუფენდორფი მორალურობის ისტორიისადმი მიძღვნილ „Eris Scandica“-ს ფარგლებში გამოქვეყნებულ ესეში „De origine et progressu disciplinae juris naturalis (1678)“, უსვამს რა ხაზს მე-17 საუკუნეში ბუნებითი სამართლის შესწავლაში მიღწეულ დიდ გარღვევას და გროციუსის დამსახურებას ამ საქმეში, ამბობს, რომ ბუნებითი სამართალი იმდენადვე ძველია, რამდენადად თავად კაცთა მოდგმა. იხ. T. J. Hochstrasser, *Natural Law Theories in the Early Enlightenment*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, გვ. 81.

საუნივერსიტეტო სასწავლო დისციპლინის სახით დამუშავებისა და კაცობრიობისათვის მაქსიმალურად მწყობრი ფორმით მიტანის საქმეში ერთ-ერთი გამორჩეული ღვაწლის მქონე გერმანელი მოაზროვნე სამუელ პუფენდორფი - ვისთვისაც „ადამიანი უმაღლესი ღირსების მატარებელია, ვინაიდან იგი სხვა ცოცხალ არსებათაგან ცნობიერების სინათლით განათებული სულით, საგნების შეფასების უნარითა და არჩევანის თავისუფლებით გამოირჩევა“ - ამ მოკრძალებული ნაშრომის სახით პირველად დაუახლოვდება ქართულენოვან მკითხველს.

პუფენდორფის შრომები:

1. *De Naturae et gentium libri octo* (1672), Frankfurt a. M. 1967; *Acht Bücher vom Natur und Völker-Rechte*, 2 Bde., Frankfurt a. M. 1711, Hildesheim, 1998;

2. *On the Law of Nature and of Nations in Eight Books*, (edited by Craig L. Carr, translated by Michael J. Seidler Series: *Natural Law and Enlightenment Classics*, K. Haakonssen [ed.]), Indianapolis: Liberty Fund.; revised edition of New York, Oxford University Press, 1927b. 2009, *Political Writings of Samuel Pufendorf* 2. (P.104-296);

3. *De officio hominis et civis juxta legem naturalem* (1673), in Series: *Samuel Pufendorf: Gesammelte Werke.*, W. Schmidt-Biggemann Bd. 2, G. Hartung (Hrsg.), Berlin 1997; It/dt.

4. *Die Pflicht des Menschen und des Bürgers nach dem Gesetz der Natur*, hrsg. U. Übers. v. K. Luig, Frankfurt a. M. 1994.

5. *De officio hominis et civis juxta legem naturalem*, the photographic reproduction of the edition of 1682. in the classics of international law, edited by James Brown Scott, Oxford University Press, New York, 1927.

6. *The Whole Duty of Man, According to the Law of Nature*, B. Tooke (trans.), I. Hunter and D. Saunders (eds.), (Series: *Natural Law and Enlightenment Classics*, K. Haakonssen [ed.]), Indianapolis: Liberty Fund., 2003.

7. *Elementa jurisprudentiae universalis*, T. Behme (ed.), (Series: *Samuel Pufendorf: Gesammelte Werke.*, W. Schmidt-Biggemann [ed.], Volume 3), Berlin: Akademie Verlag, 1999.

8. *The Elements of Universal Jurisprudence*, in Two Books, (editet by Craig L. Carr, translated by Michael J. Seidler Series: *Natural Law and Enlightenment Classics*, K. Haakonssen [ed.]), Indianapolis: Liberty Fund; revised edition of New York, Oxford University Press, 1927b.

2009, Political Whritings of Samuel Pufendorf 1 (P. 1-104).

9. Des Freyherrn von Pufendorff politische Betrachtung der geistlichen Monarchie des Stuhls zu Rom, mit Anmerckungen, Zum Gebrauch der Thomasischen Auditorii, Halle, Renger, 1714.

10. Eris Scandica und andere polemische Schriften über das Naturrecht, F. Palladini (ed.), (Series: Samuel Pufendorf: Gesammelte Werke, W. Schmidt-Biggemann[ed.], Volume 5), Berlin: Akademie Verlag, 2002.

11. Of the Nature and Qualification of Religion, in Reference to Civil Society, J. Crull (trans.), London, A. Roper and A. Bosville, 1698.

12. The Divine Feudal Law, or Covenants with Mankind, Represented Together with Means for the Uniting of Protestants, T. Dorrington (trans.), London: John Wyat, 1703.

13. Verfassung des deutschen Reiches (1667), lat.-dt., H. Denzer (Hrsg.) Frankfurt a. M., 1994.

14. О Должности Человека и Гражданина по Закону Естесевенному, Санкт Петербург, 1726.

15. The Pufendorf Lectures, Annotations from the teaching of Samuel Pufendorf, 1672-1674. Lindeberg, Bo (ed.) Stockholm, 2014.

მეორადი და სხვა ლიტერატურა:

1. Augat A., Die Aufnahme der Lehren Samuel von Pufendorfs (1632–1694) in das Recht der Vereinigten Staaten von Amerika, Ph.D. dissertation, Christian-Albrechts-Universität, Kiel, 1985.
2. Behme T., Gegensätzliche Einflüsse in Pufendorfs Naturrecht, in Palladini-Hartung 1996, 74-82;
3. Behme T., Samuel von Pufendorf, Naturrecht und Staat, Göttingen 1995;
4. Behme T., Einleitung, zur Elementia jurisprudentiae universalis, T. Behme (ed.), (Series: Samuel Pufendorf: Gesammelte Werke, W. Schmidt-Biggemann [ed.], Volume 3), Berlin: Akademie Verlag, 1999.
5. Behme T., Ziele und Grenzen der Staatsgewalt bei Samuel

- Pufendorf, in *Naturrecht und Staatstheorie bei Samuel Pufendorf*, Hünig Dieter (Hrsg.), Nomos, Baden-Baden, 2009.
6. Bloch E., *Naturrecht und menschliche Würde*, 3. Aufl., Frankfurt M., 1999.
 7. Briefwechsel, D. Döring (ed.), (Series: Samuel Pufendorf: Gesammelte Werke, W. Schmidt-Biggemann [ed.], Volume 1), Berlin: Akademie Verlag, 1996.
 8. Cicero, M. T., 'De officiis', 'Vom pflichtgemässen Handeln', Lateinisch/Deutsch, Reclam, Stuttgart, 2014.
 9. Cicero, M. T., *The Treatises of M. T. Cicero on The Laws*, literarily translated, chiefly by the editor, C. D. Yonge, B. A., London, Henry G. Bohn, York Street, Covent Garden, MDCCCLIII.
 10. Coreth E., Schöndorf H., *Grundkurs Philosophie: Philosophie des 17. und 18. Jahrhunderts: Grundkurs Philosophie*, BD 8, 2008.
 11. Daston L., and Stolleis M. (eds.), *Natural Law and Laws of Nature in Early Modern Europe: Jurisprudence, Theology, Moral and Natural Philosophy*. Burlington, VT, Ashgate, 2008.
 12. Denzer H., *Moralphilosophie und Naturrecht bei Samuel Pufendorf, Eine geistes- und wissenschaftsgeschichtliche Untersuchung zur Geburt des Naturrechts aus der praktischen Philosophie*, C. H. Beck, München, 1972.
 13. Denzer H., *Samuel Pufendorf – ein vergessener Klassiker des Naturrechts*, in: *Politisches Denken, Jahrbuch 2004*, Berlin 2004, 61-75.
 14. Döring D., *Pufendorf-Studien*, Berlin, 1992.
 15. Döring D., *Untersuchungen zur Entstehungsgeschichte der Reichsverfassungsschrift und soziale Ordnung. Religionstoleranz als Problem der politischen Theorie am Ausgang des 17. Jahrhunderts*, in: *Politische Vierteljahresschrift* 36, 1995, 3-34.
 16. Döring D., 'Pufendorfs föderalistische Denken und die Staatsräsonlehre,' in *Samuel Pufendorf und die Europäische Frühaufklärung. Werk und Einfluß eines deutschen Bürgers der Gelehrtenrepublik nach 300 Jahren (1694–1994)*, F. Palladini and

- G. Hartung 1996 (eds.), Berlin, Akademie Verlag, 1996, pp. 105–22.
17. Döring D., „Samuel Pufendorf und die Heidelberger Universität in der Mitte des 17. Jahrhunderts,” in *Späthumanismus und Reformierte Konfession. Theologie, Jurisprudenz und Philosophie in Heidelberg an der Wende zum 17. Jahrhundert*, C. Strohm, J. S. Freedman, and H. J. Selderhuis (eds.), Tübingen, Mohr Siebeck, 2006, pp. 293–323.
 18. Dufour A., Pufendorfs Ausstrahlung im französischen und anglo-amerikanischen Kulturraum, in: K.A. Moder (Hrsg.), *Samuel von Pufendorf*, Stockholm, 1986, 96-119.
 19. Fiorillo V. (ed.), 1996, *Samuel Pufendorf Filosofo del Diritto e della Politica. Atti del Convegno Internazionale Milano*, 11–12 Novembre 1994, Napoli, La Città di Sole.
 20. Fiorillo V. (ed.), „Von Grotius zu Pufendorf. Wissenschaftliche Revolution und theoretische Grundlagen des Rechts,” *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie*, vol. 75(2): 1989, 218–38.
 21. Friedrich, C. J., *DIE PHILOSOPHIE DES RECHTS IN HISTORISCHER PERSPEKTIVE, ENZYKLOPADIE DERRECHTS UND STAATSWISSENSCHAFT, BEGRÜNDET VON F. VON LISZT UND W. KASKEL, HERAUSGEGEBEN VON W. KUNKEL· H. PETERS· E. PREISER* SPRINGER-VERLAG BERLIN· GOTTINGEN· HEIDELBERG 1955.
 22. Geyer B., Georlich H. (Hrsg.), *Samuel Pufendorf und seine Wirkungen bis auf die heutige Zeit*, Baden-Baden 1996.
 23. Goodwin I. J., *Pufendorf's Critique of Hobbes's Contract: The Essential Set of Problems Related to the Concept of Obligation in the Seventeenth Century*, Ph.D. dissertation, Columbia University, New York, 1993.
 24. Grotius H., *On the Law of War and Peace*, Trans. By A. C. Cambell, A. M. Kitchner, Ontario, 2001.
 25. Gröschner, Dierksmeier, Henkel, Wiehart, *Rechts- und Staatsphilosophie*, Springer-Verlag, Berlin Heidelberg, 2000.
 26. Grunert F., 2000, *Normbegründung und politische Legitimität. Zur Rechts- und Staatsphilosophie der deutschen Frühaufklärung*,

27. Haakonssen K., "German Natural Law," in *The Cambridge History of Eighteenth-Century Political Thought*, M. Goldie and R. Wokler (eds.), New York, Cambridge University Press, 2006, pp. 251–90.
28. Haakonssen K., "Protestant Natural Law Theory. A General Interpretation," in *New Essays on the History of Autonomy. A Collection Honoring J.B. Schneewind*, N. Brender and L. Krasnoff (eds.), New York, Cambridge University Press, 2004, pp. 92–109.
29. Haakonssen K. *Natural law and moral philosophy From Grotius to the Scottish Enlightenment*, Cambridge University Press, 1996.
30. Hartung G., *Die Naturrechtsdebatte. Geschichte der 'Obligatio' vom 17. bis zum 20. Jahrhundert*, Freiburg/München, Verlag Karl Albert, 1998.
31. Hartung G., *Samuel Pufendorf und die Verbreitung der Naturrechtslehre, Einleitung zur De officio hominis et civis juxta legem naturalem (1673)*, in Series: *Samuel Pufendorf: Gesammelte Werke*, W. Schmidt-Biggemann Bd. 2, G. Hartung (Hrsg.), Berlin, 1997.
32. Hartung G., *Vertragstheorie und Konstruktion der Souveränität bei Samuel Pufendorf*, in Hüning Dieter (Hrsg.), *Naturrecht und Staatstheorie bei Samuel Pufendorf*, Nomos, Baden-Baden, 2009.
33. Heideking J., 1995, "The Law of Nature and Natural Rights. Die Positivierung von Naturrecht in Amerika des ausgehenden 18. Jahrhunderts," in Dann 1995 (ed.), pp. 48–60.
34. Hobbes Th. *De Cive*, London, Printed by J.C. for R. Royston at the angel of Ivie-Lane, 1651. page copyright © 2000 Blackmask Online.
35. Hobbes Th. *Leviathan, or the Matter, Form, & Power of Commonwealth Ecclesiastical and Civil*, London, printed for Andrew Grooke, at the Green Dragon in St. Pauls Curch yeard, 1651. Prepared for the McMaster University Archive of the History of Economic Thought, by Rod Hay.
36. Hochstrasser T.J. *Natural Law Theories in the Early Enlightenment*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004.

37. Hochstrasser T. J., and Schröder P. (eds.), *Early Modern Natural Law Theories. Contexts and Strategies in the Early Enlightenment*, Springer-Science+Business Media, B.Y., Dordrecht, 2003.
38. Holzney H. (Hrsgb.), *DIE PHILOSOPHIE DES 17. JAHRHUNDERTS: BAND 4 / 1-2: DAS HEILIGE RÖMISCHE REICH DEUTSCHER NATION. NORD- UND OSTMITTELEUROPA*, Schwabe & CO AG Verlag, Basel 2001.
39. Horster D. "Rechtsphilosophie", *Grundwissen Philosophie*, Reclam, Stuttgart, 2014.
40. Hunter I., and D. Saunders (eds.), *Natural Law and Civil Sovereignty. Moral Right and State Authority in Early Modern Political Thought*, New York, Palgrave Macmillan -2002.
41. Hüning D. (Hrsg.), *Naturrecht und Staatstheorie bei Samuel Pufendorf*, Nomos, Baden-Baden, 2009.
42. Hüning D., *Souverenität und Strafgewalt. Die Begründung des jus puniendi bei Samuel Pufendorf*, in *Naturrecht und Staatstheorie bei Samuel Pufendorf*, Hüning Dieter (Hrsg.), Nomos, Baden-Baden, 2009.
43. Hunter J., "The love of a sage or the command of a superior: the natural law doctrines of Leibniz and Pufendorf", in *Early modern natural law theories: contexts and strategies in the early Enlightenment*, edited by T. J. Jochstrasser and P. Schröder, Dordrecht, 2003.
44. Jaeschke W., *Vom Völkerrecht zum Völkerrecht. Über das Verhältnis von Philosophie und Rechtsgeschichte*. *Deutsche Zeitschrift für Philosophie (DZPH)*, Berlin 56 (2008), 001-0002.
45. Kaufmann/Hassemer, "Problemgeschichte der Rechtsphilosophie, Einführung in Rechtsphilosophie und Rechtstheorie der Gegenwart", 6. Aufl., 1994, Heidelberg.
46. Kempe M., 2007, "The Anthropology of Natural Law. Debates About Pufendorf in the Age of Enlightenment," in *The Anthropology of Enlightenment*, L. Wolff and M. Cipolloni (eds.), Stanford University Press, Stanford, 2007 - pp. 252–261.

47. Kobusch Th. `Die Entdeckung der Person, Metaphysik der Freiheit und modernes Menschenbild~, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1996.
48. Kobusch Th. `Von der Rethorik zur Methaphysik der Freiheit. In Person und Rechtsperson, zur Ideengeschichte der Personalität`, (Hrsg.) R. Gröschner, Stephan Kirste. O.W. Lembke, Mohr Siebeck, Tübingen, 2015.
49. Koller P. `Der Begriff des Rechts und seine Konzeptionen~, krebulSi: Rechtsphilosophie im 21. Jahrhundert, Herausg. V. Winfried Brugger, Ulfrid Neumann und Stephan Kirste. Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft, 3. Aufl., 2013.
50. Korkman (eds.), `Pufendorf and the Stoic Model of Natural Law,` Grotiana (new series) 22–23: 257–69. 2002.
51. Korkman (eds.), `The Morality of the Fallen Man. Samuel Pufendorf on Natural Law`, Helsinki, Finish Historical Society, 1995.
52. Krieger L. `The Politics of Discretion. Pufendorf and the Acceptance of Natural Law, Chicago & London, the University of Chicago Press, 1965.
53. Krieger L., `History and law in the seventeenth century: Pufendorf`, in Journal of the History of Ideas, - vol. 21 (1960), pp.190-210.
54. Kunzmann/Burkard/Wiedmann, dtv-Atlas zur Philosophie, München, 1991, Meyers großes Taschenlexikon, 5. Aufl., Mannheim, 1995.
55. Laufer H., `Grundrechte und Marxismus-Leninismus~, in Informationen zur politischen Bildung, 239, Grundrechte, 1998.
56. Lezius F., `Der Toleranzbegriff Lockes und Pufendorfs~, Leipzig 1900.
57. LUIJPEN W., PHANOMENOLOGIE DES NATURRECHTS. MARTINUS NIJHOFF/HAAG/, 1973.
58. Lutterbeck K.-G., `Pufendorfs Unterscheidung von physischem und moralischem Sein und seine politische Theorie~, in Hüning Dieter (Hrsg.), Naturrecht und Staatstheorie bei Samuel Pufendorf, Nomos, Baden-Baden, 2009.

59. Meinecke F., [1925], „Pufendorf“, in *Machiavellism: The Doctrine of raison d'état and Its Place in Modern History*, New Brunswick, Transaction Publishers, translation of Meinecke 1998 - pp. 224–43.
60. Palladini F., „Pufendorf disciple of Hobbes: The nature of man and the state of nature: The doctrine of socialitas“, in *History of European Ideas*, Volume 34, Issue 1, March 2008, Pages 26–60.
61. Palladini F. / G. Hartung (Hrsg.), „Samuel Pufendorf und die europäische Frühaufklärung. Werk und Einfluss eines deutschen Bürgers der Gelehrtenrepublik nach 300 Jahren (1694-1994)“, Berlin 1996.
62. Ottmann H., „Geschichte des politischen Denkens“, Band 1/2, 2001 „Die Griechen“, Metzler Verlag, Stuttgart, Weimar. 2001.
63. Ottmann H., „Geschichte des politischen Denkens“, Band 3/1, „Die Neuzeit, von Machiavelli bis zu grossen Revolutionen“, Metzler Verlag, Stuttgart, Weimar, 2006;
64. Ottmann H., „Geschichte des politischen Denkens“, 2/1 „Die Römer“, Metzler Verlag, Stuttgart-Weimar, 2002.
65. Palladini F., „Stato, chiesa e tolleranza nel pensiero di S. Pufendorf“, *Rivista Storica Italiana* 1997, vol.109(2): 436–82.
66. Palladini F., „Samuel Pufendorf discepolo di Hobbes. Per una reinterpretazione del giusnaturalismo moderno“, Bologna, Il Mulino, 1990.
67. Rabe H., „Naturrecht und Kirche bei Samuel von Pufendorf“, Göttingen, 1958.
68. Randelzhofer A., „Die Pflichtenlehre bei Samuel von Pufendorf“, Festvortrag gehalten am 2. Dez. 1982 im Kammergericht. Schriftenreihe der Juristischen Gesellschaft e. V. Heft 78 Walter de Gruyter, Berlin, New York, 1983.
69. Rommen H., „The Natural Law: A Study in Legal and Social History and Philosophy“ (First published as *Die ewige Wiederkehr des Naturrechts* in 1936), Translated by Thomas R. Hanley, Introduction and Bibliography by Russell Hittinger, Printed in the United States of America by Liberty Fund., 1998,

70. Rösler J., 'Das Leben von Samuel Pufendorf und eine deskriptive Darstellung seiner Werke 'De statu imperii germanici' sowie 'De officio hominis et civis iuxta legem naturalem'~.Universität Rostock, 2003/2004 in: 'HS Vergleichende Regierungslehre II Rechtsentstehung und Politik des Rechts II'.
71. Schielicke R., Herbst Kl-D., Kratochwil St. (Hrsg.), 'Erhard Weigel – 1625 bis 1699 Barocker Erzvater der deutschen Frühaufklärung', Jena 1999.
72. Schmidt (eds.), New York: Cambridge University Press, 'Pufendorf's Place in the History of Ethics,' 1987, Synthese 72: 123–55.
73. Seidler M. J., 'The Politics of Self-Preservation: Toleration and Identity in Pufendorf and Locke,' in T. Hochstrasser and P. Schroeder, 2003 (eds.), pp. 227–55.
74. Scattola M., auth., T. J. Hochstrasser, P. Schröder eds. 'Early Modern Natural Law Theories, Contexts and Strategies in the Early Enlightenment'.
75. Weischedel W., 'Die philosophische Hintertreppe', dtv, München, 2002.
76. Welzel H., Die Naturrechtslehre Samuel Pufendorfs, ein Beitrag zur Ideengeschichte des 17. Und 18. Jahrhunderts, Walter de Gruyter, Berlin, New York, 1958;
77. Wolf E., 'Samuel Pufendorf', in: 'Grosse Rechtsdenker der deutschen Geistesgeschichte'. dritt. Aufl. Tübingen, 1951.
78. Wollgast S., 'Die deutsche Frühaufklärung und Samuel Pufendorf, in: Palladini/Hartung 1996, pp. 40-60.
79. Wyduckel D., 'Der Vertragsgedanke bei Samuel Pufendorf in seiner Bedeutung für die Konstitution von Recht und Staat, in: Geyer/Goerlich 1996, 39-62.
80. თევზაძე გ., „აღორძინების ეპოქის ფილოსოფია (მარსილიო ფიჩინოდან იაკობ ბოემემდე),“ საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია, თბილისი, 2008.
81. თევზაძე, გ., „ახალი ფილოსოფიის ისტორია“, ნაწილი I, გამომცემლობა CARPE DIEM, თბილისი, 2010.

82. თაბორიძე, ი. „ბუნებითი სამართლის როლი ადამიანის ღირსების გაგების ჩამოყალიბებაში“, ქართული სამართლის მიმოხილვა, GEPLAC, თბილისი 2004.
83. თაბორიძე, ი., „სამუელ პუფენდორფი და მისი ნაშრომი ადამიანისა და მოქალაქის მოვალეობა თანახმად ბუნებითი კანონისა (De officio hominis et civis juxta legem naturalem)“, კრებული სახელმწიფო და რელიგია, ედიტორები: მამუკა ბერიაშვილი, არნდ პოლმანი, ანსუ-ს გამომცემლობა, ქუთაისი, 2017.
84. გრაციანი, ბ., „ჯიბის ორაკული ანუ კეთილგონიერების ხელოვნება“, ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა, თბილისი, 2014.

ელექტრონული და მულტიმედიური წყაროები

1. ბიბლია, ძველი და თანამედროვე ქართულის პარალელური ტექსტებით და საძიებო სისტემით.
<http://www.orthodoxy.ge/tsmidatserili.htm>
<https://oll.libertyfund.org/titles/cicero-treatise-on-the-laws>
2. Pufendorf, S., Of the Nature and Qualification of Religion, in Reference to Civil Society [1687]
<http://oll.libertyfund.org/titles/pufendorf-of-the-nature-and-qualification-of-religion-in-reference-to-civil-society>
3. Pufendorf, S., The Divine Feudal Law: Or, Covenants with Mankind, Represented [1695],
<http://oll.libertyfund.org/titles/pufendorf-the-divine-feudal-law-or-covenants-with-mankind-represented>
4. Pufendorf's Moral and Political Philosophy, Stanford Encyclopedia of Philosophy,
<http://plato.stanford.edu/entries/pufendorf-moral/>
5. თევზაძე გ., აღორძინების ეპოქის ფილოსოფია <https://www.scribd.com/document/171113072/>
6. იეშკე ვ., ლექციები ილიას სახელმწიფო უნივერ-

სიტყვით, „პანთეიზმის, ათეიზმისა და თეიზმის დავა გერმანულ ფილოსოფიაში“, 25-27 ნოემბერი 2014. <https://www.youtube.com/watch?v=vAt2XteFSCY&list=PLwf-P4nOg0yysxqWVDMgjIFUXD1CFpApO>

7. ადო პ., ფილოსოფია როგორც ცხოვრების წესი

<http://www.nplg.gov.ge/gsd/cgi-bin/library.exe?e=d-00000-00--off-0civil2--00-1---0-10-0---0---0direct-10---4-----0-1l--10-ka-50---20-about---00-3-1-00-0-0-01-1-OutfZz-8-00&cl=CL1.10&d=HASHc5e05db089b7f9057c77fa.4.1>1>

8. pataraia d., Tomas hobsis leviaTani, <https://burusi.wordpress.com/2013/10/28/leviathan/>.

9. Pink Thomas, Natural Law and the Theory of moral obligation. https://www.researchgate.net/publication/226807501_Natural_Law_and_the_Theory_of_Moral_Obligation

10. Palladini F.` Pufendorf and Stoicism, in Grotius and the Stoa. Laurens C. Winkel,

Grotiana, a journal under the auspices of the Grotiana Foundation, New Series vo. 22/23 2001-2002

https://books.google.de/books?id=47i-A7j9dTQC&pg=PA245&lp=PA245&dq=Pufendorf+and+Stoicism+Fiammetta+P&source=bl&ots=KbhbgSgg9i&sig=X5Q65V2U-eboXB5KFreit4B7064&hl=en&sa=X&ved=0ahUKewjR_tjer4bMAhWCjg8KHx4LB_AQ6AEIHDA#v=onepage&q=Pufendorf%20and%20Stoicism%20Fiammetta%20P&f=false

11. Staatsmoinen K., Pufendorf and the Stoic Model of Natural Law, in Grotius and the Stoa. Laurens C. Winkel, Grotiana, a journal under the auspices of the Grotiana Foundation, New Series vo. 22/23 2001-2002

https://books.google.de/books?id=47iA7j9dTQC&pg=PA245&lp=PA245&dq=Pufendorf+and+Stoicism+Fiammetta+P&source=bl&ots=KbhbgSgg9i&sig=X5Q65V2U-eboXB5KFreit4B7064&hl=en&sa=X&ved=0ahUKewjR_tjer4bMAhWCjg8KHx4LB_AQ6AEIHDA#v=onepage&q=Pufendorf%20and%20Stoicism%20

Fiammetta%20P&f=false

12. The Psychology of Gratitude, edited by Robert A. Emmons, Michael E. Mc Cullough, Oxford University Press, 2004

<https://books.google.de/books?id=Qz4nhZ3ZMmgC&pg=PA27&lpg=PA27&dq=pufendorf+gratitude&source=bl&ots=CGK2n2AbYb&sig=pD3k3Oczz84a5gppVYqIOeSCgOA&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwjN3s3P9ovMAhXBYA8KHWOlDOMQ6AEIHDA#v=onepage&q=pufendorf%20gratitude&f=false> THE THIRTY YEARS' WAR AND THE PEACE OF WESTPHALIA

<https://www.britannica.com/place/Germany/The-Thirty-Years-War-and-the-Peace-of-Westphalia>

13. Wagner R., Höfele J., Nestor M., Naturrecht als Grundlage für ein friedliches und gerechtes Zusammenleben der Menschen.

<https://naturrecht.ch/das-naturrecht-als-grundlage-fuer-ein-friedliches-und-gerechtes-zusammenleben-der-menschen/>

14. რადბრუხი გ., „კანონიერი უმართლობა და ზეკანონიერი სამართალი“ Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht, 1946. Statutory Lawlessness and Supra-Statutory Law

<https://www.scribd.com/document/20546247/Oxford-Journal-of-Legal-Studies-Vol-26-No-1-2006>

15. <https://www.britannica.com>

16. ვიკიციტატა

<https://ru.wikiquote.org>

17. Moritz Nestor, Friede herrscht nicht, er muss gestiftet werden.

<https://naturrecht.ch/>

18. <https://dictionary.thelaw.com/vinculum-juris/>

კომპიუტერული უზრუნველყოფა თამარ სტეფანაძე

დაიბეჭდა:

**გამომცემლობა „მერიდიანი“,
თბილისი, ალექსანდრე ყაზბეგის გამზირი №47.**

№239-15-22

E-mail: meridiani777@gmail.com